

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Uzman Doktor

Sema Göka

Doçent Doktor

Erol Göka

Kadınlar, Erkekler, Âşıklar

Ne Venüslü Ne Marslı Hepimiz Dünyalıyız

kadınlar, erkekler, âşıklar

Doç. Dr. EROL GÖKA
Uz. Dr. SEMA GÖKA

Doç. Dr. EROL GOKA

1959 yılında Denizli'de doğdu. 1992 yılından beri psikiyatri doçenti. 1998'den beri Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Kliniğı Şefi. Psikiyatrinin birçok alanında yapılan bilimsel çalışmalarda yer almasına rağmen, ilgisi, daha çok psikiyatrinin sosyal bilimlerle ve felsefeyle kesişim noktalarında yoğunlaşıyor. Yayınlanmış kitapları arasında öne çıkanları "Varoluşun Psikiyatrisi", "Felsefe ve Psikiyatri", "İnsan Kısmı Kısmı: Topluluklar, Zihniyetler, Kimlikler", "Türkiye Vardır", "Türk Grup Davranışı" ve "Türklerin Psikolojisi". Erol Göka, 2006 yılında Türkiye Yazarlar Birliğı'nin "Yılın Fikir Adamı Ödülü"ne, 2008 yılında da Türk Ocakları'nın "Ziya Gökalp İlim ve Teşvik Ödülü"ne layık görülmüştür.

Uz. Dr. SEMA GÖKA

1973 yılında Bursa'da doğdu. Kosova/ Prizren kökenli. 1997 yılında tıp doktoru, 2005 yılında psikiyatri uzmanı oldu. Halen Ankara Yıldırım Beyazıt Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde alışıyor. Klinik ve bilimsel faaliyetleri, daha çok kadın-erkek ilişkileri, eş ve aile tedavileri konularına odaklanıyor. "Kadınlar, Erkekler, Aşıklar" yayımlanan ilk kitabı.

Önsöz / 7

Birinci Bölüm

Kadınlar ve Erkekler / 13

- Şimdi Gerçekten Farklı Bir Dünyada Yaşıyoruz! / 15
- Kadınlar ve Erkekler Hakkındaki Önyargılarımız / 29
- Kadın Hareketinin Öğrettikleri / 45
- Doğulan Cinsiyet, Olunan Cinsiyet / 53
- Toplumsal Cinsiyet Nasıl Oluşur? / 59
- Kadın ve Erkek Beyinleri Arasındaki Farklılıklar / 71
- Cinsiyetler Arasındaki Duygu ve Davranış Farklılıkları / 85
- Kadın ve Erkek Kıskançlıkları Farklı mı? / 105
- Kadınlar ve Erkekler Farklı mı Âşık Olurlar? / 121

İkinci Bölüm

Aşk ve Âşıklar / 131

- Nedir Bu Aşk? / 133
- Aşk da İnsan da Kimyadan İbaret Değildir / 151
- Aşkın Felsefesi ve Psikolojisi / 165
- Aşkı Nasıl Yaşarsınız? / 175
- Aşkın Aşamaları / 189
- Aşk Bitince Ne Başlar? / 197

Her Kişiliğın Aşkını Yaşaması Farklıdır, Bazısı Hastalıklıdır / 203

“Karşılıksız Aşk Sendromu” / 213

Aşk Hakkında Bitmeyen Sorular / 233

Sonsöz / 251

ÖNSÖZ

Birçok bakımdan oldukça ilginç ve insanlığın, tarihi boyunca ilk kez karşılaştığı olgularla dolu zamanlarda yaşıyoruz. Batıda üç yüzyıl önce başlayan değişim, son zamanlarda küreselleşme adı verilen süreçle birlikte hem çok süratlendi hem tüm dünyaya yayıldı. Biz insanlar için her zaman birinci önem sırasında yer almış olan kimliklerimiz ile aile, aşk ve mahremiyet ilişkileri de bu ilginçlikten ve değişikliklerden nasibini alıyor. “Eski” olanlar, inanılmaz bir hızda yerini “yeni”lere bırakıyor. Değişimin hızından öyle bir baş dönmesi yaşıyoruz ki, olup bitenlerin iyi mi kötü mü olduğunu değerlendirmeye, bırakın değerlendirmeyi sormaya bile vakit bulamıyoruz.

Bizim gibi kendine özgü bir modernleşme yolunda ilerleyen ülkelerde, değişim çok daha yıkıcı etkiler gösteriyor. Yüzlerce yıldır içinde nefes aldıkları geleneklerin birdenbire çöküşü, bazı insanları, gelenek sandıkları bazı unsurlara umutsuzca ve bağınazca sarılmaya itiyor, toplumda genel bir tedirginlik ve kararsızlık hakim. Ruhlarımızdaki “eski” ile hayatlarımızdaki “yeni” arasında kalakalmış vaziyetteyiz çoğumuz.

Yıllardır, ruhsal sıkıntılarını bize açma cesareti gösterebilen insanları dinliyor, elimizden geldiği ölçüde dertlerine deva olmaya çalışıyoruz. İnsanlarımızın kimliklerinde ve aile, aşk ve mahremiyet ilişkilerinde yaşadıkları değişim ve zorlanmasının,

8 — iç-dünyalarında nasıl bir etkiye, ne gibi hasarlara yol açtığıının birinci elden tanığıyız. Bir yandan da, hem çıplak gözle dünyamızda olup bitenleri, hem de zihinsel çabamızla akademide ve entelektüel dünyada yapılan değerlendirmeleri izlemeye çalışıyoruz. Elbette bizim bakışımız, çok-boyutlu olan modernleşme ve küreselleşme süreçlerinin daha ziyade insani, onun da daha çok psikolojik boyutuna odaklanıyor. Dinlediklerimizi, gördüklerimizi, okuduklarımızı, düşündüklerimizi bir araya getirince durumdan görev çıkararak size bunları iletmeye karar verdik. Doğrusunu söylemek gerekirse, şimdiye kadar kadın-erkek ilişkileri ve aşk yaşantıları hakkında yazılanların, söylenenlerin birkaç istisna dışında, kafa karışıklığını gidermek, yaraya merhem olmak, yeni bir şey söylemek gibi bir dertleri olmadığını; hatta tam tersine var olan kafa karışıklığını artırıcı etkilerini, zaten kulakları tırmalayan gürültüye bir de kendi bağırışlarını eklemek dışında bir niyet taşımadıklarını gördükçe, durumdan çıkardığımız göreve bir de “kaçınılmaz” sıfatı ekledik. Bu “kaçınılmaz görev” bize düşüyordu.

Yaşadığımız dünyanın özellikle insan ilişkileri açısından tam bir resmini anlatmaya çalışarak işe başladık. Kitabı “Kadınlar ve Erkekler” ve “Aşk ve Âşıklar” adlı iki ana bölüme ayırdık. Yaşadığımız dünyanın resminde en net görünen özelliklerden bir tanesi, kadın-erkek ilişkilerine hakim olan belirsizlik ve hatta “kriz” denebilecek durumdu. Kadınlar ve erkekler hakkında tarih boyunca süren önyargılarımızla birlikte, kadınların ve erkeklerin ayrı gezegenlerden gelecek kadar birbirlerinden farklı oldukları tezi üzerine inşa olan çağdaş önyargıları ele aldık. Oysa kadınlar Batı’da modernlikle birlikte çalışma dünyasına ve kamusal hayata katılmış, hemen ardından da haklı olarak eşitlik için ayağa kalkmışlardı. Dünya, uzunca bir süre, kadın hareketiyle birlikte ortaya çıkan bu değişikliklere ayak uydurmaya çalıştı. Kadın hareketi giderek eşitlik taleplerinin Fikret Ayar, - İnsanlık ve Kadın haklarının öne-

mini anlamaya başlıyordu. Kadın hareketi, kadınların da eşit haklara sahip olduğunu söylüyor, biyolojik ve toplumsal cinsiyetin ayrı ayrı şeyler olduğunu, insanın doğduğu cinsiyetinin yanı sıra bir de toplum tarafından inşa edilen bir cinsiyet kimliği taşıdığını hepimize anlatmaya, öğretmeye çalışıyordu. Ama küreselleşme sürecinde nasıl olmuşsa, rüzgâr dönmüş, sular tersine akmaya başlamıştı. Eşitlik ideallerinin yerini “fark” almış, her alanda olduğu gibi, kadın ve erkek cinsiyet kimliği açısından da “fark”ın önemi çok daha fazla vurgulanır hale gelmişti. Bilimde ve tıpta da etkisini çok fazla hissettiren yeni anlayış; insanlara, kadın ve erkeklerin gerek beden gerek beyin yönünden birbirinden köklü farklılıklar gösterdikleri, bu nedenle farklı görev ve sorumlukları olması, birbirleriyle ilişkilerini, anlamaya çalışma esasına göre değil farklılıkları kabul etme esasına göre ayarlamaları gerektiğini dayatmaya başladı. Bu nedenle kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargılarımızdan sonra, kadın hareketiyle birlikte ortaya çıkan değişiklikleri ve bu hareketten öğrendiklerimizi, doğulan ve olunan cinsiyetleri, toplumsal cinsiyetin nasıl oluştuğunu ele aldık.

Birinci bölümde daha sonra sıra, “fark’a dayalı çağdaş önyargıları değerlendirmeye geldi. Kadınlar ve erkeklerin beyinlerindeki, duygu ve davranışlarındaki farklılıkları, tamamen bilimsel bulgulardan yola çıkarak inceden sürmeye, göstermeye çalıştık. Ortaya çıktı ki, kadınlar ve erkekler, elbette biyolojik yapılarının bazı yansımalarının getirdiği farklılıklar olmakla birlikte, gerek beyin yapısı ve işleyişi, gerek duygu ve davranışları yönünden temel ve büyük bir farklılık göstermezler. Hem kadınların ve erkeklerin arasındaki farklılıklar konusunda en çok tevatür çıkarılan konular arasında oldukları için hem de kadın-erkek ilişkilerinde taşıdıkları önem nedeniyle “kıskançlık” ve “âşık olma” yönündeki farklılıkları ayrıca değerlendirdik. Bu konularda da esasa taalluk eden bir fark olmadığını bilimsel bulgularla ortaya koyduk.

Kadınlar ve erkekler âşık olma açısından da temelde farklı değillerdi ve işin ilginç yanı, modern zamanlardan bu yana, üç yüzyıldır ortaya çıkan tüm alt-üst oluşlara, değişikliklere, değişirme çabalarına, hele hele son dönemde “fark”ı kışkırtma gayretlerine rağmen, “aşk” kadın-erkek ilişkilerinin temel gündemini oluşturmaya devam ediyordu. Aşk, “eski” ile “yeni”, “geçmiş” ile “gelecek” arasında bir köprü gibiydi adeta. Her şey değişiyor ama “aşk” neredeyse sabit kalıyordu. O halde kadın-erkek ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini konuşabilmek için en uygun yerden, aşktan işe koyulmak gerekiyordu. Öyle yaptık. Kitabın ikinci bölümünde enine boyuna aşk olgusunu ele aldık.

Aşk, hakkında çok konuşulduğu halde, üzerinde en az fikir birliği olan olgulardan biriydi. Son dönemde bilim çevreleri de işin içine girdi ama konuya netlik, kargaşaya durulma gelmesi yerine, ortalık arapsaçına döndü, içinden çıkılmaz hale geldi. Kadınların ve erkeklerin tamamen farklı olduklarına dair fikirlerin herkesin katıldığı bir önyargı haline dönüşmesi için çok uygun bir vasat ortaya çıktı. Sosyobiyojinin ve evrimci psikolojinin yardımıyla, aşk olgusu hayvan modelleriyle açıklanmaya çalışıldı. “Âşığım” diyen insanların beyinlerinde olup bitenlerle “aşk”ın kendisi birbirine karıştırıldı. “Fark”çı önyargının değirmenine durmaksızın su taşındı. Elimizden geldikçe ortalığı düzenlemeye, malumat bombardımanından şaşkına çevrilmiş okuyucuya rehberlik etmeye çalıştık. Aşkın bir sevgi türü olduğunu ama alelade sevgiden çok farklı, oldukça özel, sevmeye becerisine sahip olan her insanın başına bir gün gelebilecek türden bir sevgi olduğunu anlatmaya çalıştık. Aşka nasıl gittiğimizi, aşk sırasında neler yaşandığını, aşkın hangi aşamalardan geçtiğini, aşk bitince ne olduğunu enine boyuna ele almaya uğraştık. Çünkü okuyucu aşkı iyice tanıсын, kendisinin ve başkalarının yaşadıklarının aşk olup olmadığını

İnsanların büyük çoğunluğu âşık olma yeteneğini haizdi ama aşk güvercini herkesin başına konmuyordu. Çok ağır bir yaşantı olduğundan, aşk güvercini başına konan herkes de bu kutsi konunun yükünü taşıyamıyor, hastalanıyor, daha doğrusu aşkı hastalıklı bir biçimde yaşıyordu. Aşkın ne zaman hastalıklı, hangi durumda sağlıklı yaşandığını dilimiz döndüğünce anlatmaya çalıştık. Günümüz dünyasına, medyaya ve medyatik zihniyete eleştirel bir bakış fırlatmaktan kendimizi alıkoyamadık bu noktada. Medyatik değeri (!) nedeniyle, sessiz sedasız biçimde yaşanıp giden sağlıklı aşkları değil de, sürekli tribünlere oynanan, cazgırca reklamı yapılan hastalıklı aşkları gerçek aşkmış gibi sundukları için sitem ettik.

Bize göre hastalıklı aşkların ortak bir özelliği vardı. O da “karşılıksızlık” duygusuydu. Bir insan, şu veya bu şekilde aşkına karşılık alamadığını düşündüğünde ve buna yönelik tuhaf tepkiler vermeye başladığında aşk hastalığına yakalanıyordu. Bu nedenle, karşılıksızlık duygusunun ve gösterilen belirtilerin şiddetine göre aşk hastalıklarının bir spektrum içinde ele alınabileceğini düşündük ve aşk hastalıklarının hepsine “karşılıksız aşk sendromu” adını verdik. Birer birer örnekleriyle ele aldık “karşılıksız aşk sendromu” spektrumuna giren hastalıkları. Muradımız, hastalıklı âşıkların hallerinin ayan beyan görülmesi ve daha da önemlisi ruh sağlığı profesyonellerinden yardım istenmesiydi.

Son olarak, belki cevabını hazırlap isteyenler olabilir diye aşk hakkında hep sorulup duran soruları cevaplamaya çalıştık. Aslında kitap derli toplu okunduğunda okuyucumuz kendisi de bu sorulara cevap verebilirdi ama belki kitap boyunca söylediklerimizi biraz daha açık ve somut biçimde anlatabiliriz diye düşündük. Eski aşkların mı yoksa yenilerin mi daha makbul olduğunu, aşkın büyüğü küçüğü olup olamayacağını, evliliğin aşkı öldürüp öldürmediğini, aşkın ömrünün ne kadar oldu-

gunu, nefretle bu ilişki bulunup bulunmadığını aydınlatmaya gayret ettik.

Kitabın birinci bölümünde, kadın-erkek farklılıklarının değil insanlar arasındaki kişilik farklılıklarının önemli olduğunu, kadınları ve erkekleri tarih boyunca birbirine bağlayan aşktan başlarsak belki bu karışık dünyada yolumuzu bulabileceğimizi söylemiştik. İkinci bölümle birlikte de, aslında her aşktan medet ummamamız, günümüz aşklarının hastalıklı biçimlerini göstermememiz, aşka biraz adanma ve mahcubiyet katmamız, hatta aşkı ve kendimizi bu kadar da yüceltmememiz gerektiği ortaya çıktı.

Tüm bunlardan sonra elinizdeki kitap doğdu ama kitabın dili hakkında da bir şeyler söylemek zorundayız. Zor, sorumluluk isteyen bir işti başladığımız; bunu en uygun biçimde yapabilmek için en uygun dili bulmalıydık. Onlarca kitabın içinde inanılmaz sayıda bilgi vardı. Bu bilgilerden yola çıkarak en çok sayıda insana ulaşmasını istediğimiz bir tez oluşturmuştuk. Tüm bunları harmanlayıp, akademik dilin yavanlığından ve katı formatından kurtarıp söylemeliydik söyleyeceklerimizi. Kadınlardan, erkeklerden ve âşıklardan bahsederken, bilimsel ama arı duru, apaçık olmalıydık. Bilimsel ama gündelik dile yakın bir dil kullanmalıydık. Hiç değilse gündelik hayatta olduğu kadar edebiyat tadı olmalıydı yazdıklarımızın içinde. Hem derdi tarifederken, hem derman gerektiğini anlatmaya çalışırken samimiyetimiz ve niyetimizin halisliği anlatımımıza sinmeliydi. Çok çalışıldığı belli olmalıydı. Umarız olmuştur.

Biz elimizden geleni yaptık. Şüphesiz daha iyisi olabilirdi. Bizimle birlikte çalışanlar da vardı. Her aşamada fikirlerini aldığımız dostlarımız ve Timaş Yayınları Editörü Seval Akbıyık olmasaydı, ne yapardık bilmiyoruz. Teşekkür ediyoruz tüm emeği geçenlere.

Birinci Bölüm

Şimdi Gerçekten Farklı Bir Dünyada Yaşıyoruz!

“Yirminci yüzyılın sonunda içinde yaşadığımız dünya, önceki çağlardan gerçekten farklı bir dünya mıdır?” sorusuna “Evet, öyledir” diye cevap veren sosyolog Anthony Giddens, küreselleşmeyi ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel açıdan çok boyutlu bir olgu olarak görüyor. Ona göre 1960’lardan sonra iletişim sisteminde görülen dev değişiklikler, küreselleşme sürecinin temelini oluşturuyor, onu tüm boyutlarıyla etkiliyor. Tarihte ilk defa, dünyanın bir yanıyla öbür yanı arasında anında iletişim kurma olanağı var artık. Anında elektronik iletişim, sadece haberlerin ya da bilgilerin daha çabuk aktarılmasını sağlayan bir yol değil, bu türlü iletişimin varlığı aynı zamanda, ister zengin ister yoksul olalım, yaşamlarımızın tüm dokusunun değişmesine neden oluyor.

Küreselleşmeyle birlikte, çok-kültürcülük söylemlerinin gölgesinde ve arkasında asıl gelişenin bir tek-kültürcülük, bir homojenleşme olduğu her geçen gün daha iyi anlaşılıyor. İnsanların yaşam tarzları standartlaşıyor, ister Doğulu olalım ister Batılı fark etmiyor, hepimizin yaşayışı birbirine benziyor. Küreselleşme sürecinde, Batılı insanların davranış biçimleri, özellikle tüketim toplumu bireyine has davranışlar, dünyanın geri kalanı tarafından da benimseniyor. İnternetin tüm dün-

yanın Kuzey Amerikalılar gibi yazıp düşünmesini sağlamayı amaçladığı şeklinde eleştiriler dile getiriliyor.

Enformasyon teknolojilerinin alt-yapısındaki muazzam değişimle birlikte, ekonominin sanayi ağırlıklı olmaktan çıkıp hizmet sektörüne odaklanması yaşamımız üzerinde belirgin bir etkiye sahip. Bilgi, eğlence, iletişim, elektronik ve finans alanındaki hizmetler ekonominin can damarı haline gelince yaşamlarımız da ona göre şekillenmeye başlıyor. Yalnızca dünya değil tüm yaşamımız değişiyor!

Çalışma yaşamından kaynaklanan bu değişikliklerin haricinde, enformasyon teknolojilerinin yaşamımızda yol açtığı yenilikler küreselleşmeyi, “orada” bizden uzaklarda olan bir şey değil, aynı zamanda “burada” yanı başımızda olan, yaşamlarımızın mahrem ve kişisel yönlerini de (cinsellik, evlilik, aile) derinden etkileyen bir olgu olarak görmemizi gerektiriyor. Bir süreden beri özellikle elit tabakanın ama giderek enformasyon teknolojilerini kullanan herkesin yaşamında “burası” ve “orası”, “iç” ve “dış”, “yakın” ve “uzak” ayrımlarının bir anlamı kalmadı. Dünyanın herhangi bir yerinde olan olay, dünyanın herhangi bir yerindeki insanın gündemine giriyor.

Ulaşım araçlarındaki gelişim de, dünyanın dört bir yanına daha çok hareket etmemize, coğrafyanın hayatımızdan silinmesine önemli bir katkı yapıyor. İlk bakışta olumlu görünen bu değişimin çok acıklı yanları da var, bu hızlı mekân değiştirmeler bazen çok can yakıcı olabiliyor. Ne kadar hızlı ve özensiz yemek yeniyorsa o kadar hızlı yaşıyor Batı toplumunda ve küreselleşen dünyada. “Fast-food” çok güzel bir benzetme bugünkü hızlı yaşam tarzı için. Bazıları da galiba biraz da bu nedenle “dünya McDonaldlaşıyor” diyorlar.

Küreselleşmeye doğrudan bağlanamasa da zamanımızın önemli bir değişimlik alanı da nüfus hareketi ve göçler. Nüfus ar-

tışının yoksul ülkelerde daha çok olması, bu ülkelerde genel sağlık sorunlarının yanı sıra ruh sağlığı sorunlarının da artacağına işaret ediyor. Her ne kadar küreselleşmeyle birlikte, turizmin de adeta Batıdan dünyanın diğer yörelerine doğru “göç” diye nitelenebilecek ölçüde artışı söz konusuysa da, ruh sağlığı açısından asıl sorun, gelişmiş Batı ülkelerine yapılan kitlesel göçlerde yaşanıyor. Önümüzdeki yıllarda kitlesel göçleri durdurmaya yönelik vahşi önlemlere, ruhsal bütünlükleri dağılmış, ağır ruhsal rahatsızlık belirtileri (semptomlar) sergileyen zavallı göçmen kitlelerine hazır olunması uyarısı yapıyor.

Küresel insan, risk toplumunda yaşayan insandır! Küreselleşmeyi “risk” kavramıyla anlamaya çalışan düşünürler, ruh sağlığı profesyonellerinin kayıtsız kalamayacakları bir psiko-sosyal gerçeği de gözler önüne seriyorlar. Geleneksel toplumlarda belki doğadan ve diğer insanlardan gelen somut tehlikeler daha çoktu ama yine de o toplumlar “risk toplumu” değildi. Çünkü “risk” kavramı, gelecekteki olasılıklar düşünülerek etkin biçimde değerlendirilen tehlikeleri anlatır. Dolayısıyla yalnızca geleceğe yönelmiş ve geçmişten kopmaya çalışan modern toplumlarda söz konusudur “risk”. Yaşadığımız modern toplum, doğadan ve gelenekten gelen dışsal tehlikeleri belli ölçülerde kontrol altına almayı başardı ama bilgilerimizin dünya üzerindeki etkisiyle kendi imal ettiğimiz riskler, çevresel sorunlar, silahlanma, nükleer tehlike ve oynak finans piyasaları gerçekten de bir anda büyük felaketlere yol açma olasılığı taşıyor. Artan ekolojik sorunların çözümsüz hale gelmesi, tüm gezegeni mahvedebilir. Hepimiz bu bilgiyle yaşıyoruz, daha doğrusu böyle bir ihtimal yokmuş gibi yaşamaya devam ediyoruz.

Keşke yaşadığımız toplumun imal edilmiş riskleri, yalnızca bunlarla sınırlı olsaydı. Önceleri büyük ölçüde gelenekler

tarafından sınırları çizilen evlilik ve çocuk yetiştirme tarzları, kişileri belirsizlik bakımından zor duruma sokmuyordu. Oysa şimdi tüm bu alanlarda tam bir belirsizlik egemen ve insan ne yapacağını kendisi belirlemek durumunda. Küreselleşen dünyadaki risk alanlarına bir de AIDS gibi cinsel yoldan bulaşan ölümcül hastalıkların tehlikelerini eklersek, neden “bunaltı (endişe, kaygı, anksiyete; anxiety) çağı”nda yaşadığımızı daha iyi anlayabiliriz. Riskle baş etmenin en iyi yolu, sigortalamak; zaten sigorta sisteminin risk toplumunda ortaya çıkmış olmasının nedeni de bu. Ama küreselleşmenin bunaltı uyarıcı atmosferi için nasıl bir ruh sağlığı sigortası bulunabileceğini kimse bilmiyor. Sigorta sistemleri ruh sağlığı alanına girmek için azami çaba sarf ediyorlar.

Tüm bunların sonucu olarak, kendimiz hakkındaki düşüncemiz ve başkalarıyla ilişki kurma biçimlerimizde dünya çapında bir devrim yaşanıyor. Küreselleşmenin ruhlarımızı, ilişkilerimizi en çok etkileyen boyutu, işte bu kültürel yaşamdaki değişiklikler, yani onun insani yüzü. Bir süreden beri Batı toplumundan dünyaya yayılan değişiklikler insanlık tarihinde ilk kez görülen türden. Bu kadar vahim bir durum var. Öncelikle bilmemiz gereken bu. İnsanlık olarak ilk kez böyle bir dünyayla ve ilişkilerle karşılaşıyoruz. Özellikle kadın-erkek ilişkilerinden bahsedeceğimiz zaman, küreselleşmenin bu insani yüzünde olup biten değişiklikleri çok iyi anlamamız gerekiyor. Biraz daha yakından bakalım:

Gelenekler ortadan kalkarken, benlik-kimliklerimiz (ego-identity) yenileniyor! Enformasyon teknolojilerindeki değişime bağlı olarak geleneklerin etkisi dünya çapında gerilemeye, bununla birlikte “kendilik” (nefs, öz, ben; self) algımız ve duygumuzun temelleri de sarsılmaya başladı. Geleneksel toplumlar da “kendilik duygusu” (self-feeling) ve “benlik kim-

liği” (ego-identity), büyük ölçüde bireylerin topluluk içindeki konum ve rollerinin istikrarıyla korunuyordu. Şimdi geleneğin çökmesiyle birlikte “ben duygusu” ve “benlik kimliği” yeniden bir yapılanma geçirmek zorunda. İnsanların, ruh sağlıklarını korumak için başvurdukları psikoterapi ve psikanaliz gibi tekniklerin, hatta akademik dünyanın içinde yer almayan ve bilim-dışı diye nitelenen rehberlik yollarının günümüzdeki temel görevi, bu “ben”in yenilenme ihtiyacına bir cevap verebilmek. Dahası bugünün dünyasında gayrimeşru bulunsa da çokça tüketilen medyumluk, fal, büyü, sihir gibi sözüm ona iletişim yollarını da bu ihtiyaç içinde değerlendirebiliriz. Bu nedenle gerek akademide gerek akademi dışında söz konusu ruhsal ihtiyacı karşılamak için müthiş bir canlanma görülüyor. Birçok yeni psikoterapi ekolü ve “ruhsallık” ya da “maneviyat” gibi kavramlarla açıklanması imkânsız yeni spirüel akım adeta zuhur ediyor.

Aile çözülüyor, mahremiyet, aşk ve erotizm biçim değiştiriyor! Geleneksel aile ekonomik bir birimdi. Ortaçağ Avrupası’nda evlilik cinsel aşka bağlı olmadığı gibi, aile yuvası da cinsel aşkın yeşereceği bir yer olarak görülüyordu; genellikle kadınlar ve çocuklar haklardan mahrumdular. Bugünse bir süreden beri sanatın, toplumun ve birçok başka şeyin ölümünden olduğu gibi “ailenin ölümü”nden de bahsediyoruz. Geçen yüzyıl içerisinde ailenin özünü oluşturan temel işlevler değişmiş durumda.

Çocuklar artık neredeyse tamamen ailenin dışında büyütülüyor. Evde aile ortamında birlikte olunan zamanlar televizyonun karşısında geçiriliyor. Birlikte oturup yemek bile yiyemiyoruz. Herkes kendi odasında, kendi bilgisayarının başında; ortak telefonumuz bile yok. Yaşlı ve hastalara artık evlerde bakılmıyor, bunun için Özel Hastane Kurumları var. Reklamlarda

sürekli olarak geleneksel aile anlayışımız üzerine bombardıman etkisi yapan yeni anlayışa yer veriliyor. Aile ilişkilerinin yerine kendini beğenmişlik (narsisizm) pompalanıyor. Artık bizler, ev içlerinde arada bir birbiriyle karşılaşan otel müşterileri gibiyiz.

Düşünürler, ailede yaşadığımız tüm bu değişimlerin temelini, babanın temsil ettiği otoritenin ortadan kalkmış olmasında görüyorlar. Baba otoritesi yerine narsisistik aile bireylerinin güç mücadelesi var artık. Boşanmaları, günümüzde birçok çocuğun tek-ebeveynli ailelerde yaşadığını da hesaba katarsak, rahatlıkla bugünün ailesinin daha bir nesil öncesinin ailesiyle aynı şey olmadığını söyleyebiliriz. Kendini beğenmişliği ve bencilliği ölçü alırsak, insanlık tarihinde ilk kez böyle bir insan tipinin zuhur ettiğini ifade edebiliriz. Artık, bir psikanalistin deyimiyle, bencilliğin esas olduğu bir “egokrasi” ve “egoloji” çağı başlamış durumda adeta.

Ebeveynin önemi giderek azalıyor; otoritesi ise çocuk bakıcıları, sayısı sürekli artan öğretmenler ve anne ve babanın son olarak birlikte olduğu insanlar arasında dağılmış durumda. Kitle iletişim teknolojilerinin; televizyonun, bilgisayarın ruhsal yapımız üzerindeki etkilerini tam olarak bilmiyoruz. Televizyon sanal gerçekliğin hakiki gerçeklikten daha hakiki olduğunu ispatlamak için bitimsiz sayıda resimlemeler üreten ama sanıldığı gibi gerçekliği yansıtmayan, tam tersine gerçekliği bizatihi üreten bir aygıt. Bizse hep onun karşısındayız. İnsanı ve kişilikleri artık eski psikolojik yaklaşımlarla anlamamıza imkân yok. Çocuklar ve gençler, eskisinden çok farklı, çok daha dengesiz ve her birinin katkılarının olacağı çok sayıda özdeşleşilecek kişiliğin sunulduğu, sağlam bir güven kaynağından yoksun bir çevrede büyüyorlar. Ailede ve okulda merkezi bir özdeşleşme noktası olmayan ve aynı zamanda gençlerin

grupları daha çok önem kazanıyor. Akran grupları, yeni norm ve değerler yaratan bir klan görünümünde.

Kişi, psikolojisi ve yaşam tarzı ne kadar çok bölünmüşse, o kadar çok özdeşleşme arayışına girecektir. Muhtemelen yaşımlarındaki müthiş bölünme nedeniyle çocuklar, hem bir futbol takımının ve bir şarkıcının fanatığı, hem bir giyim markası tutkunu oluyorlar. Geçmişte ailenin sağladığı güven ortamında, genç bir insanın özdeşleşme konusunda şansı çok azdı, o, annesine ya da babasına benzemek zorundaydı, aile içindeki rolü belliydi. Şimdi özdeşleşme şansı o kadar çok arttı ki, artık birçok şey birden olabilir, hatta oğlan ya da kız olmak zorunda bile değil.

Tipik örneği Batı toplumunda yaşanan ve giderek tüm dünyaya yayılan bu tablonun insan ilişkilerinde de enteresan noktalar göze çarpıyor. Bir yanda, daima dışarıdan gelen ve dolayısıyla yabancılaştırıcı olan birçok arzunun arasında bölünmüş; kendisine garanti sağlayacak, koruyucu-birleştirici bir faktör, 'inanacak' bir kimse arayan insanlar var. Bu kişiler adeta doğuştan fanatizme eğilimliler, partizanlar, daima öteki dine, ideolojiye ve futbol takımına, "tek doğru" olarak görünen kendi inançları uğruna saldırmaya hazırlar. Diğer yanda ise, sürekli olarak parçalanmış ve içsel şüphelerle dolu bu insanları kendilerine çeken her şeyi bilen, bu bilgiyi bir kehanetçesine bildiren ve en ufak bir içsel şüpheye sahip olmayan, kendine aşırı güven hissi içindeki paranoidler bulunuyor. İlk grup, bu paranoidler grubuna hayran oluyor, bizi dış dünyanın tehlikelerinden korusun diye onların etrafında toplanıyor. Geçmişin büyük liderlerinin yerini şimdi gündelik hayatı çitlerle çevirmiş irili ufaklı çok sayıda paranoid derebeyi dolduruyor.

Yaşadığımız dünyanın tablosunu anlatmaya devam edelim: Evet, gündelik hayatın derebeylerinin şaltında ama Al-

lah için insan hakları çağında yaşıyoruz, görünüşte ideolojik ve totaliter bir dünya yok. Ama baktığımız her yerde günden güne evrenselleşen, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişki üzerinde dünya çapında normlar ve kurallar empoze eden totaliter bir rejimin izlerini görüyorsunuz. Bakanlar görüyorlar bu totalitarizmi, reklam endüstrisinin başını çektiği ve en üst kademesinin Hollywood tarafından oluşturulduğu medyanın gücünü. Bu öylesine tuhaf bir totalitarizm ki, sınır tanımıyor, ekonomik başarı dışında herhangi bir kurala bağlı kalmıyor. Reklamcılık ve medya sayesinde ortaya çıkan bu sözüm ona insanlığın yeni vicdanından hep tüketim emri yükseliyor. Her gün yeni ürünler tıka basa çevremizi sarıyor ama biz adeta varlık içinde yokluk çekiyoruz. Sadece bu ürünlere ulaşamayan yoksullar değil, her şeye sahip olma gücünü elinde bulunduranlar bile tüketirken yeterince haz almıyor. Karşınızdaki sayısız tüketim nesnesi arzının canına ot tıkıyor.

Modern zamanların başlangıcında ekonomik ve toplumsal hayatta ortaya çıkan değişiklikler ve eğitim çağının uzaması, insanlık tarihinde ilk kez “çocukluk” un ve özellikle “gençlik” in apayrı bir toplumsal kategori haline gelmesine neden olmuştu. Geleneksel dünyada insanlar, çok kısa bir çocukluk döneminden sonra bulûğla birlikte yetişkin toplumun üyesi olur, ekonomik hayata girer, çok kısa zamanda çoluk çocuğa karışır, çoğunlukla otuzlu yaşlarında ömürlerini tamamlarlardı. Modern zamanlarda hijyenin ve tıbbi teknolojilerin katkısıyla insan ömrünün tarihte hiç görülmedik biçimde uzaması, çocukluk ve gençlikten sonra “yaşlılık” ı da giderek uzayan bir zaman dilimi olarak toplumsal kategoriler içine kattı. Dünya nüfusu, giderek yaşılanıyor. İnsan ömrünün uzaması, birçok olumlu etkisinin yanı sıra pek çok soruna yol açabiliyor! Yaşlı nüfusunun artması, insanlık tarihinde ilk kez yepyeni bir sınıf doğurdu. Ekonomik bakımdan toplumun, oy veren, sayıları

giderek artan bu grup, dünyayı şekillendiren en önemli güçlerden birisi. Yaşlılar, sağlık gibi pahalı sosyal hizmetlere gereksinim duyan ve gelir kaynakları büyük ölçüde devlet olan insanlar. Devletlerin gelişmişlik düzeyine ve sosyal politikalarına göre, yaşlılara sunulan hizmetler değişiklik gösterecek. Bilginin ve paranın yönetildiği varlıklı Kuzey ülkelerinde yaşlılığın biyolojisine, psikolojisine ve rehabilitasyona yönelik önemli yatırımlar yapılacağını, dolayısıyla psikiyatri ders kitaplarında yaşlılık dönemine ayrılan sayfaların artacağını ama yoksul Güney ülkelerinde yaşayan ruh sağlığı profesyonellerinin kıt kaynaklardan dolayı, öğrendikleri bu bilgileri büyük ölçüde kendi yaşlı nüfuslarına uygulamaya fırsat bulamayacaklarını söylemek kehanet olmayacak.

Bugünün dünyasında evlilik belki hâlâ yaygınlığını koruyor ama boşanmalar da artıyor; üstelik artık evlilik, çift olmanın tanımlayıcı bir ögesi değil. İngiltere ve ABD gibi ülkelere boşanma, evlenme oranlarından dolayı “çok boşanma, çok evlilik toplumları” deniyor. Evliliklerin çok kısa sürmesi, boşanmaların ama bunun yanı sıra evliliklerin de çoğalması, dünyadaki gelişmelerin doğal sonucu. Bu eğilim, giderek tüm dünyaya yayılıyor. 29 Haziran 2008 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin haberine bir bakın:

“Amerika’da başlayan ve Avrupa’ya da sıçrayan boşanma partisi düzenleme çılgınlığına, Avrupa ‘boşanma fuarı’ fikri ile daha kitlesel ve ticari bir boyut kazandırdı. ‘Boşanma partisi’nde boşanan kadınlar kadın, erkekler erkek arkadaşlarıyla bir araya gelip eski eşlerinin tişörtlerini kesiyorlar! Veya kadınlar ‘Thelma ve Louise’ gibi feminist filmler izliyorlar, boşanma ile ilgili şarkılar eşliğinde dans ederek eğleniyorlar. Kimileri de hem ağlıyor hem de sarhoş olma seki de yapıyor. Boşanma partisi, evlilik yüzüğü

tabutu, 'just-divorced' pankartı, boşanma yüzüğü (kırık daire), evlilik cüzdanının ve evlilik fotoğraflarının yakılması boşanma partilerinin vazgeçilmezleri arasına girmiş bulunuyor."

Bazı ülkelerdeyse tüm doğumların üçte birinden fazlası evlilik dışında gerçekleşiyor, tek başına yaşayan insanların oranı hızla artıyor ve aynı şekilde Batı'da da doğum oranları düşüyor. Evliliklerin kısa süreli olmasının birçok nedeni var. En önemli nedeni ise, modernlikle birlikte başlayan kadın özgürlüğü hareketi. Kadınların uzun yıllardır verdikleri özgürlük mücadeleleri sayesinde kadınlar ve erkekler olarak sürekli birbirimizle karşılaşp duruyoruz. Modernliğin hayatımıza getirdiği en büyük yenilik, tartışmasız biçimde kadınların toplumsal cinsiyet rollerindeki değişmelerle ilintili. Kadınlar, tarihte hiç olmadığı kadar modern hayatın içinde yer alıyorlar. Eşit ve özgür yurttaşlar olarak varlıklarını kabul ettirdiler. Kadınlar, yalnızca kendileri değişmediler, burada anlatmaya çalıştığımız gibi, tüm toplumsal ve mahrem ilişki biçimlerimizi de değiştirdiler. Ama kabul etmeliyiz ki, ne erkekler, ne de kadınlar, kadınların özgür oldukları, her alanda eşitlik talep ettikleri ve aldıkları böyle bir dünyaya alışabildi. Eskiden insanlar, boşanmayı çok ender düşünürlerdi. Çünkü birçok toplumda erkeklerin yeni evlilikler yapma şansı vardı. Zaten ekonomik özgürlüğe sahip olmayan kadınlar da babalarının evine gitmektense "berbat koca"yla yaşamaya gönülsüz de olsalar rıza gösteriyorlardı.

Son yıllarda yine Batıdan başlayan bir dalga, hızla tüm dünyaya yayılıyor; cinselliğin, üremeden tamamen ayrı bir süreç haline gelmesiyle, cinsel yaşamlar kökünden değişiyor. Cinsiyetlerarası eşitliğin yanı sıra, geleneksel aileyle bağdaşmaz olan cinsel özgürlük anlayışı yaşama geçiriliyor. Anne-baba-çocuk ilişkileriyle birlikte cinselliği ve aşk bağları

da değişiyor. “Ailenin ölümü”nden söz etme sıklığımız, cinsel kimlik arayışlarının her geçen gün daha da yoğunlaşması ve meşrulaşması yüzünden arttıkça artıyor. Mahremiyetin aldığı yeni biçimler, eski insanların duymaya bile katlanamayacakları düzeyde. Ama artan muhafazakârlaşmaya rağmen mahremiyetin yeni biçimleri de doğmaya, toplumsal hayatta, hatta hukuk sisteminde kendisine yer açmaya çalışıyor. Ailenin ve kadın-erkek ilişkilerinin yaşadığı krizler, yukarıda sözünü ettiğimiz bireysel psikoterapilerin yanı sıra “eş”, “çift” ve “aile” terapi yaklaşımlarında da artışa neden oluyor. Her geçen gün daha fazla aile ve çift, varlıklarını koruyabilmek için profesyonel yardıma başvuruyor. Özellikle Batı toplumlarını bilen bazılarınızın “Çift mi, o da ne?” dediğinizi duyar gibiyiz. Çok haksız değil bu soru.

Günümüz Batı toplumunda aile yaşamının keskin bir şekilde değişmesinin sonuçlarından birisi de, “çift” olma olgusunun neredeyse yok olması. Batıda paradoksal olarak evliliğin asıl savunucuları artık eşcinseller arasında bulunuyor. Güvenilir bir uzman, Batıda ailenin yerini “seri monogami” aldı diyor, hâlâ monogamide kalınmasını insanların çift olma arzusunu sürdürmelerine bağlıyor. Batı toplumlarında şimdi “çift” denildiğinde hem heteroseksüel hem homoseksüellerin kastedildiğini, ölümsüz aşkların yerini artık “bir süreliğine” ya da “sürdüğü kadar” ilişkilerin aldığını, “kocam”, “karım” “sevgilim” sözlerinin pek kullanılmadığını, onların yerine “partnerim” in tercih edildiğini söylüyor bu uzman.

Batıda “ölüm ayırana dek tek-eşli evlilik” rüyasından uyanan insanlar, bir depremin ardına sağa sola koşuşturuyorlar, tek-eşlilik yerine yeni bir birlikte olma biçimi arıyorlar ama henüz bulabilmiş değiller. Uzun süreli sevgililik imkânı kalmamış gibi görünüyor. Batıda bazı ruh sağlığı profesyonelleri,

uzun süreli sevgililik ilişkisinin yakında tedavi edilmesi gereken bir sapkınlık olarak niteleneceğinden bile endişe içindeler. Ama bir yandan da çelişkili bir durum var ortada. Tüm bunlar olup biterken enteresan bir biçimde yaşam boyu süren sevgililik ilişkisi hem yaşlıların hem de gençlerin rüyası olmaya devam ediyor. Kalıcı sevgililik, ulaşmanın imkânsız olduğu görüldükçe daha derinden arzulanıyor. Eski ilişkilerin kalmadığını görenler, yıkıldık battık diye feryat ediyorlar. Feryat ifadelerinden birisi de, “romantizm bitti”. Oysa romantizm, aşk, duygusal ilişki, insanı insan yapan en temel özelliklerdendir. İnsanın olduğu her yerde bunlar vardır. Şimdi de varlar ama o kadar hızlı yaşanıyor, dünya o kadar hızla elimizin altından kaçıp gidiyor ki, baş dönmesi, insan ilişkilerinde sürekli yenisinden filizlenen romantizmin görülmesini engelliyor.

“Bütün bunlardan bize ne, biz bunların yaşandığı Batılı bir toplum değiliz ki!” diyenler olabilir aranızda. Geleneklerimize, inançlarımıza, bizi Batıda yaşanan bu durumlardan korumaları hususunda fazlasıyla güvenebiliriz. Güven kaynağı sıkıntısı yaşanan bir dünyada insanın güvenecek dallarının olması çok iyidir. Lakin güven duymak, gerçeklere gözlerimizi kapamayı gerektirmez. Gerçekler güvenimizi artıyorsa, yolumuzun doğruluğundan daha çok emin hissederiz kendimizi. Aklımızın havsalamızın alamayacağı kadar değişti dünya; değişmeye de devam ediyor. Biz görmemek için ne kadar ısrar edersek edelim bugün Batıda olup bitenler, süratle dünyanın diğer taraflarına da yayılıyor; bize de gelecek (hâlâ gelmediyse!). Gidişat açıkça bunu gösteriyor. Henüz ülkemizdeki mahremiyet dönüşümü çok fazla bilimsel araştırmaya konu olmadı ama medyaya yansıyan olaylar ve ruh sağlığı profesyonelleri olarak insanlardan dinlediğimiz öyküler, aklın havsalanın sınırlarını zorluyor. Güvenimizi gerçekler karşısında sınamamız, sızlanmaya bırakıp bütünleşme/entegrasyonumuz lazım.

Bize göre, ülkemiz ve İslam dünyası da bu değişimlerden münezzehtir değil. Hatta İslam dünyasında, küreselleşmenin insani yüzünde ortaya çıkan değişikliklerin getireceği tehlikenin biraz daha büyük olacağını bile söyleyebiliriz. Evet, Batıdan başladı her şey; bu anlatılanlar daha çok Batı toplumu için geçerli. Ama onlar daha deneyimliler, değişime daha iyi hazırladılar kendilerini. Oysa bizim gibi ülkelerde eğer şimdiden konuşmaya başlamazsak, değişim inanılmaz bir hızla yayılmaya başladığında şaşırıp kalacağız. Değişim başladığında yaşadığımız baş dönmesinden düşünmeye fırsat bulamayacağız.

İslam dünyasının, değişim mecburiyetinin meydan okumasıyla ilk karşılaşması, küreselleşme sürecinde olmadı. Modernlikle karşılaşalı beri bazı sıkıntılar yaşanıyor. Küreselleşmenin getirdiği çok köklü alt-üst oluşlar, şimdi tüm dünyayı sallıyor ama İslam dünyasında daha önce modernleşme de benzeri sorunlara yol açmıştı. Zira İslam dünyasının modern dönüşümünün karakteristikleri, modernliğin anavatanı Avrupa'da yaşananlardan özellikle üç alanda tamamen farklıydı: a) İslam dünyasını modernliğe çağırانlar, aynı zamanda ona dayatılan sömürgeci şiddetin sahipleriydi. b) Değişim süreçleri, kendiliğinden değil zorlamalı yürüyordu; modernliğe geç kalmış olmanın açığını kapayabilmek için baş döndürücü bir hızla seyreden değişim, ekonomik kalkınma ideolojisinin egemenliği altındaydı. c) İslam dünyasında, ilk modern olmaya karar verenler yöneticiler ve aydınlardı. Halka da modernleşmesi söylendi ama nedeni açıklanmadı. Modernleşmeyle birlikte olup bitenleri aydınlatan ve geleceği öngören eserler çok az sayıda kaldı...

Bunların sonucu olarak hızla geleneksel ortamlarından şehrin varoşlarına doğru sürülen kitleler, hem şehir mekânlarının umutsuz sefaletine düşmüş hem de kendilerine dayatılan yeni insani durumlar karşısında yoksul ve yetersiz kalmışlardı. Büyük kentlere savrulmuş köylere, köylere savrulmuş kentlilerin sertliğine

ve egemen beyaz güçlerin duygusal iteklemelerine karşı, çareyi kutsallarına sarılmakta buldular. Ekonomik modernleşmeyle her şeyin hallolacağını sanan yöneticiler, sağlıklı bir dinsel yaşam için gerekli ortamın oluşturulması yerine, halkın pek doğal olarak koruduğu geleneksel inançlara savaş açmayı yeğlediler.

İslam dünyasının modernleşmeyle karşılaşması ve modernleşmesi çok sancılı bir biçimde ağır aksak yürürken, şimdi karşımıza bir de tüm dünyayı kasıp kavuran, tüm yaşamlarımızı, psikolojilerimizi derinden etkileyen küreselleşme çıktı.

İşte böyle bir dünyada kadınlardan, erkeklerden ve âşıklardan konuşacağız. Dünyamızda birçok değişiklik oluyor; bu değişim sürecinde, mahremiyet dünyamızda olanları anlamaya çalışacağız. Kadınlar ve erkekler konusunda zihinlerimizi belirlemeyi sürdüren önyargıları ve bunların çağdaş biçimlerini ele alacağız. Söz konusu önyargıları sergileyebilmek için bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu saptamaların neler olduğunu söyleyeceğiz. Biz romantizmin, aşkın ölmediğini, kadın-erkek ilişkilerinde sorunların sevgiyle çözülmesi gerektiğini düşünüyoruz. Dünyada ortaya çıkan değişikliklere ister iyi ister kötü diyelim, galiba tek bir şeye itiraz edemeyiz. Bu dünyanın daha fazla barış ve adalete, daha fazla sevgiye ve merhamete ihtiyacı var. İhtiyacını duyduğumuz şeyleri konuşabilmek için aşk iyi bir başlangıç olabilir diye düşünüyoruz. Düşüncelerimizi sizinle paylaşacağız, hiç değilse sorunlarımızın daha sağlıklı bir zeminde tartışılabilmesi için gayret edeceğiz. Nasıl zor bir görevle karşı karşıya olduğumuzu hem kendimize hem okuyucumuza anlatabilmek için bu ilk söz alışımızda biraz sızlandık. Affola.

Kadınlar ve Erkekler Hakkındaki Önyargılarımız

Biz insanlar, önyargı deposu gibiyiz. Her konuda doğrulıktan yüzde yüz emin olduğumuz fikirlerimiz var. Bu fikirler de özene bezene, kılı kırk yaran araştırmalar sonucunda ulaşmıyoruz; başkalarından öğreniyoruz, zaten toplumda yaygın olarak var olan düşünce kalıplarını benimsiyoruz. Ailenin, okulun ve diğer toplumsal kurumların yanı sıra kitle iletişim araçlarının, çocuk kitaplarının, reklamların, televizyon dizilerinin, filmlerin de etkisiyle kadınlar ve erkekler hakkında da birçok önyargıya sahibiz. Hatta cinsiyet farklılığının tespiti, insan düşüncesinin ilk temeli olarak görüldüğünden, “kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargılarımız, kimliğimizin, kişiliğimizin kuruluşunda esaslı bir görev üstlenmiştir” diyebiliriz.

İnsanların cinsiyetlerine göre nasıl tutum ve davranışlar göstermeleri gerektiğine dair inançlarımız ve önyargılarımız bir araya gelerek toplumsal davranış normlarını oluşturuyor. Bu normlarla belirlenmiş kalıp davranışlar gösteriyoruz biz de. Böyle davranmayı “normal” olarak görüyoruz. Bunların dışına çıkmak aklımıza bile gelmiyor. Kazara aklına gelenler de, eğer norm-dışı davranırlarsa toplumdan dışlanacaklarını biliyorlar. Normların, özellikle cinsiyetle ilgili olan düşünce ve davranış kalıplarının toplumda yaygınlaşması ve benimsenmesinde

çok önemli işlevleri var, o yüzden de kolay kolay değişmiyorlar. Toplumsal normların bu işlevleri, onlar hakkında konuşurken insanları incitmeyecek, yargılamayacak bir dil bulmamızı zorunlu kılıyor. Önyargılarımızın toplum yaşamındaki önemini görmezden gelerek, onlara karşı savaş açmak, insanı yel değirmenlerine saldıran Donkişot haline getirebilir. Umarız biz öyle yapmıyoruzdur.

Tarih boyunca, kültürlere göre küçük değişiklikler göstermekle birlikte, özellikle erkeklerin kadınlar hakkındaki onyargılarının neler olduğu hakkında çok ayrıntılı bilgimiz var artık. Kadın hareketinin yazarları sayesinde oldu bu, büyük ölçüde. Erkeklerin kadınlara bakışı ve bu bakışa göre şekillenmiş toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara nasıl dayatıldığı konusunda tartışmasız onlarca kitap bulabilirsiniz kütüphanelerinin raflarında. Bu kitaplar, genellikle aynı içeriğe sahiptirler. Tarihin bilinen zamanları boyunca öne çıkan düşünürlerin, din ve siyaset adamlarının kadınlar hakkında birbirine çok benzer ve çoğunlukla alçaltıcı bir yorumu teşvik eden sözlerine yer verilir. Büyük dinlerin kitaplarından Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılışı, kadın-erkek işbölümü ve kadınların eşlerine itaatinin istenmesi gibi konularda alıntılar yapılarak erkek egemen, ataerkil düzenle tek-tanrılı dinlerin birbirini tamamlayarak tam bir uyum içinde işledikleri gösterilmeye çalışılır. Bu kitapların bazılarında, özellikle antropolojik bir bakışla yazıldığını söyleyenlerde ataerkil düzen öncesinde, insanlığın uzun bir anaerkil düzen yaşadığından bahsedilir. Anaerkil toplumun kadınlar tarafından yönetiliyor olmaktan kaynaklanan erdemlerinden söz edilir. Örneğin, anaerkil toplumda ataerkil toplumda görünen güce, iktidar arzusuna, hiyerarşiye, rekabete ve savaşçılığa yer yoktur. Anaerkil toplum sevginin, şefkatin, bakım ve özenin, barış ve huzurun toplumdur. Bunlar söylendikten sonra, bu kitap zılsı bugün/kadınların yöneteceği ve/

veya yönetime katılacağı toplumlara anaerkillikten nitelikler sokulması halinde dünyanın ve insan hayatının kalitesinin artacağına getirilir.

Bizim elbette genellikle kadınlar tarafından yazılan ve büyük bir külliyat oluşturacak kadar yekûn teşkil eden bu kitaplardaki tezler hakkında söyleyecek çok sözümüz var. Ama şimdilik bu tezlerin birçoğuna katılmadığımızı, tek-tanrılı dinlerle ataerkillik bağlantısının, dinlerin, özellikle İslamiyet'in kadın-erkek ilişkileri ve kadınlar konusundaki bakışının çok değişik biçimlerde de yorumlanabileceğini, insanlık tarihinde "anaerkillik" diye bir çağın asla olmadığını artık bildiğini söylemekle yetineceğiz. Söyleyeceğimiz bir söz de, kadın hareketinin maalesef tam da mücadele ettiği önyargılar konusunda kendi önyargılarını ve efsanelerini yaratmış olduğudur. Artık kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargılar konusunda çalışan bir araştırmacı, mutlaka kadın hareketinden sadır olan önyargılara da yer vermek durumundadır. Ama daha önce de söylediğimiz gibi, kadın hareketinin önümüze koyduğu külliyat bize özellikle toplumsal cinsiyetin oluşumu konusunda kimsenin görmezden gelemeyeceği birçok şey öğretmiştir. Şimdi ele alacağımız önyargılar konusu da hemen tamamen onların gayretlerinin neticesidir.

Biz kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargıları ele alırken pek de öyle tarihsel bir sıra izlemeyeceğiz. Cinsiyet önyargılarımız hakkında genel değerlendirmeler yapacak, yaşadığımız dünyaya bakıldığında hemen görülüverecek kadar yaygın olan önyargıları sergilemeye çalışacak, özellikle son zamanlarda ortaya çıkan "kadınların Venüs'ten erkeklerin Mars'tan" geldikleri ve tamamen birbirlerinden farklı olduklarına ilişkin önyargılara odaklanacağız. Zaten önyargılar üzerinde bu kadar durmaktan muradımız da bu: Şimdilerde oluşan yeni cinsiyet önyargılarının sakıncalı bir niteliğe sahip olduğunu söylemek.

Kadınların ve erkeklerin nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen toplumsal cinsiyet kalıpları, hem herkesin anlayabileceği ve kendisinden ve karşısındakinden beklentisini ona göre ayarlayacağı için basit, hem de toplumsal hayatta diğer cinsiyetten bireylerle kurulan yakın ilişkiler nedeniyle çok karmaşıktır. Kadınlar ve erkekler olarak birlikte pek çok yaşantıyı paylaşıyoruz. Eş, anne-baba, kardeş, sevgili, iş arkadaşı vs olarak paylaşılan yaşantılar insanın diğer cinsiyetten çok karmaşık beklentiler geliştirmesine yol açıyor. Hemşirelik, sekreterlik, hosteslik gibi meslekleri kadının yapmasına şaşmıyoruz, hatta öyle olması gerektiğine inanıyoruz ama kadın bir cerrah gördüğümüzde kafamız karışıyor, ona uygun yeni bir önyargı üretiyoruz.

Cinsiyetle ilgili önyargılarımızın yoğunluğu kişiden kişiye değişiyor. Bazılarımızın çok güçlü cinsiyet şemaları var, her şeye cinsiyet ayrımı çerçevesinde bakıyorlar. İnsanlara baktıklarında önce kadın ve erkek görüyorlar, insana has ortak özellikleri algılamakta zorlanıyorlar. Cinsiyet şeması güçlü olanlarımız, cinsiyetle ilgili önyargıları, cinsiyeti neredeyse hayatlarının merkezine koyuyorlar. Ama kendilerine dünyayı çok fazla cinsiyet penceresinden gördükleri söylendiğinde, bunu asla kabul etmiyorlar, cinsiyet ayrımcılığı yapmadıklarını, çok hoşgörülü olduklarını söylüyorlar.

Erkeklerin kadınlara kıyasla daha geleneksel ve daha abartılı önyargılara sahip olduklarını biliyoruz. Cinsiyete ilişkin önyargılar, eğitimle birlikte azalıyor. Çalışan kadınlarda cinsiyet önyargıları daha az görülüyor.

Algılanan kişinin bazı fiziksel ve davranışsal özellikleri de, önyargıları etkiliyor. Fiziksel olarak daha kadınsı ya da erkekse görünen kişilerden bu yönde özellikler bekleme eğiliminde oluyoruz. **Çocuğuzlar: Bir erkek-adam bir yapıya sahipse onun**

macerayı seven, güçlü ve bağımsız bir karakteri de olduğunu sanıyoruz. Oysa bu algılamaların gerçekte ilgisi alakası yok. Kadınsı gibi görünen bir erkek, pekâlâ çok ciddi, tutarlı, kararlı bir erkek toplumsal cinsiyet rolüne sahip olabilir; atletik-erkeksi görünen bir erkek, pekâlâ kadınlara yakıştırılan özellikleri kişiliğinde barındırabilir.

Araştırmacılar cinsiyetle ilişkili önyargıların kişinin ırkına, fiziksel görünümüne, toplumsal konumuna (eğitim, gelir durumu, meslek) ve yaşına göre değiştiğini, cinsiyet önyargılarının diğer önyargılarla çok kolayca iç içe geçebildiğini de bildiriyorlar. Beyaz bir kadına, siyah bir erkeğe, zengin bir kadına, genç bir erkeğe, kadınlara ve erkeklere yakıştırdığımız genel önyargılara biraz ilaveler veya eksiltmeler yaparak bakıyoruz. Erkeklerin beden yapılarını da önemsedığımız oluyor ama kadınların fiziksel görünümleriyle, güzellikleriyle daha çok ilgileniyoruz. Kadınların güzel, bakımlı, hoş görünümlü olmaları konusunda çok daha kesin fikirlere sahibiz.

Kültürlere göre değişmekle birlikte, dünyanın her yerinde kadınlar ve erkekler hakkında benzer önyargılarla karşılaşırız. Örneğin ülkemizde yapılmış araştırmalar, kadınlar ve erkekler için belirlenmiş yirmişer sıfattan kadınlar için beklenen olumlu özelliklerin “duygusal, çekici, düzenli, etkileyici, fedakâr, görgülü, iyi huylu, kibar, terbiyeli, pratik, sabırlı, sevimli, saygılı, sevecen, sadık, tatlı dilli, itaatkâr, üretken, yumuşak, zarif” olduğunu gösteriyor. Ülkemizde erkekler için beklenen olumlu özellikler ise “atılgan, bağımsız, cesur, çevik, kavgacı, dayanıklı, sporsever, güçlü, girişimci, hakkını savunabilen, hızlı, hırslı, kendine güvenen, kararlı, mert, mücadeleci, onurlu, otoriter, sert, soğukkanlı olmak”. Bu sonuçlar, üç aşağı beş yukarı tüm dünya için böyle diyebiliriz.

Kadınların karşılarındaki insana özenli bir bakım sunmak ve ilgi göstermekle ilgili kültürün dışında etkin

olmalarının pek de gerekmediğini, pasif bir biçimde bekleme-
lerinin onlara yeteceğini düşünüyoruz. Bir önyargıdan başka
bir şey olmayan düşüncemiz büyük ihtimalle kadınların çocuk
doğurma, emzirme ve yetiştirme işlevlerinden kaynaklanıyor.
Anne-çocuk ilişkisinden yola çıkarak, tüm kadınların nasıl ol-
maları, nasıl davranmaları gerektiği konusunda bir genelleme
yapıveriyoruz. Önyargılar, sağlıklı düşünmemizi de engelliyor.
“Ne yani, erkeklerin karşısındaki kişiye özenli bir bakım sun-
ması, ilgi göstermesi gerekmiyor mu?” diyemiyoruz.

Erkekler ise beden yapılarının daha kaslı oluşundan hare-
ketle, genellikle güçle ve güç gerektiren işlerle birlikte anılı-
yorlar. Toplumda, özellikle iş ortamında erkeğin güç sahibi ve
aktif olması gerektiği tartışılmaksızın kabul ediliyor. Duygusal
bakımdan aktif ve güçlü olan erkeklerin psikolojik ihtiyaçları-
nın “baskınlık, özerklik, saldırgan ve başarılı olmak” olduğu
söyleniyor. Tabii ki güç ve iktidar kimdeyse, onun sahip olduğu
özellikler daha değerli ve üstün görülecek, kadınlara atfedilen
özelliklerin toplum yaşamındaki rolleri inkâr edilmese bile de-
ğişik derecelerde küçümsenecek. Duygusal bakımdan pasif ve
zayıf olduğuna inandığımız kadınların psikolojik ihtiyaçlarını
da “bağımlılık, saygı, yardımseverlik, bakım vericilik, dostluk”
şeklinde sıralamamız bu yüzden. Aile içinde babaya eleştirel-
lik ve kuralları koyma, anneye bakım sağlama görevleri verme-
miz, toplumsal yaşamda kadınların daha düşük pozisyonlarda
olmaları gerektiğine inanmamız da bu önyargılarla bağlantılı.
Böyle olunca da cinsiyet ayrımcılığı dediğimiz sorunlar ortaya
çıkıyor, babalar ve anneler erkek çocukları olmasını yeğliyor-
lar. Aslında dikkatle bakıldığında, bu toplumsal önyargılara
göre bir davranış kalıbı şekillendirmek her iki cinsiyet için de
zor ama nedense erkeklikle ilintili beklentilerimiz daha caf-
caflı bir etki bırakıyor zihinlerimizde. Kendisinden bu kadar
çok şey beklenir. Erkeğin psikolojisi/nasıl mı? Gücü elinde bu-

lundurmak, duygularını belli etmeyerek sürekli baskın olmaya çalışmak bir insanı ne hale getirir, diye sormuyoruz pek.

Cinsiyet önyargıları dendiğinde, genellikle yalnızca kadınlara yönelik önyargılar akla geliyor ama erkeklere yönelik önyargılar da var. Daha doğrusu, erkeklerin nasıl tutum ve davranışlar göstermeleri gerektiğine ilişkin kanaatlerimiz, erkekler hakkındaki önyargılarımızı ortaya koyuyor. Ama yukarıda söylediğimiz gibi, bunların genellikle “olumlu” biçimde algılanmaları, önyargı niteliklerinin gözden kaçmasına neden oluyor. Erkekler hakkındaki önyargılardan bu kadar fazla söz edilmemesinin nedenlerinden birisi de, kadınlar hakkındaki önyargıların daha çok cinsiyet ayrımcılığına yol açması. Ama son zamanlarda erkeklere yönelik cinsiyet ayrımcılığından söz edilmeye, bu konudaki erkek yakınmaları dile getirilmeye başlandı. Erkekler de artık çocukların velayetinin anneye verilmesi, erkeklerin doğum izni alamamaları, askere ve savaşa erkeklerin gönderilmesi, pozitif ayrımcılık adı altında kadınlara çok fazla haklar verilmesi gibi ayrımcılık konularından yakınıyorlar.

Cinsiyet önyargıları, bugün “cinsiyetçilik” (sexism) diye adlandırılan boyutlara varabiliyor. Bu konuda düşünenler, cinsiyetçiliği “düşmanca” ve “korumacı” cinsiyetçilik olmak üzere ikiye ayırıyorlar. Düşmanca cinsiyetçilik de, kadının, erkeğe göre zayıf ve ona bağımlı olarak algılanması, düşük seviyede görülmesi ve ayrımcılığa tabi tutulması söz konusu. Kadını yönetme, kontrol etme, değersizleştirme, seks objesi olarak görme düşmanca cinsiyetçiliğin belirgin görünümlerinden. Korumacı cinsiyetçilikte ise güya cinsiyetçilik yapılmıyor ama kadının korunması, yüceltilmesi ve sevilmesi gibi olumlu görünüm adı altında, kadının erkeğe göre düşük seviyede, zayıf cinsiyet olduğunu gösteren ayrımcılıklar ve ev işleri

yapmak gibi basit işlerden başkasına karışmaması gerektiğini söyleyen önyargularla hareket ediliyor. Korumacı cinsiyetçilik, çocuklara, yoksullara, hastalara nasıl davranıyorsak kadınlara da benzeri şekilde davranmamızı öneriyor. Sevgi ve şefkat bir lütuf gibi sunuluyor. Her iki cinsiyetçilikte de kadının ikinci sınıf olduğuna ilişkin bir anlayış var ama odaklandıkları noktalar ve bu iddiaları sunuş tarzları farklı. Elbette genel bir “cinsiyetçilik”ten bahsettiğimize göre, bu tanım, kadınların da erkeklere karşı cinsiyetçi tutumlar gösterebileceğini zımninden de olsa kabul etmektedir. Bugün Batı’da açıkça cinsiyetçi denebilecek böyle kadın anlayışları vardır ama ancak bunlar marjinal kesimlerce dillendirilmekte, kadın topluluğunda güçlü bir etki bırakmamaktadır.

Günümüzde artık cinsiyetçiliğe olduğu kadar her alanda cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkan bir anlayışa ulaşıldı. Uzun çabalardan sonra insanlık böyle bir anlayış düzeyine erişmiş durumda. Hukuk sistemleri ve toplum, artık cinsiyet ayrımcılığını hoş görmüyor. Bu yüzden de açıkça cinsiyet ayrımcılığı yapılamıyor. Ancak kadınların erkeklerle eşit yasal haklara sahip olmalarına karşın, bu haklara ulaşmalarını engelleyen gizli engellerin varlığını koruduğu biliniyor. İnsanlar, belki çoğu zaman kendilerinin de farkında olmadıkları dolaylı biçimlerde ayrımcılık yapıyorlar. Özellikle iş ve eğitim gibi alanlarda yaşanan cinsiyet ayrımcılığından sıkça bahsedildiğine tanık oluyoruz. Okula ve işe alımlarda, tayin ve atamalar sırasında kadın erkek ayrımı yapılması, eşit işe eşit ücret ödenmemesi tartışmasız ayrımcı uygulamalar. Bunun yanı sıra, işten çıkarılma oranının kadınlarda daha fazla olması, iş koşullarının kadının ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmemesi ve kadın için zorlaştırılması cinsiyet ayrımcılığına bağlanabiliyor. Yeni doğum yapmış bir kadının doğum sonrası izninin ihtiyacı düzeyinde olmaması, kurumlarda kreş ve anaokulu gibi düzenlemelerin bulunmaması gibi doğum sonrası ihtiyaçların karşılanmaması da kadının iş hayatına ara vermesine

ya da tam bir verimle çalışamamasına, dolayısıyla yükselememesine ya da başarısının düşmesine yol açan uygulamalar da artık ayrımcılık noktasından değerlendiriliyor.

Kadınların ve erkeklerin insan türünün eşit üyeleri, bir devletin eşit ve özgür yurttaşları oldukları konusundaki anlayış, bir yandan zihinlerimize ve hayatımıza güçlü bir biçimde yerleşiyor ama bir yandan da insanlığın eşitlik idealleri, görülmeyen güçler tarafından sinsice ortadan kaldırılmaya çalışılıyor. Kimse artık açıkça ve pervasızca cinsiyetçi tutumlar geliştiremiyor ama bu konuda kararlı olanlar, cinsiyetçi bakışlarını bir biçimde uygulamaya koyuyorlar. Son yıllarda kadınlar ve erkeklerin eşit değil farklı olduklarının altını çizen bir yaklaşım ortaya çıkmış; bu yaklaşım, bilim ve tıp alanında çalışmalarını sürdürürken, bazı uzmanların yardımıyla bu konuda da önyargılar oluşmuş ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Evet, bilimde ve tıpta “farklılık” konusunun öne çıktığı ve araştırıldığı doğrudur ama daha sonra ayrıntılı biçimde ortaya koyacağımız gibi, saptanan farklılıkların bugün mevcut olan önyargılarla hiçbir ilişkisi bulunmuyor. Bu konudaki önyargıları en iyi, dünyada milyonlarca satan “Kadınlar Venüs’ten Erkekler Mars’tan” adlı kitabın başlığı ifade ediyor. Demek ki artık, ayrı gezegenlerden gelme sembolüyle birbirimizden asla birbirimizi anlamayacak kadar farklı olduğumuzu görmemiz ve buna göre hareket etmemiz bekleniyor biz kadınlar ve erkeklerden. Bakalım sözüm ona bilime dayanıyormuş gibi göründükleri halde bilimle ilgisi olmayan bu yeni önyargının ayrıntıları ne, bizden nelere inanmamız isteniyor?

[Bir erkeğin benlik bilinci, sonuç alma becerisiyle tanımlanır. Erkekler, başarı ve güce önem verirler; insanlar ve duygulardan çok nesneler ve sevdelerle ilgilidirler. Benlik bilincinli ilişkilerin ve duyguların - <http://kaydetim.org>

kadınlar romantik düşler kurarken, erkekler güçlü arabaların, daha hızlı bilgisayarların, güçlü teknolojilerin hayalinin peşinden giderler. Bir erkek, kadın bir şeye üzüldüğünde, bir tamirci edasıyla hemen onun duygularını dikkate almayan çözümler üretmeye kalkar. Erkek bir hata yaptığında ise, kadın bir aile geliştirme komitesi başkanı gibi davranıp, istenmeyen önerilerde ve eleştirilerde bulunarak erkeğin davranışını değiştirmeye çalışır. Kadınlar, bir erkeğe, o istemeden öğüt verip yardımcı olmaya kalkarlarsa, erkeğin bu tutumu eleştirici ve sevgiden uzak olarak algılayacağını öğrenmelidirler. Bir erkeğe sorunun kendisi olarak değil de bir sorunun çözümü olarak yaklaşıldığında, erkek gelişmeye daha yatkın olacaktır. Erkeklerle kadınlar arasındaki en büyük farklardan birisi, stresle başa çıkma yöntemlerinde bulunur. Stresli durumlarda kadın, duyguları üzerinde yoğunlaşır ve kendini ilişkilere açarken erkek, giderek içine kapanır ve dikkatini soruna odaklar. Böyle zamanlarda kadına sorunu hakkında konuşmak iyi gelirken, erkek sorunununu çözdükçe kendisini iyi hisseder. Kadın sorunlarının ayrıntılarından söz ederek rahatlarlarken, erkek bir sorunun çözümündeki karmaşık ayrıntıları hesaplayarak rahatlar. Kadınlar, mağarasına çekilmiş bir erkeğin birdenbire açık, tepki veren, sevgi dolu bir hale gelemeyeceğini; mağarasına çekilmesinin kendisi sevmediği anlamı taşımadığını öğrenmeli, erkeğin ilgisini ancak o rahat ve olumlu bir havadayken istemelidirler. Erkeği mağarasına çekilmeye bırakırlarsa, onun kendini hazır hissettiğinde oradan çıkacağını ve her şeyin yoluna gireceğini bilmelidirler.

Kadınlar, sevdiklerini hissettiklerinde heveslenip harekete geçerken erkekler, kendilerine ihtiyaç duyulduğunda güçlenip harekete geçerler. Erkeklerin yüce amaç uğruna yapmayacakları yoktur; kadın-erkek ilişkilerinde de bencilliklerinden kurtulmalarının biricik yolu, bu ilişkiden yüce bir amaç türetmeleri yani âşık olmalarıdır. Erkekler için ancak sevgi var ise başkası için çalışmak kendi çıkarlarının

önünde gelir. Çünkü başkasını sevmek konumunda, erkeğin potansiyellerini kanıtlama fırsatı ortaya çıkar. Bir başkasının yaşamında olumlu değişiklik yapmakta olduğunu hissetmedikçe, kendisine ihtiyaç duyulduğunu fark etmedikçe erkeğin kendi yaşamına ve ilişkilerine ilgi göstermesi çok zordur. İhtiyaç duyulmamak, bir erkek için ağır ağır ölmektir. Ama bu noktada erkek davranışının trajedisi kendisini gösterir. Erkek vermeyi istemekte, fakat aynı zamanda bundan daha fazla, eksik, yetersiz ve başarısız olmaktan korkmaktadır. Üstelik birisine ilgi duyup önem verince bu başarısızlık korkusu daha da artmaktadır. Erkek, bu trajedi içinde kıvrılırken içinde bulunduğu çaresizliği hissettirmemek için bencil ve kimseye aldırımıymış gibi davranmaya başlar. Kadın, herhangi bir nedenle düş kırıklığı yaşasa bile erkek bunu bile kendisine yoracak ve başarısızlık hissedecektir. Kadın, erkeği bu çaresizlikten çıkaracak, onu başarılıymış gibi gösterecek bir yol bulmalı ve buna uygun bir tutum takınmalıdır.

Her ne kadar aynı dili kullansalar da kadınların ve erkeklerin sözcüklere yükledikleri anlamlar çok farklıdır. Duygularını tam ifade edebilmek için kadınlar çoğu zaman abartılı sıfatlar, benzetmeler ve genellemeler kullanırlar. Erkekler de yanlışlıkla bu benzetmeleri sözlük anlamlarıyla oldukları gibi kabul ederler. Örneğin kadın, “Ben seninle birlikte çıkıp bir şeyler yapmak istiyorum ve bundan çok hoşlanıyorum” demek yerine, “Hiçbir yere çıktığımız yok” der. Erkek, asla bu söyleneni doğru tercüme edebilme yeteneğinde değildir ve kadının dediğini çoktan, “Artık birlikte hiçbir şey yapmıyoruz çünkü sen tembel, romantik olmayan, sıkıcı birisin” şeklinde anlamıştır. Bir erkeği suçlanmadığına inandırmak çok zordur. Kadın, kendini erkeği suçlamaktan alıkoyamıyorsa, öfkesini bu konuyla ilgisi olmayan ve kendisine ihtiyaç duyduğu desteği verebilecek birisiyle paylaşmalı, erkekle konuşmak için daha sevgi dolu ve sevecen olduğumuz zaman beklemelidir.

Erkek, bir kadını sevdiğinde, daha fazla yakınlaşmadan önce zaman zaman kendisini geri çekme gereği hisseder. Tıpkı gerilmiş bir lastik gibi kendini uzaklaştıracak, sonra da yine kendiliğinden yaklaşacaktır. Erkeğin bu, arada bir geri çekilme nedeni, bağımsızlık ve özerklik gereksiniminin karşılanmasıdır. Kadınların da dalgalanma yaşadıkları gerçektir ama onların dalgalanmalarının nedeni, kendilerini değerlendirme biçimleridir. Kadının ilişkilerinde sevgi alma ve verme yeteneği genelde kendisini nasıl gördüğünün bir yansımasıdır. Erkekler özgür olma, kadınlar da üzülmeye hakkı için mücadele ederler. Kadınlar anlayış isterken, erkekler bir nefes almak isterler. Eğer erkek kendini geri çekme fırsatı bulamazsa, güçlü yaklaşma arzusu da hissedemeyecektir. Genelde bir kadın çok farklı nedenlerle kendini geri çektiğinden, erkeğin geri çekilmesini yanlış anlayacaktır. Şu halde kadınların, erkek uzaklaşmaya başlamışken konuşmaya ve yakınlaşmaya çalışmamaları gerekmektedir. Erkek gidecek ama sonra sanki hiçbir şey olmamış gibi geri dönecektir; konuşma zamanı tam da bu zamandır.

Kadınların ve erkeklerin duygusal gereksinimleri farklıdır. Kadınlar, özellikle şefkat, anlayış, saygı, bağlılık, haklı görülme ve güvence ararken, erkekler öncelikle güven, kabul, takdir, beğenilme, onay ve teşvik beklerler. Bu duygusal gereksinimleri cinsiyetlere göre şöyle karşı karşıya getirebiliriz: Kadın ilgiye, erkek güvence; kadın anlayışa, erkek kabule; kadın saygıya, erkek takdire; kadın bağlılığa, erkek beğenilmeye; kadın haklı görülme, erkek onaylanmaya; kadın güvenceye, erkek teşvik edilmeye daha çok gereksinim duyar. İnsan, ancak temel duygusal gereksinimleri karşılandıktan sonra başkalarının gereksinim duyduğu sevgiye açık hale gelir; eğer bu duygusal gereksinimler karşılanmazsa temel iletişim sorunları da ortaya çıkar. Kadınların, erkeklerin temel sevgi gereksinimlerini karşılayabilmeleri için erkeklerin güçlü ve zayıf yönlerini tam olarak anlamaları gereken,

erkeği o açıkça akıl danışmadan asla değiştirmeye ve düzeltmeye kalkışmamalarıdır. Kadınlarla erkekler, en çok para, seks, kararlar, programlama, değerler, çocuk yetiştirme ve ev sorumlulukları konusunda tartışır. Bu tartışınalar, eşler sevildiğini hissetmediğinde ise acı kavgalara dönüşür. Erkek, bir kadına ne kadar yakınsa, farklılık ve anlaşmazlıklarla başa çıkması o kadar zordur. Kadın, erkeğin yaptığı şeyden hoşlanmadığında, erkek bunu üstüne alınıp kadının kendisinden hoşlanmadığı sonucuna varabilecektir. Erkekler en çok, bir hata yaptıkları ya da sevdikleri kadını üzdüklerinde tartışma eğilimine girerler. Erkeğin duygusal gereksinimlerinin karşılanması, onun acı verici tartışmalara girme eğilimini azaltacaktır. Kadınlar, erkeklerin temel duygusal gereksinimlerini karşılayabilirlerse, yanlış yaptığını düşünmekten ve bir tutumundan dolayı özür dilemekten nefret eden erkek, “üzgünüm” demeyi bile öğrenebilir.

Kadınların ve erkeklerin birbirlerine verdikleri armağanları puanlamaları çok farklıdır. Erkek, verdiği armağan ne kadar büyürse kadından o kadar çok puan aldığını sanır ve doğal olarak enerjisini büyük armağanlara odaklar. Erkeklerin çoğu, sevilmeyle layık olmak için giderek daha büyük hedefler peşinde koşarlar. Bu yüzden verici olmaksızın bile vazgeçtikleri çok olur. Erkeklerdeki gelişmiş adalet duygusu, kadınlar tarafından yeterince takdir edilmemesiyle birleştiğinde, “onun için bu kadar çok çalışıyorum, takdir eden mi var!” ruh hali ortaya çıkar. Kadınlar, erkeklerin enerjilerini böyle boş yere harcatmamak için, erkeklerle koşulsuz sevginin önemini anlatıp durmak yerine, aslında küçük jest ve mimiklerin, sevgi sözcüklerinin bile kendileri için ne kadar değerli olduğunu öğretmeyi becerebilmelidirler. Bunu yapabilmek için de, erkeğin temel duygusal gereksinimlerinin kendilerinininkinden farklı olduğunu anlamalı ve ona göre davranmalıdırlar. Örneğin kadınlar için aşk, hiçbir zaman istemek zorunda kalmamaktır; önemli olan, koşulsuz sevgi, bir şeyin bir kimden dolayı yapılmasıdır. Bir erke-

ğın böyle düşünmesi mümkün değildir; dolaylı konuşmaları ve konuşmaların duygusal yan-anlamalarını anlayamayan erkek, kadın istemezse yeterince verdiğini düşünecektir. Kadın, neyi istediğini bilmeli, açıkça söylemeli ama asla ısrarcı olmamalı, “hayır” cevabı aldığı anda küsmemeli ve istediğini aldığı anda da takdir etmelidir.]

Allah’tan bu tür kitaplarda sergilenenlerin, söylenenlerin hakikatle uzaktan yakından ilişkisi yok. Yazarın önyargıları olan bu ifadelerin, bilimle ve insan psikolojisiyle ilgisi bulunmuyor. Bugünlerde kitapçılarda hangi rafa baksanız, internette popüler psikolojiyle ilgili hangi siteye girseniz sanki bilimsel gerçeklermiş gibi sunulan böyle ifadelerle karşılaşılıyor ve elbette etkileniyorsunuz. “Eşimle, kardeşimle, karşı-cinsten arkadaşım ile aynı cinsten varlıklar, insan türünün farklı cinsiyetleri olarak görünüyoruz ilk bakışta, ama birbirimizle alakamız yokmuş. Birbirimizi anlama, derdimize deva olma imkânımız da bulunmuyormuş. Yapılması gereken en iyi şey, karşı-cinsin psikolojisi hakkında bilgi edinip kendimizi ona göre ayarlamak, anlaşılmak, anlaşılma için hiç boşa çaba sarf etmemekmiş...” İster istemez bu türden düşünce egzersizleri yapıyor zihniniz bu tür yayınları görünce.

Bugün kadınlar ve erkekler hakkındaki fikirlerimizde bu tür kitaplardan yayılan önyargıların ne ölçüde etkili olduğunu umarız görüyorsunuzdur. Umarız görüyorsunuzdur, kadınlar ve erkekler hakkında konuşurken çoğu zaman kendi özgür fikirlerimize değil, birçok kanaldan zihinlerimizdeki kalıplara yerleştirilen önyargılara dayandığımızı. Bunu görenler, böyle önyargılarımız olduğu sürece sağlıklı bir kadın-erkek ilişkisinin mümkün olmadığını da görecektirler. Elbette tüm insan ilişkilerinde olduğu gibi sağlıklı kadın-erkek ilişkilerinde de karşımızdaki insanı anlamanın, bunun için kendimizi onun yerine koyabilmenin, neyi istediğini, neyi yapmaya çalıştığını bilmenin, onu

kendi isteklerimiz doğrultusunda değiştirmeye zorlamamanın çok büyük payı olduğu tartışma götürmez. Ama “Kadınlar Venüs’ten Erkekler Mars’tan” türünden, kadınları ve erkekleri genel bir ruhsal kalıbın içine yerleştirerek, önyargılar oluşturan kitaplar, birbirimizi anlamaya çalışmanın önüne geçiyor.

Türkiye’de kadınlar ve erkekler hakkında önyargılar üzerine konuşurken mutlaka ele almamız gereken konulardan birisi de kadın-siyaset ilişkisidir. Çünkü kadın-siyaset ilişkisi, önyargıların basit fikirler olarak kalmadığının, aynı zamanda ayrımcı tutumlara zemin hazırladığının görülmesine de imkân sağlıyor. Kadınlara yönelik ayrımcı bir kültüre sahip olmadığımızı söyleyenler bile, Cumhuriyet tarihimiz boyunca kadınların siyasal hayatımızdaki rol, işlev ve etkinliklerini gördüklerinde söyleyecek söz bulamazlar. Ortada çok açık bir adaletsizlik var. Toplumumuzda kadınların uğradığı olumsuzlukları düzeltecek merciin de son tahlilde siyaset olduğu düşünülecek olursa, kadınların siyasal hayatta daha çok ve daha etkin rol almalarının önüne geçen, ayrımcılığa yol açan önyargılar üzerinde durmak gerekir. Bunun için toplumsal zihniyetimize, tarihimizin derinliklerine gitmeye gerek yok. Doğrudan doğruya siyasal parti yöneticilerinde kadınlar tarafından saptanmış önyargıları ele almak manzarayı görmek için yetip de artacaktır bile. Eğilimi ne olursa olsun ülkemizdeki siyasal partilerin kadrolarında şu veya bu ölçüde olduğu görülen ve teamül, yani genel davranış biçimi haline gelmiş önyargılar şöyledir:

[Kadınlar her lafa karışmaz, sadece uzmanlık alanlarında konuşabilir. Genel Başkanın ve eşinin uygun gördüğü görevlere aday olabilirler.

Duygusal oldukları için karar alamazlar. Alsalar bile bu kararlar nesnel ve akılcı olmaz.

Duygusalılıkları, kadınların fikirlerinde çok sık değişikliklere yol açar, dolayısıyla karar verirken mümkün değildir.

Kadınlar sosyal ilişkilerin doğal uzmanıdır. Güçlü sosyal ilişki yetenekleri nedeniyle mahallelerde çalışmaları en iyisidir.

Kadınlar gevezedir, çok konuşurlar, dedikoducu ve kıskançtırlar; bu yüzden sır niteliğindeki bilgilerden uzak olmalarında fayda vardır.

Kadınların öncelikle anne oldukları unutulmamalıdır. Kadının yerinin öncelikle evi ve ailesinin yanı olduğu hiç akıldan çıkarılmamalıdır.

Kadınlar şefkatli olduklarından siyasi hayatta da hizmet etmek, zor durumdakilere yardım etmek temel görevleridir.

Kadınlar temiz ve bakımlıdır. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar temizlikten onlar sorumlu olmalı, bakımlı görünmeli ve giyimlerine dikkat etmelidirler.

Kadınlar hileyle de olsa sonunda istediklerini yaptıracak bir fende sahip olduklarından onlardan gelen önerilere karşı dikkatli olunmalıdır.

Kadınlar ilişkilerine dikkat etmelidir.]

Biz buradaki değerlendirmelere itiraz ettiğimiz, tam tersini düşündüğümüz için bu saptamalara yer vermiş değiliz. Önemli olan, erkekler hakkında böyle önyargıların olmaması, önyargılar ve ayrımcı uygulamalar nedeniyle kadınların siyasal hayatta yeterince yer almamasıdır. Kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip yurttaşlar olduğuna inanıyorsanız, her alanda bu eşitliğin sağlanması, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkması için çabalamanız, engelleri ortadan kaldırmanız gerekir. Samimiyet bunu gerektirir. Göstermek istediğimiz budur. “Kadınların siyasette ne işi var, seçme hakkı onlara yeter de artar bile” diyebilirsiniz. Kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri konusunda kendinize ait görüşleriniz olabilir. Önemli olan, neyi neden söylediğimizi bilmek, bilginizin önyargılardan oluşup oluşmadığını fark etmek, insan olmanın hakkını vermek, daha adil ve barışçı bir dünya için sorumlulukların PDF Kişisel Geliştirme / Hazırlanmıştır.

Kadın Hareketinin Öğrettikleri

Kadınlar ve erkekler, binlerce yıldan bu yana, farklı kültürel görünümler altında, insan türünün farklı cinsiyetleri olarak kimliklerini fazlaca sorgulamaksızın yaşadılar. Kendilerini, değişmeyen ya da fark edilemeyecek kadar yavaş değişen geleneğin akışına bıraktılar. Kimsenin aklından kadınların ve erkeklerin yaşantılarını, toplumsal işbölümünü teşrih masasına yatırmak geçmedi. Daha doğrusu geleneksel toplumdaki insanlar böyle bir soruya ihtiyaç duymaksızın kendi hayatlarını yaşayıp gittiler. Ne var ki, modern zamanlarla birlikte, her şey konusunda olduğu gibi kendi üzerlerine de düşünmeye (self-reflection) başladılar. İnsanın dünyayı bilimsel olarak anlamaya, kendi üzerine düşünmeye böylesine cehdetmesi, insanlık tarihinde ilk kez ortaya çıkan birçok köklü değişimi beraberinde getirdi. Bu değişimlerden biri de, kadınların çalışma yaşamına, kamusal hayata, eskiden hiç olmadık biçimde, erkeklerle hemen hemen aynı şekilde girmeleri ve hak talebinde bulunmalarıydı. Biz, Batı toplumunda kadınların nasıl olup da çalışma yaşamına, kamusal hayata girdikleri sorusunun cevabını arıyor değiliz. Her araştırmacı bu konuda kendi bakış açısına göre bir şeyler söyleyebilir. Yalnızca herkesin bildiği bir durum saptamamızın pek bir önemi yoktur.

Bu hak taleplerini, eşitlik ve özgürlük talepleri izledi; ardından da akademik dünyada “kadın çalışmaları” başladı, kadın bakışıyla birçok bilgi birikti. Kadınlar insanlık tarihini, daha önce çoğunluğu erkek yazarlarca ortaya konan bilgiyi didik didik ettiler, tarihe hatta dini inançlara kendilerince bir bakış geliştirmeye çalıştılar.

46

“Küreselleşme” süreciyle birlikte, modern zamanlar dediğimiz kabaca üç yüzyıldır devam edegelen bu değişiklikler yepyeni bir boyut kazandı. O nedenle, nasıl bir dünyada kadınlar ve erkekler üzerine konuştuğumuzu ortaya koyabilmek için kitabımıza küreselleşmenin getirdiği değişikliklerle başladık.

Bazen öyle oluyor; bir toplumsal tepki ve hareket bazı sebeplerle, birtakım ideallerle başlıyor ama bambaşka sonuçlara yol açıyor. Kadınların “eşitlik” mücadelesi için Batı’dan başlayan ve giderek tüm dünyayı saran “kadın hareketi” de dallanıp budaklanarak, değişik yollardan geçerek öyle bir noktaya geldi ki, insanlığa cinsiyet kimliğine ilişkin muhteşem bir bilgi birikimi bahşetti.

Bir insanın nasıl olup da kadın veya erkek kimliğine ulaştığı, yani “toplumsal cinsiyeti” ne kavuştuğu konusundaki bilgilerimizin neredeyse tamamını, modern zamanlarda kadınların durumunu anlamak için yapılmış çalışmalara borçluyuz. Kadın hareketinin dile getirdiği diğer şeyler ve ortaya çıkış nedenleri hakkında ne söylersek söyleyelim, bu gerçeği kabul etmek durumundayız. Söz konusu çalışmaların büyük çoğunluğunun müellifi kadın, yazılanlar da hep kadınlarla ilgiliydi. Kadınlar, kendileri, kendi dertleri hakkında düşünüp yazarken öyle gerçeklere temas ettiler ki, bir süre sonra söylediklerinin aslında erkekleri de ilgilendirdiği ortaya çıktı.

Erkek dünyası bütün bu olup biteni sessizlikle karşıladı, hâlâ çok sessiz. Birçok bireysel atılım da olsa, erkekler düşse de onlar

sessizlik tercihlerinde ısrar ediyorlar. Belki de konuşamıyorlar. Elbette aralarında, eski alışkanlıklarına güvenerek mağlubiyet ruh halini şiddete sarılarak telafi etmeye çalışanlar da var. Ama bu “erkek dediğin vurdu mu oturtmalı” yanlıları hem azınlıklar, hem de giderek azalıyorlar.

Kadınlar sayesinde artık insanın biyolojik cinsiyetinin (sex), toplumsal cinsiyetinin (gender) ve cinselliğinin (sexuality) aynı şeyler demek olmadığını biliyoruz. Bize kadınların öğrettiği bu ayrımları ilk anda kavramak güç olabilir. Çünkü kendimizi fark edip ifade etmeye başladığımızda bir ailenin, bir geleneğin, bir dilin içinden konuştuğumuz gibi, bir cinsiyetin içinden de konuşuyoruz. Daha doğrusu kendimizi tüm bunların, ailemizin, geleneğimizin, dilimizin, cinsiyetimizin içinde buluyoruz. Üstelik de dünya kurulalı beri hep oradaymışız, sanki biz sadece bu denizin balığıymışız gibi yapıyoruz. Ergenlik döneminde bazılarımızın aklına gelse de, niye bu ailede, bu dili konuşan, bu tür örf ve âdetleri olan bir toplumda, niye bu biyolojik yapıyla dünyaya geldiğimizi fazlaca sormuyoruz. Bugün bilim dünyası ve düşünürler, bu soruları dert ediniyor ama kahir ekseriyetimiz bunları aklımıza bile getirmeden dünyadan göçüp gidiyoruz.

Kadın hareketi sayesinde bugün bilim dünyası ve düşünürler, bu soruları dert ediniyor; bizim adımıza, nasıl kadın ve erkek olduğumuzu soruyorlar. Yalnızca sormakla kalmıyor, cevaplar da veriyorlar. Nasıl kadın ve erkek olduğumuz sorusuna o kadar çok cevap verildi ki ortaya çıkan kitaplar kütüphaneler dolduruyor.

Bu cevaplardan bugün için en geçerli olan sonucu en özeti haliyle şöyle ifade edebiliriz: “Kadın” ve “erkek” diye sabit değişmez, yeknesak varlıklar yoktur; olsa olsa her birinin ayrı tarihi, kültürü, toplumsal hayatı ve psikolojik yapı-

sı olan “kadınlar” ve “erkekler” vardır. Kadınların ve erkeklerin hallerinden söz ederken, tarihten, toplumdan, siyasetten, inançlardan, ekonomiden, hukuktan, psikolojiden bahsetmeden konuşmamak gerekir...

48

“O kütüphaneler dolusu kitaplardan çıka çıka, hepimizin bildiği bu ifadeler mi çıktı?” diye soruyorsunuz, eminiz. Cevabımız “evet”. Şüphesiz durumu çok farklı ifade eden, kadınlardan ya da erkeklerden taraf olup ötekine olmadık olumsuz cümleler yağdıran, kendi tarafına yapılan haksızlıkları anlatan birçok kitap da var sözünü ettiğimiz külliyatta. Ama söyleneni bilimin, gerçeğin, sağduyunun eleğinden geçirdiğinizde, bir güzel süzdüğünüzde, imbiklediğinizde geriye bu iki cümle kalıyor. Öyle değil midir, insanın düşüncesi ve araştırması gerçeğe ulaştığında, “Bu muymuş, ben zaten bunu biliyordum” demez miyiz? Gerçekle hep koyun koyuna yaşarız ama dilimizin sınırları nedeniyle onu bir türlü ifade edemeyiz. Birisi gerçeği bizim adımıza ifade ettiğinde yüzümüze şaşkınlıkla karışık küçümseyici bir eda katarak “Bu muymuş?” dememiz bu yüzdendir.

“Batı feminist kuramlarını, kültürel olarak koşullanmış cinsel öznellik biçimleri ile farklı bilinçlilik tarzları arasındaki ilişkiyi açıklamada eksik ve yetersiz buluyorum” diyen Deniz Kandiyoti, tam da bu duruma işaret etmektedir. O, kadın hareketinin hemen her evresini alabildiğine nesnel (objektif) olarak gözlemeye çalışmış, bilim dünyasının yaşayan en önemli sözcülerinden biridir. Kandiyoti’den uzunca bir alıntı daha yapmamıza izin verin lütfen.

“Demek ki Ortadoğu ülkelerinde görülen erkek egemenliği biçimlerinin İslamiyet’e atfedilmesi temel bir yanılgıya dayanıyordu; çeşitli uygulamalara ve yorumlara yol açabilen ve evrensel bir din olan İslam’ın, ‘klasik ataerkillik’ diyebileceğimiz bir erkek egemenliği biçimiyle birbirine

karıştırılması. İslam medeniyetinin ‘merkez’ alanları olarak tanımlanabilecek yörelerin klasik ataerkillik alanlarıyla çakışması, bu birbirine karıştırmayı kuşkusuz kolaylaştırıyor, yanlıgıyı besliyordu. Yoksa farklı yerel akrabalık sistemlerinin İslam’la eklemlenmesi çok farklı sonuçlar doğurabiliyordu. Dolayısıyla, eğer günümüzün Müslüman toplumlarında giderek artan benzerlikler görülüyorsa bunların kaynağı dinde değil, modern bir olgu olan dinin siyasallaştırılmasında ve modern siyasi kimlik mücadelelerinde aranmalıdır. Giderek yaygınlaşan küreselleşme, sürekli bir uluslararası insan, para, mal ve fikir trafiğiyle bu kimlik arayışlarına devamlı olarak yeni boyutlar eklemektedir...

Kadın haklarında evrensellik mi kültüre özgü haklar mı tartışması sürüp giderken, ben hep kadınların –birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar- kendi gündemlerini kavramaya çalışıyordum. Beni en çok ilgilendirenler de ABD’de kürtaja karşı mücadele eden kadınlar, Çin’de eşitlikçi aile yasasına başkaldıranlar ve İran’da Humeyni yanlısı, örtünmeyi talep eden kadınlardı. Bu ilgi, beni kadınların toplumsal uyum, savunma ve direniş stratejileri üzerinde çalışmaya itti...

Acaba ataerkillik kavramından vazgeçip kadınların toplumsal uyum ve direniş stratejilerine odaklanan bir bakış açısı geliştirsek ne olurdu?...

Daha önce kadınların yaşam döngüsüne gösterdiğim hassasiyeti erkeklerin yaşamına uygulamamış ve ataerkilliğin erkekler üzerindeki baskıcılığını gözden kaçırmıştım. Bu yazı, toplumsal cinsiyete dayalı kimliklerin karmaşıklığını ve tarihselliğini nihayet gündemime sokmuş oldu...

Modernlik söylemi aileyi, cinselliği, cinsiyete dayalı kimlikleri hedef almış, Türkiye’de yeni kadın ve erkek kim-

likleri yaratmıştır. Bunlar kişisel kimlik ifadeleri olmakla kalmamış; toplumdaki statü, prestij, altkültür farklılıklarının sergilendiği kültür alanları haline de gelmişlerdir. Farklı kadınlık ve erkeklik ifadeleri, şimdi daha geniş toplumsal kimlik arayışları içinde şekilleniyor ve bize geliştirebileceğimiz yeni araştırma gündemleri konusunda ipuçları veriyor...”

Londra Üniversitesi öğretim üyesi, aynı zamanda “Ortadoğu’da kadın ve toplumsal cinsiyet” konularında uzman olan Deniz Kandiyoti’nin yukarıdaki sözleri, bizim özetiimizi onaylamasının, çok yönlü, çok boyutlu, çok ciddi bir alanla karşı karşıya olduğumuz gerçeğinin altını çizmesinin yanı sıra; kadınlar ve erkeklerle ilgili bir çalışma yaparken hem indirgemeciliğin hem de kültürcü ve cinsiyetçi fanatizmin tuzaklarına düşmemek için gerçekten ışık tutucu.

Evet, artık tek-anlamalı bir “kadın” ve “erkek” diye bir varlığın olmadığını; kadınlardan ve erkeklerden söz ettiğimizde tarihin farklı zamanlarına göre, farklı kültürlerde değişiklikler gösteren, çok farklı insanlardan bahsettiğimizi; çok çeşitli boyutlar taşıyan, önyargılarla dolu ve oldukça karışık bir alanda debelendiğimizi biliyoruz. “Biliyoruz” dediğimize bakmayın. “Biz biliyoruz” ya da “Biz bilenlerdeniz. Size de söyleyeceklerimiz var” demek istiyoruz. Alçakgönüllülüğümüze verin utangaçlığımızı.

Şaka bir yana, kadınlar ve erkekler söz konusu olduğunda ortalık toz dumandan geçilmiyor, göz gözü görmüyor. Yukarıda gerçeğin, bilimin ve sağduyunun bakışı diye aktardığımız ifadeleri duyan yok. Herkesin sarsılmaz biçimde inandığı doğruları, türlü çeşitli amentüsü var. O yüzden bu konuda sadece konuşmakla kalınmıyor, mümkün olduğu kadar hakaret taşı-

rı da dolduruluyor konuşma baloncuklarının içine. “Kadınlar şu durumda çünkü...”, “Erkekleri bu hale koyan...” vs ile başlayan, azı bilimsel çoğu küfür dolu, araya dine ilişkin sözlerin de serpiştirildiği konuşmalar... İçimiz bayılsa da, söyleye söyleye bıksak da kendimizi alıkoymadığımız takıntılı bir hal oldu artık. Bu nedenle parmaklarımızın ucuna basarak yürüyoruz, herhangi bir insanı söyleyeceklerimizden dolayı rahatsız etmek istemiyoruz. Ama bunca temkinlilik “çıt” çıkarmayacağımız anlamına da gelmiyor. Çünkü ortalık sorun dolu. Sorun olan her yerde olduğu gibi burası da bağırış çağırıştan, gürültüden geçilmiyor. Bizim bilim dünyasının şimdiye kadar kadınlar ve erkekler konusunda söylediklerini ortaya koymaktan ve kendi insaniyetçi tezimiz ileri sürmekten ibaret olan “çıt”ımız da büyük ihtimalle bu gürültüye eklenecek ama belki de “sus!” etkisi yapar diye umutlanarak kendimizi tutuyoruz.

Doğulan Cinsiyet, Olunan Cinsiyet

Hepimizin doğuştan gelen ve adına “biyolojik cinsiyet” dediğimiz bir cinsiyete sahibiz. Biyolojik cinsiyetimiz, kromozomlarımızı, cinsel ve üreme organlarımızı, hormonal durumumuzu ve bulûğ çağında hormonların etkisiyle ortaya çıkan ikincil (sekonder) cinsel karakterler dediğimiz kıllanma, göğüsler, yağlanma gibi özelliklerimizi kapsıyor.

Bizler yalnızca “biyolojik cinsiyet”imizle kadın ve erkek olarak dünyaya gelmiyoruz, cinsel kimliğimiz bununla sınırlı değil. Bu yapının üzerine, çocuk yetiştirme pratikleri, geleneksel önyargılar vs eklenerek bir de “toplumsal cinsiyet” inşa ediliyor. Yani “doğulan cinsiyet”imizin yanı sıra bir de “olunan cinsiyet”imiz var. Cinsiyet kimliğimiz, psikolojik faktörlerin de katılmasıyla bu ikisinin bir araya gelmesi neticesinde oluşuyor. Biyolojik bir donanımla dünyaya geliyoruz ama bizim nasıl kadınlar ya da erkekler olacağımızı, yaşadığımız ailenin ve toplumun doğuştan gelen özelliklerimizi nasıl şekillendireceği belirliyor. Tarihin her döneminde olduğu gibi bugün de, bize nasıl kadınlar ve erkekler olmamız, çocuklarımızı nasıl yetiştirmemiz gerektiği şöyle ya da böyle dikte ediliyor.

Modern zamanlarda cinsiyet kimliğimiz, “doğulan cinsiyet” ve sonradan “olunan cinsiyet” olmak üzere iki bileşene

ayrılarak inceleniyor. Bunu anladık. Ancak modern cinsel kimliğimizin kısa bir hikâyesi de var:

Kadınların özgürleşme ve toplumsal-kamusal alanda erkeklerle eşit haklara sahip olma çabalarının etkisiyle olsa gerek, son zamanlara kadar cinsiyet kimliğinin “olunan” yanları yani “toplumsal cinsiyet”, hem popüler bilincin oluşumunda hem de sosyal bilim söylemlerinde daha ön planda yer alıyordu. Sürekli her alanda eşitlik ve özgürlük nidaları işitiliyor, kadınların kendileri olmasa bile kadın hareketinin sözcüleri adeta ellerindeki milimetrik cetvellerle erkeklerle aralarındaki mesafeyi ölçüyor, geri kaldıklarını düşündükleri noktalarda haklarını talep ediyorlardı. Sonuçta “doğulan” cinsiyet özellikleri, hem toplumsal yaşamda hem bilim dünyasında geri plana itiliyor, beden ve beyin yalnızca toplumsal cinsiyetin basit biyolojik yatağıymışçasına ele alınıyordu.

“Olunan cinsiyet” daha çok sosyal bilimciler ve kültür eleştirmenleri tarafından didik didik denilecek bir düzeyde incelendi. Yapılan binlerce çalışma, daha önce de söylediğimiz gibi, cinsiyet kimliğimizin oluşumunu ve cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan tutumları anlamamıza çok değerli katkılarda bulundu.

Sosyal bilimler, “olunan cinsiyet”i incelerken o sırada biyolojik bilimler ve tıp da, eşitlikçi atmosferin etkisiyle, cinsiyet farklılıklarını geri planda tutan bir bakışa sahipti. Bilimsel araştırmalarda, kadın ve erkek deneklerdeki farklılıklarının ele alınmasına bile şiddetle itiraz ediliyor, “Bu türden ayrımcılığa yol açan kategorileştirmelere lüzum yok” deniyordu. Bu arada eşitlikçi paradigma döneminde de, bilinci, dolayısıyla toplumsal davranışı biyolojiden türeten bir bakışa sahip olan, çeşitli bilim dallarından araştırmacılar da boş durmamışlardı. Modern zamanların ilk dönemlerinde revaç bulan “eşitlikçi”

dunya görüşünün yerini “post-modern” denilen, (Bazı düşü-
nürler, küreselleşmeyle birlikte son 20-30 yıl içinde, yaşadığı-
mız kültürde ve zihniyet yapımızda ortaya çıkan değişimleri,
modernlik aşıldı manasında “post-modern” kelimesiyle ifade
ediyorlar. Biz, yaşadıklarımızı modern zamanların bir devamı
olarak gördüğümüz için kendi adımıza “post-modern” keli-
mesini kullanmamayı tercih ediyoruz.) günümüzün “fark’ı
öne çıkaran bakışının almasının bilime ve tıbbı yansıması ge-
cıkmedi. Büyük ihtimalle eşitlikten daha çok farklılığa önem
veren, “post-modern” düşüncenin sağladığı atmosferin yardı-
mıyla. “biyolojizm” denilebilecek bakış tarzı sesini duyurmaya
başladı. Toplumsal alanda ve psikolojik yapıda gerçekleşen her
olgu, beden ve beyindeki farklılıklarla açıklanıyordu. Zaten
“biyolojizm” de, her şeyin, düşünceyle ve ruh dünyasıyla ilgili
olanlar dahil her şeyin, biyolojik bir nedenle gerçekleştiğini;
ornegin uzulduğumuzda, neşelendiğimizde, aklımıza bir fikir
geldiğinde bunların beyindeki bazı maddelerin değişimiyle
oluştugunu söylüyordu. Şimdi aklınızdan şöyle bir soru geçi-
yor olabilir: “Her olguyu biyolojik nedenlerle açıklayan ‘biyo-
lojizm’, post-modern düşüncenin ‘fark’ı öne çıkaran atmo sfe-
rinde neşvünema buldu diyorsunuz. Peki, her şeyi biyolojiyle
açıklamaya kalkmak, bu farkçı anlayışa ters, totaliter bir dü-
şünce tarzı değil mi?”

Bu kesinlikle haklı bir sorudur; “biyolojizm” her insanın,
her toplumun (kültürün, ırkın), her cinsiyetin biyolojik yapı-
sının farklı olduğu teziyle günümüz farkçı anlayışında kendi-
sine yer bulabilmiştir ama gerçekte tüm ruhsal ve toplumsal
yapıları biyolojiye indirgediği için totaliter, her ırkı farklı gör-
düğü için ırkçı, her cinsiyetin birbirinden apayrı olduğunu id-
dia ettiği için cinsiyetçidir. Fakat bizim işimiz “biyolojizm”in
siyasal yansımalarını ortaya koymak değil. Biz sadece ister cin-
siyet ister insanla ilgili bir başka alan söz konusu olsun, davra-

nışlarımızın temel belirleyicilerinin biyolojik olması halinde sosyoloji ve psikolojide üretilen devasa bilginin anlamsızlaşacağı ifade edebilmek için bu konuya girdik. Şimdi de çıkıyoruz.

Eşitlikçi paradigmadan farklılık paradigmasına geçildiğini haber veren ilk radikal araştırmalar, 1980'lerde beynin sağ ve sol yarı-kürelerinin insan davranışının oluşumunda farklı görevler üstlendiğini gösteren çalışmalarla geldi: Bu sayede, yıllarca beyin araştırmalarına paradigma oluşturmuş olan "tek-baskın yarı-küre" teorisi geri çekilmeye başladı. Tek-baskın yarı-küre teorisinde, sağ elini kullananların beyinlerinin sol tarafının hâkim olduğu, sağ tarafın ise sol tarafa yardım etmek ve sessiz bir şekilde olan biteni izlemek dışında bir işlevi olmadığı düşünülüyordu. Sağ-beyin yarı-küresinin kadın, sol-beyin yarı-küresinin erkek beynini daha çok belirlediğini ileri süren araştırmalar ise, beyin araştırmaları için yepyeni bir paradigmatik dönemin başladığını simgeliyordu. Bu yeni paradigma, o zamana kadar diğer bilim dallarından kadın ve erkek davranış farklılıklarının biyolojik kökenli olduğunu açık ve dolaylı biçimde söyleyen bilgiyi de kendi gücüne kattı ve kısa sürede egemen hale geldi.

Beyin yarı-kürelerinin işlevlerine odaklanan çalışmalar, kadın ve erkek beyinlerinin işlevsel ve hatta yapısal olarak da farklı olduğuna ve bu farklılıkların, beynin cinsiyet hormonlarıyla karşılaşmasına bağlı bulunduğuna ilişkin birçok kanıt sergileyince, artık "doğulan cinsiyet" de en az "olunan cinsiyet" kadar önem taşımaya başladı. Üstelik beynin yapı ve işlevleri konusunda ortaya konulan cinsiyet farklılıklarıyla ilgili yeni bilgimiz, "olunan cinsiyet" hakkındaki bilgilerimize güvenilir bir temel oluşturabilme iddiasını da içinde barındırıyordu. Bu sayede, eşitlik adına üretilmiş olan bilgi, birdenbire farklı-

lıklara kanıt olma işlevi görebilecekti. Beynin yapı ve işlevleri alanında görülen cinsiyet farklılıklarını anlamamız, “olunan cinsiyet”in aile ve toplum tarafından nasıl şekillendirildiği hakkındaki bilgilerimizi de değiştirecek, onlara biyolojik bir temel sağlayacak güçteydi.

Bugün artık kadın ve erkek beyninin anatomik ve işlevsel olarak ciddi biçimde farklı olduğunu söyleyen bilimsel bir anlayışa sahibiz. Bilim bu konuda son sözü söylemiş değil, biri diğerini yanlışlayan birçok araştırma yapıyor ancak farklılığı esas alan anlayış giderek yerleşiyor. Bilimde hakim olan bu anlayış, toplumsal alana da yansıyor; kadın ve erkek arzusuna yepyeni içerikler kazandırıyor; kadın-erkek ilişkilerinin almakta olduğu yeni biçime de çok önemli katkılar yapıyor. Bilimsel bilgi, kendi sağlam ve katı bilgi üretimi sınırları içinde kaldığı sürece, tek başına toplumsal yaşama taşınamaz; hayatlarımız için bu kadar önemli hale gelemezdi. Bilimsel bilgiyi popüler bilince taşıyan bazı araçlar olmalıydı. Bu araçlar, psikoterapi ve rehberlik-danışmanlık hizmeti verenler ve tüm dünyada geniş bir okuyucu kitlesine sahip olan rehberlik ve danışmanlık “guru”larıydı.

Bu araçlar, bilimsel bilgiyi hem toplumun ihtiyaçları için yorumladılar; hem de toplumu büyük bir değişime hazırladılar. Bilimin belli bir bağlam, sınırlı bir örneklem için geçerli olarak ürettiği bilgiyi, bağlamından kopararak evrenselleştirdiler; kadın ve erkek arzusunun (insanlık tarihi boyunca gizemli kalmış (!)) içeriğinin bilim sayesinde deşifre edildiğini ve bu apaçık gerçeklere uygun yeni bir kadın-erkek ilişkisi geliştirmek gerektiğini ileri sürdüler. Bu araçlar sayesinde artık kadınların ve erkeklerin temelde, adeta başka gezegenlerden gelmişlercesine farklı oldukları, eğer aralarındaki sorunları

çözmek istiyorlarsa, önce farklılıklarını anlayıp kabul etmeleri gerektiği anlayışı hızla popüler bilince yerleşiyor.

Şimdi bize düşen, çeşitli koşullar tarafından yenedünyanın kadın ve erkeklerinin toplumsal cinsiyetlerinin, dolayısıyla kadın-erkek ilişkilerinin nasıl olacağını belirleyen, daha önce göstermeye çalıştığımız bu yeni önyargıları sorgulamaktır. Bilimsel olduğunu söyleyen ve çağdaş psikoterapi ve kişisel gelişim anlayışı tarafından desteklenen bu inançların bilimsel olmayan önyargılar olduğunu göstermektir. Bunların kadınlar ve erkekler hakkındaki çağdaş önyargılar olduğunu düşündüğümüz için, bu fıkırları “önyargılar” a ayırdığımız kısımda ele aldık. Bunların çağdaş önyargılar olduğunu göstermek için öncelikle toplumsal cinsiyetin nasıl oluştuğuna ilişkin bilimsel bakışı ele alacak, ardından da kadın ve erkek beyni, kadın ve erkek psikolojileri arasında gerçekten ortaya konmuş farklılıkların neler olduğuna odaklanacağız. Cinsiyetler arasında mevcut olan gerçek farklılıkların neler olduğunu ortaya koyabilirsek eğer, sözüm ona farklılıklar temel alınarak yaygınlaştırılan yeni kadın ve erkek toplumsal cinsiyet söylemindeki önyargıların da ipliğini pazara çıkarmış olacağız.

Toplumsal Cinsiyet Nasıl Oluşur?

Yeni doğan bir çocuğun henüz yalnızca biyolojik cinsiyeti vardır, toplumsal cinsiyeti henüz oluşmamıştır. Cinsiyette de kadın ve erkek olmak üzere ikili bir sınıflama söz konusudur. Genetik yapımızda bulunan 23. kromozom çifti cinsiyeti belirler; XX (kadın) ve XY (erkek) olarak adlandırılır. Biyolojik cinsiyetimizi belirleyen, 23. kromozomda “Y”nin bulunup bulunmamasıdır. “Y”nin bulunup bulunmamasından kaynaklanan kromozom farklılıkları, cinsiyet organları, hormon sistemleri ve üreme işlevlerindeki farklılıkları meydana getirir. Bu saydıklarımıza, farklı genetik yapıda oluşumuzun biyolojimize yansması oldukları için birincil (primer) cinsiyet özellikleri denir. Beden şeklinin ve kas yapısının farklılığı, tüylü bölgelerin farklılığı, sesin farklılığı, göğüslerin farklılığı ve boyunda âdemelmesi bulunması gibi durumlar ise ikincil (sekonder) cinsiyet özellikleridir. İkincil cinsiyet özellikleri kadında ve erkekte başka başkadır ama bunlar, birincil cinsiyet özellikleri kadar kesin değildir.

Bebekler doğduklarında, sahip oldukları cinsiyet organlarına bakılarak bu sınıflardan birine sokulur. Bundan sonra nüfus cüzdanlarının renginden seçecekleri mesleğe kadar tüm konularda artık bu ayrıma göre hareket edilir.

Çocuk büyürken toplum, onun önüne biyolojik cinsiyeti-ne bağlı olarak nasıl davranışlar göstermesi gerektiğine ilişkin kurallar, şablonlar, davranış modelleri koyar. Başta aile, okul, medya ve arkadaş grupları olmak üzere çocuğun toplumsallaşmasında rol oynayan etkenler, hep birlikte devreye girerek toplumun beklentilerini ve istediği modelleri somutlaştırır, çocuğun bunları içselleştirip sahipleneceği ortamları hazırlar. Bu arada koşullandırma, öğretim, model alma, özdeşleşme, kuralları öğrenme gibi çeşitli öğrenme mekanizmaları da işin içine girer. Bu kitap boyunca ele almayacağımız, “sapma” diyebileceğimiz istisnai halleri bir kenara bırakırsak, sonuçta belirli bir cinsiyetin toplumsal beklentileriyle örtüşen bir toplumsal cinsiyet kimliği ortaya çıkar.

Bugün bu söylediklerimiz hiçbirimize yabancı gelmiyor ama kökleri öyle çok uzağa da gitmiyor. Kadınlık ve erkekliğin çekirdeğinde yatan bir toplumsal cinsiyet kimliğinin olduğu fikri, 1940’larda bilim dünyasının gündeminde yer aldı. Enteresan bir biçimde aynı yıllarda, psikiyatride de kişilik ve cinsel karakterin tutarlı çekirdeği olarak yaşamın ilk yıllarında oluşan bir kimlik teori üretilmiş ve birçok bilim dalında etkili olmaya başlamıştı. 1940’larda böyle bir dalganın oluşmasını, biz de birçokları gibi, modern zamanlarda kadınların çalışma ve kamu hayatına girmesinin getirdiği mahremiyet dönüşümlerine ve kadın hareketinden gelen etkilere bağlıyoruz.

Toplumsallaşma sürecinde, toplumsal cinsiyetin oluşumunda hangi etkenlerin daha belirleyici olduğuna dair müthiş bir tartışma yapılıyor bugün akademide. Bizim için bu tartışma çok önemli değil; elbette toplumsal cinsiyet toplumdaki her unsurla ilişkili olabilir. Tarihin hangi döneminde, nasıl bir kültürde, nasıl bir toplumda, nasıl bir siyasal rejimde yaşandığı, toplumsal cinsiyet algısının oluşumuna katkıda bulunur.

Topluluğun özellikleri, göçebe mi yerleşik mi yaşandığı, yaşanılan yerin köy mü kasaba mı kent mi olduğu, kültürel önyargılar, yöneticilerin yönetme biçimleri ve yürürlükteki politik proje, çalışıp çalışmama, çalışılan yerin özellikleri, çalışılan işin nitelikleri, eğitim durumu, ailenin tipi, ailenin toplumsal hiyerarşideki konumu, medeni durum, yaş hatta hane-içi iş ve yerleşim düzenlemeleri, ailenin kaçınıcı çocuğu olunduğu... tüm bunlar toplumsal cinsiyet rollerini etkiler. Bu alanlarda toplumsal değişim oldukça, ki hep olacaktır, toplumsal cinsiyet rolleri de belli ölçülerde değişir. Tüm bunlar artık konuya bir parça nesnel bakabilen herkesin kolayca kabul ettiği gerçekler.

Toplumsal cinsiyeti, kadınlığın ve erkekliğin toplumsal kimliğini ele alırken bu geniş belirleyen yelpazesini kabul ediyoruz ama nedense bazıları yalnızca kabul edermiş gibi görünüyor. Onlara göre tüm toplumsal cinsiyet tartışmaları boşuna. Zira bazıları bu tartışmalarla sadece apaçık olan gerçekliği bulandırmaya çalışıyorlar. Bu apaçık olan gerçeklik de kadının kadın, erkeğin erkek olması. Davranışlarımız arasındaki farklılık, biyolojilerimiz arasındaki farklılığın çok doğal bir yansıması, hepsi bu. Aslında bilim insanları dahil olmak üzere çoğumuz bu fikri savunuyoruz. Bu fikirler, daha önce ele aldığımız gibi, "biyolojizm" ve sosyobiyoloji adı altında bugün bilimde ve tıpta çok ciddi bir etkiye sahip. Üstelik basit ve kaba bir evrim teorisinin de desteğini arkasına almış vaziyette. Bunun benzeri görüşler çok eski zamanlarda da vardı. Örneğin Aristo, kadının erkekten daha sevecen, kıskanç, sinirli, utanması ve kendine saygısı olmayan, kandırmacı gibi özellikleri olduğunu söylüyor; bu özellikleri kadının salgılarına bağlıyordu. Batıda uzunca bir süre, annelik içgüdüsünün beyin bir bölgesinde yer aldığı ya da üreme organlarında bulunduğu ileri sürüldü. 19. yüzyılda, daha çok kıvrımlı ve daha

yüksek zihinsel işlemlerin merkezi olan ön beyin loblarının (frontal) erkeklerde, daha az kıvrımlı ve basit zihinsel süreçlerin ve duyguların merkezi olarak kabul edilen yan beyin loblarının (temporal) kadınlarda daha büyük olduğu, kadın ve erkek farklılıklarının bundan kaynaklandığı ileri sürülüyordu. Bunların hepsinin bilimsel görünümlü safsatalar olduğu anlaşıldı ama bugün hâlâ birileri, “biyolojizm”ın baskın gelmesi için canhıraş bir gayret gösteriyor. Bu kitap, asıl olarak bu fikre karşı çıkmak için kaleme alındı.

Kitabın başka yerlerinde her iki cinsiyetin bazı farklılıklar göstermekle birlikte temelde insan olmak hasebiyle benzer olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Şimdi ise toplumsal cinsiyetin nasıl oluştuğu konusunda söylenenlere biraz daha yakından bakmak istiyoruz. Zira böyle yapmakla hem toplumsal cinsiyetten söz etmiş olacağız, hem de toplumsal cinsiyet diye bir gerçek varsa eğer her şeyin biyolojik farklılıkta yattığına inananların temel tezlerini çürüteceğiz. Bir taşla iki kuş...

Öncelikle dilimiz Türkçedeki bir kısıtlılıktan bahsetmeliyiz. İngilizcede cinsiyet için “sex”, toplumsal cinsiyet içinse “gender” kelimeleri var ama dilimizde toplumsal cinsiyeti ifade eden tek bir kelime yok. Bir olguya uygun kelime olmaması, elbette zihinlerimizin konuyu idrak edebilmesi için engel teşkil edecektir, bir kere bu bilinmeli. Toplumsal cinsiyet dediğimizde, toplumun biyolojik cinsiyetimiz nedeniyle bizden beklediği şeyleri kastediyoruz. Örneğin, “toplum kadından çocuk bakımını ve ev işlerini yürütmesini, erkekten ailenin gelirini sağlamasını istiyor” dedüğümüzde; kadın ve erkek birlikte çalışıyor, hatta kadın daha zor bir iş yapıyor olsa bile, eve geldiklerinde erkeğin televizyonun karşısına geçip oturmasından, kadının ise mutfakta yemek yapmaya ve sofraya hazırlamaya girişmesinden bahsettiğimizde konumuz “toplumsal

cinsiyet' tir. Kadınların daha duyarlı, ilgili, bakım verici; erkeklerin ise bağımsız, atılgan, güçlü olduğunu düşündüğümüzde de, zihnimiz toplumsal cinsiyet kalıplarının etkisiyle hareket ediyordur.

Toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşumu, yani kendimizi kadın ya da erkek olarak algılayışımız, öyle bir anda oluvermiyor, belirli süreçlerden geçerek ilerliyor. İki yaş civarında, çocuğun kendinin farkına varmasıyla cinsiyet anlayışı da gelişmeye başlıyor ama henüz tutarlı ve kararlı bir fikir yok, yalnızca bir farkına varış söz konusu. Çekirdek cinsiyet kimliği, üç-dört yaş civarında oluşuyor, çocuk artık soranlara net olarak kadın mı erkek mi olduğunu söyleyebiliyor. Ama araştırmacılar bu durumda toplumsal cinsiyet kimliğinin henüz kalıcı bir özellik göstermediği kanaatindeler, bu ancak 5-6 yaştan sonra oluyor. Toplumsal cinsiyet kimliği kalıcı bir nitelik kazandığında çocuk, kendisinin ve başkalarının cinsiyetini doğru olarak belirleyebiliyor; cinsiyetin devamlı olduğunu, istendiğinde değiştirilemeyeceğini, saç ya da giyside değişiklik yapılsa bile bunun cinsiyet değişikliği anlamına gelmediğini kavlıyor Cinsiyet kimliğinin, bireyin genel kimliğinin ve kişiliğinin içine yerleşme süreci ise ergenlikle birlikte çok değişik bir yola giriyor. Çünkü önceden sadece zihinsel olan bazı durumlar hormonların beyinde, bedende ve üreme organlarında yaptığı değişikliklerle biyolojik bakımdan da gerçekleşiyor. Çünkü çocuğun, ergenlik döneminde beden işlevleri açısından yetişkin bir insandan farkı kalmıyor. Artık cinsiyet kimliği, kişilik ve davranış olarak gösterilen kadınlık ya da erkekliğin kişisel ve içsel bir hissi, anlamı haline geliyor.

Bu anlattıklarımız, insan tekinin yani bizim iç-dünyamızda olup bitenler. İşin bir de toplum boyutu var. Toplum bize doğrulugumuz, hatta şimdilerde anamızın karnında cinsiyetimizin

belirlendiği andan itibaren kız ya da erkek gibi davranmaya başlıyor ama biz, çekirdek toplumsal cinsiyet kimliği oluştuktan sonra cinsiyetin kültürel anlamlarını öğrenmeye ve kazanmaya girişiyoruz. Çeşitli nesneleri, oyuncakları, etkinlikleri, oyunları, meslekleri ve hatta kişilik özelliklerini bizim için uygun olup olmadıklarına göre ayırt etmeyi öğreniyoruz. Kendi cinsiyet rollerimizi, kadınlığımızı, erkekliğimizi toplumsal ortamlarda ifade etmeye başlıyoruz.

Burada özetlediklerimizi değişik teorisyenler, sürecin değişik boyutlarını daha da öne çıkararak, kendilerine göre anlatıyorlar. En çok bilinen teorilerinden biri olan “toplumsal öğrenme teorisi”, ödüllendirilen ya da pekiştirilen bir davranışın gelecekte tekrarlanma ihtimalinin artacağından hareket ediyor. Buna göre çocuk, cinsiyetine uygun davrandığında ödüllendirilip, cinsiyetinden beklendiği şekilde davranmadığında cezalandırıldığı için, ödüllendirilen davranış tekrarlanarak pekişip yerleşiyor. Toplum bu sayede, örneğin ağlamayı erkekler için ayıp bir davranış haline getirirken kızlarda destekliyor. Kızlarda cezalandırılıp ortadan kaldırılan atılganlık ve saldırganlık, erkek çocuklarda pekiştiriliyor.

Toplumsal öğrenme teorisi, ödül ve cezanın haricinde model alma ve taklit etmenin üzerinde de çokça duruyor. Kız çocuklarının annelerini ve kadın figürlerini, erkek çocuklarının da babalarını ve erkek figürlerini model alıp taklit ettiklerini söylüyor. Model alınacak, taklit edilecek kimseler, genellikle aile çevresinden oluyor ama daha sonra bu yöntem, okulda öğretmenlere, diğer yetişkinlere, akranlara, kitaplarda ve televizyondaki kişiliklere de uygulanabiliyor. Bu teoriye göre, bir toplumda cinsiyet rol beklentileri ne kadar açık biçimde tanımlanıyor ve katı bir şekilde uygulanıyorsa o toplumda bir cinsiyetteki tüm modellerin davranışları arasında büyük bir

tutarlılık oluyor ve geleneksel cinsiyet rolleri bir kuşaktan diğere aktarılarak sürdürülüyor.

Toplumsal öğrenme teorisine çok benzeyen bir de "toplumsal rol teorisi" var. Rol teorisi, kadınlarla erkekler arasındaki davranış farklılıklarının, cinsiyet kalıp yargıları ve sosyal rollerle açıklanabileceğini ileri sürüyor. Her toplumun, kadınlardan ve erkeklerden beklediği toplumsal roller ve beklentiler, bir de bu beklentilere karşılık gelen kalıp-yargılar var. Bir toplumda çocuklara bakım işi kadınlara verilmişse, kadınlar bakımında, bu role uygun düşen kalıp-yargılar oluşuyor. Kadınların bakım verici, sıcak ve şefkatli olmaları bekleniyor. Erkekler asla çocuk bakımı rolü verilmiyorsa, bir süre sonra, bu rolün olmamasına bağlı bir düşünce kalıbı gelişiyor. Erkeklerin çocuk bakımı için gereken özelliklere sahip olmadıkları düşünülüyor. Bu şekilde, insanların toplumsal etkinlikleri onların toplumsal rollerince belirleniyor; toplumsal baskılarla, insanların toplumsal role uygun davranışlar göstermeleri sağlanıyor.

Toplumsal rol teorisi, cinsiyet farklılıklarına yol açan genetik özellikleri de önemsiyor. Erkeğin fiziksel olarak daha iri ve güçlü olmasını, kadının çocuk doğurmasını ve emzirmesini buna bağlıyor. Biyolojik farklılıkların toplumun inançlarıyla, kurumlarıyla ve ekonomik yapısıyla etkileşmesi sonucunda toplumsal işbölümünün oluştuğunu, toplumsal cinsiyetin bu sayede gündeme geldiğini ileri sürüyor. Bu teoriye göre, farklı roller oynamak zorunda kalan kadın ve erkeğin, bu rolleri uyum sağlarken belirli becerileri geliştirmeleri gerekir. Kadın yemek pişirmeyi, erkek ücret getiren becerileri geliştirmeyi öğrenir. Ev işleriyle uğraşan kadın, diğer insanlara ilgi göstermek, dostça davranmak gibi özellikler geliştirirken, çalışma rolünü üstlenen erkek, daha bağımsız ve atılganlık gerektiren davranışlarda ustalaşır.

Toplumsal öğrenme ve toplumsal rol teorileri, toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili birçok olguyu açıklayabilecek güçte; ancak açıklayamadıkları durumlar da var. Her şeyden önemlisi, bu teorilerle toplumsal değişimi açıklama imkânı bulunmuyor. Söz konusu teorilerin bir başka eksik yanı da, çocuğun pasif bir alıcı konumuna itmeleri. Oysa birçok araştırma, çocukların da toplumsallaşma süreçlerine bizatihi katıldıklarını, kendi cinsiyet rollerinin biçimlenmesinde söz sahibi olduklarını gösteriyor. Gerçi çocukların zihin yapıları, algılama ve kavramaları yetişkinlerden epeyce farklı ama bu, süreç içinde etkin olmadıkları şeklinde yorumlanamaz. Nasıl yetişkinler için bilişsel tutarlılık önemliyse çocuklar için de öyle. Çocuklar, herhangi bir davranışı model alarak ya da taklit ederek değil, kendileri için bilişsel bakımdan tutarlı olduğu için ediniyorlar. Zihin yapılarıyla sürece katılıyorlar, vakti geldiğinde de tıpkı yetişkinler gibi işleyen bir zihin yapısıyla bilişsel değerlendirmeler, ahlaki yargılamalar yapabiliyorlar, kendilerine uygun toplumsal cinsiyet davranışları gösteriyorlar.

Toplumsal öğrenme teorisini ve ona yönelik bilişsel araştırmalardan kaynaklanan eleştirileri bir arada ele alan bazı teorisyenler de var. Onlara göre birey, algılarını organize eden ve yönlendiren bir çağrışımlar ağı olan şemalar aracılığıyla öğreniyor. Şematik bilgi işleme, tıpkı bilgisayarda olduğu gibi hayli seçici ve gelen çok sayıda uyarıcıya şemaya uygun olarak anlam yüklenmesine elverişli. Bir şema, gelen bilgiyi şemayla ilişkili terimlerle araştırmaya ve özümsemeye hazır oluşu sağlıyor. İnsan önce şemaları öğreniyor, sonra da gelen bilgileri işleyerek şemadaki yerine koymayı. Toplumda kadın-erkek ayrımı kadar zengin bir içeriğe sahip başka bir ikilik olmadığından, ilk öğrendiğimiz şemalar, cinsiyetle ilgili olanlar. Çok kısa sürede bilgiyi toplumsal cinsiyet şemasına göre işlemeyi, özellikle ve davranışları “kadınsı” ve “erkeksi” kategorilere ayırmayı

becerebiliyoruz. Çocuğun, gelişimi sırasında gerek doğrudan kadınla ve erkekle ilişkili anatomik farklılıklara, işbölümüne ve kişilik özelliklerine bakarak, gerekse de dile, yapılan benzetmelere de yansımış çok zengin çağrışımları değerlendirerek toplumun kadınlık ve erkeklik tanımlarını öğrendiğini öne sürüyor bu şema teorisyenleri. Onlara göre çocuk, gelişen bir toplumsal cinsiyet şeması aracılığıyla, gelen bilgiyi kodlamayı ve örgütlemeyi, hatta cinsiyetle ilgisi olmayan şeyleri bile kadınsı ve erkeksi kategorilerine sokmayı öğreniyor. Kadın ve erkek arasındaki ayrımı vurgulayan bir kültür içinde büyüyen çocuklar, kendileri ve diğerleri, hatta nesne ve olaylar hakkındaki bilgileri, bu cinsiyet şemalarına yerleştirip işleyebiliyorlar. Cinsiyetleri tipteştirip kendilerini koydukları cinsiyet tipine uygun davranabiliyorlar. Cinsiyetleri tipteştiren bireyler, kendilerinde bulunan ya da bulunduğu inandıkları özellikleri, cinsiyetle ilgili çağrışımları önemseyerek tanımlıyorlar. Örneğin cinsiyetleri tipteştiren bir erkek, kendisini erkeklerin ağlamaması, soğukkanlı ve sert olması gerektiği görüşüne iyice verleştiriyor. Erkek olmamayı çağrıştırabilecek her şeyden, örneğin renkli giysilerden, sevgi sözcüklerinden, nezaketten, kibarlıktan kaçınıyor. Hem kendisinden hem başka erkeklerden buna uygun davranmalarını bekliyor, yoksa kaygılanmaya, öfkelenmeye başlıyor. Bu nedenle kadın-erkek ilişkilerinin daha sağlıklı bir biçim alması üzerine düşünenler, işe tam da buradan başlamak, toplumsal cinsiyetin tipteştirilmesinin önüne geçmek, çocuklara karşısındakine kadın ya da erkek değil, kişiliği olan bir insan gibi davranmayı öğretmek gerektiğine işaret ediyorlar.

Toplumsal cinsiyetin nasıl oluştuğu konusunda Freud'un kendisi çok verimli değil ama onun psikanaliz teorisinin çağdaş mirasçıları oldukça ilginç şeyler söylüyorlar. Örneğin, cinsiyet rollerini kazanmaya başladığımız farklılaşma sürecini,

“anneden ayrılma- bireyleşme- bağımsız olma” bağlamında ele alıyorlar. Kadınlık ve erkeklik konusunda şu değerlendirmeleri gerçekten de es geçilecek gibi değil. Farklılaşma süreci, çocuğun annesinin kendisinden farklı olduğunu, kendisi olmadığını algılamasıyla başlıyor. Bu ayrılığın, kendisinin ayrı bir varlık olduğunun farkına varılışı, kız ve erkek çocuklarda çok farklı yollardan geçerek ilerliyor. Anne bir kadın olduğundan ve bu nedenle onunla kolay özdeşleşme imkânı bulunmadığından süreç erkek çocuk için daha sorunlu seyreliyor. Anne, erkek çocuk için hayati önemde. Baba henüz algı dünyasının içine tam anlamıyla girmiyor. Oysa çocuk, annesinin kendisinden farklı bir cinsiyete sahip olduğunu fark ediyor. Erkek çocuklarının ve tabii ki erkeklerin kendi benlik sınırlarını daha keskin tutmaları ve daha yoğun bireysellik ihtiyacı içinde olmaları bu yüzden. Bu yüzden kendilerindeki kadınsı özdeşleşmeleri ve kadınsı duyguları şiddetle reddediyor, bunları tehdit edici ve kaygı verici buluyorlar. Kız çocuklar içinse fazla sorun yok, anneyle kendi cinsiyetleri aynı, dolayısıyla anne cinsiyet gelişiminde onlara yol gösterici bir rehber. Kız çocukları, keskin benlik sınırlarına ve bireyselliğe ihtiyaç duymadan annenin devamı olarak ve ona benzeyerek büyüyorlar. Anne olmayı daha çok istedikçe, bir yandan da psikolojik olarak anneliğe hazırlanıyorlar. Gerçi kız çocukları, daha sonradan aile ve toplum içinde kadının zayıf konumunu, anneliğin ve kadınsılığın önemli ama değersiz olduğunu gördükçe, kadın ve anne figürüyle özdeşimde zorluklar yaşayabiliyorlar. Bu arada erkek çocuk, erkekliğin aile ve toplum içinde güçlü ve baskın konumda olduğunu gördükçe, cinsiyetinin gücünü gelişimsel çatışmalarını bastırmak için kullanmayı, erkekliği öne çıkarmayı, ikide bir vurgulamayı öğreniyor. Tüm bunların bir de anne tarafından yaşanan boyutu var. Anneler de büyük ölçüde

kız çocuklarıyla daha yakından özdeşleşiyorlar; kızların benlik geçirgenliğinin daha fazla olmasını anne de çok destekliyor.

Toplumsal cinsiyet konusunda ilginç teorilerden birisi de, “benlik sunuşu” (self-presentation) diye adlandırılıyor. Buna göre, toplumsal cinsiyetle ilgili davranışlar, toplumsal ortama, başkalarının davranışlarına ve kişisel tercihlere bağlı olarak ortaya çıkıyor, yani durumun gerektirdiği ihtiyaçlara göre değişiyor. İnsan toplumsal cinsiyetini başkalarına nasıl göstermek istiyorsa ona uygun bir tutum takınıyor, kendisini nasıl sunmak istiyorsa ona göre davranıyor. Çevresi ondan agresif, hırslı bir tutum bekliyor, girişimci ve atılgan olmasını istiyorsa, kişinin prestiji böyle davranması halinde artacaksa, o da böyle yapıyor ve tabii bunları yapınca erkeksi olarak algılanıyor. Aynı kişi, bir arkadaşının derdini dinlerken, kendini onu anlamaya verdiği, onun yerine geçmeye çalıştığı sırada, yumuşak ve empatik benlik sunuşu gösterecek, dolayısıyla kadınsı olarak değerlendirilecektir. Teori, insan denilen varlığın duruma uygun davrandığını, davranışının da kendi toplumsal cinsiyet kavramlarına, ortama, başkalarının beklentilerine uygun olarak şekillendiğini söylüyor. Gerçekten de gündelik hayatta bu teorinin açıklayabildiği birçok davranışımız var.

Elbette toplumsal cinsiyetin nasıl oluştuğu üzerine daha birçok teori ve bu teorileri destekleyen veya reddeden birçok başka araştırma mevcut. Ama öyle sanıyoruz ki muradımız hasıl oldu. Biyolojik cinsiyetten ve biyolojiden ibaret olmadığımızı, cinsiyet kimliklerimizin oluşumunda ailemizin, toplumun ve bizatihi kendimizin rol aldığını göstermiş olduk. Cinsiyet kimliğimizin doğuştan değil, sonradan oluşmuş olduğunu söylemek, elbette onun değiştirilebileceğini ima ediyor. Bu değişim ihtimalini vurgulayabilmek için söyledik bu kadar sözü. Anatomimiz kader belki ama biyolojimiz değil.

İnsanız biz, bize yakışan neyse onu arar bulur, ona göre yön verimiz eylemlerimize. Elbette değişimin mumkun olması, çok kolay olduğu anlamına gelmiyor. Tam tersine gerek onyargılar ve kalıp-yargılar hakkında bildiklerimiz, gerek toplumsal cinsiyetin oluşumu konusunda söylenenler, en küçük bir değişikliğin bile ne kadar zor olduğunu fısıldıyor kulaklarımıza.

Kadın ve Erkek Beyinleri Arasındaki Farklılıklar

Kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargılarımız, bizi her zaman birbirimize karşıt kutuplarmışız gibi gösterdi. Kadınlar ve erkekler olarak adeta ak ve kara gibiydik. Son zamanlarda ortaya çıkan, başka gezegenlerden gelmişçesine birbirimizden farklı olduğumuz şeklindeki anlayış da, eski önyargılarla aynı zemini paylaşmasına rağmen daha güçlü bir etki bırakıyor zihinlerde. Çünkü bilimsel pozlar takınıyor, kendisini bilimselmiş gibi gösteriyor. İster eski olsun ister yeni, kadınlar ve erkekler hakkındaki bu önyargıların ne ölçüde haklı olduğundan söz edebilmek için bilimsel bulgulardan hareket etmek zorundayız. Biz de öyle yapacağız ama daha önce kadınlar ve erkekler arasında var olduğu söylenen farklılıkların dayandığı bir tezi ele almak istiyoruz. “Nasıl kadın ve erkeklerin beden yapılarıyla ilgili farklılıklar, genetik, hormonal sonuçta biyolojik bir nedene dayanıyorsa, duygu, düşünce ve davranışlarındaki farklılıklar da beyin yapıları ve işleyişlerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır” diyor bu tez.

Kadın ve erkek bedenleri, daha ilk bakışta belirgin anatomik farklılıklar sergiliyor. Bebek dünyaya geldiğinde yalnızca cinsel-üreme organları düzeyinde olan bu farklılıklar, bulûğ çağında (erinlik; puberte) ikincil (sekonder) cinsel karakter-

lerin ortaya çıkmasıyla giderek belirgin hale geliyor. Kadınlar ve erkekler, insan türünün yeniden üretiminde (yeni insanlar dünyaya getirilmesinde) üzerlerine düşen biyolojik cinsiyet rollerini buna göre yerine getiriyorlar. Tüm bu gelişmeler, biyolojik yapımıza yerleştirilmiş genetik bir programın kontrolü altında. Biyolojik cinsel karakterlerin ortaya çıkışından, beyin başta olmak üzere bedendeki hormon sistemlerinin farklı biçimde çalışması sorumlu tutuluyor. Hikâyemiz, buraya kadar diğer memeli türleriyle çok benzer ve tartışılacak pek bir şey yok. Asıl kıyamet bundan sonra kopuyor. Bu noktada sözünü ettiğimiz tez devreye giriyor.

Kadınların ve erkeklerin birbirlerinden farklı oluşunu biyolojiye ve beyin farklılıklarına dayandıran bu tez, bir süreden beri bilimde ve tıpta oldukça etkili. Bilim insanları ve hekimler olarak, söz konusu farklılıkları göstermeye çalışan yüzlerce araştırmamanın sonucunda, bugün kadın ve erkek beyninin anatomik ve işlevsel olarak ciddi biçimde farklı olduğunu söyleyen bilimsel bir anlayışa sahip olmuş durumdayız. Örneğin kadınlarda beynin sağ yarı-küresinin, erkeklerde ise sol yarı-küresinin baskın olduğuna inanıyoruz. Yine bugün, gerek bilim insanları, gerek hekimler ve tüm insanlar, bilime öylesine güçlü bir inançla bağlıyız ki, eğer kadınların ve erkeklerin beyinleri gerçekten de farklıysa, aslında beyinle duygu, düşünce ve davranış arasındaki ilişkiler tam olarak bilinmese bile, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların buradan kaynaklandığına inanıvereceğiz. Sözünü ettiğimiz tez, gücünü buradan, bilim ve tıp insanların önyargılardan etkilenen yanlarından alıyor.

Nasıl böyle insan olarak diğer canlılardan farklarımızı bir anda iptal eden görüşlere inanıveriyoruz, inanmak zor gerçekten de. Ama maalesef her şeyi biyolojiye indirgeyen “biyolo-

jizm” yanlılarının çok uzun zamandan beri süren çabaları sayesinde bilim ve tıp dünyasında bu mümkün oldu. Gelişmiş bir hayvan, çıplak bir maymun olarak görüyoruz artık insanı. Bu tür fikirler, bilim dünyasından sonra “Çıplak Maymun” gibi popüler bilim kitaplarıyla sıradan insanın kafasına da kazındı. “Modern şehir yaşamının görkemli görüntüsünün ardında aynı eski çıplak maymun vardır. Değişen yalnızca isimler: ‘Avlanma’ yerine ‘çalışma’, ‘av sahaları’ yerine ‘iş mekânı’, ‘barınak’ yerine ‘ev’, ‘çiftleşme’ yerine ‘evlilik’, ‘çiftleşilen eş’ yerine ‘evlenilen eş’ sözcükleri geçirilmiştir... Uygarlığın toplumsal yapısını şekillendirmiş olan, bilinen her şeyden çok bu hayvanın biyolojik doğasıdır” diyebilen bu indirgemeci, kaba evrimci görüşe şiddetle itiraz ediyoruz. “Hayır, insan bu sizin söylediğiniz değil!” diyoruz bu kitapta. Biraz da onun için aşkı ve âşıkları da ekledik kitabımıza. Bakalım sesimiz duyulacak mı?

Elbette beynimizle duygu, düşünce ve davranışlarımız arasında çok güçlü bir ilişki var ama bu henüz, “Şu duygunun, şu düşünce veya davranışın nedeni, beynin şu yapısı ve şu işleyişidir” diyecek düzeyde değil. Kaldı ki, “Aile yapısı, yetiştirme ve yaşama tarzı, yaşanan toplumun özellikleri, insan ilişkileri, yaşam olayları beyin üzerinde nasıl bir etkide bulunmaktadır?” sorusu da ikna edici şekilde cevaplanamadı hâlâ. Tüm bu nedenlerle, biz önce her şeye temel teşkil ettiği söylenen kadınların ve erkeklerin beyinleri, ardından da duygu, düşünce ve davranışları arasındaki farklılıklar konusunda bilimsel bulguların ne olduğuna ve nasıl yorumlanmaları gerektiğine odaklanacağız. Gelin, hep birlikte bakalım, neymiş bu kadın ve erkek beyinleri arasındaki farklılıklar?

Beyin deyince müthiş bir organla karşı karşıya olduğumuzu bilelim; “beyindeki farklılıklar” deyip geçmenin ifade edildiği kadar kolay olmadığını, bir değil birkaç anlamı olduğunu

söyleyelim. Beyindeki farklılıklar, önce beynin anatomik yapısında bir fark olup olmadığını akla getiriyor. Bu yüzden, önce kadınların ve erkeklerin beyinlerinde beşinci yaşta net olarak saptanmış yapısal farklılıkları ele alalım, oldukça tıbbi olan terimleri dilimiz döndüğünce tercüme etmeye çalışalım: Erkek beyni kadın beyninden ortalama %10 daha fazla hacme sahip. Ancak beyin ağırlığı/beden ağırlığı oranı konusunda cinsiyetler arasında fark yok. Erkeklerin beyin kabuklarının (korteks) kalınlığı daha fazla. Erkeklerde beyin yarı-küreleri arasındaki asimetri daha belirgin. Kadınlarda, kas hareketlerinin düzenli bir biçimde yapılmasında ve bellek işlevlerinde görevleri olan nukleus kaudatus ve hipokampus adı verilen beyin bölgelerinin beynin toplam hacmine oranı daha büyük. İki cins arasında bu farklılıklar var ama tüm bunların ne anlamı geldiği bilinmiyor.

Erkeklerde yaşa bağlı beyin hücreleri ölümü (nöronal atrofi) daha belirgin ve erkek beyni kadın beyninden daha hızlı yaşıyor. Erkeklerde beyin yaşlanması asimetrik ve en fazla sol yarı-küre ile frontal (beynin altında yer alan ön tarafı) ve temporal (beynin kulaklarımızın, şakaklarımızın arkasında yer alan kısmı) bölümlerde hücre ölümü yaşıyor. Tüm bunların sonucu olarak, erkeklerin zihinsel işlevlerinin yaşlanma süreçlerinden daha olumsuz etkilendiği söyleniyor.

Kadın ve erkek beyinleri arasında ince ölçüp biçmelerle hesaplanmış yapısal, anatomik farklılıklar da var. Doğrusunu söylemek gerekirse, nasıl büyük beyin hacmine sahip olmanın ne anlamı geldiğini bilmiyorsak, bu farkların da ne nedenlerini ne de yol açtığı sonuçları biliyoruz. Bazı araştırmacılar, kadınlarda iki beyin yarı-küresini birleştiren, bir arada tutan yapının (korpus kallozum) daha büyük ve şişkin olmasından yola çıkarak kadın davranışı hakkında herkesin katılmadığı,

bu kitapta bizim de ele alacağımız, enteresan yorumlar yapıyorlar. Ama bu farklılıklar, bize hiçbir şey söylemiyor. Biz yine de belki başkalarına bir şeyler söyler diye, aşağıda meraklısı için hangi beyin bölgelerinde cinsiyetler arasında hangi farklılıklar olduğunu sıralıyoruz.

Erkeklerde; stria terminalisteki bed nukleusun santral komponenti ve koyu boyanan komponenti, anterior hipotalamusun 2. ve 3. interstisyel nukleusu, preoptik alanın seksüel dismorfik nukleusu, spinal korddaki Onuf's nukleus (bulbo-kavernoz kası inerve eden motor nöronları içerir) daha büyük ve geniştir.

Kadınlarda; anterior komissür (midsagital alan), korpus kallozum (midsagital alan), korpus kallozumun isthmus (boyun) kısmı, massa intermedia daha büyük ve geniştir. Korpus kallozumun splenium kısmı kadınlarda daha şişkindir. Suprakiazmatik nukleus kadınlarda oval, erkeklerde daha küreseldir. Erkeklerde planum temporale'de daha büyük asimetri görülür...

Kadınların ve erkeklerin beyinleri arasındaki yapısal-anatomik farklılıklar böyle ama bir de işleyişe ilişkin ve **metabolik farklılıklar** var. Kadınların beyin kan akımı erkeklerden daha fazla. En büyük fark, frontal kortekste (beynin alının arkasındaki bölümünün kabuğunda). Ancak yaşlanma ile kadın-erkek arasındaki beyin kan akımı farkı giderek ortadan kalkıyor. Kadın beyninde glikoz kullanımı daha fazla. Bu farkın nedeninin östrojen hormonu olduğu biliniyor. Âdet düzeninde, yani menstrüel siklusta östrojenin en yüksek olduğu dönemde, kadın beyninin glikoz kullanımı en yüksek düzeyde. Ne var ki, tıpkı beyin kan akımında olduğu gibi, kadın yaşlandığı zaman bu fark da ortadan kalkıyor. Bazı hastalıklar sırasında (hipertansiyon, epilepsi, beyin damarlarında tıkanıklık)

erkeklerin kan-beyin bariyerinin geçirgenliğinin kadınlara göre daha fazla bozulduğu da bilim insanlarının saptadığı bir gerçek.

Bu farklılıkların duygu, düşünce ve davranışlarda ne gibi farklı sonuçlara yol açtığı konusunda kesin bir bilgi yok. Ama zaten dikkatlerin yoğunlaştığı nokta bunlar değil. Son yıllarda beyin biyokimyası hakkında müthiş gelişmeler oldu. Beyin hücreleri arasında “kimyasal araçlar” adı verilen birçok aracı madde bulundu. Bu aracı maddelerin insanın duygu, düşünce ve davranışlarında nasıl roller üstlendikleri konusunda bazı fikirlerimiz, en azından tahminlerimiz var. Dikkatler şimdi işte bu maddelerde. Örneğin iyi bilinen beyin aracı maddelerinden birisi olan serotoninin kadın ve erkek beyinde hem sağ ve sol beyin yarı-kürelerindeki dağılımı hem de metabolizması farklı. Kadınlarda migren tipi baş ağrılarının daha fazla görülmesi bu farklılıkla açıklanıyor.

Kadın ve erkek beyinde, ketleyici (inhibitor) bir kimyasal aracı madde olan GABA’nın metabolizmasından sorumlu olan GABA-Transaminaz (GABA-T) etkinliğinde de farklılıklar var. GABA-T etkinliği, erkeklerin beyinde kadınlarınkinden daha yüksek. GABA-T etkinliğinin erkek beyinde daha yüksek seviyede olması, erkeklerin epilepsi nöbet eşiğinin düşük olmasına, dolayısıyla daha kolay nöbet geçirmelerine neden oluyor. Bunun haricinde GABA-T etkinliğinin erkeklerde yüksek olması kadın-erkek davranış farklılıklarının birçoğunu açıklayabilir mi diye soruluyor. Çünkü GABA’nın, merkezi sinir sisteminin en önemli ketleyici aracı maddesi olup duygu ve davranışların düzenlenmesinde çok büyük roller üstlendiği biliniyor. GABA’nın yıkımından sorumlu olan yani beyindeki GABA’yı daha hızlı parçalayarak işlevselliğini ortadan kaldıran GABA-T yüksekliği, pekâlâ erkeklerdeki

saldırganlık ve şiddet davranışının daha yüksek olmasını açıklayabilir deniyor.

Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi, erkeklerde beyin yarı-küreleri arasındaki asimetri kadınlara göre daha belirgin. Bu asimetriye bağlı olarak tüm zihin işleyişinde çok önemli roller üstlenen aracı maddelerin (serotonin, GABA, norepinefrin, dopamin) miktarları kadın ve erkek beyin-yarı kürelerinde farklı oluyor. Bu farklar, büyük ihtimalle psikiyatrik ve nörolojik hastalıkların görülme sıklığında cinsiyetler arası farklılıklar için temel oluşturuyor. Ancak bunlar, kadınların ve erkeklerin duygu, düşünce ve davranışları arasında olduğu söylenen farkları açıklamaya yetmiyor. Kaldı ki kimyasal aracı maddelerden köken alan farklılıkları yalnızca kadın ve erkek beyinleri arasındaki farklılığa bağlamak da doğru değil. Çünkü gerek beyin hücreleri arasındaki alışverişi sağlayan bu maddeler, gerek bu maddeleri oluşturan ve yıkımında rol alan enzimler, bedenin başka bölümlerinde de üretiliyorlar.

Kadın ve erkek beyinleri arasında bir de beynin salgılarının (hormonlar vs) yol açtığı işlevsel farklılıklar mevcut. Birçok memeli türünde beyin doğuştan kadınsıdır (feminine) veya nötrdür, yani henüz erkek cinsiyet hormonlarının etkinliği görülmez. Gelişim süreci boyunca, testis hormonlarının etkisiyle yapısal ve işlevsel erkeksi (masculine) karakteristikler beyne yüklenir. Farklı hormon etkilerine maruz kalmaya bağlı olarak, kadın ve erkek beyinleri arasında yukarıda ifade ettiğimiz birçok yapısal farklılığın ortaya çıktığı sanılmaktadır. Ama bu yapısal farklılıkların işlevsel olarak nasıl bir değişikliğe yol açtıkları bilinmiyor. Cinsiyetler arasında cinsel davranışın veya gonadal (yumurtalık veya testis) işlevin denetimindeki farklılıklar, bilindiği gibi, üremeye ilgilidir. Kadınlar ve erkekler arasında, daha sonra açıklayacağımız, bilişsel

(cognitive) işlevlerle ilişkili diğer farklılıkların beyindeki farklılıklarla nasıl bir ilişki içinde oldukları tam bilinmemektedir. Bunları cinsiyet hormonlarıyla açıklamaya kalkmak, bugünkü bilgilerimizle mümkün değildir, böyle yapanlar bilimle değil spekülasyonla uğraşıyorlar.

Üreme sisteminin seksüel farklılaşması, insan gelişimin temel karakteristiğidir. Bu sayede biyolojik olarak erkek veya kadın olma sürecimiz tamamlanır. Testisin gelişimi, TDF (testis determining factor) adı verilen bir maddeye; dış ve iç cinsel organların seksüel farklılaşması ise testis tarafından üretilen hormonlara bağlıdır.

Gonadal hormonlar gelişmekte olan beyinde kalıcı, yetişkin beyinde ise geçici etkiler gösterir. Dişi farelere doğum sonrası yaşamın ilk haftasında testosteron hormonu verildiğinde, beynin hormon salınımından sorumlu hipotalamus bölgesindeki işlevsel etkinliğin kalıcı olarak değiştiği gösterilmiştir. Testosteron verilen bu dişi farelerde hipotalamusun elektriksel uyarımıyla geçmeyen, kalıcı yumurtlama olmamasına bağlı kısırlık (anovulatuvar sterilite) oluşuyor, yani dişi farede oluşturulan kısırlık asla bir daha düzeltilemiyor. Oysa bu uygulama, ilaçlarla yumurtlaması (ovulasyonu) engellenen normal yetişkin dişilerde başarılıdır, yani yetişkinlerde ilaçla oluşturulan kısırlıklar düzeltilebiliyor. Demek ki beyne yaşamın erken dönemlerinde verilen hormonlar kalıcı etki yapıyor ama aynı şey yetişkinlikte verilen hormonlar için söz konusu değil. Gelişim sırasında testiküler hormonlara maruz kalma beynin cinsiyete göre farklı bir yapılaşma göstermesine neden oluyor. Beyin yapısındaki hormonların neden olduğu değişiklikler gelişimle sınırlı değil. Genç erkek kuşlarda şakıma davranışındaki belirgin mevsimsel değişme, bunun dramatik bir örneğidir.

Tek gen mutasyonları (ki bu durum, testosteron formasyonunu veya etkisini bozar ve sonuçta normal erkek fenotipinin gelişimini engeller) olan genetik erkeklerle yapılan çalışmalar, cinsel rol davranışı araştırmalarında çok önem taşır. Bunların araştırılması, genetiğin davranış üzerindeki etkisinin nasıl olduğunu aydınlatmada işe yarayabilir.

Bu konuda temel genetik bilgisine sahip olan okuyucularımızın anlayacağı şekilde şunları söyleyebiliriz: 46 XY genetik yapısındaki bireylerde, iki otozomal resesif mutasyondan birine sahip olanlar, “17 beta-hidroksisteroid dehidrogenaz 3” (17beta-HSD3) enzimi eksikliği veya “steroid 5alfa reduktaz 2” (5alfa-R2) enzimi eksikliği gösterenler, doğumda dişi fenotipindedir ve kız gibi yetiştirilirler. Fakat bu kızlar sıklıkla puberte (bulûğ, erinlik) döneminde cinsel kimlik davranışlarını erkek olarak değiştirirler. Bunun tam tersi bir durum, androjen reseptör fonksiyonlarını bozan mutasyona sahip genetik erkeklerde görülür. Bu çocuklar erkek olarak yetiştirilirler ve ama bulûğdan itibaren ve yetişkinlik döneminde kalıcı kadın davranışına sahiptirler. Bu bulgular göstermektedir ki, cinsel rol davranışında androjenler önemli belirleyicilerdir ve bu etkilerine androjen reseptörleri aracılık etmektedir; diğer bir deyişle, androjenin estrojene dönüşümünün sonucu değildir. Gerçekten de bu vakalardan elde edilen sonuçlar, genetiğin ve hormonların cinsiyet davranışındaki rollerini anlamamız açısından çok enteresandır.

İnsanlarda, bulûğ dönemindeki seksüel farkındalık, kişilikte ve beden yapısındaki belirgin değişiklikler, bu dönemde beyinde de yapısal değişikliklerin oluştuğunu gösteriyor. Tüm bu sonuçlar, beyindeki işlevler açısından kadın ve erkeklerdeki farklılıkların bazı davranış özelliklerine yansımaları olduğunu göstermektedir. Ancak dikkatle bakılırsa, bunların daha ziya-

de üreme ve cinsel tutumlarla ilgili olduğu görülecektir. Buradan yola çıkarak duygu ve davranış alanındaki farklılıklara ilişkin genel çıkarımlar yapılamaz.

Kadınların ve erkeklerin algılama ve bilişsel (cognitive) işlevlerinde görülen bazı farklılıkları da beyin işlevlerindeki farklılıklar içinde değerlendirebiliriz. Kadınların özellikle yumurtlama döneminde kokuya ve dokunmaya daha duyarlı hale geldikleri ve ayrıca erkeklerden daha iyi bir işitme kapasitesine sahip oldukları araştırmalarla gösterilmiştir. Araştırmacılara göre, her iki cinsiyetteki iç kulak tüy-hücre (hair-cell) sayısı aynı olmakla birlikte, kadınlarındaki daha yoğun titreşmekte ve daha iyi işitmeye neden olmaktadır. Kadın ve erkeklerdeki dinleme ve sözcükleri gürültüden ayırt etme becerisi de farklıdır. Erkekler bunu daha çok sağ kulaklarıyla yaparken, kadınlarda her iki kulak aynı işlevi eşzamanlı yapabiliyor. Bu da, beyin kabuğunun temporal (şakak arkası) bölgesindeki beyin hücresi (nöron) yoğunluğunun kadınlarda çok daha fazla olmasına bağlıyor.

Erkeklerin beyin işlevleri kadınlardan daha “lateralize”dir, yani beyin yarı-kürelerinin birbirine yardım etmesi daha zordur. Beyin kabuğundaki konuşma alanlarına zarar veren bir inmeden (stroke) sonra, kadınların konuşmalarının erkeklere göre daha kolay düzelmesi bu yüzdendir.

Görsel-uzamsal (visio-spatial) işlerde erkekler kadınlardan, sözel (verbal) işlerde de kadınlar erkeklerden daha üstün performansa sahip. Uzamsal (coğrafi mekânı algılamakla ilgili) yetenek; nesnelerin şekillerini, boyutlarını, koordinatlarını, oranlarını, hareketlerini zihinde canlandırabilme yeteneğidir ve bilimsel araştırmalarda üçe ayrılarak incelenir. “Uzamsal algılama” yeteneğinde dikeylik ve yataylık duyumu ölçülür. “Zihinsel döndürme” adı verilen yetenekte, iki boyutlu olarak

gösterilen üç boyutlu nesnelerin zihinde döndürülüşü sonucunda aldığı görünüm esas alınır. Üçüncü tip uzamsal yetenek ise, “uzamsal görselleştirme” adını alır ve basit bir şeklin karmaşık bir şekil içindeki durumunun belirlenmesi işlemine dayanır. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılık, en çok “zihinsel döndürme” alanında ortaya çıkmış durumda, diğer uzamsal yeteneklerde öyle hatırı sayılır bir fark yok.

Bir araştırmada, kadın ve erkek beyninde daha çok bellekten sorumlu olan hipokampus bölgeleri etkili biçimde karşılaştırılmış ve başka bir açıdan bakılmış. Erkek hipokampusunun çok daha hızlı yaşlandığı ve buna bağlı olarak da uzaysal becerilerin ve hesaplama yeteneğinin giderek kötüleştiği görülmüş. Bu çalışma, bize beyin farklılıklarını incelerken yaş faktörünü de göz önünde bulundurmak zorunda olduğumuzu gösteriyor. Yine bu çalışma, erkeklerdeki uzamsal muhakeme üstünlüğünün erkeklik hormonları olan androjenlerle ilişkisini ele almak için bir fırsat sağlıyor.

Farelerle yapılan çalışmalarda, erkeklik hormonlarından özellikle testosteronun uzamsal muhakemeyle bağlantılı olduğu gösterilmiştir. Birçok erkek fare –özellikle çok-eşli olanlar– labirent testlerinde dişilere göre daha iyi bulunmuştur. Yeni doğmuş bir fareye testosteron vererek, onu labirent çözmede profesör haline getirmenin mümkün olduğu söyleniyor. Elbette bu tip bir test insanlara uygulanamaz. Fakat androjen reseptör yetersizliği olan erkeklerdeki matematiksel/uzaysal skorların diğer erkeklere oranla daha düşük seviyede olduğu biliniyor. Aynı şekilde yüksek androjen seviyesine sahip kadınlar –örneğin konjenital adrenal hiperplazi hastalığı olanlar– olağan androjen seviyesine sahip olanlara göre daha yüksek skora sahipler. Demek ki yaşlı erkeklerde uzamsal yeteneğin azalması androjenlerin azalmasıyla bağlantılı olabilir.

Kadınların sözel işlerdeki başarıları ve duygularını söze dökebilmede erkeklerden daha yetenekli oldukları artık net bir biçimde kabul ediliyor. Bu sonuçlar birçok araştırmayla gösterildi ve teyit edildi. Ancak farkın çok büyük olmadığı da bilinmeli. Kadınlar lehine olan bu küçük farklılığın yaşla birlikte arttığı da bulunmuş. Beş yaşından küçüklerde fark daha azken, 26 yaşından büyüklerde biraz daha fazla. Sözel fonksiyonlardaki güçlülere bakıldığında, cinsiyet farklılığının daha belirgin olduğu, konuşma bozukluklarının erkek çocuklarında kızlara kıyasla daha çok görüldüğü biliniyor. Tespit edilen farklılıklar, ihmal edilebilecek ölçüdeyken, kadınlar ve erkekler arasındaki duygusal ve davranışsal farklılıklarla ilgili birçok spekülasyona da bu araştırmalar kaynaklık ediyor. “Kadınların sözelleştirme ve derli toplu ifade edebilme yeteneklerinin yapısal karşılığı, sağ beyin egemenliği ve beyin yarı-küreleri arasında güçlü bir bağlantıya sahip olmalarıdır” şeklinde yorumlar yapılabiliyor. Sol beynin dili, sağ beyin de duyguları idare ettiği büyük ölçüde kabul görüyor. Kadınların beyin yarı-küreleri arasında ileri-geri çok etkili bir şekilde bağlantı kurabilmelerinin nedeni ise, yukarıda işaret ettiğimiz gibi büyük ihtimalle iki yarı-küreyi birleştiren korpus kallozum'un kadınlarda daha şişkin olması deniyor.

Kadın ve erkeklerin beyin yapı, işleyiş, metabolizma ve işlevlerinde bilinen farklılıklar işte bunlar. Gördüğümüz gibi, üreme ve cinsel tutumlar dışında varlığı kanıtlanmış farklılıklar çok az ve en öne çıkan farklılık erkeklerde görsel-uzamsal, kadınlarda sözel performansların daha iyi olduğu. Ama bunun da tam olarak, gerek beyin gerek duygu ve davranış araştırmalarında, neye karşılık geldiği belli değil. Kadınlar ve erkekler arasında fark olmadığını kimse söylemiyor. Elbette fark var ama bu fark son derece az düzeyde; üstelik temel insani alan-

ları belirleyecek vaziyette değil. Farkın bu kadar az olduğuna ilişkin sonuç, aynı zamanda farklı olduğu söylenen bu alanlar dışındaki diğer tüm alanlarda benzerlik var diye yorumlanabilir şüphesiz. İnsan türünün farklı cinsiyetinden bireyleri olarak beyinlerimiz arasında görülen farklılıklar adeta okyanusta damla misali. Kadınlar ve erkekler, hepimiz dünyalıyız. Farklı gezegenlerden geldiğimiz koca bir yalan.

Cinsiyetler Arasındaki Duygu ve Davranış Farklılıkları

Kadınların ve erkeklerin beyinleri arasındaki farklılıkları ele aldık ve üreme-cinsel tutum ve davranışlar dışında çok büyük fark olmadığını gördük. Peki, öyleyse kadınların ve erkeklerin ayrı gezegenlerden gelmişlercesine farklı oldukları iddiaları nereden kaynaklanıyor? Bunlar gerçekten de hiçbir bilimsel dayanağı olmayan kof önyargılar mı? Bize göre kadınlar ve erkekler arasında elbette bir ölçüde farklılık var ama başka gezegenlerden gelecek kadar farklı olduğumuz tam bir safsata. Daha kesin bir fikre ulaşmak için, kadın ve erkek farklılıkları konusunda söylenmiş sözlere kulak kesilmeye devam edelim. Görelim bakalım, şimdiye kadar bilim dünyasının üzerinde durduğu farklılıklar neymiş, sahiden başka gezegenlerden mi gelmişiz?

Erkeklerin daha akıllı ve atılgan, kadınların daha konuşkan olduklarını; matematikte erkeklerin, sözel konularda kadınların daha çok başarı gösterdiklerini hepimiz duyuyoruz. Bunlar ve benzeri konular, kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargılarımız arasında sayılmıyor, biraz önce gördüğümüz gibi bilimsel araştırmaların sonuçları olarak önümüze konuyorlar. Bilimsel araştırma sonuçları deyince akan sular duruyor ama

gerçekten öyle mi bilmiyoruz. Şimdi onlara bakacağız. Ama hemen söyleyelim ki, kadınların ve erkeklerin duygu ve davranış farklılıklarını bilimsel olarak araştırmak pek de öyle kolay değil. Çok fazla yöntem sorunu var ve bu sorunların büyük kısmı hâlâ çözüme kavuşturulmamış şekilde duruyor.

Başlarken bir de hatırlatma yapmamız gerekiyor. Bir önceki yazımızda kadınların ve erkeklerin beyin yapı ve işlevlerinde görülen farklılıkları ele aldık. Gördük ki, kadın ve erkek beyinleri arasındaki farklılıklar, kadınlar ve erkeklerde görülen duygu ve davranış farklılıklarını tamamen açıklayabilmekten çok uzak. Bu sonuç, şimdi anlatacağımız farklılıkların daha çok toplumsal ve kültürel olarak ortaya çıktığını, yani doğuştan gelmeyip sonradan yetiştirme tarzı sırasında oluştuğunu gösteriyor. Yetiştirme tarzı sırasında ortaya çıkmış olmaları, aslında aynı zamanda bunların tamamen kadınlara ve erkeklere özgü değiştirilemez nitelikler olmadığını, eğer yetiştirme tarzı ve toplum yapısı değiştirilirse bunların da değişebileceği anlamına geliyor. Şimdi kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları ele almaya geldi sıra.

Kadınlar ve erkeklerin duygusal ve davranışsal farklılıklarını, çocukluk ve yetişkinlik olmak üzere iki dönem halinde ele almamız daha uygun. Daha doğrusu, bu konudaki araştırmalar böyle yaptıkları için biz de bu yolu izleyeceğiz. Önce çocukluk döneminde gözlenen farklılıkları ele alalım:

Kızlarla oğlanların erken dönemlerden itibaren saldırganlık bakımından farklı oldukları gözlenmiş, araştırmalar da bunu doğruluyor. Erkek çocuklarının daha saldırgan olduğunu kültürler arası çalışmalar da teyit ediyor. Erkeklerin kızlardan daha saldırgan olmaları çoğu kültürde gözlenen bir özellik. Söz konusu farkın yetişkinlikte de yaygın biçimde devam etmesi, acaba insanlık tarihi boyunca her dönemde böyle bir fark var mıydı diye düşündürüyor insanı. Bakacağız.

Araştırmalar, yardımseverlik bakımından kızlarla erkekler arasında büyük bir fark olmadığını, ancak kızların erkeklerden daha çok ilgi ve bakım verici olduklarını gösteriyor. Bu fark çocukluktan itibaren görülüyor ama zaten çoğu kültürde kızlar yedi-on bir yaşlarından itibaren bakım verme eğitimi alıyor ve bu görev kızlara verilirken erkek çocukları daha çok hayvanlarla ilgilenme ve alışveriş gibi işlerden sorumlu tutuluyorlar.

Bir araştırmada, çok küçük bebeklerin –her türlü sosyalizasyon kuşkusundan çok önce– verdikleri emosyonel (heyecan) cevaplara bakılmış. Bebekler basitçe, diğer bebeklerin ağlaması, hayvan bağırması ve bilgisayar türevli sesler gibi uyarıları dinlemeye maruz bırakılmış. Bebekler, kızlar daha yoğun olmak üzere, en güçlü şekilde diğer bebeklerin ağlamasına cevap vermişler. Bu araştırma, kızların başkasının durumunu anlama, kendisini onun yerine koyabilme yani empati yeteneğinin daha fazla olduğu şeklinde değerlendiriliyor. Empati yeteneğinin ve karşıdaki kişinin heyecan durumunu algılamının kızlarda daha güçlü olduğu, okul-öncesi ve ergenlik döneminde yapılan araştırmalarla da doğrulanıyor.

Okul başarısı açısından bakıldığında anaokulundan üçüncü sınıfa kadar kızların hemen her dersten daha iyi not aldıkları ama daha sonra bu farkın kaybolduğu, altıncı sınıftan itibaren de erkeklerin matematikte üstün konuma geçtikleri görülüyor. Başarı güdüsünde gözlenen cinsiyete bağlı farklılıklar görevin türüyle ilişkili. Erkek çocuklar kendilerini matematik, spor gibi erkeksi olarak nitelendirilen alanlarda daha yeterli algılıyorlar. Kızların ise kendilerinden, kadınsı olarak nitelendirilen dil, sanat gibi alanlarda daha yüksek beklentileri olduğu ve bu alanlarda kendileri için daha yüksek standartlar koydukları görülüyor. Zaten ebeveynler ve toplum da onlardan bu alanlarda daha yüksek başarı bekliyor.

Kızlar erkeklerden daha korkak ve utangaçlar. Bu fark, yaşamın ilk yılından itibaren görülüyor. Okulda kızlar başarısızlık konusunda daha çok kaygı yaşıyor ve başarısızlıktan kaçınmak için daha çok enerji harcıyorlar. Buna karşın, erkek çocukları daha çok risk alıyorlar ve daha çok kazaya uğrayıp yaralanıyorlar. Konuşma ve dil bozukluğu, okuma güçlüğü, hiperaktivite, düşmanca davranma gibi davranış problemleri, duygusal ve toplumsal olgunlaşma geriliği gibi gelişimsel sorunlar da erkek çocuklar arasında daha yaygın. Erkek çocuklar kızlardan daha fazla genetik bozukluk, zihinsel gerilik gösteriyorlar. Kızlarda ve kız ergenlerde endişeyle ilgili rahatsızlıklar, depresyon ve yeme bozuklukları, erkeklerde ise cinsel kimlik bozuklukları daha fazla. Ayrıca araştırmalar erkek çocukların aile-içi çatışmalardan, anne baba ayrılığından, boşanmalardan daha çok etkilendiğini de gösteriyor. Ergenlik döneminde kızlar, bedenlerindeki değişimlerden ve arkadaşlık ilişkilerindeki sorunlardan daha çok etkileniyorlar ama gerek kendilerini, gerek duygusal sorunlarını daha iyi ifade edebiliyorlar. Kızlar, yetişkinlerin ve akranlarının isteklerine daha çok uyum sağlıyorlar, yetiştin yardımı almaya daha eğilimliler, testlerde daha yüksek bağımlılık puanı alıyorlar. Erkeklerse daha baskın ve atılganlar.

Arkadaşlık ilişkilerinde kızlar ve erkekler arasında çocuktan itibaren farklılıklar görülüyor. Kızlar daha çok çiftler ya da samimi-küçük gruplar halinde oynarken, erkekler daha çok grup halinde oynanan oyunları; kızlar sakın, yüz yüze ilişkilerin ve konuşmanın ağırlıklı olduğu oyunları tercih ederken, erkek çocuklar sert ve hareketli oyunları seçiyorlar. Ergenlik döneminde, daha önceki dönemlerin aksine karma arkadaşlıklar kuruluyor ama kızlar, arkadaşları ile daha derin ve samimi bir paylaşıma giriyorlar.

Ama hep söylediğimiz gibi, kız ve erkeklerin duygu ve davranışlarında görülen tüm bu farklılıklar, cinsiyete değil de yetiştirilme tarzına bağlanarak açıklanabiliyor. Araştırmalar, ebeveynlerin çocuklarını belli cinsiyet kalıplarına göre yetiştirdiklerini, bununla da kalmayıp algılama ve beklentilerinin de buna göre şekillendiğini gösteriyor.

Yetişkinlik döneminde görülen farklılıklar konusunda ise gerçekten çok araştırma yapılmış ve çok şey söylenmiş. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, söylenenlere genellikle kadın ve erkek beyinlerindeki işlev farklılığını saptamaya dönük araştırmalar kaynaklık ediyor. Görsel-uzamsal (visio-spatial) işlerde erkeklerin kadınlardan, sözel (verbal) işlerde de kadınların erkeklerden daha üstün performansla sahip olduklarının bilimsel bir saptama olduğundan hareketle birçok araştırma yapılıyor ve fikir öne sürülüyor.

Kadınların daha güçlü iletişimci ve daha iyi konuşmacı oldukları, bilim çevrelerinde genellikle kabul ediliyor ve bu özelliklerinde en az beyin yapıları kadar annelik işlevlerinin de rol oynadığı düşünülüyor. Kadınların çocuk bakarken ve yetiştirirken iletişim kurmak zorunda olmaları, sözel işlevlerde kimi avantajları da beraberinde getiriyor deniliyor. Kadınların istatistiksel olarak erkeklere göre çok konuşmaları, bir yandan konuşurken bir yandan da başka işler yapabilmeleri, yabancı dili daha kolay öğrenmeleri, yazım, noktalama ve dilbilgisi konularında daha iyi olmaları bu başlıklar altında değerlendiriliyor. Kadınlarla erkekler arasındaki iletişim becerileri açısından yine de en büyük fark, sözel iletişim alanında değil de yüz ve beden ifadelerini ve sesleri çözümlemede gözleniyor. Daha önce çocukluk dönemindeki farklılıkları anlatırken söylediğimiz gibi, kadınların karşılarındaki kişinin duygusal ifadelerini çözümleme becerileri, tüm yaşam dönemlerinde var

olan temel bir farklılık gibi duruyor. Kadınların bu beceriyle büyük ölçüde yakınlık gösteren bir özellikleri de, erkeklere göre kendilerini daha çok açmaları. Kişisel bilgileri başkalarına açıklama, kendini açma konusunda, erkeklerin spor, siyaset ve otomobiller hakkında sıkça fıkri beyan etmelerini işin içine katmazsak, kadınlar önde gidiyor. Ancak kadınların bu becerilerini, toplum içinde daha düşük bir konumda olmalarının sonucu olarak yorumlayanlar da var. Toplum içindeki konumları düşük bireylerin davranışlarında gözlenen temkinlilik, gergin bir beden duruşu, fiziksel mesafeyi koruma ihtiyacı, daha az dokunma, göz teması kurmama, daha çok gülümseme, duygularını daha rahat gösterme, kendilerini daha çok açma tutumlarının kadınlarda görülenle aynı olduğu belirtiliyor. Kaldı ki, bireyin iletişim sırasında diğeriyle arasına koyduğu mesafenin kültürlere göre de önemli değişiklikler gösterdiği, örneğin Türklerin başkalarıyla iletişimleri sırasında Batılılara göre daha yakın mesafe bıraktıkları vurgulanıyor.

İletişim ve konuşma becerileri açısından cinsiyetlerin gösterdiği farklar konusunda bildiklerimiz bunlar. Ama bilimsel olarak kanıtlanınsın ya da kanıtlanmasın, bu başlık altında o kadar çok fikir öne sürülüyor ki! “Çoğu kadın aynı anda birçok konudan söz edebilir. Bir kadın bir konudan söz etmeye başlar, cümlenin ortasında bir başka konuya geçer, sonra yine ilk konuya döner. Bir erkeğin cümleleri kadının cümlelerinden daha kısadır ve daha sağlam bir yapıya sahiptir. Erkek cümlesine başlar, amacını ifade eder ve sonuca varır. Bir erkekle aynı anda birden fazla konuyu konuşamazsınız. Bir kadın, söylenen şeyin anlamını konuşan kişinin ses tonundan ve beden dilinden okur. Dinlerken erkeklerin yüz ifadeleri çok değişmez. Ancak bu, erkeklerin hiç duygu yaşamadığı anlamına gelmez. Beyin taramaları, erkeklerin de kadınlar kadar güçlü duyguları olduğunu, ancak bunları göstermekten kaçındıklarını ortaya

koymaktadır. Bir kadın için, konuşmanın ilişki kurma ve arkadaş edinme gibi net bir amacı vardır. Kadının konuşmasının amacı sorun çözmek değildir. Erkekler için konuşmamak gayet doğal bir şeydir. Onlar için konuşmak, gerçeklerle bağlantı kurmaktır. Erkekler telefonu, gerçekleri ve bilgileri diğer insanlara aktarmak için bir iletişim aracı olarak görürler; oysa kadınlar için telefon yakınlık kurmak anlamına gelir” gibi ifadeler bilimsel dergilerde bile rastlanabiliyor. Oysa bunları bilimsel olarak söyleyebilmek mümkün değil. Biz bu ifadeleri “bilimmiş gibi yapan” ya da “sahte-bilimsel” ifadeler olarak değerlendiriyoruz.

Kadınların daha iyi konuşmacı olmalarından yola çıkarak yapılan dedikodu konulu sosyal psikoloji araştırmaları var. Herkes dedikodu yapar; oğlan ve kız, erkek ve kadın. Genellikle, dedikodu geç ergenlik döneminde yoğunluk kazanıyor ve çoğu kez aynı cinsten biri hakkında konuşarak başlıyor. Ergen kızlar, diğer kızlar hakkında konuşmaya erkeklere oranla üç kat daha fazla zaman harcıyor. Ayrıntılı araştırma bulguları, ergen oğlanların bir kızın gülümsemesi veya gülüşünü tanımlamaya çok az zaman harcadığını –en yakın arkadaşlarına bile– gösteriyor. Oysa bu kızlar için keyifli bir şeydir. Üniversite yıllarına gelindiğinde, gençlerin birbirleriyle neler konuştukları konusunda cinsiyetler arasındaki farklılık artıyor. Üniversiteli kadınlar çoğunlukla yaşamlarındaki insanlar –sınıf arkadaşları, aileleri, çıktıkları erkekler– hakkında konuşuyor, erkekler ise genellikle spor, politika, testler ve sınavlar hakkında konuşmayı tercih ediyorlar. Bunları biliyoruz ama bunlar cinsiyetin, kadın veya erkek olmanın belirlediği davranışlar mıdır, bunu bilmiyoruz.

Kadınların iletişim ve sözel becerilerinin karşısına, genellikle erkeklerin hiyerarşik düşünceleri ve savaşçı tutumları

konuyor ve fazlaca bilimsel titizlik göstermeden değerlendirmeler yapılıyor. “Erkekler, askerlikte ve şirket yönetiminde hiyerarşi kurmayı severler. Savaşı, başka biriyle ilişki kurmada bir yol olarak görebilir ve arkadaşlığa giden ilk basamak olarak kabul edebilirler. Bu tip bir iletişim, kadınlara çok yabancı gelir. Kadınlar duygusal ve sözel becerilerini etkili bir silah gibi kullanır ve güç gerektiren oyunlara girmezler” diyor. Bu sözleri bilimsel oldukları iddiasıyla dile getirmek, hele hele nedenleri hakkında kesin değerlendirmeler yapmak mümkün değil. Ama elden bir şey gelmiyor.

Kadın ve erkek arasında duygusal ilişkilerde görülen farklılıklar da üzerinde çok araştırma yapılan konulardan. Kadınların ve erkeklerin iletişim becerilerine ilişkin –yukarıda da örneklerini gördüğümüz– ifadelerin bir kısmı da bu araştırma bulgularına dayanıyor. Araştırmalara dayanarak söylenebilecekler şunlarla sınırlı: “Kadınlar duygusal ilişkilerinde kesinlik ve taahhüt ararken, erkekler fırar etmektedir; kadınlar kendi duygularından söz ederler, erkekler ise konuyu basketbol skorlarına getirirler; kadınlar kendi duygularını arkadaşlarıyla paylaşırlarken; erkekler bunu edepsiz bir duyuru olarak görürler.” Evet, kadınların ve erkeklerin duygusal ilişkileri ele alışlarında ve duygularını ifade etme biçimlerinde farklılıklar var. Bu artık bilimsel bir saptama. Ama nedenlerini bilmiyoruz. Farklılık, algılamadan mı yoksa ifade etmeden mi kaynaklanıyor; yoksa erkeklerde duygusal alandan sorumlu sağ beyin yarı-küresinin baskın olmamasından mı, henüz belli değil.

Görsel-uzamsal yeteneğin erkeklerde kadınlara göre daha iyi olmasından yola çıkılarak da birçok değerlendirme yapılıyor. Her şeyden önce, uzamsal yeteneğe matematiksel akıl yürütme ve fen bilimleri başarısı da el çabukluğuyla ekleniveriyor. Erkeklerin matematiksel akıl yürütmede kadınlardan üs-

olduğunu gösteren o kadar çok araştırma var ki bunlara kayıtsız kalamayız. Saldırganlık konusunda cinsiyetler arasındaki farklılık, çocukluktan erişkinliğe doğru azalma eğiliminde; ayrıca fiziksel saldırganlıkta fark büyük ama sözel saldırganlıkta çok az. Okul öncesi dönemde erkek çocuklar kızlardan daha saldırgan, yine ergenlik döneminde anti-sosyal davranışlarda ve şiddet suçlarında daha ilerideler. Saldırganlık araştırmalarında, kışkırtmanın (engellenme, hakarete uğrama ya da hücum edilme vb) olduğu durumlar işin içine katıldığında, cinsiyet farkı anlamlı ölçüde azalıyor. Ancak tehlikeli ve olumsuz sonuçlar doğurması muhtemel durumlarda, saldırganlıktaki cinsiyet farkı yine artıyor. Araştırmacılar, bu durumu toplumsal rol modelleriyle açıklıyor ve eğer cinsiyet rollerinin etkisini ortadan kaldırırsak, saldırganlık bakımından önemli cinsiyet farkı ortaya çıkmaz, diyorlar.

Araştırmacılar, kadınların erkeklere kıyasla saldırganlıktan daha çok endişelendiklerini ve suçluluk duyduklarını da belirlemiş. Kız çocuklarının saldırganlıklarının sürekli engellenmesinin, suçluluk ve benzeri duygulara yol açmış olması mümkün diye yorum yapıyor.

Çiftler arasındaki fiziksel saldırganlığı ele alan birçok araştırmanın değerlendirilmesi sonucunda, kadınların eşlerine erkeklerden biraz daha fazla fiziksel olarak saldırgan davranışlarda bulundukları ama eşlerinin saldırganlıkları sonucunda anlamlı olarak daha fazla yaralandıkları, tıbbi müdahaleye gerek duyanlar arasında da kadınların daha fazla olduğu bulunmuş. Yakın ilişkilerde (eş, sevgili, flört vb.) kadının ve erkeğin saldırganlığının neredeyse benzer olduğu, beklentilerin tersine, kadınların da fiziksel olarak saldırgan davranışlar sergiledikleri saptanmış. Ancak bu araştırmalar yöntemleri açısından çok ciddi eleştiriler alıyor. Kadınlara, özellikle gelenek-

sel cinsiyet rollerine sahip erkek eşlerin uyguladığı şiddet ise, her zaman dikkat vermemiz gereken bir konu. Araştırmalar, genellikle saldırganlık konusunda kadınlar ve erkekler arasında farklılıktan ziyade çok sayıda örtüşme olduğunu, var olan farklılıkların da hormonal etkilerden çok yetiştirilme tarzına bağlı bulunduğunu söylüyor. Gerçekten de çevremize şöyle bir baktığımızda bile, saldırganlığı erkeklikle açıklamaya çalışan teorilerin modellerine hiç uymayan, kibar, nezaket ve hoşgörü dolu birçok erkek görmemiz mümkün. Ama yine de araştırmalar ne söylerse söylesin, etrafta ne kadar çok zarif erkek bulunursa bulunsun, klinik gözlemler kadınların çok yaygın ve yoğun biçimde şiddete maruz kaldıklarının örnekleriyle dolu. Saldırganlık, şiddet ve özellikle kadına yönelik şiddet, modern toplumun birçok alanda sergilediği kadınlar lehine olumlu gelişmeye rağmen büyük bir sorun olmaya devam ediyor ve bu konuda çok daha iyi tasarlanmış araştırmalara ihtiyacımız var.

İnsan tekini diğer insanlardan ayıran her türlü özelliğe ve sürece “benlik” (kendilik; self) diyoruz. Benliğimiz, her türlü bireysel ve toplumsal davranışımızı ve faaliyetimizi yönetip denetim altında bulundurduğundan çok önemli. Dünyayı, insanları, geleceği hatta kendimizi algılayışımız hep kendi bakış açımıza göre oluyor ve benliğimizi belli bir değerde tutmaya çalışıyoruz. Benliğimiz, içinde yaşadığımız toplumdan ve kültürden bağımsız değildir, onlar tarafından biçimlendirilir. Toplum ve kültür, benliğimizin yapılanmasında çok etkin bir rol alır. Toplulukçu ve bireyci toplumlarda farklı benlik biçimleri olduğu bugün kabul edilen bir husus. Farklı toplumlar, kadınlarda ve erkeklerde benlik yapılanmasını farklı türde oluşturuyor. Örneğin Amerikan kültüründe, kadınların karşılıklı bağımlı, erkeklerin de bağımsız benlik yapılanması içinde oldukları söyleniyor. Aslında her toplumda benlik yapılanmasının cinsiyetlere göre değişmesi meselesi, bir bakıma

tam da bizim bu kitap boyunca ele aldığımız toplumsal cinsiyet tartışmalarıyla paralellik gösteriyor. Toplum, kadınlardan ve erkeklerden farklı toplumsal rollere göre davranmalarını bekliyor, kadınların ve erkeklerin bu şekilde gelişen benlik yapılanmaları, toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılığı pekiştiriyor. Bu böylece sürüp gidiyor. Kadının ve erkeğin farklı benlik yapılanmaları, iki cinsin, çoğu davranış biçimlerinde farklı olmasına yol açıyor. Çünkü farklı benlik yapılanması, bireylerin kendilerini ve başkalarını algılamalarını, bilgiyi bilişsel olarak işleme ve bellekte saklama biçimlerini, iletişim tarzlarını etkiliyor.

Kadınlar, başkalarınca beğenilmeye, yaptıkları için takdir edilmeye ve aileleri ile ilişkilerine erkeklerden daha çok önem veriyorlar. Kadınlar önem verdikleri bu konularda kendilerinden hoşnutluk gösterirken; erkekler özel yetenek ve becerileri bakımından kendilerinden daha çok memnun oluyorlar. Türk lise ve üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarda, erkeklerin benlik yapılarında fiziki görünüm, atletik yeterlilik, yaratıcılık ve zihinsel yeterlilik bakımından, kızların ise romantik çekicilik açısından kendilerini daha olumlu algıladıkları belirlenmiş. Kadınların ve erkeklerin farklı benlik yapılanmaları göstermelerinin, onların tercihlerini etkileyeceğinden yola çıkan ve birçok kültürde birden yapılan çok büyük ölçekli araştırmalarda, çok enteresan biçimde, böyle bir farklılaşmanın bireyci Batı toplumlarında olduğu sonucuna ulaşılmış. Batılı ülkelerde erkekler, fiziksel görünüme ve kişisel başarıya, kadınlar ise aile değerlerine ve toplumsal ilişkilere daha çok değer verirken, toplulukçu kültürlerde bu bakımdan cinsiyet farkı bulunmamış. Demek ki benlik yapılanmasında kültürel farklılık, cinsiyet farkından daha belirleyici.

Benlik toplumdan ve kültürden böylesine etkileniyorsa,

benlik saygısının da aynı biçimde etkilenmesi doğal. İnsanların kendilerine güvenlerini, kendilerini ne kadar olumlu algıladıklarını, kendilerine duydukları saygıyı ifade eden **benlik saygısı** açısından erkeklerin istatistiksel olarak kadınlardan daha iyi bir görünüm sergilediğini araştırmalar gösteriyor. Ancak bu farklılık, büyük olmayıp yaşla birlikte azalıyor. Muhtemelen kadınların benlik saygıları erkeklerinkine kıyasla daha çok iletişime bağımlı olduğundan, benlik saygısı söz konusu olduğunda ilişkilerinin niteliği daha çok önem taşıyor. Bu nedenle kadınlar, reddedilmeye karşı daha duyarlılar ve reddedilmek benlik saygılarını daha kolay zedeliyor denebilir.

Kadınlar ve erkekler arasında cinsel tutumlar ve davranışlar açısından da bazı farklar var. Kadınların seks dürtüsü yavaş yavaş güçlenir; 36-38 yaşlarında zirveye ulaşır. Erkeklerin cinsel performans düzeyi ise 19-20 yaşlarında en yüksek seviyededir. Böyle olduğu araştırmalarca ortaya konuyor. Ancak araştırmalarla kanıtlanmadığı halde nedense bu konuda da hayal mahsulü fikirler ortaya çıkıyor. Örneğin “Kadının seks dürtüsü, hayatındaki olaylardan etkilenir. Eğer canı sıkınsa, evin masrafları ikiye katlanmışsa, çocuklar hastaysa, yağmurda sıırıslıklam olmuşsa seksî aklına bile getirmez. Tek düşündüğü, bir an önce yatıp uyumaktır. Erkek aynı şeylerle karşılaştığında, seksî uyku hâpı ya da günlük gerilimlerden kurtulmanın yolu olarak görür. Kadınların çok küçük bir yüzdesi, erkekler kadar özgür cinsellik yaşama eğilimi taşır; ama onların motivasyonu genellikle erkeklerden farklıdır. Yuvasını korumakla yükümlü olan kadının beyin yapısı, seks konusunda farklı kriterler geliştirmiştir. Birçok kadın, seks arzusu duymadan önce bir ilişki ya da en azından duygusal bir bağ ister. Özgür cinsellik, erkeklerin beynine işlemiştir. Kadın yeni bir ilişkiye başladığında, aşk ve romantizm bekler. Seks onun için yalnızca bir sonuçtur” diyecek kadar ileri gidilebiliyor. Ciddi bir bilim

insanı, bu sözleri bu kadar kolay sarf edemez. Araştırmalar, cinsel tutumlar açısından kadınlar ve erkekler arasında böyle genellemeler yapacak denli kesin sonuçlar bildirmiyor. Cinsel davranış ve tutumlarda, değerlendirmelerde özellikle bizim gibi modernleşmekte olan toplumlarda kadınlar ve erkekler arasında birçok farklılık var. Ama daha ilginç olanı, bu farklılıkların neredeyse tamamen kültüre özgü nitelik taşımaları. Zira Batılı toplumlarda cinsel tutum ve davranışlar açısından kadın ve erkek arasında fark yok, bizim gibi toplumlarda da giderek azalıyor.

Kişinin içinde bulunduğu toplumun ya da daha küçük grupların, örneğin arkadaş grubunun ya da meslek grubunun, genel eğilimi doğrultusunda davranmasına uyma davranışı deniyor. Daha önce belirttiğimiz gibi, kızlarda uyma davranışı ve uyumluluğun daha çok görüldüğü söyleniyor. Yetişkinlik dönemini inceleyen araştırmalar ise, uyma davranışı açısından açık bir farktan bahsedilemeyeceğini söylüyor. Kadınlar lehine çok küçük bir fark olduğunu söyleyenler de bunun yüz yüze ilişkilerde değil, grup baskısının olduğu durumlarda gözlemlendiğini belirtiyorlar.

Kadınlarla erkekler arasında küçük gruplarda gösterdikleri davranışlar bakımından bazı farklılıklar belirlenmiş. Grup içindeki gerilimlerde kadınlar daha arkadaşça davranıp uyuşmaya eğilimliyken, erkeklerin daha çok başarıya yönünde davrandıkları söyleniyor. Grup verimliliği açısından ise basit görevlerde erkeklerin, karmaşık işlerde ise kadınların daha yüksek performans sergilediği bulunmuş. Liderlikle ilgili araştırmalar ise kadınların daha demokratik ve katılımcı bir tarz benimsediklerini, grup üyeleri arasındaki olumlu duyguları sürdürmeyle ve toplumsal etkileşimle ilgilendiklerini; erkeklerin ise daha çok görevleri tamamlamaya ve ödüllere yönel-

diklerini, iş yönelimli olduklarını gösteriyor. Ancak kadınlar birçok konuda erkeklerden daha yetersiz olarak algılandıkları için pek grup lideri seçilmiyorlar. Bu da kadınların, gerek iş gerek siyaset alanına katılmalarını engelleyen bir fasit daire oluşmasına yol açıyor. Zira kadınların yetersizliklerini gidermeleri ve kendilerini göstermeleri için deneyim sahibi olmaları gerekiyor. Liderlik etkililiği araştırmalarında genelde kadın ve erkek liderler açısından bir fark yok, ancak askeri kurumlar gibi erkekliğin öne çıktığı yerlerde erkeklerin, daha az erkeksi tanımlanan örgütlerde, örneğin eğitim kurumlarında ise kadınların liderlikte daha başarılı oldukları belirlenmiş. Ancak küçük grup davranışı ve liderlik stilleri araştırmalarının sosyal psikolojide henüz çok yeni olduğunu ve bu sonuçları doğrulamayan araştırmaların da bulunduğunu belirtelim. Örneğin, kadın liderlerin de erkekler kadar görev yönelimli olduklarını ancak daha demokratik ya da paylaşımcı liderlik stilini benimsediklerini söyleyen araştırmalar var. Bu sonuç, büyük ihtimalle daha önceden de hep üzerinde durduğumuz, kadınların sosyalleştirilmeleri sırasında güçlü kişilerarası beceriler geliştirmelerinin etkisiyle ortaya çıkmış gibi görünüyor.

Erkeklerle kadınların yardım etme davranışında bulunma temayülünde farklılık gösterdikleri de ileri sürülmüş. Erkeklerin genel olarak daha çok yardım ettikleri, özellikle potansiyel tehlikeli durumlarda, yardım edilecek kişi kadın olduğunda erkek yardımının arttığı bulunmuş. Ama bu tür araştırmaları eleştirenler, dostça yardım etme, çocuklara ve yaşlılara bakma gibi yardım etme biçimleri ele alınmadığından, araştırılan konunun aslında yardım etme değil risk alma olduğunu iddia etmişler, eğer bu tür yardımlar ve empati, bağlılık anlamındaki yardımseverlik araştırılmış olsaydı kadınların daha öne çıkacaklarını söylemişlerdir. Buna göre, aslında kadınların ve erkeklerin yardımseverlikte değil, yardım etme biçimlerinde

ayrıştıkları saptaması daha yerinde olacaktır. Kadınlar, arkadaşlık, evlilik gibi kişilerarası ilişkilerde daha paylaşımcı olup duygusal destek sağlarken, erkekler ise kahramanca davranma ve kibar davranışlarda bulunma hususunda daha yardımsever görünüyorlar. Bu tür eleştirileri, risk alma konusunda kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları araştıran çalışmalar haklı kılıyor. Gerçi neyin risk olduğu, hangi davranışın risk alma olarak görülmesi gerektiği konusunda ciddi yöntem tartışmaları var ama genelde bakıldığında araştırmalar erkeklerin kadınlar-
dan daha çok risk aldığını gösteriyor.

Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklara yalnızlık açısından da bakılmış. Her şeyden önce belirtilmeli ki her durumu öne çıkaran, yani kadınlar ve erkekler arasında yalnızlık çekme yönünden fark yoktur diyen ya da kadınların veya erkeklerin kendilerini daha çok yalnız hissettiklerini söyleyen araştırmalar var. Araştırmalar, erkeklerin grup etkileşimi olmadığında, kadınların ise birebir duygusal paylaşımda bulunmadıklarında kendilerini daha yalnız hissettiklerini gösteriyor. Kaldı ki yalnızlık konusunda cinsiyetten çok, yaşa bağlı farklılıklar göze çarpıyor, ergenler ve genç yetişkinler, diğer yaş gruplarına göre daha çok yalnızlık hissediyorlar.

Kadınlar ve erkekler arasında duygu ve davranış farklılıkları konusunda incelenip incelenemeyeceği tartışma götürse de, bu bölümü bitirmeden önce fiziksel ve ruhsal sağlık alanındaki farklara da kısaca temas etmekte yarar var. Hastalıklara gelmeden önce, beden imgesi üzerinde durmak gerekiyor. Bilhassa çalışmayan kadınların genel görünümelerini, özellikle de kollarına çok dert ettikleri, beden imgelerinin daha olumsuz olduğu biliniyor. Aslında tıpkı onlar gibi toplum da kadınların fiziksel görünümüyle erkeklere göre daha çok uğraşıyor. Biraz da bunlarla ilgili olsa gerek, kadınlarda “dismorfofobi”

denilen bedenini ve bedeninin bir bölümünü beğenmeme bozukluğu ve yeme bozuklukları çok daha fazla görülüyor.

Sağlıklılık hissi açısından cinsiyetler arasında fark yok. İşin ilginç yanı, kadınlarda hastalıklar daha sık görülürken, hastalıklardan ölüm oranı erkeklerde daha yüksek. Kadınlar erkeklerden yılda % 40 oranında daha fazla hastanede yatıyorlar, sağlık kurumlarına çok daha fazla başvuruyorlar. Muhtemelen hem kendileri hem de sağlık personeli, erkeklerin hasta olma ihtimalini görmezden geliyor. Erkeklerin daha güçlü oldukları inancı, onların hastalıklarının görülmemesine ve önemsenmemesine yol açıyor olabilir.

Son zamanlara kadar, tüm dünyada kadınların erkeklerden ortalama 10-15 yıl daha uzun yaşadıkları kabul ediliyor ve bu durum X kromozomuyla ve hormonlarla açıklanmaya çalışılıyordu. Ama Batı tipi yaşam tarzı kadınlar arasında da yaygınlaştıkça bu farkın giderek azaldığı, evli erkeklerin tıpkı kadınlar gibi olumlu bir sağlık profili gösterdikleri ortaya çıktığı için şimdi yaşama tarzıyla ilgili açıklamalar daha revaçta. Kalp hastalıkları, kadınlarda daha az, erkeklerde daha fazla olmasının yanı sıra erkeklerde daha öldürücü. Beyin damarlarındaki tıkanma ve kanamalardan, kanserden, iş hastalıklarından ölümler de erkeklerde daha fazla görülüyor. Bu durum erkeklerin daha çok sigara ve alkol tüketmesine, kötü beslenme alışkanlıklarına ve gergin iş yaşamına, kötü işyeri koşullarına bağlanıyor.

Kadınlar ve erkeklerin fiziksel sağlıkları konusunda bunlardan başka farklılıklar da var. Erkeklerde ülser, hipertansiyon, astım, kalp-damar sistemi rahatsızlıkları ve göz şikâyetleri, kadınlarda ise diyabet, kansızlık, romatizma, nefes alma problemleri, mide-barsak hastalıkları ve kilo problemleri daha fazla.

Başta, depresyon ve bunaltı bozuklukları olmak üzere, şizofreni dışındaki hemen tüm ruhsal rahatsızlıklar kadınlarda daha çok görülüyor. Bu nedenle psikiyatride kadın ruh sağlığına daha özel bir önem veriliyor. Kadınlarla erkeklerin depresyon düzeyleri arasındaki fark, yaş ilerledikçe artıyor çünkü aile-içinde ve ikili ilişkilerdeki sorunlar, iş, ev işleri, çocuk bakımı ve ekonomik sıkıntılar kadın ruh sağlığını daha fazla etkiliyor. Aile-içi ilişkiler olumsuzsa, kadınların da erkeklerin de ruhsal yakınmaları artıyor. Kadınlar aile içindeki olumsuz etkileşimden kaynaklanan sıkıntılarını, daha çok fiziksel şikâyetlerle dile getiriyor, yani sorunlarını bedenselleştiriyorlar ya da böyle durumlarda takıntılı düşünceleri, saplantılı davranışları artıyor. Buna rağmen -beklenmedik biçimde-, aile-içi iletişimin olumsuz algılanmasından erkekler daha çok etkileniyor ve psikolojik şikâyetleri artıyor. Sanki erkekler, aile içindeki dertlere ve sıkıntılara ve bunların ifade edilmesine daha duyarlılar, daha doğrusu böyle durumlarda ruh sağlıkları daha çok bozuluyor gibi görünüyor. İntihar girişimlerinin kadınlarda oldukça fazla görülmesine rağmen, ölümle neticelenen intiharların erkeklerde iki misli fazla olması da büyük ihtimalle bununla ilintili.

Kadınların çalışma durumları ile ruh sağlıkları arasında da bir ilişki var. Çalışan kadınlar, fiziksel sağlıkta olduğu gibi ruh sağlığı açısından da daha iyi durumdalar. Evlilik, ruh sağlığı açısından erkekler için kadınlara göre daha avantajlı durumlara yol açıyor. Depresyon oranının, işsiz ve dul kadınlarda en yüksek, evli ve çalışan erkeklerde ise en düşük düzeyde olduğu saptanmış.

Kadınlar ve erkekler arasında görülen duygu ve davranış farklılıklarının bilim dünyasında nasıl değerlendirildiğini de böylece incelemiş olduk. Biz, bu söylenenleri, “Evet, kadınlar

ve erkekler arasında nedenleri tam olarak ortaya konamasa da bazı farklılıklar var ama bunlar asla temele, esasa ilişkin olmadığı gibi, bugün kafamıza çakılmaya çalışılan önyargıları da hiç doğrulamıyor. Üstelik hemen tamamı, içinde bulunulan toplumla, kültürle, yetişme tarzıyla bağlantılı” diye yorumluyoruz. Ayrıntılı bir değerlendirmemiz de var ama önce hem kadınlar hem erkekler hem de kadın-erkek ilişkileri için çok önemli olan iki alanda da farklılıkları bir gözden geçirelim, kıskançlık ve aşk alanlarına da bakalım, değerlendirmemizi ondan sonra yapalım.

Kadın ve Erkek Kıskançlıkları Farklı mı?

Kadınlar ve erkekler arasındaki farkları anlatıyoruz, sıra geldi kıskançlığa. Ama kıskançlık o kadar önemli ve karışık bir konu ki, farkları ele almadan önce uzun uzadıya kıskançlık üzerinde duracağız.

Kıskançlık, hem insanın iç yaşantısının hem insan ilişkilerinin en tanıdık ve en zorlu yaşantılarından biri. Yüzyıllardır şairler, yazarlar, ressamlar için ilham kaynağı olmuş. Ressam Frida Kahlo'nun en ünlü tablolarından biri olan "Yaralı Geyik" te Frida'nın başı bir geyik vücudunun üzerinde yer alır. Geyiğin vücuduna dokuz ok saplanmıştı. Arka planda mavi gökte şiddetli bir fırtına patladığı görülmektedir. Duyguların yaralanmasını anlatan etkileyici bir resimdir bu. Frida, kocası Diego ile kız kardeşi arasındaki aşk ilişkisini öğrenince duygularını şöyle dile getirmiş: "Ben hiçbir zaman böyle acı çekmedim. Kendimi bütünüyle kaybolmuş hissediyorum. Başlangıçta bir çözüm bulunabileceği düşüncesindeydim. Çünkü ilişkinin geçici ve önemsiz olduğuna inandırmıştım kendimi. Ama gün geçtikçe bunun bir kandırmaca olduğunu anladım. Olaya sağduyuyla yaklaşmam konusunda bana yardımcı olabilecek hiçbir şey, hiçbir kimse yok. Yalnızca Diego vardı." Bu ruh hali yansıtmış tabloya.

Kıskanç insanın ruh hali için yapılan psikolojik analizler, bu sorunun çekirdeğinde temelsiz beklentiler, öksaygı eksikliği, bebeksi (infantil) korkular ve güvensizlikler olduğunu söylüyor. Ama aslında kıskançlığın psikolojisinin sistematik olarak değerdendirilmesi birçok etken nedeniyle zordur. Her şeyden önce kıskançlık, çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir ve kişisel farklılıklar gösterir. İkincisi, birçok insan utandığı için bu durumu, baskılama, inkâr etme, örtme ya da gizleme eğilimindedir. Bu güçlükler nedeniyle uzun zamandır ihmal edilmiş, son zamanlara kadar bilim dünyasında fazlaca üzerinde durulmamış bir konu olan kıskançlığa son yıllarda psikiyatristler, psikologlar ve sosyologlar ortaya çıkışı ve yaşanışı açısından dikkat çekmeye başladılar.

Kıskançlığı tanımlarken, hasetten farkını görmek gerekir. Her iki yaşantı da, arzu edilen bir ödöl üzerine rakiple mücadele ediyor, bunun anlatılmasına dayanıyor. Haset, ödölü elde etmek için duyulan arzudan kaynaklanırken, kıskançlık onu kaybetme duygusundan köken alıyor. Haset sahip olmamakla, kıskançlık ise sahip olmakla ilişkili görülüyor. Haset, arzulanan bir şeyin, başka birine ait olduğu ve bize değil de ona haz verdiği inancının yol açtığı, kızgınlık içeren bir duygu barındırıyor ve istenen şeyi sahibinden almaya, bozmaya yöneliyor. En önemli ayrım noktası, hasedin iki kişi arasında olması, kıskançlığın ise üç kişiyi ilgilendirmesi. Kıskanç kişi, sahip olduğu değerdil bir ilişkiye karşı tehdit oluştuğunda ve üçüncü kişinin bu ilişkiyi yıkma ve ona sahip olma ihtimali belirdeğinde, tehdit ihtimali hayali veya gerçedil olsa bile, bu duruma bir biçimde tepki veriyor.

Özellikle konuşma dilinde haset, kıskançlıkla karışıyor. Bunun nedenlerinden birisi, kıskançlığın bir parça haset içermesi. Bunun kardeş rekabetinden kaynaklandığını öne sürenler var.

İkincisi haset, kıskançlığa göre daha olumsuz bir içeriğe sahip olduğundan, konuşma dilinde genellikle daha yumuşak olan kıskançlık sözcüğüyle telaffuz ediliyor. Açıkça haset yaşanan durumlarda bile “kıskandım” deniyor. Kıskançlık karşısında insanların genel tavrı, hasede gösterilen tavırdan daha farklı ve çoğu kere daha yumuşak. Hatta bazı ülkelerde, kıskançlık sebebiyle işlenen cinayetlere daha az ceza veriliyor.

Günlük dildeki kullanımında “kıskançlık” ile ifade edilmek istenen şey, terimin kapsadığı duygusal içerik. Oysa kıskançlık, yalnızca duygusal bir durum değildir; duygu, düşünce, eylemler karmaşasıdır. Kıskançlık, genellikle kişinin partneriyle gerçek ya da hayali rakibi arasındaki romantik ilişkinin doğurduğu tehditten köken alıyor. Tehdit ya da kayıp duygusu kişide, ilişkinin niteliğine ya da kişinin benlik saygısına ve varoluşuna karşı bir yaşantı olarak algılanıyor.

Kıskançlık, iki çeşit ıstırap içeriyor: Birincisi, ilişkinin getirdiği kazançların ve ödüllerin, ikincisi, insanın kendisine duyduğu öz-saygının kaybedileceği korkusu. Partnerini kıskanan kişi, bu korkularının sonucu olarak duygularını kontrol edememe kaygısı yaşıyor. Bu yüzden olsa gerek, pek çok insan kıskançlığı son derece acı veren bir his olarak tanımlıyor. Kıskançlık, acı ve stres kaynağı olsa da, çoğu insanda saldırı eylemine geçmeyen, sadece iç dünyada yaşatılan bir olgu olarak kalıyor. İnsanlar kıskançlığı tecrübe ettiklerinde, gerçek şiddet eylemlerini hayata geçirmelerini önleyen yeterli kontrol duygusuna sahip olsalar bile, genellikle bu konuda hayaller kuruyor, kafalarını bununla meşgul ediyorlar.

Kıskançlıkla ilgili bir bilimsel çalışmada, katılımcılardan “kıskançlık hissettikleri zaman ne düşündüklerini, ne yaptıklarını, kıskançlığın hangi durumlarda ortaya çıktığını” ıstıtelemeleri istenmiş. Çalışmaya katılanlar, incinmişlik, tehdit

yaşama duygusu, güvensiz hissetme, reddedilmiş hissetme, öfke, hayal kırıklığı, çökkünlük, üzüntü ve gücenmişlik hissi yaşadıklarını söylemişler. Partnerden sürekli güvence isteme, partnerin karşı-cinsle fazla ilgilendiğini düşünme, partnerle tartışma, çabuk sonuçlara varma eğilimi, konuyu başka insanlarla paylaşma, partneri izleme, kıskandırmaya çalışma, ona iyi davranma da bu bireylerde gözlenen davranışlar olarak bulunmuş. Araştırmacı, söz konusu bulgulara dayanarak bir kıskançlık minyatürü (prototip) oluşturulabileceğini, bu prototipte içerilen özelliklerin bazıları kişiden kişiye değişiklik gösterse de bazılarının herkes için aynı kaldığını ve kıskançlığın duygusal, bilişsel, davranışsal ve durumsal uzantılarının ortak yaşandığını ileri sürmüştü.

Bugünkü bilgilerimize göre, gerek sık görülmesi, gerek nedenlerinin tam anlaşılmaması ve kardeş rekabeti gibi meşru gösterecek durumlar olması nedeniyle kıskançlığı, bir ölçüde normal kabul etmemiz gerekir. Ancak bu demek değildir ki hastalıklı kıskançlıklar yoktur. Hastalıklı kıskançlıklar vardır, hatta bunlar çağdaş psikiyatride “sanrılı (delusinal, hezeyanlı) bozukluk” denilen ağır ruhsal hastalığın en sık görülen tiplerinden birini oluşturur ve bazı kişilik bozukluklarında hastalıklı kıskançlıklar görülebilir. Bu durumda, bir ölçüde normal kabul edebileceğimiz kıskançlıkla hastalıklı kıskançlığı nasıl ayırt edeceğimiz üzerinde durmak gerekir. Birçok ayırım noktası sayılabilir ama en genel olarak, normal kıskançlık ilişkiye yönelik gerçek bir tehdide dayanırken sanrısız kıskançlığın olası bir tehdit yokluğunda bile ısrarla var olmayı sürdürdüğü, kişinin mesleki ve toplumsal yaşamında yıkımlara neden olduğu söylenebilir.

“Kıskançlık tipi sanrılı bozukluk” dediğimiz kıskançlık hastalığı şöyle tanımlanır: “Bireyin sanrısı, eşinin ya da sevgi-

lisinin sadakatsizliği üzerinedir. Bu inanca geçerli bir neden üzerine varılmamıştır; söz konusu inanç, ufak tefek delillerle (buruşmuş elbise veya çarşafklar üzerinde leke gibi) desteklenen, yanlış sonuç çıkarma üzerine kuruludur. Sanrılı kişi, eşi ya da sevgiliyle yüzleşerek hayal ettiği sadakatsizlik olayına müdahale eder (Eşinin hareketlerini kısıtlar, gizlice takip eder, hayali sevgiliyi soruşturur, eşe saldırır).” Zaten bir düşünce sisteminde temel özelliklerin mantıklı tartışmalarla asla değişmemesi, olanca mantıklı ve ikna edici deliller sunmanıza rağmen kişinin fikrinde milim kıpırdama olmaması halinde ona sanrı (hezeyan; delusion) diyoruz.

Kıskançlığın sanrısız bozukluk dışındaki hastalıklı biçimlerinden biri de, şüpheli, sanrılı düşünmeye yatkın “paranoid kişilik bozukluğu” olan kimselerde görülendir. Temel özelliği şüphelilik ve düşmanlık hisleri olan paranoid kişilik bozukluğunun tanı ölçütlerinden biri “hastalıklı kıskançlık”tır. Böyle bir bozukluğu olan kişi, haksız yere karısının/kocasının ya da partnerinin sadakatsizliği ile ilgili kuşkulara kapılır sık sık. Kıskançlığını desteklemek için, kendisinin çok önemli saydığı ama sağlıklı insanlar için önemsiz deliller toplayabilir. Paranoid kişilik bozukluğu olanlar, yakın ilişkilerini tamamen kontrol altına alarak ihanete uğramaktan kaçınmak isterler ve partnerlerine sürekli nerede oldukları, hareketleri, niyetleri ve sadakatleri hakkında bitmek tükenmek bilmeyen sorular sorup dururlar.

Kıskançlığın gelişiminde bireysel psikolojideki farklar çok önem taşır. Kıskançlığın hangi kişilerde daha kolay ortaya çıktığına ilişkin bazı işaretler bulunmuş. Kıskançlıkla bağlantısı konusunda en çok çalışılan kavramlardan birisi, öz-saygı. Öz-saygısı düşük olan bireyler, partnerleri ile bir başkası arasında gerçek ya da hayali bir ilişki olduğu konusunda yorum yap-

maya daha çok eğilimliler. Bu nedenle, daha çok kıskançlık yaşıntılarına düşüyorlar. Benzer şekilde, çok kıskanç insanlar bağımlı, bunaltılı, onay ihtiyacı içinde olan, çok kolay memnuniyetsiz hale gelen kişiler. Öz-saygısı eksik, bağımlı, bunaltılı, hoşnutsuz insanlarda kıskançlığın daha çok ortaya çıkması ise muhtemelen bu kişilerin şimdi anlatacağımız ruh haline daha yatkın olmalarıyla bağlantılı.

Psikolojide ilkel savunma düzenekleri olarak bilinen yansıtma (projection; içindeki olumsuzlukları başkasının üzerine atarak kurtulma) ve gerileme (regression; çocuklaşma) düzenekleri aşırı oranda kullanıldığında ve bunların sonucu olarak birey, dış dünya ile gerçekleri saptırarak ilişki kurduğunda kıskançlık duygusu, sanrı niteliğini alıyor. Artık bu düzeydeki kıskançlığa hastalık demek icap ediyor. Freud, sanrı düzeyine gelmiş kıskançlığın bilinçdışındaki eşcinsel arzulardan köken aldığına inanıyordu. Bu korkutucu bilinçdışı dürtülerin savuşturulması için psikolojisinin yaptığı manevralar (yani yansıtma ve gerileme düzenekleri) sayesinde, kişinin kendi içindeki kargaşayı, karşısındakine aktararak kıskançlık düşünceleri ile uğraşmaya başladığını ve böylece “O erkeği sevmiyorum, eşim onu seviyor” düşüncesinin ortaya çıktığını söylüyordu. Ancak Freud’un bu tezi klinik gözlemlerle desteklenmedi, geçersiz görüldü ve bu nedenle çağdaş psikiyatride hiç kullanılmadı. Freud’un hastalıklı kıskançlık hakkındaki fikirlerini bugün reddetsek de, onun keşfettiği psikanalizin insan gelişimine bakışı, kıskançlığı anlamamızda işlevsel olabilir.

Daha önce farklarına ve benzerliklerine işaret ettiğimiz haset ve kıskançlığın, psikanalitik görüşe göre, bireyin psikolojik gelişiminin farklı safhalarında ortaya çıktığı görülüyor. “Aşk”la ilgili bölümde ayrıntılı biçimde ele alacağımız gibi, bazı psikanalistlere göre hasedin kökeni, insanın en bağımlı

ve çaresiz zamanlarında, bebeğin anneyle bir olduğu, adeta yapışık yaşadığı o herkesi dışlayan en eski ilişkide, anne-bebek ilişkisinde yatıyor. Haset duyulan ilk nesne, bebeği besleyen memedir. Çünkü bebek, bu memede kendi arzuladığı her şeyin bulunduğunu, memenin sınırsız süt ve sevgi verebileceğini ama bunları kendi doyumu için alıkoyduğunu sanıyor. Aç bebeğin tecrübe ettiği engellenme ve çaresizlik duyguları hasedin köklerini oluşturuyor.

Kıskançlık ise çocuk gelişiminde daha sonraki bir evrede ortaya çıkıyor. Anne ile çocuğun arasına babanın girdiği, anne-baba-çocuk üçgeninin kurulduğu bu evreye psikanalizde “Ödipal evre” deniyor. Freud’un Yunan mitolojisinden bir örnekle tanımladığı, çok ünlü ama çoğunlukla yanlış bilinen “Ödipal evre” çok karmaşık aslında. En özet biçimde söyleyecek olursak; Ödipal evrede çocuklar, cinselliklerini fark etmeye başlıyorlar. Pek doğal biçimde oğlan çocuğu anneye, kız çocuğu babaya eğilim gösteriyor. Çocuğun rakip olarak algıladığı kişiye karşı da içinde olumsuz hisler belirliyor. Bu rekabet hissi erkek çocuklarda “Ödipus kompleksi”, kız çocuklarda “Elektra kompleksi” denilen karmaşanın köklerini oluşturuyor.

Ödipus ve Elektra, Yunan mitolojisinin trajik kahramanları. Ödipus bilmeden babasını öldürür ve annesiyle evlenir. Elektra babasını sevmekte ve babasını aldatıp onun ölümüne neden olan annesinden nefret etmektedir. Babasının ölümünün öcünü almak için, erkek kardeşini annesini öldürmeye ikna eder. Freud’a göre, her çocuk iç dünyasında, tıpkı mitolojide anlatıldığı gibi acılar yaşar. Oğlan, ona karşı yaşadığı olumsuz hisler nedeniyle babasının kendisine kızmasından korkmaktadır. Bu endişeden, babasıyla özdeşleşip onun gibi bir adam olmaya gayret ederek kurtulmaya çalışır. Kız çocuk da, annesinin avantajını kıskanmakta ve onunla özdeşleşerek,

onun gibi bir kadın olmaya çalışarak bunun üstesinden gelmektedir. Kaybın yarattığı acı, güçsüzlük, istedikleri her şeyi elde edemeyeceklerini fark etmek ve başarılı bir rakibe duydukları düşmanlık, çocukların psikolojisine işlemiştir. Çocuklukta yaşanan bu karmaşık hisler, yetişkin yaşamda benzer üçgenler oluştuğunda da adeta yeniden hatırlanarak gündeme gelir; çocuklaşırız, bu sıkıntılarla baş etmek için kullandığımız çocukça mekanizmaları yeniden devreye sokarız.

Kıskançlığı anlamaya çalışırken psikanalitik görüşün bu tezlerinde ifade edilen bireyin psikolojisine ait özelliklerin yanı sıra, bir de doğrudan doğruya ilişkinin kendisiyle ilgili olan boyuta bakmalıyız. “İlişki” deyince de öncelikle bir kimsenin eş seçimindeki tavrını sorgulamalı, niye bir başkasını değil de “onu” eş ya da ilişki kişisi olarak seçtiğini açığa çıkarmalıyız.

Araştırmacılar günümüz Batı toplumunda kimin kimi eş olarak seçtiğini incelediklerinde, aile, eğitim, din, ebeveynlerin evlilik durumları, zekâ, toplumsal yaşamdan zevk alma, yalnız olma eğilimi gibi pek çok değişkenin çiftler arasında benzer olduğunu görmüş ve bu benzerliğin eş seçiminde temel rolü oynadığı sonucuna varmışlar. Bu bulguyu biraz daha derinleştirdiğimizde, aslında eş seçiminde duygusal tercihimizin içselleşmiş romantik hayale dayandığını söylemek mümkün. Bu romantik eş hayalini yaşamımızın çok erken yıllarında geliştiriyor, çok önceleri kafamızda bize uygun eş fikrine ulaşıyoruz büyük ihtimalle. Artık gerisi onu arayıp bulmaya kalıyor. İşte hiç değilse Batı toplumunda eş seçiminde temel rol oynayan romantik hayalleri, bizi yetiştiren insanların olumlu ve olumsuz özellikleriyle inşa ediyoruz. Annemiz ve babamız, hayallerimizi biçimlendirdikleri için eş seçiminde temel bir rol üstleniyorlar. İşin ilginç yanı, romantik hayallerimiz bizi yetiştiren insanların olumsuz özelliklerinden daha çok etkileniyor.

Bunun nedeni bizim bu özellikleri, yaşamımızın bitmeyen işi gibi görmemiz ve bu işi bir biçimde sonraki yıllarda mutlaka çözmemiz gereken bir görev olarak önümüze koymamız olsa gerek. İnsanın psikolojisi çok enteresan gerçekten de. Bir zamanlar ruh sağlığı profesyonellerinin dikkatini, neden babasında ağır alkol problemi olan kızların, kendilerine eş olarak genellikle alkol problemi olan erkekleri seçtikleri çekmişti. Hâlâ bu soruya cevap aranıyor.

Biz modernler, gündelik ve duygusal ilişkilerimiz sırasında, çoğu zaman fark etmesek veya tesadüf vs gibi nedenlerle açıklamaya kalksak da, aslında her zaman romantik hayalimize en uygun kişiyi arıyoruz. Çoğunlukla onu bulduğumuz ya da bulduğumuzu sandığımızda kendimizi “aşk”a yakalanmış gibi hissediyoruz. Biraz sonra çok ayrıntılı biçimde ele alacağımız gibi, “eş seçimi” ile “aşk” birbiriyle çok ilişkili ama aynı şey değil. Belki romantik hayali kişiyi bulduğumuzu sandığımız kişi, gerçekten de âşık olduğumuz kişidir ama ille de böyle olması gerekmez. Aradığımızı bulmuşuzdur, aradığımızı bulmuş olmanın hoşnutluğu içindeyizdir ama hiç de o insana âşık değildir.

Romantik hayalimize uyan kişi, muhtemel eşimiz, çocukluk travmalarımızla baş etmemize en çok yardımcı olacak kişidir aynı zamanda. Babası annesine sadık olmayan bir kadın, kendisine sadık olacağından emin olduğu kişiyi araması gerekirken tamamen babasına benzer bir adam seçebilir. Aslında çocukluk travmasını tekrar etmek istemiyordur fakat ona babasını hatırlatacak bir erkek, babasından alamadıklarını verebilir. Böyle bir erkekle evlenir. Çünkü bu erkek babasına benzemektedir. Fakat onun şu anda eşinden en çok istediği, babasının kendisine davrandığı gibi davranmamasıdır. Kocasından sadık bir koca olmasını, kendisine çocukken elde edemediği

güvenlik duygusunu vermesini ister. Pek çoğumuz çocukluğumuzdan gelen bir duyarlılık ve incinebilirliğe sahibizdir. Bu incinebilirliği, güvensizlik ve korkularla tecrübe ederiz. Aradığımızı yani hayalimizdeki kişiyi bulduğumuzda, hele bir de ondan duygularımıza karşılık almışsak bu incinebilirlikler yok olur. Kendimizi tam ve güvende hissederiz. Fakat ilişkimiz sarıldığında, sonsuza kadar yok olduğunu sandığımız korkular ve güvensizlikler geri gelir. Sevdiğimiz insan bizi terk edecektir ve bizim için asla umut yoktur. Daha önceleri kendimizde sevdiğimiz şeyler bile bizi güvende hissettirmez.

Kıskançlığın ilişkisel kökenlerinden bahsediyorduk, çok doğal biçimde yine bireyin psikolojisindeki dinamikler etrafında dolanıp durduk. Yeniden ilişkiye dönmeye çalışalım. Kıskançlık, bireysel psikolojik özelliklerin yanı sıra ve bazen onlara rağmen var olan, daha ziyade ilişkinin özellikleri ile ilintilidir. İlişkinin doğası, kıskançlığı ortaya çıkaran “ben-sen-o üçgeni”nin özelliklerini belirlemektedir.

Kadın-erkek ilişkisinin gelişimini açıklamaya çalışan teoriler, psikolojik ve sosyokültürel etkenler arasındaki etkileşime vurgu yapıyorlar. Kadın-erkek ilişkileri, partnerler arasındaki bağlılık ve yakınlığın derecesine göre farklılık gösteriyor. Sadece, ilişkinin yapı taşlarından biri ve doğal olarak zaman içinde güçleniyor. Partnerler arasında daha derin ve kendiliğinden bir paylaşım için, süresi ilişkiye göre değişmekle birlikte belli bir zamana ihtiyaç oluyor. Buna rağmen yeni başlamış ilişkilerde kıskançlık daha az görülüyor. Kıskançlık varolan ilişkinin tehdit altında bulunduğu algısından doğan bir tepki olduğundan, başlangıç dönemindeki bir ilişkide ise henüz gerçek bir ilişki ortada bulunmadığından, bu sırada ortaya çıkan duygu, kıskançlıktan daha çok rekabet duygusudur. Bu dönemde kıskançlık ortaya çıksa bile, çok yıkıcı olduğundan hızla partnere

yönelik nefrete dönüşüyor ve ilişkiyi bitirici bir etki gösteriyor. İlişki ilerledikçe iletişimin derinliği, eşsizliği, etkinliği, yumuşaklığı, doğallığı artıyor; ilişki, değer kazanıyor. Çiftin gözünde değer kazanmış bir ilişki, üçüncü bir kişinin varlığı tarafından tehdit altına girdiğinde, kıskançlık ilişkiyi sarsacak kadar şiddetli bir yoğunlukta olabilir. Sağlam temeller üzerine kurulu, karşılıklı anlaşmaya, saygıya ve güvene dayalı ilişkilerde kıskançlık daha az görülür. İlişkide bir türlü denge sağlanamadıysa, birçok belirsizlik varsa kıskançlık için çok iyi bir gübre etkisi yapacak olan şüphe ortaya çıkar. Çocuksuz, birbirine daha bağımlı çiftlerde daha çok kıskançlık gözleendiğini de bu arada belirtelim.

Şimdiye kadar her iki cins için de ayırım yapmaksızın, kıskançlık hakkında genel olarak geçerli özellikleri anlatmaya çalıştık. Ancak bir de kıskançlığın cinslerarası farklılık gösterip göstermediği sorusu var ve biz zaten asıl bununla ilgilieniyoruz. Bu kitapta oldukça sert bir biçimde eleştirdiğimiz evrimsel psikoloji anlayışından yola çıkanlar bu soruya şöyle cevaplar veriyorlar:

Evrimsel yaklaşım açısından kıskançlığın özellikle erkek kıskançlığının genetik olarak hayatı sürdürebilmek için önemli bir işlevi var. Bu nedenle, onlar kıskançlığı “aşkın bakıcısı” olarak gören geleneksel anlayışa destek veriyorlar. Erkekler, belirsiz babalık sorunuyla karşı karşıyalar. Genlerinin gelecek nesillere geçememe riskinden korkuyorlar. Ancak kadının tek cinsel partneri olduklarını bildiklerinde bu konuda güven duyabildiklerinden, eşlerini cinsel rakiplerine karşı koruma görevini kıskançlıkla sürdürüyorlar. Evrimsel bakış açısıyla, erkeğin aldatılma karşısında verdiği öfke ve terk etme tepkileri doğal karşılanmalı. Çünkü kadının erkeği aldatması gelecek nesilleri de etkiliyor. Bunun tersi, doğru değil. Erkeğin kadını aldatması

ise kadının yavrusu ve genleri için bir tehdit oluşturmuyor. Kadının isteği, kocasını öteki kadından ayırıp kendine bağlı tutmak. Bu yüzden kadın, bebeğin kendi genlerini taşıdığını bildiği halde kıskançlık gösteriyor. “Kadın erkeğin, kendisinin ve bebeğin ihtiyaçlarının karşılamamasından korktuğu için kıskanır” diyor evrimsel psikoloji yanlıları. “İki taraf için de farklı riskler varsa kim daha kıskançtır; başkasının çocuğuna babalık etme riski olan erkek mi, kaynak kaybına uğrama ihtimali olan kadın mı?” sorusuna ise erkeklerin cinsel sadakatsizliği, kadınların ise duygusal sadakatsizliği önemsedikleri şeklinde cevap veriyorlar.

Evrimsel bakışı eleştirenler ise, kadın ve erkeğin kıskançlık açısından farklılık göstermesini, kadın ve erkeğin toplumsal koşullarının ve rollerinin farklı olmasına bağlıyorlar. Kadınlar, toplumsal olarak ilişkiye daha fazla önem vermek ve bağlı kalmak üzere yetiştirilmişler. Erkekler ise geleceklerinin peşine düşmek, kendi mesleki tasarımların gerçekleştirmek durumundalar. Yetişkinliğinin çoğunu çocuk bakarak ve eşinin kariyerine destek olarak geçiren bir kadının, kendine evlilik dışında alternatifler yaratan, kocasına toplumsal ve mali açıdan daha az bağımlı olan bir kadına göre kıskanç kadın rolünü yüklenme olasılığı daha yüksektir. “Bir erkek kendi cinsinden arkadaşlarıyla vakit geçiren, çocuklarını büyütmüş, menopoza girmiş ve artık başkasının genlerini taşıma şansı olmayan karısını niçin kıskansın?” diye soruyor evrimsel bakışı eleştirenler. Evrimsel psikoloji yanlılarına bakarsanız, kıskançlık, özellikle erkek kıskançlığı çok doğal ve türün devamlılığı için gerekli, basit bir eşi savunma tepkisi. Onlara göre sadece kıskançlık değil, sadakatsizlik hallerinde erkeklerin verdikleri şiddet tepkileri de anlaşılabilir. Zaten eskiden beri, kendilerini kontrol edemedikleri için partnerlerini ya da rakiplerini öldüren erkeklere karşı bir hoşgörü olmuştur. Evrimsel psikoloji yanlıla-

rının bu fikirleri, onları eleştirenleri çileden çıkarıyor. Evrimsel psikolojinin çok erkek ve şiddet yanlısı olduğunu söylüyorlar. Pek haksız da değiller.

Her neyse, evrimsel yaklaşım yanlılarını ve onları eleştirenleri bir kenara bırakalım, kadın ve erkek kıskançlığı konusunda yapılan araştırma sonuçlarına geelim. Kadınların mı erkeklerin mi daha kıskanç olduklarını inceleyen çalışmalar değişik sonuçlar veriyor. En yaygın bulgu, kadın ve erkekler arasında kıskançlığın sıklığı ya da belirtilerin yoğunluğunda çok fazla fark olmadığı yönünde. Ayrıca kadınlar ve erkekler, çoğunlukla aynı şeyler yüzünden kıskançlık yaşıyorlar. Sadece birkaç çalışmada, kadınların erkeklerden daha yoğun kıskançlık duyguları ve tepkileri gösterdikleri ortaya çıkmış.

Kadın ve erkeklerin kıskançlıklarının farklılığı, yani şu meşhur cinsel ve duygusal sadakatsizlik hakkında da çalışmalar yapılmış. Bunlardan bir tanesinde araştırmacılar, kadın ve erkeklere duygusal sadakatsizliğin mi, cinsel sadakatsizliğin mi kendilerini daha çok üzeceğini sormuşlar. Sonuçlar, daha çok sayıda erkeğin olası bir cinsel sadakatsizlikten rahatsız olduğunu ve daha çok sayıda kadının olası duygusal sadakatsizlikten dolayı rahatsızlık duyduğunu göstermiş. Erkeklerin, partnerlerinin başka biriyle cinsel deneyim yaşadığını hayal ettikleri esnada nabızlarının hızlandığı ve derilerindeki elektiriksel aktivitenin arttığı gözlenmiş. Buna benzer bir başka çalışmada, kadınların olası duygusal ihanet durumunda rahatsız oldukları, ancak erkeklerin cinsel ve duygusal ihanete benzer tepki verecekleri bulunmuş.

Bir çalışmada, katılımcılardan en fazla kıskançlık hissettikleri zamanı düşünüp bu durumu tanımlamaları istenmiş. Kadınlar ve erkeklerin kıskançlık tanımlamaları gerçekten de farklı olmuş. Kadınlar romantik içerikte durumları anlatmış-

lar. Örneğin, “Erkek arkadaşımın odasında bir kızın yazdığı mektubu buldum. Kız, onu ilk gördüğü anda gözlerinden ne kadar etkilendiğini anlatmış” sözleri, kadın kıskançlığı için neredeyse tipiktir. Bu çalışmada erkeklerse rekabetle ilişkili anılar anlatmışlar. Örneğin, “Arkadaşım benim istediğim lisans programına kabul edildi” erkek kıskançlığı için örnek ifade olarak belirtilmiş. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız haset ve kıskançlık farkı üzerinde yeterince titiz bir ayırım yapılmadığını söylesek de, bu çalışma gösteriyor ki, kadın ve erkeklerden kıskançlığı tanımlamaları istendiğinde kadınlar, daha çok romantik ilişkiyle ilgili kıskançlık tarifleri yapıyorlar. Bir rakibin karşısında kaybettikleri mücadeleyi hatırlıyorlar. Erkekler ise arzu edilen ilerleme, kazanç, terfi gibi durumları akıllarından çıkaramıyorlar.

Hem erkekler hem kadınlar arzu ettikleri şeyi kaybetmekten korkuyorlar. Ancak uğruna en önemli rekabetlerin yaşandığı alanlar iki cins arasında farklılık gösteriyor. Bu farklılığın birçok nedeni olabilir. Kadınların erkeklerde hırs, ihtiras, çalışkanlık araması; erkeklerin bu özellikleri gösterdikleri iş, kariyer, yetenek gibi alanlarda rekabet ve kıskançlığa neden oluyor olabilir. Kadın ve erkeğin tanımlanmış rollerinin, kadınları, güven ve korunma odaklı ilişki arayışına, erkekleri ise kariyer uğraşlarına yönlendirdiği düşünülebilir.

Rakibin özellikleri, hem kadın hem erkek kıskançlığını etkiliyor; bu belli ama nasıl? Erkekler, rakibin toplumsal üstünlüğünün kendileri için daha fazla kıskançlık uyandırıcı olduğunu söylemişler. Kadınlar ise rakibin fiziksel çekiciliği söz konusu olduğunda kıskançlık gösteriyorlar. Bu farkın nedeni de, kadınların ve erkeklerin eş tercihlerindeki farka dayanıyor. Eş tercihlerinin yapılma biçimini araştıran pek çok çalışmada, erkeklerin, eşlerinin fiziksel çekiciliğinin önemli olduğunu

düşündükleri ortaya konmuş. Kadınlar ise kendilerine ve çocuklarına yeterli kaynak ve güç sağlayan, özgüveni olan, öncü, dışadönük, itibar ve otorite sahibi (veya olma ihtimali yüksek) erkekleri eş olarak seçiyorlar. İnsanlar, rakipleri kendilerinden üstün olduğunda kıskançlık hissine kapıldıklarından, kadınların rakibin fiziksel çekiciliği, erkeklerin rakibin toplumsal konumu kendilerinden iyi olduğunda kıskançlığa kapılması bekleniyor. Bazıları bu sonuçlardan yola çıkarak evrimsel psikoloji lehine sonuçlar çıkarıyorlar ama bu doğru değil. Erkeklerin kadınlarda fiziksel cazibeye ve doğurganlığa, kadınların da erkeklerde güce ve toplumsal konuma önem vermeleri, canlı türlerinin genel karakterinden değil, insan toplumlarının yapısından kaynaklanıyor. Araştırmalar, ayrıca kadınların rakiplerini kıskandıklarında erkekler gibi şiddete dayalı tepkiler vermekten ziyade, yetersizlikleri için kendilerini suçlamaya ve ilişkiyi tekrar inşa etmek amacıyla eşini kazanmaya daha yatkın olduklarını gösteriyor.

Kıskançlık ve cinsiyet farklılığı çalışmalarında kültürel faktörlerin etkisi de araştırılmış. Amerikalı ve Çinli katılımcılardan, partnerlerini başka biriyle derin duygusal ilişki kurarken hayal etmeleri ve ne kadar öfke, kıskançlık, acı hissettiklerini 1 ile 5 puan arasında değerlendirmeleri istenmiş. Daha sonra katılımcıların, partnerlerini başka bir kişiyle tutkulu bir cinsel deneyim sırasında hayal etmeleri istenmiş. Amerikalı kadınlar, hem cinsel, hem duygusal sadakatsizliğe Amerikalı erkeklerden daha yoğun kıskançlık tepkisi vermişler. Çinli erkeklerin ise cinsel sadakatsizlik konusunda daha kıskanç oldukları görülmüş. İrlandalı, Meksikalı, Hollandalı, Rus, Macar, Amerikalı, Yugoslav deneklerin katıldığı bir başka çalışmada ise, kadınlar arasında öpüşme daha büyük bir kıskançlık nedeni olarak ortaya çıkarken, erkeklerde cinsel fantezinin yol açtığı kıskançlık tepkisi daha fazla bulunmuş. Bu

çalışmalar, romantik kıskançlık eğiliminin farklı kültürlerden etkilendiğini gösteriyor.

İşte böyle. Kadınların ve erkeklerin kıskançlıklarının farklı olup olmadığı konusunda genel olarak bunlar söylenebilir. Biz dilimiz döndüğünce ve olabildiğince tarafsız kalarak bunları aktarmaya çalıştık. Bırakın çare olmayı, söylediklerimizin sorunun tespitinde bile işe yaramayabileceğini biliyoruz. Biliyoruz biz bunları yazdık diye akan sular durulmayacak, her devirde kıyasıya süren tartışmalar son bulmayacak. Yine insanlardan bir kısmı, kıskançlığın normal olduğunu, hatta sevgiyi gösterdiğini söylemeyi sürdürecektir. Başka bir kısmı ise, kıskançlığın sağlıklı yetiştirilmemizin, sahiplenme tutkusuyla doldurulmamızın, karşımızdaki insanı sanki bir malmış gibi mülk edinmeye kalkmamızın neticesi olduğunu; bırakın sevmeyi, tam tersine mülkiyet arzusunu gösterdiğini ileri sürecekler. Büyük bir insan bölümü ise iki tarafı da dinleyecek ama yüz vermeyecek, kendi bildiği gibi yaşamayı sürdürecektir.

Kadınlar ve erkeklerin kıskançlık konusunda farklı olup olmadıklarına gelince. Sanıyoruz bu konuda konuşmanın ne kadar güç olduğu anlaşılmıştır. Kız ve erkek çocuklar, birbirlerinden çok farklı yetiştirildikleri, toplumsal işbölümünde çok farklı roller aldıkları sürece bir miktar farklılık olacağı; kadın ve erkeklerin daha benzer yetiştirildiği ve daha eşit olduğu toplumlarda kıskançlık tepkilerindeki farklılıkların çok azalacağı açık. Böyle olması bile, bazılarının söylediği gibi, kıskançlık konusunda kadınlar ve erkekler arasında şimdi görülen farklılıkların beyin ve hormon yapılarından, hele hele biyolojik var kalma çabasından kaynaklandığı tezini yanlışlamaya yeter de artar bile.

Kadınlar ve Erkekler Farklı mı Âşık Olurlar?

Kadınlar ve erkeklerin aşkı birbirlerinden farklı yaşadıkları söylenegeldir. Nasıl böyle bir önyargı oluştu bilinmez, zira aşk, biraz önce ele aldığımız kıskançlıktan da karışık, neredeyse tam olarak tanımlanması imkânsız bir insanlık hali. Onun için ve bir de günümüzde kadınlar ve erkekler arasında yaşanan sorunları tartışırken sağlam bir zemine dayanalım diye, kitabımızın ikinci bölümünü “aşk”a ve âşıkların yaşadıklarına ayırdık. İkinci bölümü okuduktan sonra kadınların ve erkeklerin aşkı farklı yaşayıp yaşamadıkları sorusunun insanlığın aşk sorunsalı (problematic) karşısında ne kadar hafif kaldığını göreceksiniz. Ama biz yine de kadın ve erkek aşklarının farkları konusunda nelerin söylendiğine kulak verelim ve bunlar hakkında değerlendirmeler yapalım.

Çağdaş araştırmacılar, aşkı genellikle, romantizm, bağlılık ve cinsellik (şehvet) unsurlarını ayrı ayrı ele alarak inceliyorlar. Bu araştırmalara göre kadınlar, erkeklerden daha romantikler, duygularını daha yoğun biçimde yaşıyorlar, üstelik de yaşadıkları romantik anları erkeklerden çok daha iyi hatırlayabiliyorlar. Bununla birlikte aşқта serinkanlılar, fiziksel çekime pek önem vermiyorlar, gözlerini genellikle üst sınıftan erkeklerle diyorlar. Erkekler, ilk görüşte aşka, evlilik için ille de aşkın

lazım geldiğine daha çok inanıyorlar, kadınlardan daha çabuk âşık oluyorlar, fiziksel çekime ve güzelliğe önem veriyorlar, kadınlardan iki misli fazla oranda karşı-cinsten etkileniyorlar. Erkekler, kadınlara göre daha çok yaşadıkları aşkın dört dörtlük olduğunu düşünüyorlar, bir ilişkinin gelecekteki başarı şansı üzerinde fazla kafa yormuyorlar. Böyle düşündüklerinden olsa gerek, sevgililerinden ayrılırken de çok zorlanıyorlar. Kadınlarinsa aşk acıları çabucak geçiyor ama onlar da sevgililerinden gelen mektupları, kartları sanki talibin kullandığı güzel üslubun tadını çıkarmak, taliplerinin arşiv kayıtlarını tutmak istercesine saklama eğilimindeler.

“Eğer bir erkek/kız istediğiniz tüm nitelikleri taşıyorsa, âşık olmasanız bile onunla evlenir miydiniz?” sorusuna erkeklerin üçte ikisi hayır cevabı verirken, hayır oranı kadınlarda üçte birden bile daha az bulunmuş. Fiziksel çekiciliğe daha az değer vermelerinin yanı sıra, evlilik için karar verirken de âşık olmak kadınlar için erkeklerden daha az önemli. Muhtemelen neredeyse insanlık tarihi boyunca değişmeden kalan, aşk ve eş seçiminde kadınların genellikle kendilerinden yaşça büyük erkekleri, erkeklerinse yaşça küçük kadınları tercih etmeleri de bu konuyla bağlantılı. Gerçi, tarih boyunca kadınların ve erkeklerin eşlerini sadece kendi arzularına göre tercih ettikleri bir dönem olmuş mudur, diye sorulmadan bunlar tartışılmaz ama şimdilik konunun ne kadar karışık olduğunu belirtip geçelim.

Kadın ve erkek aşkı konusunda söylenenlere dikkatle bakılacak olursa, görülecektir ki farklılık diye sunulanlar, aşkın temel niteliklerine ilişkin değildir. Kadınların ve erkeklerin çok farklı toplumsal cinsiyet rollerine girmek için yetiştirildikleri göz önüne alındığında, eş seçiminde ortaya çıkan tutum farklılıkları çok daha iyi anlaşılabilir. Kaldı ki, farklı ülkelerde,

farklı kültürlerde kadınların ve erkeklerin farklı biçimde âşık olup olmadıklarını araştıran birçok çalışmada, hem kadınların hem erkeklerin kendilerine uzun vadeli eş olacak kişide aradıkları özellikler aynı. Kadınlar da erkekler de eş adayında iyilik, anlayış, zekâ, sağlık, heyecan verici hoş bir kişilik, duygusal istikrar ve olgunluk, güvenilir karakter gibi özellikler olmasını arzuluyorlar. Yine kaldı ki, araştırmalar, kadınların da erkeklerin de romantik aşkı aşağı yukarı aynı yoğunlukta yaşadıklarını gösteriyor. Tüm bunlara rağmen, nedense bugün sürekli kadınlar ve erkekler olarak tamamen farklı aşk tercihlerine ve yaşantılarına sahip olduğumuz gibi bir anlayışın altı çiziliyor, bunu böyle bilmemiz isteniyor. Bizleri farklı gezegenlerden gelecek kadar farklı gören bu anlayış masaya yatırılmadan, aşk konusundaki sorunlar kolayca çözülmeyeceğe benziyor.

Evrimci yaklaşım yanlıları, erkeklerin kadınlardan daha çok ve çabuk âşık olmalarını, eş seçiminde fiziksel çekime önem vermelerini ve kendilerinden yaşça küçük kadınları tercih etmelerini; mümkün olduğunca çok, genç ve doğurgan kadını döleyip gelecek nesillere daha çok gen aktarmayı amaçlamalarıyla açıklıyorlar. Kadınlar ise sınırlı sayıda yumurtaya sahip olduklarından, aşkta ve eş seçiminde daha çok titizleniyor; çocuklarına, en sağlıklı, toplumsal bakımdan ulaşabildikleri en güçlü erkeği baba yapmaya çalışıyor; o yüzden daha yavaş âşık oluyormuş. Bu ve benzeri iddialara, biraz önce kıskançlığı ele alırken gördüğümüz gibi, her yerde rastlanıyor. Son zamanlarda erkeklerin görsel çekicilikten daha çok etkilendiğini gösteren beyin araştırmalarıyla kanıtlanmaya çalışılan bu iddiaların bilimsel olarak ispatlanmaları pek de öyle kolay değil. Örneğin erkeklerin kolay ve sık âşık oldukları şeklindeki tez, erkeklerin neden aşk ilişkisinde yapışp kaldıklarını ve bir türlü sevgililerinden ayrılamadıklarını hiçbir şekilde açıklamıyor. Kadınlar, aşk ilişkilerini çok daha kolaylıkla sonlandı-

rabilen güçlü cins olarak görülüyor. Erkeklerde bir aşk ilişkisinin sona ermesinin ardından görülen depresyon, yalnızlık ve durmaksızın geçmişin özlemini duyma hisleri, araştırmalara göre kadınların semtine pek uğramıyor. Madem öyle, madem erkekler daha çok kadını döllemekten başka bir şey düşünmüyorlar, niye milyonlarca erkek aşk acısı çekiyor? Açıklanamayan bir husus daha var. Araştırmaların ortaya koyduğu genel kanaat, erkeklerin daha çok ve çabuk âşık oldukları şeklinde. Ama gençlik aşkları söz konusu olduğunda durum tam tersi. 20 yaşın altındaki kadınlar, erkeklere nazaran daha sık âşık oluyorlar.

Aşkla ilgili bölümde ele alacağımız gibi, çağdaş aşk araştırmaları, bilimsel dayanaktan yoksun, Eski Yunan'daki tezlere dayalı, oldukça zayıf teorilerden yola çıkılarak yapılıyor. O nedenle ortaya çıkan bulgular da şüpheyle karşılanmak zorunda. Bu araştırmalardan birisine göre, kadınların ve erkeklerin aşk stilleri farklıymış. Erkeklerin aşkta, cinselliğe çok önem verdikleri ve oyuncu oldukları, kadınların daha mantıklı ve sahiplenici bir stil gösterdikleri ileri sürülmüş. Ama bu alanda yapılan sonraki araştırmalar, asla bu sonucu destekler nitelikte değil. Bize göre bu durum pek kolay açıklanabilir. Aşk konusunda tutarlı bir bakışınız yoksa, ulaştığınız sonuçlar da birbiriyle tutarlılık göstermeyecektir.

Kadınların ve erkeklerin aşk yaşantılarının farklı olup olmadığı konusundaki araştırmaların çoğunda gerçek mevzuata bir türlü girilememesi, hep eş tercihleri gibi teğet temalarla uğraşılıp durulması bir yana, araştırma sonuçlarının arasındaki çelişkiler de dikkat çekiyor. Örneğin, hem kadınların erkeklerde fiziksel özellikleri çok dikkate almadıkları ısrarla vurgulanıyor, hem de kadınların büyük çoğunluğunun eşlerinin mümkünse uzun boylu olmasını istedikleri de bu arada belir-

tiliyor. Veyahut, kadın ve erkeklerin aşk yaşantılarındaki farklılıkların en birincisi olarak söylenegelen ve bize adeta ezberletilen kadınların tek-eşli, erkeklerin ise çok-eşli olduklarına dair saptamaların, sadakatsizlik konusundaki iddiaların daha ciddi araştırmalarla, hatta modern toplumlarda artık herkesin çıplak gözle kolayca yapabileceği gözlemlerle tam bir safsata olduğu ortaya çıkıyor. Cinsel yaşantılar ve istekler konusunda kadınlara ve erkeklere atfedilen özelliklerin de tamamen kültürel önyargılar olduğu artık daha iyi görülüyor.

Kadınların ve erkeklerin genel farklılıklarından sonra, kıskançlık ve aşk yaşantıları konusunda gösterdikleri söylenen farklı tutumları toplu bir analize tabi tuttuğumuzda ulaştığımız genel sonuç şudur: Kadınlar ve erkekler, insan türünün farklı biyolojik cinsiyetinden bireyleri. Biyolojik cinsiyetlerinde farklılığa yol açan nedenler, onların nasıl beden yapılarında, üreme işlevlerinde, ses tonlarında bir değişiklik yapıyorsa muhtemelen tutum ve davranışlarında da bir miktar değişikliğe yol açıyor. Ama bu değişiklikler, kesinlikle kadınların ve erkeklerin farklı gezegenlerden olduğunu söyleyecek kadar ileri boyutlarda değil. Kadınlar ve erkekler, aynı türün bireyleri olarak, en azından zenciyle beyazın, Asyalı ile Eskimo'nun birbirine benzediği kadar benziyorlar. Kadınların ve erkeklerin düşünme stilleri açısından farklılıklarını araştıran yüzlerce bilimsel çalışma, aslında üzerinde kıyamet koparılan kadın-erkek farkının sağ elini kullananlarla sol elini kullananlar arasındaki farktan bile daha düşük olduğunu söylüyor. Bilim ve tıp dünyası, oradan da ortalama insan, zihnini bir süreden beri kadınlar ve erkekler arasındaki farkı öne çıkaran bir tünele soktu ama gerçekte kadınlar ve erkekler insan türünün değişik cinsiyetleri olarak, insan olarak inanılmaz ölçüde benzerliğe sahipler. Benzerlik o kadar çok ki, şimdi kütüphaneler dolusu kitapta yazılan farklılıklar, ihmal edilebilir düzeyde.

Nasıl insanlık ailesi, toplumsal yaşam sırasında farklı dillere ve etnik gruplara ayrılarak farklı etnik kimlikler oluşturuyorsa, insanın hiçbir canlıda eşine rastlanmayan zihinsel yetenekleri aracılığıyla kurduğu ve hiçbir canlıda eşine rastlanmayan toplumsal yaşam, kadınları ve erkekleri farklı toplumsal cinsiyet kimliklerinde topluyor. Farklı toplumsal cinsiyet rollerini biyolojik doğamızdan ziyade insanlar olarak biz belirliyoruz. Kadınlık ve erkeklik diye tarih boyunca hiç değişmeyen “öz”ler, cinsel karakterler yok. Bütün kadınların ortaklaşa sahip oldukları ve onları bütün erkeklerden ayıran ya da tam tersi olan kişiye ait herhangi bir özelliğin bulunması gerekmiyor. Aynı toplumsal yapı içinde bile birçok kadınlık ve erkeklik biçimleri olabiliyor. İşçi erkek, aristokrat erkek, köylü erkek, aynı toplumsal cinsiyet rollerine sahip değiller.

Toplumsal cinsiyet rolleri, insanlık tarihinin değişik zamanlarında, değişik kültürlerinde farklılık gösteriyor. Toplumsal cinsiyet rolleri, dün olduğu gibi bugün de değişiyor. Toplumlarda, değişim hızları bazen hareketsizlik düzeyinde yavaşlasa da asla dün durdukları yerde durmuyor. Toplumla birlikte toplumsal cinsiyet rolleri de değişiyor. Toplum, kadınlardan ve erkeklerden hep aynı davranışları beklemiyor. Biyolojik özellikler ve onlardan köken alan farklılıklar dışında kadın ve erkek olmayı belirleyen, tarih boyunca sabit kalmış özellikler pek yok. Kimi zaman kadınlık ve erkeklik rolleri, yakınlaşıyor, iç içe girebiliyor. Bu nedenle bazı düşünürler, kadınlık ve erkekliği ille de karşıt kutuplar olarak görmemek gerektiğini söylüyorlar. Bugün kadınlığın ve erkekliğin vazgeçilmezleri olarak gördüğümüz özellikler yarın pekâlâ tam tersine dönebiliyor. Hatta öyle ki, bugün “güzel” dediğimizi bile yarın pekâlâ güzel bulmayabiliyoruz. Bırakın öyle yüzlerce yıl öncesiyle bir karşılaştırma yapmayı, “dünya güzellik yarışmaları”nda son elli yılda birinci seçilenlere baktığımızda bile çok belirgin farklılıklar

görüyoruz. Elimiz para gördüğünde, toplumsal konumumuz değiştiğinde, dün arzuladığımıza bugün kavuştuğumuzda bir bakıyoruz ki beğenilerimiz de arzu akışımız da değişmiş. İnsan, toplumu; toplum, insanı değiştirip duruyor. İnsana, insan toplumuna özgü muhteşem bir özellik bu.

Toplumsal cinsiyet rollerindeki bu değişebilme özelliği, şimdi yaşadığımız ve zaten kelime anlamı da güne uymak, gün gün değişmek demek olan “modern” toplumda baş döndürücü boyutlarda. Bırakın toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimi, bilimin ve tıbbi teknolojinin sağladığı imkânlarla biyolojik cinsiyet bile değiştirilebiliyor. Yaşadığımız sıkıntıların çoğunun altında bu baş döndürücü değişime ayak uydurma çabası var. Dünya cıva gibi, elimizin altından kaçıp gidiverecek gibi. Ona, elimizde bulunan değerlere sıkıca sarılmak istiyoruz ama bir de bakıyoruz, yine kaçıp gitmiş, üstelik bizi gerilerde bırakarak. Bu koşarcasına değişim elbette yorucu ama bize bir imkân açtığını da görmeliyiz. Toplum değişiyorsa, toplumsal cinsiyet rolleri bile değişiyorsa, demek ki biz de kadınlık ve erkeklik diye mecbur bırakıldığımız ama şöyle iyice bir baktığımızda hoşnut olmadığımızı gördüğümüz rollerimizi değiştirebiliriz.

Toplumsal cinsiyet rollerinde değişim mümkün. Bunu anladık. Ama bu değişimi şimdi olduğu gibi, farkı kışkırtıp duran ve bundan menfaat uman güç odaklarının, medyatik hırs ve arzuların talepleri mi belirlemeli yoksa bizim insanlık için en hayırlı olacağına, insana insan olma hatta daha da insanlaşma özellikleri kattığına inandığımız özelliklerimiz mi? Kadınlık ve erkeklik belirleyici özler değil dedik. O zaman kadın ve erkek bedenleri içinde bizi biz yapan başka özelliklerimiz mi var? Evet, kişiliklerimiz; ister kadın olalım ister erkek, biz kişilik yapımız sayesinde biz oluyoruz. Nasıl bir insan oldu-

ğumuzu, yaşam ve ilişki stillerimizi, baş etme becerilerimizi kişiliklerimiz belirliyor. Zaten bu nedenle her ne kadar farkı vurgulayan araştırmaları öne çıkarsa da psikoloji ve psikiyatri gibi ruh sağlığıyla ilgili dallar, kadınlara ve erkeklere özgü kişiliklerden bahsetmeye cesaret edemiyor. Kadın veya erkek, insanlar kişilik özelliklerine göre ayrılabilirler.

Nasıl bir insan olacağımızı kişilik yapımız belirliyor. Kişilik yapımız, kişilik özelliklerimiz, ilişkilerimiz barış ve adalete ne kadar açıksa, o kadar daha çok insanlaşıyoruz. Elbette vahşet ve zulüm de insanın davranış repertuarında var. Bazı kişilik yapıları vahşet ve zulüm içeren tutum ve davranışlarıyla öne çıkıyorlar, elbette onlar da insan ama bize göre “daha az insan”lar. İnsanlığımız artabilir, eksilebilir. Kişiliklerimiz ham kalabilir, olgunlaşabilir, çürüyebilir. İşte bunları belirleyecek olan kişiliğimizde, ilişkilerimizde barış ve adalete ne ölçüde yer verdiğimizdir. Her gün elimizin altından kaçıp duran dünyayı, barış ve adalet ilkelerine göre çalışacak biçimde avucumuzun içinde tutabiliriz. Ama bunu ancak bizi diğer insanlara yönelten, onları kendimiz gibi saymamızı, insan kardeşlerimizi koruyup kollamamızı, daha da önemlisi özgür bırakabilmemizi sağlayan “sevgi”yle yapabiliriz. “Sevgi” sayesinde birbirimizi daha iyi anlayabilir, birlikte nasıl bir dünya istediğimizi konuşabiliriz.

Aslında barış ve adalet gibi “sevgi” de bizi insanlaştıran bir haslet. Ama gördük işte, yaşadığımız dünyadaki kavram kargaşasından sevgi de nasibini almış vaziyette. Bir sevgi türü olan aşktan bahsederken bile fikir birliğine varamıyoruz. Aşk yukarıda tarif ettiğimiz gibi konuşursak, böyle konuşmaya devam edersek eğer, bırakın bir yere varmayı, birbirimizin kıymetini anlamayı, birbirimizin gözünü oymak için bir araç haline getireceğiz. Onun için sevgiye kalplerimizden önce kitabımızda

büyük bir yer açmamız, insani sevginin diğer canlılarda ortaya çıkanlardan farkını ve niteliklerini iyi tanımamız gerekiyor. Ünlü bir feminist yazar, kadınların büyük çoğunluğunun feminist tezlere itibar etmemesinin “aşk” inancı nedeniyle olduğunu, aşkın nefret ve baskıyla bağdaşmayacağından hareketle kadınların erkeklerden umutlarını kesmediklerini söylüyor. Evet, biz de ona katılıyoruz. *“Erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkinin aynı zamanda bir aşk tasarısı içeriyor olması, umutlandırıcı.”* Umuda, bunun için de aşkla, aşkın rehberliğinde yürümeye ihtiyacımız var. Onun için şimdi aşka gidiyoruz.

İkinci Bölüm

AŞK VE ÂŞIKLAR

Nedir Bu Aşk?

Tüm dünya dillerinde karşılığı olan ve yine muhtemelen tüm dünya dillerinde insanların en çok kullandığı kelimelerden birisi aşk. Tüm dünya dillerinde insanlar “aşk” dediklerine göre, ortada dünyanın her yerinde benzerlik gösteren bir olgular demeti olmalı. Bunu kabul edebiliriz ama hemen değil. “Dilsel varlık” oluşumuzdan kaynaklanan bir kadere sahip olmamızdan geliyor temkinliliğimiz. İki kişi aynı kelimedenden bahsedince, ona aynı anlamı yüklediğimizi sanıyoruz. Oysa çoğu kere en bilinen kelimelere bile, insanlar farklı anlamlar yüklüyorlar. “Aşk”tan söz ettiğimizde bu durum daha da çok geçerli. Çünkü ortada anlatılması çok zor, içsel bir yaşantı var; üstelik bu tür içsel yaşantılar, “aşk” diye ifade edildiğinde insan ilişkilerinde çoğu zaman prim kazandırıyor. Birisinin size âşık olduğunu duyduğunuzda içiniz bir hoş oluyor ya da tam tersi siz birisi için hissettiğiniz olumlu duyguları iletmeye çalışırken “âşığım” dediğinizde bunun priminden faydalanmak istiyorsunuz. Bu nedenle her ne kadar ilişkiler için yatırdığımız duygusal enerji ve yakın olma isteğimiz, onların hoşlanma, arkadaşlık, dostluk, sevgililik, aşk, tutkulu aşk vs gibi değişik adlar altında sınıflandırılmasına yol açsa da genellikle her tür olumlu duygusal yaşantı “aşk” diye ifade ediliyor. Hele günü-

müzde, tüm sınıflandırmalar, kesin tanımlamalar, şablonlar kalktığı, bireysel değişkenler çok öne çıktığı için artık ilişki tanımlarındaki bu farklılıklar da anlamını yitirmiş, modası geçmiş görünüyor. Herkes herkese “sevgilim”, “aşkım” diye hitap edebiliyor, kim kimin tam olarak nesi oluyor, çoğu zaman net bir biçimde bilemiyoruz.

Aslında genellikle “aşk”ın insan ilişkilerinde yakınlığı ve duygu yatırımı gösteren diğer ifadelerden farkı biliniyor ama bazen bilimsel iddialı yayınlarda bile gerçekten karıştırıldığı da oluyor. Aşk hakkındaki yayınların bir kısmı yalnızca cinsellikle ilgili; bir kısmında da aşk adı altında evlilik ve/veya birlikteliklerdeki sorunlar konu ediliyor. Evet, burası çok önemli, “aşk” konusunda ortalık tam bir arapsaçı. Aşk, başlığı altında her türlü sevgi türünün ve cinselliğin konuşulduğu; aşk ilişkileri dendiğinde tüm kadın-erkek ve eş ilişkilerinin anlaşıldığı çok görülüyor.

Karışıklık her zaman vardı aşk konusunda, hatta Eski Yunan da bile. Eski Yunanlıların bu karışıklık nedeniyle aşkı en az on türe ayırdıkları söyleniyor. Bugün de aşk, bazı sosyologlar tarafından Eski Yunan’daki türler esas alınarak, birincil ve ikincil olmak üzere iki bölümden oluşan farklı renklere ayrılmaya çalışılıyor. Bilim ve düşünce dünyasında pek de kabul görmeyen bu tanıma göre, üç birincil aşk rengi vardır ve bu üç birincile dayalı karışımlar, tıpkı renklerde olduğu gibi sınırsız ikincil aşk çeşidi üretebilir. Birincil aşk renkleri kırmızı, mavi, sarı gibi temel renklerdir. Bu renklere sırasıyla “Eros”, “Storge” ve “Ludus” tipi aşklar karşılık gelir. “Eros”, cinsel arzunun öne çıktığı, tutkulu, eğlenceli, yüksek enerjili bir aşktır. Eski Yunancada “şefkat” demek olan “Storge”de şefkatli, kardeşçe, dostça bir arkadaşlık ağır basar. “Oyun” anlamına gelen “Ludus” tipi aşkta şakacılık, uçarılık, sorumsuzluk söz konusudur.

“Mania”, “Agape” ve “Pragma” ise aşkın ikincil renklerini oluşturur. “Mania” mantık-dışı, saplantılı, sahiplenici, bağımlı aşktır. Karşılıksız sevmeyi gösteren ve daha sonradan Hristiyanlık terminolojisine de girecek olan, sorumlu, bencil olmayan, cömert, özverili aşk ise “Agape” dir. Ortak ilgi alanlarının, yaşam biçimi ve amaçları açısından uyumun esas alındığı aşka da “eylem” anlamındaki “Pragma” dan kalkılarak “pragmatik aşk” deniliyor. Bu oldukça tuhaf aşk renkleri teorisi bugün birçok araştırmada esas alınıyor ama söylediğimiz gibi aşkın böyle renklere ayrılabilceğinin hiçbir bilimsel dayanağı yok.

Bugün modern uygarlığın dünyasında “aşk”, (dilimize pelesenk olmuş, gündelik ilişkilerde süs yerine kullandığımız komiklikleri bir kenara koyacak olursak) en çok, tutkulu cinsel istek, bağıllık ve romantizmle karıştırılıyor. Oysa aşk bunların hepsiyle ilişkili ama yalnızca herhangi birisine indirgenemeyecek kadar da her birinden farklı.

Biraz da psikoloji dünyasından gelen, cinselliğin insanı özgürleştireceği, cinsel doyum olmadan insanın mutlu olmayacağı gibi telkinlerin de etkisiyle cinsellik, önce sevginin önüne geçti, sonra da giderek modern aşk yaşantısının merkezinde yer almaya başladı. Hatta cinsellik öyle önemsendi ki, aşkla karıştırılır oldu; “ten sel uyum” gibi başlıklar altında, ortak cinsel deneyimin aşkın gerçek tetikleyicisi olduğu öne sürüldü. Cinsel performans ve cinsel teknikler, duygusal iletişimden çok daha fazla vurgulandı. Oysa cinselliğin sevgiden, aşktan bağımsız, özerk bir alan olduğu bilinen bir gerçektir. Her sağlıklı duygusal ilişkide cinsel işlevlerin de yolunda gitmesi beklenir ama sevginin cinsellik olmadan da gelişebileceği kabul edilir, ki özellikle geleneksel aşkların, insanların birbirinin eline bile dokunmadan yaşadığı açıktır.

Her neyse, bugün yüzyılın başında hakim olan psikoloji bilgisinden gelen telkinlerin pek de doğru olmadığını, insa-

nın ruhsal yaşantısında çok önemli bir yer tutmuş olsa da cinselliğin insanı özgürleştirmedini, tam tersine tüm diğer haz alanları gibi cinselliğin de kolaylıkla bir tüketim nesnesi haline gelebildiğini biliyoruz. Her tüketim nesnesi gibi, insanın tüketmek için zorlandığı veya kendisini zorladığı cinselliğin bırakın özgürleşmeyi, yeni gerilimler, doyumsuzluklar ve hoşnutsuzluklara kaynak teşkil edeceğini de biliyoruz. Doyurucu bir cinsel yaşantı, elbette önemlidir ama tüm sorunların hele hele ilişki sorunlarının çözümünde pek de işe yarar değildir. İnsanı susuz bıraktığınızda bir süre sonra su onun için temel nesne haline gelir ama susuzluğunu giderir gidermez hayatın yakıcı gerçekliği yine kendisini hissettirecektir. Kaldı ki, cinselliğin su gibi temel bir ihtiyaç olup olmadığı da tartışmalıdır. Aynı yatağın paylaşıldığı kişiden nefret edilse de, cinsel doyumun mümkün olabileceği bilinmektedir. Bu yüzden cinselliğin sevgiye değil de sevginin cinselliğe temel oluşturduğu, sevgi olmadan cinsel sorunların çözülemeyeceği, sevgisiz cinselliğin kuru, yavan olacağı, sevginin cinsel yaşamı güzelleştirip zenginleştireceği daha doğrudur. Sevgi ve onun en yoğun şekli olarak aşk, yalnızca cinsel yaşama değil, kendisi olmadan sürüp giden tüm yaşama katkı yapan, güzellik ve coşku katan bir katalizördür. Bu açıdan duyular arasında en çok kokuya benzer; kokumuzu kendimizle birlikte her yere götürürüz, sevgi dolusak bulduğumuz dünyayı da öyle yaşarız.

Nasıl cinsellik, sevginin ve aşkın yerini tutamaz, onun temeli gibi sunulamazsa, aynı şeyler, bağıllık için de geçerlidir. Bağıllık (attachment), çoğunlukla bağımlılıkla (dependent) karıştırılır ama bağımlılıktan köken aldığını psikoloji bilginiz doğrulamaktadır. Anne-bebek ilişkisi, anne karnında ve yaşamın ilk yıllarında tam bir bağımlılık ilişkisidir. Sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin temeli, çocuğun büyüüp geliştiçe özgürleşmesi ve en nihayet bağımlılığın bağıllığa dönüşmesi-

dir. Bağlılık, aşkın değil tüm insan ilişkilerinin genel ilkesidir. Özellikle kendimizi yakın hissettiğimiz, arkadaşlığımızı, dostluğumuzu sürdürmek istediğimiz insanlardan belli ölçülerde bağlılık da bekleriz. Ama her insan, bağımlılıktan bağlılığa gelişme sürecini tam olarak sağlıklı bir biçimde ilerletmiyor. Bazılarında, bağımlılıktan kaynaklanan öz-güvensizlik ve karşısındakine dayanma, yapışma ihtiyacı hep sürüyor. Bu tip insanlar, ilk buldukları sevgi nesnesine öyle bir bağlanıyorlar ki, onlar da, onları görenler de bu kimseleri sıırıslıklam âşık sanıyorlar. Bunları gören bazı psikoloji teorisyenleri de, aşkın psikolojisinin kişinin kendi kendisine yetememesinden kaynaklandığını ciddi ciddi yazabiliyorlar. Oysa elbette bağlılık hissi olmadan aşk olmaz ama bağlılığın ve sıkıca bağlanmanın aşkla doğrudan bir ilişkisi yok. Terk edilme korkusu, güven ihtiyacı, yeterince sevilme kaygısı her birimizde olabilecek insani hislerdir ama bu tür insani hisleri aşk tanımımızdan biraz uzak tutmamız, nesnel olabilmek için ihtiyaçlarımızı paranteze alabilmemiz gerekir.

Kısacası aşk, cinsellik, bağımlılık ihtiyaçlarının üzerine biraz romantizm sosu dökülmesiyle oluşturulmuş bir insanlık hali değildir. “Aşk” dediğimizde gerçekten oldukça karışık bir insanlık halinden söz etmiş oluyoruz. İleride, aşkın ilk bakışta nasıl görüldüğü üzerinde duracak, yani âşık insanın fotoğrafını sunmaya çalışacağız. Öyle sanıyoruz ki bunları ortaya koyduğumuzda hiç değilse kendinizin âşık olup olmadığını anlayabileceksiniz. Ama şimdilik aşkın, -çok azı müstesna- sevmeye becerisine, potansiyeline sahip tüm insanların, bulûğdan itibaren her yaşta başlarına gelebilecek çok özel bir hal olduğunu söyleyelim.

Aşk denilen özel hal hemen tüm insanlarda ortaya çıkabiliyorsa, demek ki her kişilikte hatta her kişilik bozukluğunda

da aşk manzaraları görülecektir. Her kişilik, aşkı kendi özelliklerine büründürcektir. Nasıl bir bitkinin tohumu değişik topraklarda değişik tatta ve görünümde ürünler veriyorsa, aşk tohumu da değişik kişiliklerde onların özellikleriyle biçimlenecektir. Hatta bir adım daha atmalı, bazı kişiliklerin aşkın ağır yüküne dayanamayacağını, aşkı çok hastalıklı biçimlerde yaşayacağını da söylemeliyiz. Evet, bazı âşıklar aşkı hastalıklı biçimlerde yaşarlar; bazen de tencere kapağını bulur, başka alanlarda oldukça sağlıklı olan iki kişinin zayıf psikolojik özellikleri ilişkilerinde bir araya gelir ve hastalıklı bir aşk ilişkisi doğar. Öyle ya, “aşk” dediğimizde aslında özel bir insanlık halinden ziyade, insan ilişkilerine ait bir halden söz ediyoruz. Âşık olunan insanın âşığından hiç haberdar olmadığı, “platonik aşk” türünden bahsedildiğini biliyoruz. Bize göre, hiç değilse modern zamanlarda sağlıklı bir insanın tamamen platonik bir aşka tutulması neredeyse imkânsız denecek kadar istisnai bir durumdur. Açık bir ruhsal rahatsızlığı olanların haricinde böyle durumları, çok ender olarak, fazlasıyla içe kapanık, hayatta tek bir arkadaşı bile olmayan kimselerde görüyoruz. Böyle durumlar, çağdaş ruh sağlığı literatüründe “şizoid fantezi” olarak adlandırılıyor.

Aşk denilen özel insanlık haline psikolojiden baktığımızda, bu halin ana belirleyenleri olarak, birisine tutkuyla bağlanma ve tüm olumlu duygusal enerjimizi ona yatırmayı görüyoruz. Bazı antropologlar, aşkın şehvet, romantizm ve bağlılığın özel bir karışımı olduğunu söylüyorlar. Bunlara bir itirazımız yok ama psikolojiden baktığımızda “aşk” olgusunda söz konusu olan ya da âşık olduğumuzda ortaya çıkan görünüm, bu iki belirleyenin dışavurumları. Âşık olduğumuz kişi, bizim dünyamızda çok özel bir anlama yükselir. Tüm ilgimizi ona yöneltiriz. Onunla duygusal birliğe ulaşma arzusu yaşamımızın biricik amacı haline gelir. Ondan gelecek haberler, dünyanın

diğer tüm haberlerinden daha önemlidir. Zorluklar arttıkça tutkumuz da artar. Duygularımız yangın yeri gibidir. Cinselliğin onunla çok özel olacağını düşünürüz, romantizm de cinsel arzuyu tetikler ama duygusal birlik, cinsel birlikten çok üstündür. Güven ve kıskançlık, coşku, umut ve hüznün dalgaları aşk denizini doldurur. İrademiz iptal olmuştur, kendimiz, nefsimiz kontrolden çıkmıştır.

Kolayca görüleceği gibi özel bir insanlık hali olan aşkın, bir insana duyulan sıradan bir sevgi, hissedilen sıcaklık ve güven, yakın olma arzusu ile ilişkisi yoktur. Ama kabul edilmelidir ki aşk da bir sevgi türüdür, temelinde sevginin çok yoğun biçimde yaşanması olan bir sevgi türü. Yine kabul edilmelidir ki, aşk, sevgi becerisi üzerine bina olur. O halde öncelikle şu sevgi becerisi üzerinde durmalıyız.

Nasıl da her insanın içinde bir sevmeye yeteneği, sevgi becerisi olduğuna inanıyoruz. Buna inanmamızda, Erich Fromm gibi dinle daha barışık modern psikoloji üstatlarının payı da var. Belki bir ilahiyatçı, insanın “fıtrat” denilen genel yapısı açısından insan-sevgi ilişkisini böyle anlatabilir ama psikolojiden baktığımızda bu sözü izlememiz uygun değil. Psikolojiden bakmak, insanın ruhsal gelişimini etkileyen faktörleri, yaşamın başlangıcından itibaren titizlikle takip etmek demektir. Sevmek, gönlünü açık tutmak, diğer insanları, dünyayı, bu gönül açıklığı içinde algılayabilmektir. Sevebilmek için, kendinizi dışarıya açabilme cesaretine ve duyarlılığına sahip olmamız gerekir. Psikolojiden baktığımızda görüyoruz ki, sevmeye becerisi, doğal ve doğuştan değildir, insanın gelişimiyle birlikte uzuvları gibi kendiliğinden büyüyüvermez. Sevmeye becerisi, yine sanıldığı gibi, bulûğ çağındaki gelişimin ve hormonal baskının sonucunda cinsel organların gelişmesine paralel olarak da ortaya çıkıvermez. Psikoloji bilgimiz bize, sevmeye becerisinin

çocuğun annenin kucağına alınmasıyla birlikte oluşmaya başladığını, anne-bebek ilişkisinden köken aldığını söylüyor. Eğer sağlam temelleri varsa çocuklukta ve gençlikte daha da geliştirilebiliyor sevmeye becerisi ama bu kesin değil. Çocukluğunda bu beceriyi edinenler, daha sonraki yıllarda eğer ona göre bir çizgi izlemiyorlarsa, sevmeye becerisini köreltip yitirebiliyorlar. Aşk konuştukça sevmeye becerisini iyice aydınlatmamız gerektiğinden bu nokta üzerinde biraz daha durmalıyız.

Sevmenin ruh sağlığı üzerindeki önemini vurgulamayan psikolojik bakış sahibi kimse yoktur. Psikanalitik psikolojinin kurucusu Sigmund Freud, “Ruh sağlığının ölçütü nedir?” diye sorulduğunda, hiç tereddüt etmeden “sevmek ve çalışmak” demiş, ancak sevmenin insanda nasıl şekillendiği üzerinde fazlaca durmamıştır. Beğensek de beğenmesek de, Freud psikanalitik psikoloji araştırmalarıyla modern bilim dünyasında bir keşif yapmıştır. Freud’un neyi keşfetmiş olduğu hakkında birçok söz dolandır ortada. Onun ruhsallıkla ilgili gerçek keşfi, “insanın mevcut tutum ve davranışlarında bebeklik ve çocukluk yaşantılarının birinci derecede önem taşıdığı”dır. Nasıl milletlerin tarihine bakılarak o millet hakkında bilgi ediniliyorsa, insanın da bir tarihi vardır. Hepimiz kendi bebeklik ve çocukluk tarihimizin içinden geçerek şimdiki günlerimize geliriz. Bu, şu anki davranışlarımızın kökenleri bebeklikte, çocuklukta atılır demektir. Şimdi hangi durumda ne yaptığımızın, nasıl davrandığımızın nedenlerini araştırmak için nasıl bir ailede yetiştirildiğimiz, bebeklik ve çocukluk döneminde bize nasıl davranıldığı gibi konuların aydınlatılması gerekir, zaten psikanaliz dediğimiz yöntem de bunu yapmaya çalışır.

Freud, insanın nasıl bir varlık olduğu ve bu varlığın aile ortamında nasıl şekillendiği konusunda kendi gözlemlerine dayalı bir teori geliştirmiştir. Ancak onun teorisi, bugün bir-

çok teorisyen tarafından desteklenmemektedir. Örneğin Freud, cinsellik dürtülerinin çocuğun gelişiminde çok önemli yer tuttuğuna inanmaktaydı. Ona göre, birçok toplumsal ve tarihsel olgu gibi, daha önceki bölümlerde incelediğimiz toplumsal cinsiyet de pekâlâ psikanalizle açıklanabilirdi. Oysa bugün cinselliğin önemi kabul edilmekle birlikte, ona insan davranışlarının açıklanmasında birincil önemde yer verilmemektedir.

İnsan yavrusu, dünyaya geldiğinde diğer canlıların yavrularından birçok açıdan farklıdır. Ama en temel fark, diğer canlılara göre çok uzun bir bağımlılık dönemine ihtiyaç göstermesidir. Bu fark, aynı zamanda insan olmanın temellerini oluşturur. Bütün diğer canlıların yavruları, neredeyse doğduktan itibaren annelerinin, babalarının yetişkin canlılar olarak üstlendiği fonksiyonları saatler içinde yerine getirebilirler. Örneğin, diğer memelilerin doğmalarıyla yürümeleri arasında çok kısa bir zaman dilimi vardır. Fakat insan, yaratılışı gereği, çok uzun bir bağımlılık dönemine ihtiyaç gösterir ve ayakları üzerinde durabilmesi yani kendisini toplumsal bir varlık olarak hissedebilmesi için bağımlılık ihtiyacı ergenliğe (adolescent) kadar devam eder. Bebek, özellikle ilk bir yıl içinde ebeveynine mutlak bağımlıdır, diğer bir deyişle birisi ona süt vermezse, bakımını birebir üstlenmezse veya onunla ilgilenmezse hayatta kalamaz. İşte bütün psikoloji teorilerinin ve Freud'un da oluşturmaya çalıştığı teorinin çıkış noktası budur. Tamamen ve mutlak olarak bağımlı bir varlıktan nasıl olup da özerk bir insan ortaya çıkar? Yani bebek nasıl aile içinde, toplum içinde insanlaşır, yetişkin bir kişi olur? Tüm psikanalitik teoriler, bu soruya verilen değişik cevaplardır.

Doğduğu andan itibaren bir bebek ne ister? Bebeğin doğduğunda ne yazık ki ağzı var, dili yoktur. Konuşma, insanın en mucizevî yeteneğidir. Ama ne ki, bebek doğduğunda henüz

konuşamamakta, “Şunu istiyorum” diyememektedir. O halde bu dilsiz varlığın, bebeğin, ne istediğini anlamaya çalışan psikoloji teorilerinde spekülasyonun yüksek oranda olması anlaşılabilir bir durumdur. Psikoloji teorisyeni, kendini hiç konuşamayan ve derdini anlatamayan bir varlığın yerine koyarak, onun ne istediğine, hayatla derdinin ne olduğuna ilişkin bir hipotez geliştirir.

Şu an gözde olan teorilerden biri Freud’un öğrencisi olan Melanie Klein’a aittir. Klein diyor ki, insan yavrusunun doğduğu zamanki temel derdi, hayatta kalmaktır; bebek ne annesini bilir, ne de bir başkasını... Hayatta kalmak için ise bir tek şeye ihtiyacı vardır, o da annesinin memesindeki süttür, tüm enerjisini bu hayat damarına yapışmak için harcar, onu alabilmek için saldırır. Bebeğin dış dünya ile kurduğu ilk ilişki budur. Böylelikle bebeğin psikolojisi de bu temel ihtiyaca göre şekillenir. Eğer bu teori doğruysa, yani bebek, annesinin memesindeki sütü istiyor ve o olmadan var olamayacağını şöyle ya da böyle hissediyorsa, kendisinde olmayan ama başkasında bulunan bir şey bir insanda ne uyandırıyor sa bebek de öyle bir hissiyat içine girer. Bu temel duygu ‘haset’ tir. Bebek, kendisinde olmayan bir şeye -anne sütüne- muhtaçtır, annesinde de ihtiyaç duyduğu şeyden ziyadesiyle vardır, dolayısıyla annesine haset eder.

Elbette böyle bir teori, “anne sevgisi’ yle dolu insanlar olarak bize ilk anda ters gelecek, “Yok canım, kimse annesine haset etmez” diye düşünülecektir. Bunu ancak “Bizde olmayan bir şey başkasında varsa, üstelik biz o şeye kesinlikle muhtaçsak, bu şeye sahip olan kimseye karşı ne hissederiz?” sorusuna nesnel bir cevap arama cesareti gösterdiğimizizde, kendimizi dilsiz bebeğin yerine koyduğumuzda anlayabiliriz. Bunu anlayabilirsek, erişkinlikte gösterdiğimiz haset davranışlarının kö-

kenlerinin burada, bu ilksel hasette olduğunu anlamamız artık çok kolaydır. Klein'a göre, temel, ilksel (primordial) duygulardan birisidir haset. Bebek, haset eder çünkü annesinde olan onda yoktur ve erişkin yaşamdaki öfkenin, tamahkârlığın, açgözlülüğün yani bütün olumsuz duyguların kökeni bu ilksel duygudur, yani bebeğin eksik bir varlık olarak doğduğundan hissettiği hasettir. Anne, annelik yapmak istiyorsa eğer, ne yapıp edip çocuğunun hissettiği hasedi yatıştırmayı başarmalı, ona her şart altında bakım vermek için uğraşacağı konusunda güven sağlamalıdır.

Bebekteki haset hissiyatının yatıştırılması, tamiri için bir tek şeye ihtiyaç vardır; o da "yeterince iyi annelik" özellikleri gösteren annedir. Bu kişi, annenin yerine bakımı üstelenen birisi de olabilir. Anne, bebeğe karşı öyle davranışlar göstermelidir ki, bebek, baştan haset ettiği bu varlığın aslında onun iyiliğinden başka bir şey düşünmediğini, zaman zaman "yemek yanıyor" diye emziremese de, "babası istiyor" diye yanına gelemese de, bebeğinin varlığını her şeyin üstünde tuttuğunu düşünüp buna ikna olabilmelidir. Eğer ağladığında, altı açılmadığında, süt gelmediğinde veya herhangi bir nedenle hayal kırıklığına uğradığında anneden aldığı iyi duygular bu hayal kırıklığını onarabiliyorsa, bebek giderek annesine güvenmeye ve onu sevmeye başlar, hatta kısa sürelerle de olsa annesinden ayrı kalmaya katlanabilir.

Sevgi, erişkinler olarak bize o kadar tanıdık ve varlığına o kadar inandığımız bir duygu kümesidir ki, onu hep içimizde, derin bir yerlerde kilolarca bulunan bir şeymiş gibi yaşarız ve bu nedenle sevgi göstermeyenlere sanki elindeymiş de bize inat ortaya çıkarmıyormuş gibi davranır, kızarız. Oysa sevgi duygusunun, sevme hissinin nereden geldiği, içimize nasıl yerleştiği, bilimsel olarak henüz bilinmiyor. Muhtemelen yuka-

rıda anlattığımız şekilde geliyor. Klein'a göre sevgi de haset gibi temel, ilksel bir duygu olarak içimizde nüve halinde vardır. Nasıl şekilleneceğini annemizle kurduğumuz ilişki tayin eder. Bazı teorisyenlere göreyse, başlangıçta insan yavrusunda sevgi yoktur; anne hasedi onarmayı başardıkça, bu güven ortamında sevgi yeşermeye başlar. Evet, söylemesi zor ama bebeğin içinden sevginin nasıl serpilip geliştiğini açıklamak çok da kolay değil. Anne, haset eden varlığa, kendi memesine saldıran bebeğe şefkat göstererek, onu yatıştırarak, hayal kırıklılığını gidererek bebeğin hasedini sevgisiyle tamir eder, ona sevgiyi öğretir. Hasedin tamircisi sevgidir.

Haset, bütün olumsuz duyguların, açgözlülüğün, tamahkârlığın ve azla yetinmeyişin de kaynağını oluşturur. Yani aslında anne, “yeterince iyi annelik” yaptığında, bebekteki varoluşsal hasedi tamir edebildiğinde, bebeğe açgözlülüğün ve karşısındakini yok edercesine saldırmaktan korunmayı da öğretmiş olur. Bazı insanlar, daha doğrusu bebekler, onları hasede karşı şükran duygusuyla dolduracak “yeterince iyi anne” özellikleri gösteren bir bakım vericiye sahip olmayabilirler veya anne elinden geleni yapsa bile, bebeğin biyolojik donanımındaki eksiklikler nedeniyle gösterilen çaba boşa gidebilir. Bu kişiler, sevgi alanının en zavallı kimseleridir, sevmekten nasiplemini almamışlardır; haset, tamahkârlık, bencillik ve açgözlülük dolu bir yaşam onları beklemektedir. Hasetle baş etmeyi bilen, temel güven ve sevgi becerileri sağlıklı anne-bebek ilişkisiyle büyüyen çocuk ve genç, daha sonra aile-içi, yakınlararası ve okul yaşantılarında bu becerileri pekiştirme fırsatı bulur. Ya da tam tersi yönde olumsuz bir gelişme olur, bırakın sevgi becerilerinin pekişmesini, örseleyici (travmatik) yaşantılar, gelişimi köstekleyen insan ilişkileri yüzünden var olan sevgi becerileri de körelir, hatta kaybolup gidebilir.

Klein'in teorisinde, aşkı konuşurken gözden kaçırılmaması gereken, tamahkârlıkla ilgili çok önemli bir nokta var. Görüldüğü gibi tamahkârlık, Klein tarafından şükranın, sevmenin değil hasedin içinde değerlendiriliyor. Yani bir şeye tamah ettiğimizde, aslında başka birisine haset ediyoruzdur. Bir insanı tamahkârca istediğimizde de değişen bir şey yoktur. Tamah ettiğimizde sevmiyoruzdur. Haset ve yıkıcılık, tamahın arkasındaki siperlerden tüm insani hasletlerimize saldırır.

Daha önce aşkın, cinsellik ve bağıllık ile ilişkili olsa da, onlarla bir ve aynı şeyler olmadığını söyledik. Şimdi bu anlattıklarımızdan yola çıkarak diyoruz ki, birçokları aslında sevgiyle, aşkla ilgisi olmayan tamahkârlığı, mutlaka istediğimiz birine sahip olma tutkusunu aşkla karıştırıyorlar. Aşkın tutkuyla, sevmenin tamahkârlıkla ilgisi yok oysa. Tamahkâr insan, karşındakine bir eve, bir arabaya sahip olduğu gibi sahip olmak isteyen insan, hasedi onarılmamış insandır; büyük ihtimalle yaşadıklarının sevgiyle, aşkla uzaktan yakından alakası yoktur. Tamahkârlık, sevgiye zıt bir işleyiş gösterir; onun olduğu yerde sevgi yeşermez. Tamahkârlık, açgözlülüktür; hırsla, ne pahasına olursa olsun bir şeye sahip olma isteğidir. Tamahkâr bir tutkuyla bir şeyin peşinde koşan, gerekirse şiddet uygulayarak onu ele geçirmeye çalışan, kendisine ve başkasına zarar verip vermediğini bile göz önünde bulundurmeyen bir kişi, bırakın âşık olmayı, sevginin de aşkın da azılı düşmanıdır. Bir insanı arzuladığını söyleyen ama arzusunun içeriğini, onun bedenini, zihnini, cinselliğini, her şeyini ve her bir parçasını el koyarcasına istemek şeklinde açıklayan, "ya benimsin ya toprağın" diyen birinin aşkla ilişkisi yoktur. Bir çiçeği sevdiği için, tüm çiçekleri söküp kendi evine getiren bir kimse gibidir böyle tamahkârlar. Aşktan söz eden, âşık olduğunu söyleyen herkes, bu yüzden öncelikle kendisini tamahkârlığın denek taşına sınamalı; hissettiği şeyin tamahkârlık değil, gerçekten "aşk"

olduğunu kendisine kanıtlamalıdır. Sevme becerisinin gerçekte nasıl bir şey olduğunun anlaşılması, aşk sandığımız birçok yaşantının aslında aşk karşıtı durumlar olduğunun görülmesi açısından çok gerekli. Bu yüzden, sevmeye becerisi üzerinde biraz daha duracağız.

Sevme becerisinin oluşup gelişmesinde, yaşamın ilk yılı çok önemli. Bebeğin temel güven duygusu içinde olabilmesi için, öncelikle annesinin kucağında sevginin sıcaklığını, gözlerinde onaylanmanın, takdir edilmenin ışıltısını hissetmesi gerekir. Sevgi ve kabul edilme ortamında büyüyen, sevgi sayesinde çevresine güvenen bir bebek, kendisini açabilir, karşılık beklemeden sevgi ışınları yayabilir. Sadece insanlara değil, tüm doğaya, hayvanlara, çiçeklere de sevgi verebilir; dünyaya açabilir duyularını. Ama sadece diğerlerinin istediği gibi olduğu takdirde ihtiyaçlarının karşılandığı, sevgiden yoksun bırakılmakla tehdit edildiği bir ortamda büyürse çevresine güvenmez; anne babasından korkarsa, kendini açmaya cesaret edemez, geri çekilir, davranışlarına karşılıksızlık değil hesapçılık egemen olur. Çaresizlikten, çevresinin sevgisini kazanabilmek için her şeyi yapabilecek hale gelir. Başkalarının kendisini yönlendirmesine ses çıkarmaz.

Demek ki sevmeye becerisinin gelişiminde asıl önemli olan şey, çocuğun içinde yetiştiği aile ortamı. Aile, çocuğun duygusal gelişimine özel bir önem veren, ondan sürekli “mantıklı” olmasını istemeyen, akli, duyguların karşısına dikmeyen, duyguları ve duyarlılığı ciddiye alan tutumlar gösterirse gelişebiliyor sevmeye becerisi. Duyarlılık ve sevmeye becerisi, birbirinin olmazsa olmazıdır. Duyarlı insan, çevresinde olup bitenlere son derece tarafsız bir biçimde kulak kesilen, algılamasını önyargı molozlarından arındırabilen, her anı yerinden yakalayan, gerçekliğin her seferinde benzeri olmayan bir tazeliğe önünde

açıldığını gören ve işiten kimsedir. Duyarlı bir insan için sevgi, karşı-cinsten birisine yönelik hisler toplamı değil, çevremizdeki her şeye, her an yönelebilen genel bir yaşam ilkesidir. Sevgi ancak duyarlılık varsa, içimizde dünyaya karşı bir açıklık varsa doğabilir; yaşamımıza canlılık, coşku ve mutluluk katışından anlarız onun geldiğini. Gerçeği, dünyaya duyarlı bir algılamayla kavradığımızda, orada kendimiz için birçok güzellik keşfederiz. Hayatın ayrıntılarını, dünyanın muhteşem güzelliğini, estetiğini görürüz. Duyarlılık sayesinde hayat içimize dolar. Dünyanın, insanların, canlıların muhteşem güzelliklerine baktıkça gözlerimizin, içimizin de güzelleştiğini hissederiz. Âşık insanın, sevdiğini dünyalar güzeli mertebesine çıkarmasındaki zarafetin sırrı, sevme becerisinin sağladığı duyarlılıktadır. Dünyayı, hayatı, güzellikler içinde gözlemlemek, ruhumuza da çok iyi gelir; bizi yatıştırır, sakinleştirir, yaşama sevinciyle doldurur, mutluluk kapısını bizim için aralar.

Sevme becerisinin bazılarının sandığı gibi zekâyla, okul eğitimiyle ilişkisi yoktur. Zekâ, bırakın sevgi için temel sağlamayı, sevme becerisini kavramaktan bile acizdir. Zaten sevmek de, aşk da zekâdan ve düşünceden bağımsız gelişen süreçlerdir. “Şunu sevsem iyi olur!” diye mantıklı düşünceye dayalı bir sevgi olmayacağını, hiç kimsenin sevmeye zorlanamayacağını biliyoruz. Sevgi, düşünceden kaynaklanan bir istem değildir; sadece beynimizle değil tüm psikolojik varlığımızla ilgilidir. Duyarlılığın, sevme becerisinin gelişebilmesi için, insanın düşünme yeteneğinin birazcık sessiz kalması; ne düşündüğüne değil ne hissettiğine odaklanabilmesi gerekir.

Düşünme de zekâ da insan yaşamında çok önemlidir. Uyarlıkların temeli olan, hayatımıza birçok olumlu, kolaylaştırıcı katkı yapan bilim ve teknolojiyi düşünme gücümüze borçluyuz. İnsan, bu özellikleri nedeniyle diğer canlılardan ayrılıyor.

Bu nedenle olsa gerek, duyarlılıktan ziyade düşünce gelişimine önem veren bir eğitim sistemimiz var. Elbette, okul eğitiminde hiç değilse zekâ kadar sevme becerisini geliştirmeye özen gösteren müfredatlar olsa, okul da sevme becerisinin güçlendirilmesine, pekiştirilmesine çok hizmet edebilir. Ama sadece zekâyı ve yarışmayı esas alan müfredatlar yüzünden şimdi bu imkândan söz etmekten çok uzağız. O yüzden okul eğitimi, hiç değilse ailede sevme becerisi gelişmiş çocuklarımızda, bunu kemirmesin, köreltmesin yani gölge etmesin yeter demekle yetiniyoruz.

Daha önce, sevme becerisinin cinsellikle ilişkisi olmadığını söylemiştik. Sanıyoruz şimdi daha iyi anlaşılıyor bu ilişkisizlik. Sevme becerisi, cinsellikten çok daha önce gelişiyor. Bulûğ çağında, ergenlik döneminde cinsel his ve duygular uyanmaya başlayınca, insan için yeni bir duyum alanı açılıyor. Sevme becerisine sahip, kendisini dünyaya, insanlara açmaktan kaçınmayan bir genç için cinsellik yeni bir coşku alanı oluyor, genç daha insanileşiyor, güzelleşiyor. Sevme becerisine sahip olmayan gençler içinse cinsellik, karşılaşmaktan çekindikleri yeni bir güvensizlik ve korku alanıdır. Cinsellikle karşılaşmaları aslında korku ve güvensizlik dolu olan bu kişiler, cinsel hazzı keşfettikten sonra onun peşinde koşar dururlar. Hazzın asla sevginin yerini tutmayacağını bilmediklerinden, doyum-suz bir biçimde ortalıkta dolanır dururlar. Onların sevgisiz cinselliğinde güzellik, rahatlık, ılık ve sevinç eksiktir. Bu güvensizlik ve korku, kadın-erkek ilişkilerindeki olumsuzluklar, iletişimsizlikler, içe-kapanmalar ve çekinmeler için olduğu kadar, hoyratlık ve zalimlikler için de iyi bir gübreli toprak vazifesi görür.

Yeterince sevme becerisine sahip olan bir kişi, büyük ihtimale sevgi yaşantıları sırasında iyi bir iletişim becerisine sahip

olacaktır. Zira o, karşısındakine saygılı olduğu kadar, kendisine de güvenlidir. Sevme ilişkisi sırasında, partnerinden sadece sevmenin gereklerini bekler. Onu özgüven kazanmak ya da yalnızlık korkusunu bastırmak için baston veya dayanak olarak kullanmaz. Sevdiğini sürekli kendisini iyi hissettirmesi, iltifatlar etmesi için sıkboğaz etmez. Sevgi, yetersiz özgüveni ve yalnızlık korkusunu tedavi etmek için kullanılacak bir yöntem değildir. Olgun sevgi ilişkisi, karşılık beklemeden kendini ortaya koyabilen, yalnızlıktan, yalnızlıkla ve kendisiyle baş başa kalmaktan korkmayan yüksek bir özgüven gerektirir. Bunu da ancak sevmeye becerisi yeterince gelişmiş insanlar yapabilir.

Aşk hakkında konuşurken ilk yapılması gereken, tüm bu anlattıklarımız nedeniyle, aşk yaşantısıyla karşı karşıya veya iç içe olan kimsenin sevgi becerileri bakımından hangi konumda, ne düzeyde olduğunun belirlenmesidir. Ancak bundan şöyle bir sonuç çıkarılmamalı: Mademki aşk, sevginin yoğun bir türü ve sevmeye becerisi de herkesin psikolojik gelişimine göre değişiyor, o halde sadece psikolojik gelişimde belli bir olgunluk düzeyi yakalayan insanlar aşk yaşantısıyla ödülleni-ler. Hayır, elbette böyle değildir. Hep söyleyegeldiğimiz gibi şu veya bu ölçüde sevmeye becerisine sahip olan herkes, bir gün aşk yaşantısı imkânıyla karşı karşıya kalabilir, aşka düşebilir. Sevmeye becerisi, insana aşkla karşılaşp karşılaşmama ihtimali açısından değil, gelen aşkı ne ölçüde sağlıklı yaşayabileceği bakımından bir ölçüt sunar.

Şüphesiz bazı insanlar ömürleri boyunca diğerlerine göre çok daha fazla âşık olabilirler, ya da tersine, bazı insanlar ne yaparlarsa yapsınlar aşk pınarı onlar için kupkurudur. Niye böyle olduğunu psikolojik bir bakışla çözüme kavuşturmamız şimdilik imkânsız gibi görünüyor. Aşk konusunda bunun gibi cevabını bilmediğimiz daha birçok soru var. Zaten gündelik

hayatın ilişkiler alanındaki birçok sorunu da (ayrılmalar, aşk kırgınlıkları, aşk cinayetleri, kıskançlık krizleri, itiraflar, iftiralar vs) bu sorulara doğru düzgün bir cevap bulamayışımızdan kaynaklanıyor. Ortada insanların romantik-duygusal ilişkileri alanında, “aşk” sıfatıyla anılan birçok olgu ve sorun var. Ama “aşk” adına kimi zaman “popüler”, “kişisel gelişim” gibi adlar altında, kimi zaman “bilimsel” kılıklarda arz-ı endam eden bilgi, üzerindeki yaftalara rağmen güvenilmez, çoğunlukla da “aşk”ı anlama konusunda bir işe yaramaz nitelikte. Halimiz bu.

Aşk güvercininin kimin başına konacağı belli değilse, daha doğrusu aşk güvercini, insan tercihinde herkesin başına konabilecek kadar özensizse, insan olsun yeter diyorsa, o halde önümüzde mutlaka cevaplanması gereken bir soru var: “Niye birisine tutkuyla bağlanır, tüm duygusal enerjimizi ona yatırır ve onunla neredeyse yapışık olmak isteriz?” Bilimin ve felsefenin yardımıyla bu soruya bir cevap verebilirsek eğer, belki aşk konusunda cevabını bilmediğimiz sorular için de hiç değilse belli bir bakış kazanabiliriz. Henüz tanım konusunda bile üzerinde anlaştığımız bir zemin yoksa, magazin dünyasının, büyücülerin, falcıların, insanı kelebek ruhunun kanat çırpışı sanan kerameti kendinden menkul aşk danışmanlarının “aşk, aşk aşk” diye oburca tükettiği olgulardan sıyrılıp en sağlam bilginin üretildiği yer olan bilimin bulguları ve titiz felsefi düşünceler üzerine kafa yormamız en doğrusu.

Aşk da İnsan da Kimyadan İbaret Değildir

Bilimin, gerçeği bilme arzusunun, bilimsel keşiflerin psikolojilerimiz üzerinde büyüleyici bir etkisi var. Bilim, yeni araştırma alanlarını gündemine alarak bir yandan yoluna devam ediyor ama bir yandan da bizi büyülemeyi sürdürüyor. Son zamanlarda bilimsel çalışmalar, insan davranışının beyindeki nedenlerini açıklamaya da yöneldi. Bu çalışmaların etkisiyle, insan davranışlarının nedeninin beyindeki kimyasallarla ve nesillere aktarılan genetikle ilgili olduğuna dair iddialar dolaşıyor ortalıkta. Kumarbazlıktan dindarlığa ve çapkınlığa kadar her türlü insan davranışının biyokimyasal ve genetik temellerinden söz ediliyor. Elbette gerçek bilim insanların sözleri değil bunlar, bilimin popülerleşmesinin, magazinleşmesinin tezahürleri. Psikoloji alanında çalışan ve ruhsal rahatsızlığı olan, ruhsal sorunlar yaşayan kimselere yardım etmek için uğraşan bizler, böyle haberleri gördüğümüzde gülüp geçiyoruz. Elbette davranışlarımızın beynimizdeki kimyasallarla ve ana babamızdan devraldığımız genetik mirasla bir ilişkisi var. Bunları araştırmak için “davranış nörolojisi”, “davranış genetiği” diye yeni bilim alanları ortaya çıktı. Ama henüz yolun başındayız, böyle büyük iddialarda bulunacak durumda değiliz. Daha ruhsal bakımdan “normal”in ne olduğunu bilmiyoruz,

niye uyuduğumuz bile açıklığa kavuşmamış halde, henüz nedenini tam olarak anlayabildiğimiz tek bir ruhsal rahatsızlık bile yok. Bilim insanları titizlikle çalışıyor, yollarının uzun olduğunu biliyor ve sansasyona prim vermiyorlar. Ama öyle bir gösteri toplumunda, şov dünyasında yaşıyoruz ki, siz söylemeseniz de birileri sizin adınıza konuşuyor, birileri bilim adına konuşuyor.

Sosyal psikolojide, antropolojide, davranış nörolojisinde ve psikiyatride aşk ilişkilerini araştırdığı söylenen çalışmalar yapılıyor. Sosyoloji, mahremiyetin değişen biçimlerini sık sık gündemine alıyor. Bilim dünyasında kendi kuralları ve titizliği içinde yapılan bu çalışmalar, medya dünyasına, gösteri toplumuna çok farklı bir biçimde yansıtılıyor. Kesinleşmiş bir sonuç olmamasına rağmen bu tür araştırmalardan elde edilen birtakım bilgiler, hemen magazin dünyasınca kapışılıyor, bilimsel araştırmalar kendi medyatik mantıklarınca değerlendirip bilimsel keşif yapılmış edasıyla yayınlanıyor. Bu nedenle aşk hakkında konuşurken magazinden yayılan bilgilere kulaklarımızı tıkamak, doğrudan doğruya bilimin kendisine gitmek zorundayız. Elbette doğrudan bilime gidildiğinde, bilimin kendine özgü, sıkıcı ve bilmeyenlerce anlaşılmaz dili karşımıza çıkıyor. Bu yüzden bilimin kendisi dediğimizde, bilimsel çalışmaların yine bilim insanları tarafından anlaşılır hale getirildiği, gündelik dile tercüme edildiği bilim dergilerini ve kitaplarını kastediyoruz. Bilimin aşk araştırmalarında nerede olduğunu görebilmek için onlardan yararlanacağız.

Bilim insanları, aşk araştırmalarında kendi alanlarının çalışma ilkelerine ve bakışına uygun bir bilimsel model bulmaya çalışıyorlar. Örneğin “evrimsel antropoloji” ve “evrimsel psikoloji”, insan davranışlarının hayvan davranışıyla benzerliğinden yola çıkıyor. Zaten bu dallarda çalışan insanlar, evrim teorisi-

ne, insanın evrim sonucu gelişmiş, karmaşık bir memeli türü olduğuna inanıyor, bunu kanıtlamaya dönük araştırmalar yapıyorlar. Bir evrimsel antropoloji kitabının aşkla ilgili bölümleri, genellikle hayvanların birbirlerine karşı cinsel davranışlarını betimleyerek başlıyor: “Japonya’daki Hokkaido otlaklarını şubat ayının kar fırtınaları kaplarken, beyaz erkek bir tilki, dişi tilkiyi devamlı gözetleyerek saplantılı bir biçimde takip ediyor. O durduğunda duruyor, yüzüne burnunu sürmek ve yalamak için sıçırıyor. Dişi tilki neşeyle koşuyor; karın üstüne erkek tilkinin keskin idrar kokusu yayılıyor. Çiftleşme zamanı. Soğukta bu koku etrafa yayılırken çift, iki hafta boyunca defalarca çiftleşiyor. Çiftleşmenin ardından tarla ve ormanlarda kendi bölgelerini bu kokuyla işaretleyip, yavrularını büyütecekleri sayısız çukur eşmeye başlıyorlar. Tilkiler sever mi? Aşırı enerji, bir eşe odaklanmış ilgi, inatçı bir takip, birbirlerini şefkatle yalamaları ve kemirmeleri kesinlikle insanlardaki romantik aşkı hatırlatan türden hareketlerdendir. Tilkiler, romantizmin özelliklerini sergileyen türlerden sadece biridir.” Çeşitli hayvan türlerinden insanlardaki romantizme benzetilen çiftleşme öncesi kur yapma tutumları uzun uzun anlatılıyor. Ardından “İnanıyorum ki hayvan çekiciliği baz alındığında, insanoğlunun yaşadığı romantik aşk ortaya çıkacaktır” denilerek hayvan çekiciliği hakkında fillerden, kunduzlardan örnekler sıralanıyor. Darwin’in hayvanların da tıpkı insanlar gibi birbirine karşı sevgi hissettiğine, kıskançlık, şüphe, hırs, minnettarlık gibi karışık hisler yaşadığına, espri anlayışı, kaygı ve merak duyguları olduğuna inandığına vurguyla, insanın gelişmiş bir hayvandan başka bir şey olmadığı belirtiliyor. Sıra geliyor, hayvanların da insanlar gibi tutkuyla arzuladığını gösterecek aşka benzetilen ayrıntılı gözlemlere. “Zevkten çıldırmak”, “tedirginlik”, “kur sırasında iştah kaybı”, “inatçılık ve ısrar”, “şefkat”, “seçicilik” konusunda hayvanlar âleminde getirilen değişik örneklerle, insanla hay-

vanın benzerliğinin, hatta aynılığının tartışılmayacak kadar açık olduğu duygusu veriliyor. Tıpkı insanlarda olduğu gibi, hayvanlarda da “ilk görüşte ve/veya ilk kokuda aşk” olgusuna, “sahiplenme” ve “eşi savunma” tutumlarına rastlandığı belirtilerek “insan ve hayvanın aynılığı” tezinin kanıtlandığına inanılıyor.

Evrimsel antropolojik bakışa göre artık bundan sonrası kolay. Yukarıda saydığımız, hayvan aşkının belirteçleri olduğuna inanılan davranışlar sırasında hayvanların beyinde hangi maddenin etkinleştğini bulursanız, insanlarda aşka neden olan biyokimyasal değişiklikleri de keşfetmiş olursunuz. Çok kabaca anlatırsak; “insandaki davranışın hayvandaki karşılığını yakala, hayvanın beyini araştır, bulunan sonuçları daha zor tekniklerle insan beyin çalışmalarıyla sına, eğer bu çalışmalarda hayvan çalışmalarında elde edilen bilgiler doğrulanıyorsa, araştırılan insan davranışının biyokimyasal temelleri hakkında bir bilgi ortaya çıkmış olacaktır” diye düşünüyorlar evrimsel antropologlar ve psikologlar. Bu tezden yola çıkılarak, hayvanlarda olduğu gibi insanlar da aşk davranışından sorumlu olduğuna inanılan birçok madde tespit ediliyor. Biz kitabımızın ilk bölümünde, insanı basit ve kaba bir evrimci görüşle, tüm insan etkinliklerini biyolojiye indirgeyerek yani “biyolojizm” yaparak anlamanın mümkün olduğuna inananlara asla katılmadığımızı, buna şiddetle itiraz ettiğimizi söylemiş, “Hayır, insan bu sizin söylediğiniz değil!” demiştik. Şimdi de “Hayır, aşk bu sizin söylediğiniz değil!” diyoruz ama önce izninizle şimdilerde pek moda olan evrimci ve indirgemeci bakış açısından aşk davranışında sözü edilen maddeleri ve gerekçeleri özetle sıralayalım:

Aşk araştırmacıları, aşkın biyokimyasını keşfetmek adına, âşık olduğunu söyleyen insanların beyinlerinde olan biteni

modern tekniklerle saptamaya girişmişler. Âşıklara sevdiklerinin resimlerini göstermişler ve beyinde “dopamin” adı verilen kimyasal aracı maddesini çokça içeren, tegmentum ve kaudat çekirdek etkinliğinin çok arttığını bulmuşlar. Daha önceki çalışmalarda dopamin’in enerji artışı, dikkat yoğunlaşması ve ödül için güdülenmeyle bağlantısı bilindiğinden, hemen, âşık olduğumuzda işte bu yüzden kendimizi yürekli ve enerjik hissederiz; sevdiğimizizin yalnızca olumlu yanlarına odaklanır, diğer özelliklerini görmezden geliriz, mutlu mesut yaşar gideriz şeklinde yorumlamışlar ulaştıkları sonucu. Aşkın gözünün kör olması ve âşığın sevdiğini dünyalara değişmemesi dopamin sayesinde açıklanmış böylece.

Aşk araştırmacıları, âşıkların beyinde, dopamin etkinliğindeki artışın aksine “serotonin”in azaldığını tespit edince, bu kez aşk sırasında ortaya çıkan depresyon benzeri hüznü yaşıntılarını açıklamak için çok değerli bir fırsat yakaladıklarını düşünmüşler. Öyle ya, sürekli mutlu olmaz ki insan âşık bile olsa, hatta aşk üstüne yazıp çizenler “mutlu aşk yoktur” demişler. Hem daha önce âşığın coşkusu dopamin ile açıklanmıştı, o halde aşk hüznü için elimizde kala kala serotonin düşüklüğü kaldı. Âşığım diyen on kişinin beyinde bir farklılık olduğunu göster, gerisini uydurmak kolay!

Bunaltı zamanları, heyecan yaşıntıları sırasında “adrenalin” ve “noradrenalin” miktarında artış olduğunu tüm dünyada bilmeyen kalmadı. Basit bir sınavdaki kaygı yaşıntısı sırasında bile hemen artıveren bu maddeler, dev bir aşk sırasında, hele hele canımızdan daha çok sevdiğimiz insan bizi canımızdan bezdirecek, deli divaneye döndürecek şeyler yapıp duruyorsa, sürekli belirsizlik içinde bırakıyorsa, yediğimizi, içtiğimizi, uykumuzu haram ediyorsa, niye artmasın ki? Şüphesiz adrenalin ve noradrenalin, taraftarı olduğumuz takımın maçını izlerken

yanımızda olduğu gibi aşk yaşantımız sırasında da bizimledir. Sevdığımızıyken yüzümüzün kızarmasından, kalbimizin kıpır kıpır etmesinden, dilimizin damağımızın kurummasından, heyecanımızdan onlar sorumludur. Bunlar haddizatında kötü şeyler de değil, kim ki karşısındakini bu halde görürse onu daha çekici buluyor. Âşğın heyecanı deyince hemen beyindeki bir başka maddeden daha bahsediliyor. Canlandırıcı etkisi nedeniyle madde bağımlılarının kullandığı Amfetamin'e çok benzeyen bir madde olan "feniletilamin"den. Çikolata yemenin de uyardığı bu madde, paraşütle atlamak gibi yüksek heyecan verici olaylarda devreye giriyor. Hazla heyecanı bir arada açıklayabildiği için, aşk araştırmacıları aşkla ilgili birçok yaşantıyı feniletilamin'le izah yoluna gidiyorlar, bu maddeden o kadar çokça bahsediliyor ki ona artık "aşk molekülü" adı veriliyor.

Bağlanma (attachment) konusunda, aşk araştırmalarından çok önce epey yol alınmış ve ortaya çıkan bilgiler, psikiyatrye ve çocuk psikiyatrisine aktarılmıştı. Hayvan davranışlarını inceleyen bilim dalı olan etholojiden etkilenen psikoloji araştırmacıları, bağlanmanın insanda da hayvanlardaki kadar önemli olduğu sonucuna ulaşmış, anne-çocuk ayrılıklarının ruh sağlığına etkisi konusunda birçok verimli bilimsel çalışma yapmışlardı. Aşk araştırmacıları, bağlanmanın, romantizm ve cinsellikle birlikte aşkın sacayaklarından birisi olduğunu düşündüklerinden, dikkatlerini hemen bu bağlanma araştırmalarına çevirdiler. Âşıkların beyinde "oksitosin" hormonu ve "endorfin" adı verilen kimyasal aracı maddelerin miktarında ve etkinliğinde artış bulmaları onları rahatlatı. Demek ki tıpkı anne-çocuk ilişkisinde olduğu gibi, iki sevgili arasındaki güçlü bağ da oksitosin sayesinde kuruluyor, üstelik hem erkek hem kadın beyindeki oksitosin etkinliği artışı onları bir yandan da ebeveynliğe hazırlıyor; endorfin ise âşıkların sakin, ferah,

güvenli olmalarını sağlıyor diye düşündüler. Durun, “Kafamız karıştı, şimdi söyleyin bize, âşık endişeli mi yoksa sakın mı?” diye sormayın hemen. Cevap, her ikisi de, daha doğrusu, siz araştırmacılarımıza âşığının beynini gösterin, onlar size söylesinler. “Sonuç âşığın beyninde herhangi bir anda sapta-
nan maddelere göre değişecekse, bunun nesi aşk araştırması? Âşıkların beyinlerini aşk bitene kadar kaydettiğinizde bulduğunuz sonucun bir anlamı olabilir belki!” dersiniz, size bir cevap veren olmayacağından emin olun. “Oksitosin ve endorfin gibi maddelerin tüm insan etkinliklerinde beyindeki niceliksel hallerini de bilimsel kayıtlara geçirmeden sadece aşk gibi olağanüstü bir olguda gösterdikleri seyir hakkında konuşmanın anlamı olmaz” diye görüş belirtirseniz, kapılar yine yüzünüze kapanacaktır.

Aşk araştırmacılarının didiklemelerinden nasibini alan diğer maddeler ise üremede ve cinsel davranışta rolleri olduğu düşünülen “testosteron” ve “vazopresin” gibi hormonlar. Bu maddelerin cinsel davranıştaki rolleri kesin olarak bilinmiyor ama aşk yaşantısı sırasında cinsel arzunun neden arttığı sorusuna cevap ararken araştırmacılar “işte bundan” demek için bu maddeleri gündeme getiriyorlar. Bazı kimseler, güçlü cinsel çekimin ve cinsel yaşantının insanı âşık olmaya teşvik edeceğini düşünüyorlar. Ama aslında titiz araştırmalar pek de onları doğrulamıyor. Nasıl kaslarını geliştirmek için veya başka nedenlerle kendilerine testosteron enjekte eden kimselerde aşk yaşantısı daha sıklaşıyorsa, cinsel arzu ve yaşantı da aşkı gündeme getirmiyor. Ama yine de bazı tecrübeler ve hormonların birbirini tetikleyebileceği şeklindeki teorik bilgiler, cinselliğin de aşk oluşturabileceğini düşündürüyor. Benzer şekilde, cinsellik ve bağıllık konusunda da bunların karşılıklı olarak birbirini etkileyebileceği şeklinde araştırmalar var.

İnsanların aşk yaşantısını kaba ve basit evrimci bir bakışla, hayvanların yaşantılarından yola çıkarak açıklayacaklarını sanan bazı araştırmacılar, hayvanların çiftleşme zamanlarında birbirlerinden haberdar olmalarını sağlayan madde keşfedildiğinde çok heyecanlandılar. “Feromon” adı verilen bu maddeler, tıpkı koku gibi havayla iletilmelerine rağmen, koku duyusunun algılamayacağı kadar düşük yoğunluklarda işe yarayabilen kimyasallardır. Hayvanların burunlarında VNO adı verilen bir bölgeye sinyal olarak ulaşırlar. İnsanlarda, duygusal ve cinsel ilişkilerin düzenlenmesinde feromon türü maddelerin bir rolü olduğu hiçbir şekilde kanıtlanmış değil ama aşk söz konusu olduğunda yöntem açısından çok tartışmalı olan ve bu gizli maddenin dolaylı varlığını göstermeye dönük birçok çalışma yapılıyor. Daha önce aşk araştırmacıları, buldukları madde üzerinden aşırı-yorumlar yaparak aşkı açıklamaya çalışıyorlardı ama feromon konusunda tam tersi bir yol izliyorlar, araştırmalarla insanları aramızda çekim sağlayan bir madde olduğuna inandırmaya çalışıyorlar. Feromon çalışmalarından diş dokunur bir şey çıkmayınca, son zamanlarda bir de “MHC genleri”ni araştırma modası başladı. Farelerin, kendi bağışıklık sistemi genlerinden farklı gen yapısına sahip farelerle çiftleşmeyi tercih ettikleri şeklindeki bir araştırma sonucunda ve insanın fareye çok benzediği (!) şeklindeki evrimci bile denemeyecek kaba maddeci bir tezden yola çıkanlar, kelimenin tam anlamıyla “tuhaf” araştırmalar yapıyorlar. Biraz daha uğraşırlarsa, insanın âşık olacağı kimseyi, tıpkı fareler gibi bağışıklık genleri farklı olanlar arasından seçtiğine, bu yolla bağışıklık sistemini güçlendirdiğine inanacaklar. Böyle tuhaf araştırmaları gördükçe, insan “bilim düşünmez” diyen filozofun yargısını haklı bulmaya başlıyor.

Aşk çalışmalarında son zamanlarda revaçta olan konulardan birisi de beyin görüntüleme teknikleri sayesinde aşk yaşantısının bilimsel resmini çekebilmek. Aşkın bilimsel resmini çekme iddiasıyla birçok çalışma yapılıyor. Bunun için önceleri Beyin Elektrosu (EEG) kullanılırdı, şimdilerde fonksiyonel bir Manyetik Rezonans Görüntüleme (fonksiyonel MRI; Magnetic Rezonans Imaging) cihazı kullanılıyor. Bu cihazlarla aşk incelemeleri, çoğu kez deneğe âşık olduğunu söylediği kişinin resminin gösterilmesi esnasında ortaya çıkan beyin değişikliklerini saptama esasına göre yapılıyor. Farklı etnik gruplarda, farklı yaşlardan ve cinsiyetlerden deneklerde hep dopamin salınımından sorumlu olan kaudat çekirdek etrafında aktivite artışı saptanıyor. Araştırmacılar, yeni veya henüz kısa bir süreden beri âşık olanların beyin aktiviteleri ile 2-3 yıldır âşık olduğunu söyleyenlerin beyin aktiviteleri arasında da farklılık olduğunu söylüyorlar ve bunu aşkın zamanla değiştiği, şiddetli duyguların zamanla yerini karşılıklı anlayış ve sağlıklı iletişime bıraktığı düşüncesiyle açıklıyorlar. Geçenlerde başlarında South Carolina Tıp Fakültesi'nden bizim de tanıyıp sevdiğimiz çalışkan meslektaşımız Samet Köse'nin bulunduğu araştırmacılar, fonksiyonel MRI (Magnetic Rezonans Imaging) teknikleriyle aşk yaşantılarının ve sevilen kişinin kaybının beyinde yaptığı değişiklikleri bir bilimsel psikiyatri dergisinde yayınladılar. Sonuçlar öncekilerle çok benzer.

Aşık insanın beyinde neler olup bittiğinin anlaşılması açısından bu tür çabalara şapka çıkarıyoruz ama araştırmacıların bu tür gayretlerle aşk yaşantılarının sırrının çözülebileceğine dair bir inançları varsa eğer bunu safça bulduğumuzu belirtmek istiyoruz. Bırakın aşk yaşantısının sırrını çözmeyi, âşığın beyinde olup bitenleri anlamak açısından bile bu tür araştırmaların ciddi yöntem sorunları var. Evrimsel yaklaşımlara yöneltilen, insanın hayvan incelemelerinden yola çıkılarak

anlaşılamayacağı şeklindeki dev eleştirileri şimdilik bir kenara bıraksak bile, bu yöntem sorunlarını belirtmek zorundayız. Bu tür araştırmalarda denekler, “ben âşığım” diyenlerden seçiliyor ya da sözlü itirafa yetinilmiyor, “aşkmetre” denebilecek bazı anketlerle kişinin şiddetli bir biçimde âşık olduğu garanti altına alınmaya çalışılıyor. Yani yöntem sorunları daha denek seçiminde başlıyor, araştırma boyunca sürüyor. Başka çaresi yok araştırmacıların, bunu anlıyoruz ama aşkın böylesine naif bir yöntemle araştırılabileceği iddiasına şiddetle itiraz ediyoruz. Araştırmacılar aşkı değil, âşık olduklarını söyleyen insanların beyin ve bedenlerindeki değişimleri araştırıyorlar. Bu ikisi çok farklı. Ama bazen bu fark gözetilmiyor. Örneğin evrimsel antropoloji ve evrimsel psikoloji araştırmaları sayesinde aşkın, beyin sisteminde bir ihtiyacı gidermek amacıyla harekete geçen bir çiftleşme motivasyonu olduğunu, dolayısıyla tıpkı açlık ve susuzluk gibi dizginlemesi çok zor bir dürtüsel ihtiyaçtan bahsettiğimizi öne süren araştırmacılar var. Örneğin bu araştırmacılar, “Romantik aşk, kalıcı, uzun süre etkisini ve gücünü koruyan bir ilişki yaşamamıza yardım etmek için gelişmemiştir. O farklı amaçlar için gelişmiştir; erkek ve kadının atalarımızın belirli bir çiftleşme eşini tercih etmeleri, seçmeleri ve onları takip etmeleri, daha sonra da çiftleşme aşamasına geçmeleri, gebe kalıncaya kadar uzun bir süre birbirlerine cinsel açıdan sadık kalmaları için. Ancak çocuk doğduktan sonra, aileler bir takım olarak yavrularını yetiştirmek için yeni bir dizi bağlılık kimyasallarına ve beyin şebekelerine ihtiyaç duyarlar. Sonuç olarak, birlik hisleri genellikle romantik coşkunuğu zayıflatıp, bir eşe karşı duyulan derin birliktelik hissiyle yer değiştirir” diyebiliyor. Bize göre bunlar, araştırmaların ortaya koyduğu gerçekler değil, araştırmacıların aşırı-yorumlarıdır. Eğer neyin arandığı ve neyin bulunduğu konusunda daha titiz değerlendirmeler yapılabilirse, bilimin aşk hakkındaki bilgimize çok daha fazla katkısı olabilecektir.

Bilim dünyasındaki aşk incelemeleri bunlarla sınırlı değil. Yukarıda sözünü ettiğimiz feromon teorisini desteklemek için yapılan “tuhaf” çalışmaların haricinde, aşk düzeyindeki sevgimizi kimlere yönelttiğimiz, kimlere âşık olduğumuz konusunda başka bilimsel çalışmalar da yapılmış. Bu çalışmalara göre öncelikle yanımızda, yöremizde, yakınımızda olan insanlara âşık olma ihtimalimiz daha fazla. Beğeni ve hobi düzeyinde bize benzerliği olanlara aşkımızı yöneltme ihtimalimiz de fazla. Bizimle benzer fiziksel özellikler taşıyanlara âşık olma ihtimalimiz ise nispeten zayıf. Bizim için fiziksel olarak çekici olanlara daha fazla âşık oluyoruz. Fiziksel çekicilik konusunda da bazı ölçütlerden bahsediliyor. Kültürlere göre değişiklik gösteriyor göstermesine ama, genellikle erkekler kadınlarda küçük çene, küçük burun, büyük gözbebeklerini; kadınlar erkeklerde geniş çene ve kemikli bir yüz yapısını çekici buluyorlar. Simetrik yüz ve beden, iri gözler ve büyük bir gülümseme, her iki cinsiyet için de fiziksel çekicilik unsuru olarak görülüyor. Bizde olmayan ya da bizden farklı özellikler taşıyanları da çekici bulma ihtimalimiz daha fazla. Esmer sarışını, sarışın esmeri daha çekici buluyor örneğin. Yine bazı araştırmacılar, yukarıda sözünü ettiğimiz simetriye, kadınlarda bel-kalça oranını da ekliyorlar. Erkeklerin çoğunun, bel çevresi kalçalarının %70 i olan kadınları tercih ettiğinin saptandığını söylüyor ve bunu da bu kadınların doğurganlık ve sağlamlık olasılığının yüksek olmasıyla açıklıyorlar.

Çağdaş psikoloji teorileri de, aşk nesnesinin seçimini belirleyen özellikler ve koşullar konusunda, özellikle bebeklikte annemizle ve/veya bize birincil (primer) bakım verenlerle kurduğumuz ilişkinin niteliğinden yola çıkarak çok şey söylüyorlar. En özet haliyle, aşk yaşantılarının, bebeklik zamanımızın yeniden yaşanması arzusundan kaynaklandığını, muhtemelen

de annemize benzer bir aşk nesnesi seçeceğimizi anlatıyor bu teoriler.

Biz tüm araştırmaları dikkatle izliyor ama bunları henüz sonuca ulaşmamış başlangıç girişimleri olarak ele alıyoruz. Bir de, aşk gibi karmaşık konuları araştırırken çok fazla yöntem hatası yapıldığını görüyoruz. Yöntem yanlış olunca, ulaşılan sonuçların da yanlış, en azından eksik olacağını hesaba katmak zorundayız. Bize göre, aşk yaşantılarını, “İnsan nedir, onu hayvandan ayıran özellikler nelerdir?” sorusunu es geçerek ya da bu soruyu sorup duran felsefi antropolojinin verdiği cevaplara kayıtsız kalarak araştırırsak, hep bir eksiklik kalacaktır. Aşk, insanın hayvanlardan çok farklı, en karmaşık yaşantılarından bir tanesi. Evrimci bakışla ve hayvan incelemeleriyle aşkı değil, olsa olsa cinsel isteği ve cinsel istek karşısında yaşananları çalışabilirsiniz. Bırakın aşkı, “gülme” ve “mizah” gibi aşktan çok daha basit insan davranışları konusunda bile hayvan incelemeleri işimize yaramaz.

Bu türden hayvan çalışmaları ve insan beyni incelemelerinden elde edilen bilgiler, bedenimizde ve beynimizde olup bitenleri anlamak açısından işlevsel olabilir ama bu bilgileri “aşk budur” diye yorumlama imkânımız yoktur. Bu tür araştırmalarla aşkın gerçekliğini keşfedeceğimizi, şifrelerini çözeceğimizi sanmak, insanın konuşma mucizesine konuşmada işlev gören organları, ağzı, dili, burnu, boğazı, kılı kırk yararak incelemekle ulaşılabileceğini düşünmekle aynı şeydir. İnsanın dil yetisi öyle inanılmaz özellikler gösterir ki, onun etrafından onlarca bilim dalı oluşmuştur. Aşk araştırmalarının da hiç değilse bu denli kapsamlı yapılması gerekir. Basit ve kaba evrimci yaklaşımlardan üretilen bilgi kırıntılarıyla “aşkı bulduk” diye bağırıp çağırmamak, bilimsel sağduyuya ve ağırbaşlılığa daha uygundur.

Hiç kimse aşk yaşantısı sırasında beynimizde, bedenimizde olağan durumlardan farklı şeyler, birtakım değişiklikler olduğunu reddedemez. Şüphesiz insanın hayvana benzeyen birçok davranışı vardır; hatta canlı olmaktan kaynaklanan ortak yanlarımız nedeniyle, hayvanların araştırılması, insanla ilgili birçok noktanın ışığa kavuşturulmasında işe yarar olabilir. Buna itiraz edecek akli başında kimsenin olmayacağını sanıyoruz. Ama âşik olduklarını iddia eden insanların ve cinsel ilişki öncesinde birbirilerine kur yapan hayvanların bedenlerinde ve beyinlerinde olup bitenleri araştırarak “aşk”ı anlayamayız.

Aşkın Felsefesi ve Psikolojisi

“Neden birisine tutkuyla bağlanırsınız, tüm duygusal enerjimizi ona yatırır ve onunla neredeyse yapışık olmayı isteriz?” sorusuna cevap ararken bilimden faydalanmaya çalıştık. Ancak bilimin hiç değilse şimdilik aşk yaşantısını tümüyle aydınlatamayacağını, olsa olsa âşık insanların beyinlerinde, bedenlerinde olup bitenlere biraz ışık düşürebileceğini gördük. İnsanın basit bilimsel modeller ve evrimsel yaklaşımlarla anlaşılamayacak kadar karışık, karmaşık, çetrefil bir varlık olduğunun künhüne varılması için biraz felsefeyle ilgilenmeye mecburuz.

Felsefi değerlendirmeler bize insan varoluşunun temel nitelikler açısından diğer canlılardan oldukça farklı olduğunu gösteriyor. Filozofların, özellikle insanın, insani varoluşun ayırt edici yanları üzerine yoğunlaşan varoluşçu filozofların düşünceleri ortaya koyuyor ki, hep kendimizle baş başayız. Zamana ve mekâna yayılmış bir halde varolmaya mecburuz. Varlık karşısında edilgen olmaya, ona boyun eğmeye mahkûmuz. Varolmak, susamadan içmek gibi bir şey, uçsuz bucaksız ve bitemiye akıp duran varlık karşısında çaresiziz. Varoluşun ölümle nihayet bulması bile bizi tamamen kuşatan, durmak bilmeyen varoluşumuzun kendisinden daha az korkutucu. Kendimizden kastımız asla fiziksel bedensel varlığımızla sınırlı değil,

bedenimizin ötesinde bir varoluşa da sahibiz. Kendi bedenimiz bile aslında, biraz bizim dışımızda, adeta bir “öteki”. Ben bir bedene sahibim ama yalnızca bir beden değilim.

İnsan olarak trajedimiz, bir gün fanilik yazgımıza bağlı olarak hiç olup gideceğimizin değil; varlığın içinde tutsak olmanın, yabancı bir gücün “ben”imiz üzerindeki iktidarının değil, “ben”imizin kendisine bağlanmasının trajedisidir. Bu nedenle bedensel haz verici yaşantılar için, heyecanımızı artırmak için spordan eğlenceye türlü çabalar gösteriyoruz. Ama kendimizi unutacak kadar hazza gark olduğumuzda, bu kez kendi benliğimizi arkada bırakıp kayboluşa terk eder etmez saklandığı kuytulardan endişe çıkıp geliyor. Bize tam bir tatmin, mutlak bir huzur hali haram sanki. Ama hep huzur arıyor, hiç değilse yaşlılığımızda huzuru yaşamak istiyoruz. Aramızdan bazı bilgeler ulaşabiliyor ona, oysa biz ömrümüzü tüketiyoruz ama çoğumuzun çabası huzura ermek için yeterli gelmiyor.

Varoluşumuz, terk edemeyeceğimiz, ebediyen bağlı olacağımız bir doluluk. Kendi “ben”imize çakılıyız; başkalarından önce kendimizin kölesiyiz. Ne yaparsak yapalım kendimize dönüp geliyoruz. Bu, bizim insan olma trajedimiz. Bu trajediden, varoluşun ağırlığından bir nebze olsun kurtulmak için oyun ve eğlence gibi haz stratejileri çok işe yaramıyor. Ancak başkasının varlığı içinde eriyebilirsek, tutkumuzu bir başkasına yöneltebilirsek biraz nefes alabilme şansımız var. Aşk, varoluşumuza tam da bu noktadan sızıyor. Varoluşçu düşünürler, aşka doğru gidişimizi böyle açıklıyorlar. Elbette bu açıklama tarzının birçok başka biçimi bulunabilir. Örneğin dünyanın ve hayatın kendi başına anlamı olmadığından, aşkın insanın bu anlam vakumunu dolduracak en iyi nitelikli malzeme-yi sağladığından ve anlamsızlığın taşınamayacak kadar ağır yükü için manivela rolü üstlendiğinden bahsedilebilir. Yine

örneğin yalnızlıktan ve özgürlüğün baş dönmesinden, ölüme yazgılı oluşumuzun getirdiği korkulardan giderek, bizi aşka götüren yolların kaldırımları döşenebilir. Velhasıl hepsinin söyleyeceği, insan varoluşu olarak bir biçimde aşka doğru yol aldığımızdır.

Başkasının varlığı ve onun bana bakışı sayesinde, nesne (object) durumuna gelebilirim; bir başkasına ait olur ve kendimin olmaktan bir an için sıyrılabilirim. Aslında sadece tutkuyla yapıştıklarımız, tutkumuzu yapıştırdıklarımız değil, her insan ilişkisi, biraz insanın kendisinden sıyrılma mucizesi.

Evet, filozofların söylediklerinden insan ilişkisine, birbirimize mecbur olduğumuzu anlıyoruz ama bu mecburiyetin sosyobiologların sandığı gibi grup halinde yaşayan ve bu varlığı sürdürmek zorunda olan bir canlı türü oluşumuzdan kaynaklanmadığını da öğreniyoruz. Varoluşçu filozoflardan öğrendiklerimiz bununla sınırlı değil.

Dünya içinde varlığımızın gereği daima, uyanık olduğumuz her an bir “ruh hali”, halet-i ruhiye içindeyiz. Bir “ruh hali” içinde olmak, verili bir zamanda hep özel bir duygusal konum ve zihin durumuna sahip olmaktır. Her zaman “Nasılsınız?” veya “Kendinizi nasıl hissediyorsunuz?” sorularına vereceğimiz bir cevabımız var. “Ruh hali” miz sayesinde, tıpkı bir çalgının bir şarkı için akort edilmesi gibi, kendimizi yaşam dünyamıza akort edip ayarlıyoruz; daha doğrusu akort edilip ayarlanıyoruz. “İyi ruh hali”, canlanma, yükselme, ayakların hafifçe yerden kesilmesi hissi (elasyon; elation) varoluşun yükünü hafifletirken; “kötü ruh hali”, hoşnutsuz, mutsuz, huzursuz, berbat hissetme (disfori; disphoria) bu yükü ağırlaştırıyor. Bu nedenle ayarlanmamızı olabildiğince “iyi ruh hali”yle yapmaya, hayatı güzel bir şarkı dinler gibi yaşamaya çalışıyoruz. Ne ki bu o kadar kolay değil. Kimi zaman genetik ve biyolojik

sorunlardan kaynaklanan ve bizim elimizde olmayan, bizzat çalgının yapısal olumsuzlukları baş gösteriyor. Kimi zaman bizim bu konudaki yeteneksizliğimizden (iletişim ve başa çıkma becerileri) ya da ortamın uygunsuzluğu (tarihsel ve kültürel gelenek) yüzünden akort iyi yapılamıyor ya da yapılsa bile ortaya çıkan beste iyi olmadığından hiçbir işe yaramıyor, tadı kaçıyor dünyanın.

Yukarıda, varoluşunun yükünü hafifletebilmek için başka insanlarla ilişki kurmaya, bunlardan bazılarına tutkuyla bağlanmaya mecburuz demiştik ya, şimdi insan olmaktan kaynaklanan bu mecburiyetimize bir ilave daha yapmış oluyoruz. “Ruh hali” mizi iyileştirmek, iyi kılmak için başkalarına mecburuz. Başkaları içinden bazılarını kendimiz için vazgeçilmez yapmak, onlara tutkuyla bağlanmak, arzumuzu onlara yapıştırmak zorundayız. “Vazgeçilmez öteki”, tutkumuza yapışandır; yeri doldurulmaz dost, yeri doldurulmaz düşman ve âşık olduğumuz kimsedir; bırakamadığımız alışkanlıklarımız, fanatığı olduğumuz her şeydir. İnanma ve adanma gerektirir. “Vazgeçilmez öteki”, olumlu ya da olumsuz, tutkuyla bağlandığımız tüm varlıkları kapsar ama hayatı iyi bir beste dinler gibi yaşamak için bize sunulan olanaklar içinde en iyisi aşkın ve dostluğun vazgeçilmezliğidir. Hayatımızdaki “vazgeçilmez öteki”leri anlarsak, aşkı anlamaya çok yaklaşmışızdır, ramak kalmıştır.

Demek ki, aşk bir tür fanatizmdir; aşkın psikolojisi de fanatizmin psikolojisiyle ilintilidir. Aşkı ideolojik, siyasi fanatizmden ayıran, tıpkı dostluk gibi yüksek bir iyilik vaadi taşımasıdır. Aşk, yaşantılar içinde en çok dostluğa benzer, aşkı anlamak isteyen mutlaka dostluğu da anlamalıdır. Ya da tam tersi: Dostluğu anlamayan, aşkı anlayamaz. Dostu olmayan birisi elbette âşık olabilir ama iki önceki bölümde anlattığı-

mız sevme becerisinden yoksun olduğu için büyük ihtimalle sağlıklı bir aşk yaşantısı olmayacaktır onunki. Dostluk ve aşk yaşantısı, her insanın başına her zaman gelebilecek, gelmesi için can attığımız bir durumdur. Aşkın ve dostluğun gelip gelmeyeceği, gelecekse ne zaman geleceği belli değildir, üstelik tüm bunlar için hem çaba göstermemiz gerekir, hem de bunların olup olmayacağı tam olarak elimizde değildir. Yine de aşk, dostluktan çok farklıdır, farkın temelinde de cinsellik arzu ve yaşantıları bulunur.

Bir insanın mutlaka dosta, dostlara ihtiyacı olduğu söylene kimse buna pek itiraz etmez, dostluk için çaba gerektiğine de. Ayrıca hiçbir çabanın dostluğu garanti etmeyeceği konusunda da aramızda bir fikir birliği sağlayabiliriz. Ancak niye dost olarak bazı insanlara yöneliriz, bunu tam bilmeyiz. Bizim dost bildiğimiz insandan bir başkası nefret edebilir. Aşk da tıpkı böyledir. Hep aşkı ister, aşka doğru yol alırız. Aşk, hem herkesin çok iyi bildiği, hem de hiç bilinmeyen bir muammadır. Ne zaman, nereden geleceği, nereye yöneleceği belli değildir.

Bu söylediklerimiz doğruysa eğer, aşkın zamanı hakkında bazı tahminler yapabiliriz. Yeni bir okula, işe başladığımızda, yeni bir şehre taşındığımızda, ıstırap veren bir aşk ilişkisinden yeni kurtulduğumuzda, günlük maişet dertlerimizin üstesinden gelmişsek yani yeteri kadar paramız ve zamanımız varsa, ama hepsinden önemlisi kendimizi çok yalnız hissediyorsak aşkın kapımızı çalmasının yakın olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü böyle zamanlarda varoşlumuzun yükü taşınmaz hale gelir, iyi bir “ruh hali” için kıvranırız. Aşk bize gelmez, biz ona gideriz. Bu şu demek: İnsan, duygusal bakımdan her zaman aşka hazırdır. Ama her birimizin aşka gidişi kişilik tarzımıza, ihtiyacımıza göre biçimlenir; bir görüşte, yıldırım gibi de olabilir, yavaş yavaş sindirerek de.

Aşk konusunda filozofların söylediklerinden çıkarabileceklerimiz bunlarla sınırlı değil. Filozoflar, insan arzusunun niteliğinin diğer canlılardan çok farklı olduğunu, dolayısıyla hayvan incelemelerinin insani aşkı anlamada pek işe yaramayacağını söylüyorlar. İlk bakışta, sanki insan arzusunun diğer canlıların arzulamalarından hiç de belirgin bir farkı yok sanıyoruz. “İhtiyaç” (need), “istek” (demand) ve “arzu” (desire) kavramlarının hepsini, hemen hemen aynı anlamda kullanıyor, hepsinin bedenden kaynaklanan organik bir işlevin zorlamasıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz. Oysa Hegel’e göre, başkasının arzusunun arzulamak, benim arzumun, tüm insani arzunun en temel niteliğidir. Diğer canlılar, hayatta kalabilmek ve türün devamlılığını sağlayabilmek için içgüdüsel olarak kendi türlerinden canlılara yönelirler. Ama insan, aslında ve tam olarak başkasını değil, başkasının arzusunu arzular, yani sevmek için sevmeyi hedefler. Arzu böyle tanımlanıyorsa, elbette ihtiyaç ve istek bundan farklılık gösterecektir.

Hegel’in yolundan giden Fransız psikanalist Jacques Lacan, insan isteğinin diğer canlılardan farklı olarak, fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra, bir de sevgi ve tanınmayı da kapsadığı ve sorunun ancak kişilerarası bir bağlamda ele alınabileceği sonucunu çıkarır. Lacan, bu nedenle istek ile arzu arasında bir ayırım yapar: İstek, bedenin ihtiyaçlarından kaynaklanır ve daima kendine özgü bir biyolojik öge taşır. Arzu ise kesinlikle istekle aynı şey değildir. İnsan arzusu, her zaman isteğin hem ötesindedir hem de ondan önce vardır. Arzu, isteğin ötesinde varolur demek, arzunun isteği aştığı, yani sonsuz olduğu anlamına gelir. Bu yüzden arzuyu doyurmak olanaksızdır. Arzu, her zaman söylenemez olana işaret ettiği için de hiçbir zaman doyurulamaz. Her amaca ulaşıldığında görülür ki aslında bir şeyler eksik kalmış.

Lacan'a göre insan, ihtiyaç, istek ve arzu arasındadır; bunların nerde başlayıp nerde bittiği bir türlü bilinemez. Örneğin ağlayan çocuğa, annesi bir parça çikolata verdiğinde, çocuk, hiçbir zaman annenin bu eyleminin kendi ihtiyaçlarının giderilmesi için mi yoksa bir sevgi gösterisi olarak mı gerçekleştirildiğini bilemeyecektir. Zaten bir bakıma arzusunun gelişmesinin temeli de isteğin yarattığı bu düş kırıklığıdır.

İnsan yavrusunun annesiyle kurduğu ilk ilişki, daha sonraki tüm ilişkiler için bir temeldir. Bebeğin annesiyle ilişkisi, topyekûn ve kendine özgü niteliktedir. Anne ve bebek, kelimenin tanı anlamıyla bir birim oluşturur, başka hiç kimseye, hiçbir şeye alan tanımayan bir tekli varoluştur onların birimi. Anne, bebeğin yaşaması, var kalabilmesi için mutlak zorunludur; bebek de anne bedeninin meyvesi ve açık bir haz kaynağı. İkisi için de bu ilişkinin böylece kalması, dışarıdakilerin araya karıştırılmaması için yoğun ve anlaşılabilir bir talep vardır. Ancak her iki tarafın yoğun talebine rağmen, bu birimin, bu orijinal biçiminde tamamen kapsayıcı ve özgün ilişkinin yok olması kaçınılmazdır. Eninde sonunda üçüncü kişi, baba araya girer.

Babanın üçüncü kişi olarak anneyle bebeğin arasına girişinin en açık göstergesini dil gelişiminde bulabiliriz. Bebek babayı, önce imgesiyle sonra da simgesiyle yani adıyla tanıır. Bebek, babanın adını öğrendiğinde, toplumsallaşma açısından çok önemli bir adım atmış, dilsel bir varlık oluşunu gerçekleştirmek için hayli yol almıştır. "Babanın adı", üçüncü kişiyi, anneyle birliğin bozulmasını, toplumsal iktidarı temsil eder. "Babanın adı", bebeğin anneye tek başına sahip olmadığının işaretidir. Bebek, toplumsallaşabilmek için giderek anneden ayrılmak ve toplumsal iktidara, toplumsal kural ve normlara boyun eğmek zorundadır. Toplumsal cinsiyet de tanı bu aş-

mada şekillen(diril)meye başlar. Bebeğin dilsel varlık oluşu, kelimelerin onun için bir anlam ifade etmesi, kelimeleri gerçekliğin yerine koyma becerisi, en gelişmiş hayvanlarda bile kesinlikle benzeri olmayan, tamamen insana özgü bir durumdur.

İşte insani arzunun tatminini imkânsız kılan şey, insanın dilsel bir varlık oluşudur. İnsanlığımızın, arzumuzun temeli, henüz konuşmaya başlamadan önceki, dil-öncesi zamanlardadır. Biz, dili öğrenmeden önce de arzuluyorduk, istek ve ihtiyaçlara sahiptik. Ama dili öğrenir öğrenmez, arzumuzu dille ifade etmeye de başlarız. Bunu öğreniriz öğrenmesine de, kelime gerçeğin yerini tutmadığı için bir şeyler hep eksik kalacaktır. Sürekli anneyle yaşadığımız o ilk günlerin, yitik zamanların peşindeyizdir; arzumuzu tatmin etmek için sarıldığımız her şeyi, tüm sevgililerimizi bu orijinal partnerle kıyaslarız. Ama onu öyle kesin bir biçimde kaybetmişizdir ki, orijinal sevgi nesnemiz olan annemizle her an sarmaş dolaş olsak bile, o bir daha asla geri gelmeyecektir. Dilin, simgesel olanın, kelimelerin dünyamıza girmesiyle birlikte, şeylerin gerçekliği ilelebet yitirilmiştir. İlerlemek, yürümek, insan olabilmek için doğayı tümüyle arkada bırakmak zorundayızdır. Annemizle birlik, bütünlük zamanından geriye yalnızca arzu kalır. Bu nedendir arzunun sürekli değişip durması, hiçbir zaman tatmin olmaması. Gerçekten istediğimiz ebediyen kaybolmuş olan birliktelik hissi, bir zamanlar var olmuş olan bütünlüğün hazzıdır...

Canlılar içinde en tutkulu olan ve en çok arayanın insan-oğlu olduğu şüphe götürmez. Bu tutkunun kaynağı, anneyle bebeklik zamanlarımızı tekrar keşfetmeye çalışan yorulmak bilmez arzudan başka bir şey değildir. Arzumuz, ruh halimize, yeteneğimize göre herhangi bir biçim alabilir; şiir yazar,

müzik dinler, katedraller inşa eder ve öteki gezegenlere uçarız. Her keşfin, her arayışın altında insani arzunun tatmin olmazlığı vardır. İnsani arzu, babanın araya girdiği, toplumsallaştığımız, dil öğrendiğimiz çocukluk yıllarından beri yitik zamanların peşindedir. Annemizle yaşadığımız cennet günlerini arar dururuz. Başkalarının bizi annemiz kadar sevdiğinden emin olmak isteriz. Ama ne cenneti bulabiliriz, ne de sevildiğimizden emin olabiliriz. Aşk, biz cenneti ve emniyeti ararken çıkar gelir. Daha doğrusu biz, annemizle yaşadığımız günlerin, yitik zamanların peşindeyken aslında aşka doğru gidiyoruzdur. Yolcu yolunu aradığını, hatta bulduğunu sanır ama yolcusunu bulan yoldur.

Aşk ı Nasıl Yaş arız?

İnsani varoşlumuzun gereği olarak aşka doğru gidiyoruz. Aşk hiç umulmadık zamanda hepimizin kapısını çalabilir, daha doğrusu biz kendimizi aşkın kapısının önünde bulabiliriz. Çoğumuz aşkı yaş arız; bu doğru ama nasıl yaşadığımız üzerinde de durmalıyız. Yaş adıklarımızın aşk olup olmadığını anlamak açısından önemli, aşkın nasıl yaş andığı. Daha önce vurguladığımız gibi, aşk yaş antısı cinsel çekicilikten, cinsel arzudan, karşı-cinse duyulan alelade ihtiyaçtan, geçici cinsel çekim ve fiziksel cazibeden, hoşlanma ve bir süre etki altında kalmadan çok ama çok farklı bir sevgi türü. Yalnızca basit bir duygu değil, birçok duygunun iç içe geçmesiyle insanın tüm varlığını, bedenini ve zihin yapısını, tutum ve davranışlarını etkileyen karmaşık ve olağanüstü bir insani hal. Sevilen insan, sanki insanlık tarihinin gördüğü en muhteşem özelliklerle donatılmış mucizevi, karizmatik bir lider gibidir. Âşık, onu her görüşünde çarpılır, bir iç sarsıntısı geçirir, onu izlemekten kendini alıkoyamaz. Hayat durur, dünya durur, zaman durur. Tüm diğer işler banalleşir, sorumluluklar önemsiz birer çocuk oyuncağı haline dönüşür. Hayattan alınan diğer hazlar etkisini kaybeder, değerini yitirir, olmasa olur derekesine düşer. Kişi büyülenmiştir. Sevilen insan tıpkı mucizevi, karizmatik bir li-

der gibi hipnotik bir etkiye sahiptir. Ne ki bu liderin büyüleyici etkisi, gücünü yalnızca ona âşık olan kişinin üzerinde gösterebilir. Diğerleri bunun farkına bile varmaz. Âşığın neler hissettiğini bilseler, gülmekten kırılabilirler. Âşık için sevdiği kişi, artık gerçekte yaşayan insan değildir. Kendi arzu ve ihtiyacına göre, karşısındaki kimseye bakarak, onun varlığını kullanarak, onun varlığından esinlenerek inanılmaz bir eser yaratır âşık. Ressamla yaptığı resim gibi bir ilişki benzetmesi yetmez, tam olarak açıklamaz âşığın ruh halini. Çünkü âşık hem bunun kendi eseri olduğunu bilmez, hem de tüm hayatında bu siluetin derin etkisini hisseder. Velhasıl aşk, diğer sevgi türlerinden çok farklıdır. Aşk nasıl yaşadığımız, aşk yaşantısını gösteren ölçütler daha ayrıntılı olarak ele alındığında daha belirgin hale gelecektir.

“Aşk nasıl yaşarız?” sorusuna verdiğimiz cevabın tatmin edici olabilmesi için, bazı koşulları yerine getirmiş olması icap eder. Birinci koşul, vereceğimiz cevapta mutlaka tarihin hangi döneminde ve nerede olursa olsun aşkı yaşayan herkeste, bu yaşantı sırasında ortaya çıkan özelliklerin bulunmasıdır. İkinci koşul ise aşkın bazı aşamalardan geçerek yol alacağını, aşkı yaşayan kimsenin psikolojik gelişiminin düzeyine, kişilik özelliklerine, başvurduğu psikolojik savunma düzeneklerine göre aşk yaşantılarında değişiklikler olacağını, hatta bazı aşk yaşantılarında pekâlâ hastalıklı unsurlar bulunacağını belirtilmesidir. Biz şimdi, daha sonra ele alacağımız ikinci koşuldaki özellikleri biliniyor kabul edecek, aşkı yaşayan herkeste, her devirde görülebilecek evrensel özelliklerden bahsedeceğiz. Bunu doğru düzgün anlatabilirse, okurumuz, aşkın zaman ve mekân tanımayan özelliklerini öğrenmekle kalmayacak, kendisinin veya bir başkasının, bir zamanlar ya da şimdi yaşadıklarının gerçekten aşk olup olmadığını da anlamış olacak. Zira bize göre romantik-duygusal yaşantı, ancak aşağıda sayacağı-

mız, her zaman ve dünyanın her yerindeki âşıkların hepsinde görülen ortak evrensel özellikleri sergilemesi halinde “aşk” adını almaya layık olabilir.

Ama öncelikle aşk yaşantılarındaki evrensel özellikleri saptamak konusunda ciddi bir yöntem sorununuz olduğunu itiraf etmeli, her ne kadar iddialı bir giriş yapmış olsak da, okuyucumuzu burada ifade edilen görüşlerin öznelliği ve yalnızca bizi bağladığı konusunda uyarmalıyız. Önceki bölümde bilimsel aşk araştırmalarında kullanılan yöntemleri eleştirdik, “ben âşığım” diyen herkesin aşk araştırmasına denek olamayacağını söyledik. Peki, bizim aşkın evrensel özellikleri konusundaki yöntemimiz nasıl? Biz nereden bileceğiz “âşığım” diyen kişinin gerçekten âşık olup olmadığını? “Aşkmetre” diye bir şeyin olamayacağını sanki biz söylememişiz gibi, şimdi kendi geliştirdiğimiz bir aşkmetreden mi bahsedeceğiz?

Hemen söyleyelim, elimizde aşkmetre ya da bir başka adla andığımız objektif bir ölçüm veya hesap cetveli falan yok. Aşkın evrensel özellikleri konusundaki yöntemimiz, insanın iç-dünyasının en iyi anlatıcıları olduğuna inandığımız Proust ve Stendhal gibi büyük edebiyatçıların anlatılarına dayanıyor. Erol Göka, “Hayata ve Aşka” (Aşına Kitaplar, 2008, Ankara) adlı kitabında bir başka edebiyatçıdan, dilimizin büyük ustası Ahmet Hamdi Tanpınar’ın eserlerindeki aşk anlatılarından yola çıkıp aşkın evrensel özelliklerini ortaya koymayı denemiş, aşk üstüne araştırmalar yapan bilim insanlarının da, edebiyatçıların bu muhteşem aşk anlatılarını görüp değerlendirmelerini dilemişti. Okuyucu o kitapta aşkın evrensel özelliklerinin nasıl çıkarsandığını örnekleriyle görebilir, kendi bildiği aşk anlatılarından onların doğruluğunu onaylayabilir, bazı özellikleri çıkarabilir veya kendisi bazı özellikler ekleyebilir. Biz bu yöntemin aşkın özelliklerini birebir ve tamamen verdiğini

liyle arasındaki rabıta tayin eder. Yâr ile hoş ise âşık, değme gitsin. Her şey tozpembedir, her yerden bir güzellik fışkırır, dünya hayranlıkla seyredilen bir mutluluk tablosu gibidir. Yâr ile küslük girmişse araya dünyayla aramızda da fersah fersah uçurumlar açılır. Hayat çok zorlaşır, en küçük bir sorumluluk bile çekilmez hale gelir. Konuşmak gelmez kimseyle insanın içinden, kılını kıpırdatmak bile gelmez. Ondan iyi haber getirmeyen yele bile tahammül edilmez, sevgiliyi anlatmayan tüm sözler iğne olup batar deriye ve “Yeter, susun, kıpırdamayın artık, her şey fazla bu dünyada!” diye bağırarak ister âşık.

Âşık, hem hayran hem şaşkındır: Sevgilinin çehrelerinden müteşekkil bir kaleydoskopun içinde yaşıyor gibi bir hayat süren âşığın değişken ruh halinin ana duyguları hayranlık ve şaşkınlıktır. Sevgilinin durmaksızın raks eden çehrelerini izlemek, her an onun hakkında yeni bir şey keşfetmek, kâh hayranlığa kâh şaşkınlığa iter âşığı. Mikroskobundan yeni keşfettiği canlıya tecessüsle bakan, onun en küçük kıpırtısını bile yakalamaya çalışan, gördükleri karşısında hayrete düşen ve bunları keşfetmiş olmanın mutluluğunu yaşayan bilim insanının halet-i ruhiyesine sahiptir adeta. Her yeni keşif, yeni bir lezzet getirir. Bazen ellerine, bazen gözlerine, gülümsemesine, hüznüne, kaşına, kirpiğine ya da yüzündeki herhangi bir şekle gider dikkati. Âşık, sevgilinin saçının bir tek telini bile dünyalara değışmez. Zira onun için sıradan bir saç değildir o. Olağanüstü bir varlığın olağanüstü özelliklerinden biridir. Bir tek o değışse, olağanüstü bileşim bozulabilecektir. Sevgiliye her bakışında gördüğü yeni özelliklerinin büyülenmesini yaşarken, niye bunu daha önce göremediği için hayıflanmaktan da alamaz kendisini. Zekâsının keskinliğinden, aklının gücünden, yeteneklerinden endişe eder. Bu kendini geri plana alıp, sevgiliyi yücelten mekanizmayı iyice harekete geçirir, kamçılar.

Edebiyatçılar, sevgilinin bedeninde, çehrelerinde ve imgelerindeki hayranlık konusunda çok ilginç bir saptama yaparlar. Âşığın sevdiğinin en hayran olduğu yanları, sanıldığı gibi onun en güzel yanları değildir. Sevenin dikkati ve beğenisi, başkalarının sevgilide eksik, hatalı, hatta çirkin bulduğu yanlara odaklanmıştır. Sanki sevgilinin başkalarına zaaf gibi görünen yanları, âşığın psikolojisinde şefkat ve merhamet hisleriyle birleşerek bambaşka ve muhteşem bir hale dönüşmektedir. Âşık bir kimsenin sevgilisinin bu alelade ve hatta zafiyet teşkil eden özellikleri karşısında hissettiklerinin fark edilmesi, ki kimi zaman bunu açıkça söyler yanındakilere, âşığı başka insanların gözünde komik durumlara düşürebilir. “Allah Allah, nasıl oluyor da bayılıyor şu buruna!” dediğimiz birisinin algılamasını çarpıtan aşktan başka bir şey değildir.

Âşık, kendisini başarısız bir sanatçı gibi hisseder: Bitmeyen tartışmadır her insanda sanatçı bir yan olup olmadığı. Belki güzel resim yapmaz, belki kelimeleri yan yana getirme becerisi bir şiir çıkartmaz ortaya ama her insanın kendi hayatının romanının yazarı olduğu söylenebilir. Hepimizde edebiyatçı bir damar olduğu fikri, çağdaş anlayışa pek de uzak değildir ama gündelik hayatımızı maişet dertlerine gömülü vaziyette yaşayıp giderken hissedemeyiz içimizdeki edebi gerilimi, kalbimizin sanatçı vuruşlarını. Sanatçı yanımız, âşıkken kendini iyice dışavurur. İşini aşkla ve daha önemlisi aşk gibi yaptıkları için, büyük sanatçıların âşık olmaya diğer insanlardan daha yatkın olduğundan bahsedilir. Bu nedenle kâh yârin çehrelerinden sonsuz çağrışımları olan bir resim yapan ressama benzetilir âşık, kâh ruhundaki kıpırdanışları ifade edebilmek için kelimeleri düzene sokmaya çalışan şaire. Bazıları da, yukarıdaki bilim insanı örneğinde olduğu gibi, en küçük ayrıntıları bile denetleyen bir sanat galerisi görevlisine, her türlü gizli bağlantıyı bulup çıkarmaya çalışan araştırmacıya benzetir âşığı.

Aşkla sanat arasında tam tarif edilemeyen ama sezinlenen bir ilişki var. Ancak bu konuda bir hususu daha ilave etmemiz gerek. Âşık, yaşadığı ruh hali nedeniyle, olanca yaratıcılığına rağmen kendi eserini bir türlü tamamlayamaz, hep bir yerinde eksik gedik arar. Hem eksik bıraktığını düşünür, hem de eseri karşısında ezilir. Sanatçı olmasına sanatçıdır ama başarısız bir sanatçıdır o. Onu “Evet, sevgilim bu, yaşadığım aşk şu” diye eserini ve yaşantısını ustaca anlatmış, kendi anlatımından tatmin olmuş bir vaziyette yakalayamazsınız. Aşkın bir türlü anlatılamaması, anlatılmaz yaşanır denmesi bu yüzdendir.

Âşığın başarısız bir sanatçı olmasının, aşkın bir türlü söze dökülememesinin bir nedeni de, sevgilinin akıp giden çehrelerinden, endamından, edasından büyülenilmesine rağmen, dikkatin bu imgelerin yanı sıra, belki de ondan daha çok, âşığa ne söylenileceğine odaklanmasıdır. Sevddiği onu beğenmekte midir, onun hakkında olumlu düşüncelere sahip midir, yarın buluşmaya gelecek midir... bu tür binlerce soru sökün eder her imgeyle birlikte. Şaşkın âşık, dikkat yoğunlaşmasını ve dikkat kaymasını aynı anda yaşadığı için derlenip toparlanamaz, yaşadıklarını anlatamaz, anlatsa da söylediklerinden tatmin olmaz. Bu yüzden sevgilinin, açık seçik ve tam bir resmini sunmak mümkün değildir. Bu mümkün olmadığı gibi, sevgilinin fotoğrafları bile âşığı emniyet duygusuna sevk etmez. Tek bir imge, kalıcı bir biçimde zihne çakılamaz. Hafızanın yönleneceği, hatırlamanın işlev göreceği sabit bir zihin resmi olmadığından özlem de bir türlü bitmez. Âşık, sevgilisinin, cebinden eksik etmediği resmine bakar durur. Bu da bazen komiklik derecesinde takıntılı bir hal alabilir.

Bırakın hasreti fotoğrafın yatıştırmamasını, bazen sevgilinin, âşığın yanındaki varlığı bile yatıştırıcı bir rol oynamaz. Zira sevgilinin, âşığın karşısındaki tek bir anı da, tek bir anda-

ki konumlanışı da aslında bir fotoğraftakinden farklı değildir. Âşık, fotoğrafa tekrar tekrar baktığı gibi, yanındaki sevgiliye de bakma gereği hisseder. Sevgilinin yanındayken bile hasretini çektiğini söylerken anlatmak istediği budur.

Âşığın başarısız bir sanatçı olması, bir türlü sevgilinin özellikle yüzünün resmini tam olarak verememesi, onun tek bir görüntüsünü zihninde zapt etmekle yetinmemesi, aşk yaşanmasıyla ilgili çok tanımlayıcı bir ölçüt daha verir bize. Aklımıza düşen, sevdiğimiz herkesi bize hatırlatacak bir fotoğraf albümüne sahiptir belleğimiz. Özlem duygularımız bu fotoğrafları görmek istediğinde, onları gözümüzün önüne getirir, hülyaya dalar, belleğimizin albümünde yolculuğa çıkarız. Hayal kurarak özlem gideririz. Ama âşık olduğumuzda bunu yapamayız, bellek albümünden sevgilimizin fotoğrafını çıkarıp bakamayız, onun yüzünü hatırlayamayız. Hafızamızı ne kadar zorlarsak zorlayalım olmaz. Yoğun duygular hissettiğimiz birinin yüzünü, özlememize rağmen bir türlü hatırlayamıyorsak, orada durmalıyız. “Aşk mı yaşadığım?” diye sorabiliriz artık.

Âşık niye sevdiğini bilmez; bildiği tek şey onun sevgilisinin ve sevgisinin farklı olduğudur: Âşık, ne sevdiğini anlatabilir ne de yaşadığı aşkı. Bırakın anlatmayı, o kadar şaşkındır ki, niye sevdiğini bile bir türlü bilmiyordur. Aşk üstüne yazılıp çizilenlerin bir türlü birbirini tutmaması da bu yüzdendir. Bazıları sevgilisini hasletlerinden dolayı sevdiğini düşünür. Bazıları sevgisinin nedenini, sevdiği kişinin hasletlerinin çok ötesinde arar, onu “o” olduğu için seviyordur ve her ne olursa olsun ilelebet sevmeye de devam edecektir. Herkes kendince bir şey söyler. Bunların birleştiği tek nokta, aslında âşıkların neden sevdiklerini tam manasıyla bilmedikleridir.

Âşık niye onu sevdiğini, tutku dolu arzusunu niye ona yaptırdığını bilmediği gibi, sevdiği insanın herkesçe malum

olan kişilik özelliklerini, zaaflarını da görmez, göremez. Âşığın körlüğü, bazen yakınlarını çileden çıkarır. Sevdiğinin olumsuz yanlarını, âşığın görmeyen gözlerine sokmak için birçok yol denerler ama nafiye. Âşık, her nereye baksa sevdiğini görecektedir. Üstelik onu herkesten, her şeyden farklı görmektedir. Bununla da yetinmez. Yaşadığı aşkın herkesinkinden farklı, benzersiz olduğunu da düşünür. Bu benzersizlik hissi iyi anlaşılmalıdır. Zira bazı hastalıklı âşıkların, kendi aşklarını en büyük ilan edip böbürlenmeleriy-le ilgisi yoktur bunun.

Aşkta hüznün, lezzet ve azap bir arada yaşanır: Aşk bazıları tek başına bir duygu zanneder, bunun yanlış olduğunu artık biliyoruz. Bazıları da aşk sırasında hangi duygu en çok yaşıyorsa aşkı onunla tanımlamaya kalkar. Kimilerine göre acı, keder, hüznün, ıstırap ve azap, kimilerine göre mutluluk, coşku, keyif ve lezzet aşkın sembol duygularıdır. Hiçbiri doğru değildir bunların, zira aşk hepsini bir arada barındıran bir duygu yumağıdır. Tüm duygular bir aradadır; bazen biri, bazen diğeri öne çıkar. Âşık, sevdiğinin kendisinden ayrı olmasından, kendisiyle aynı frekansları yakalayamamasından büyük bir acı ve ıstırap duyar. Ancak acıya rağmen sevgili oradadır ve onunla gerçekten kavuşmanın umudu hep vardır, arzu, mutluluğa doğru yol almaktadır. Bu karmaşık hal, âşığın arzusunun niteliği anlaşılmadan değerlendirilemez. Aşk yaşantısı, şimdilerde aşk araştırmalarında, özellikle de evrimci bir anlayışla, hayvanlararası ilişkiler örnek alınarak yapılan araştırmalarda olduğu gibi basit bir tatmin modeline göre açıklanamaz. Âşığın arzusu, ihtiyacı, açlık, susuzluk gibi ihtiyaçlarla karşılaştırılarak anlaşılamaz. Kolayca doyurulabilecek türden bir açlık değildir onunki. Âşık, ne tamamen hoşnut edilmiş, ne de tatminsiz kalmıştır. Sevgiliyle birlikteyken zamanın durdurulamayacağı, bir süre sonra her şeyin biteceği ve ardından ayrılık geleceği

olmasının ötesinde insanı gündelik hayatın dağdağasından, maişet derdinden koparan, daha doğrusu gündelik hayatı da fevkalade hale getiren bir şeydir.

Aşk yaşantısının tek başına, yalnız yaşanıyor oluşu da onun dinle benzerliğini sağlar. Elbette her din, her inanç, toplumsal görünüm, yansımalar içerir ama son tahlilde insan inancıyla, Yaratıcısı'yla baş başadır.

Aşkı anlatabilmek için yaptığımız bu benzetme bir kafa karışıklığına yol açmamalıdır. Aşk dine benzer ama asla dinin kendisi değildir. Hatta inananının sadece tek bir kişi olması ve onun da bu inanç dairesine başka kimselerin girmesini istemesi bakımından dinle taban tabana zıt özellikler de gösterir.

Aşk, masalsıdır, büyüeldir, âşık da büyülenmiş; doğa, sanat ve tarih tek bir insan imgesinde birleşir, tekleşir bu büyüyle; zaman sevgili olur: Aşkın büyüye, âşığın büyülenmiş bir insana benzediğini daha önce de söylemiştik. Aşkı dine benzettikten sonra, ne demek istediğimiz daha iyi anlaşıldığından, artık büyüselligi de aşk yaşantısının ölçütleri arasında sayabiliriz.

Büyüsellikle kastettiğimiz hem sevilen insanın gücü hem de aşk yaşantısı sırasında insanın gerçeklikten koptuğu, adeta fizik kurallarının ve aklın sınırlarının aşarak bir masal âleminde yaşandığı hissidir. Maşukun âşık üzerindeki etkisi, karizmatik, mucizevi bir liderin kitleler üzerindeki etkisi gibidir. Ancak aşktaki büyüsellik bununla sınırlı değildir. Âşığın iç-dünyasındaki yaşantılar fevkalade özellikler gösterir. Öyle ki, yalnızca gerçek dünyaya ilişkin algılar değil, yalnızca güzellik hisleri değil, yalnızca doğa değil, tüm doğa ve insanlık tarihi bile sevilen insanın imgesinde bir araya gelmiş, yekvücut olmuştur. Sevgili, tüm insanlık tarihini kapsayacak, sonsuzluğa uzanacak kadar geniş bir anlama kavuşmuş, âşığın hayatından

sonra şimdi de bizzat zamanın kendisi olmuştur. Doğrusunu söylemek gerekirse, zamanın bir anlamı kalmamıştır. Sevgili-nin zaman olması, zamanın silinmesi, âşığa sevdiğini çok eski zamanlardan beri, ta dünya kurulalıdan beri tanıyormuş gibi hissettirir. Her aşk yaşantısında bu aşinalık hissi vardır. Hep birbirlerini tanıyorlarmış, birbirleri hakkında her şeyi biliyorlarmış ama karşılaşma törenini hep ertelemişler, oturup anla-şarak sonraya bırakmışlar gibi...

Aşkın bu özelliğini bilince, âşıkların niye aşk dışındaki her şeyi küçümsediklerini, gözlerinin hiçbir şeyi görmeyecek ka-dar körleştiğini belki daha iyi anlayabiliriz. Bazen kendisini olduğundan daha az zeki görebilir sevgili karşısında âşık, ama çoğu zaman sevgiliden gelen ışıkla aydınlanmış, hatta nurlan-mış ve şeylerin hakikatine vakıf olmuş gibidir. Sevgili, adeta in-sanın ve evrenin hakikatini anlayabilmesini sağlayacak güneş vazifesi görür onun için. Bu güneş sayesinde tüm eşyanın, gü-zelliklerin, varlığın sırları açılıyor gibidir. Sanat eserlerini daha derinden kavramaya, onların konuştuğu dili anlamaya başla-mıştır âşık. Geçmiş zamanlara dair anlatılar, halk hikâyeleri, türküler, şarkılar bambaşka bir anlama bürünmüştür.

Biz, kendi yöntemimize göre, aşкта evrensel olduğunu dü-şündüğümüz bu özellikleri saptadık. Bir insana “âşık” diyebil-memiz için, onun, saydığımız bu evrensel özellikleri şöyle ya-da böyle göstermesi gerektiğini söyledik.

Kişi saydığımız evrensel özellikleri göstermiyorsa, yaşadığı ruh hali “aşk” değil de, insan ilişkisinin bir başka görünümü olarak adlandırılmalıdır. Bu özelliklere baktığımızda, aslında çoğumuzun hayatımızın bazı dönemlerinde böyle haller gös-terdiğimiz yani âşık olduğumuz ortaya çıkacaktır. Aşk çoğu-muzun kapısını çalmış, daha doğrusu çoğumuz kendimizi aşk otağının eşiğinde bulmuşuzdur. Her âşık bunları yaşar ama

yaşadıkları bunlarla sınırlı değildir. Aşkın, evrensel özellikleri dışında, aşkı yaşayan kişinin kişilik özelliklerine göre değişen görünüşleri de vardır. Herkes uyur ama her insanın uykusu biraz farklılıklar gösterir; hatta hiç kimsenin rüyası diğerine benzemez. Tıpkı bunun gibi, biz insanlar aşkı yaşarız ama kendimize göre, kendi benimize göre. Bu kendimize görelilik, artık aşk yaşantısının “nasıl”ı üzerindeki incelememizi biraz daha derinleştirmemizi, yukarıda sözünü ettiğimiz ikinci koşulla ilgilenmemizi gerektirir.

Aşkın Aşamaları

Aşk yaşantısı, çeşitli aşamalardan geçerek ilerleyen ve sonunda biten bir süreçtir. Aşk yaşantısının ilk aşamasını karşımızdaki insanı “fark ediş” oluşturur. Sevdiğimizi gördüğümüzde kendimizi ondan alamayız, dikkatimizi onun üzerinde yoğunlaştırmaktan kurtaramayız. O bizim için özeldir, özelliklidir, bize göredir, onda bize iyi gelen, sarıp sarmalayan, başımızı döndüren bir eda vardır. Bazıları bu baş dönmesini karşısındakini daha ilk gördüğü anda yaşayabilir, yıldırım çarpmışa dönebilir. Ama bu demek değildir ki, her aşk ilk görüşte başlar. Hatta tam tersidir; çoğu zaman bu cazibe halesini önceden tanıdığımız, hep yanımızda yöremizde bulunan ama önceden her nasılsa fark etmediğimiz birisine karşı hissederiz. Bir gün bir şey olur, keşfin, fark edişin vakti zamanı gelip çatar. Bizi uyaran, duyarlılığımızı harekete geçiren görsel bir imge, derinlerimizde yankılanan bir ses tonu, bir koku, bir eda olabilir. Çok eskilerden beri onu bekliyoruzdur ve o çıkıp gelmiştir işte. Aşınadır, çok tanıdık, bize bizden bile yakındır. O iki kişinin ruhu sanki başka bir âlemden, mesela kaderlerin belirlendiği, dünyaya benzemeyen çok uzak bir yerde birbirine eş kılınmıştır. Ta o zamandan tanışmaktadırlar.

Dikkatimizi çektiğini, hissiyatımızdaki tuhaflığı o da fark eder, kendisine çekidüzen verme gereği hisseder. Onun varlığıdır dikkatimizi yerinden yurdundan eden. O da varlığına şöyle bir bakar, kendi dışına çıkar, tedirginleşir. Bir an için karşılıklı kalakalırız.

Nasıl oldu da daha önce fark edemedim hissinden kaynaklanan bir şaşkınlık yerleşir bedenimize. Her yerine bakarız, dokunduğu, ilgisini çeken her şeye bakarız. Hepsine bir anlam veririz, hepsi bize çok güzel gelir. Muhteşem bir güzellik uzmanı, onu ve onunla bağlantılı her şeyi bizim için yeni baştan ele alır, güzelleştirir. Şaşkınlığımıza, dikkat yoğunluğundan kaynaklanan sakarlık eşlik eder. Hayat bizi avlamıştır, canlı yakalanmış bir kuşunki gibidir bedenimiz. Avlanan bizizdir ama avcımız da bizi görsün isteriz, bizi görsün ve anlasın, mümkünse karşılık versin. Ta ezelden beri aşına olduğumuz bu insanla şimdi yeniden tanışmak, yepyeni bir ilişki kurmak isteriz. Hayatta en çok istediğimiz şey, bu ilişkidir. İlişki isteği, kimi zaman cinsel arzu biçiminde dayatır kendisini, Ama bu pek bilmediğimiz, öncekilerden çok farklı bir arzudur. Kafamız karışır, onu istiyoruzdur ama nesini istediğimizden emin olamayız, her şey birbirinin içine girer. Ondan bize gelen tüm uyarılardaki elektriğin kabloları soyulmuştur ve bedenimize dokunmaktadır.

Birinci aşamadaki fark ediş ve dikkat yoğunlaşması, hayal dünyamızı uyararak bizi aşkın ikinci aşaması olan “hayal kurma”ya getirir. Dikkatimizi tek bir yöne, tek bir insana yoğunlaştırmaktan, fazla ışıktan kaynaklanan göz kamaşmasını düzeltmek isteriz, ondan topladığımız imgelerden tam hayalini kurduğumuz, düşlediğimiz gibi bir sevgili yaratmaya girişiriz. Tıpkı taştan heykel oyan heykeltıraş gibiyizdir bu aşamada.

Hayal gücümüzün emrine girer tüm ruhumuz, düşünce-

min edebiliriz. Ama a k yaşantısı sırasında bu tahminler hiçbir işe yaramaz. Onun bizi nasıl göreceğine, sevip sevmeyeceğine göre benlik algımızı yeniden şekillendirmeye hazırızdır. Elbette tam olarak asla böyle olmaz, o güne kadar özene bezene geli tirdi imiz kendimiz hakkındaki fikirlerimiz, otomobilin silece indeki yağmur damlaları gibi bir anda silinip gitmez ama biz öyle hissederiz. Onun a zından çıkan her sözle, olumlu veya olumsuz biçimde yorumlanabilecek her beden hareketiyle birlikte kalbimiz de yerinden çıkıp gidecek gibi olur.

En nihayet, canımızı di imize takar; kar ıla mayı, reddedilmeyi göze alırız. İnsan ilişkilerinde “reddedilme” bir gerçekliktir, reddedilme yaşantısını tecrübe etmeyen yoktur içimizde. Çok acıdır, umut ba ladı ımız kapıların yüzümüze kapanması. Reddedilmenin acısı,   ık olan kişi için dayanılmaz boyutlara varır. Her ret yaşantısı, bir hayal kırıklı ıdır ama   ı ın reddedilmesi ayrıca kalp kırıklı ını da içerir. Hı kırıklara bo ulmamız, kafamızı duvarlara vurmak istememiz kalp kırıklı ındanadır. Kırılan kalbimizdeki kristallerin benlik saygımızı, kendimize verdiğimiz değeri de çizip kanatmasındandır.

Benlik saygımızdaki her incinmi lik, her kanama öfke doğurur. Bu anlaşılabilir. Reddedilmeye duyulan öfke ve nefret tepkisi o kadar yaygındır ki, popüler  arkı sözlerinde bu tür duygular neredeyse aşkın kendisi kadar çok işlenir. “Unutturamaz seni hiçbir şey”, “Seni unutaca ım”a dönüşür. Büyük ihtimalle insanlar, reddedilmenin matemini ya arken ihtiyaç duyarlar bu tür  arkılara. Kendi duygularını dinlemeyi bilenler ve hayat konusunda yeterince bilgi ve deneyim sahibi olanlar, reddedilme karşısında içlerinde yükselen öfkeyi çok kötüye yormazlar. A k kıvılcımının yanlış insanda harlandırılmaya  alı ıldı ını anlar ve belki bir iki denemeden sonra ısrarcılı ı

tır, birbirimizi sevgiyle beslediğimizi açıkça hissederiz. Birazcık uzak kalsak özleriz onu; sevgiye açlığımız ve susuzluğumuz hemen kendini belli eder. Ancak sevgiliyi sevgimizle beslerken mi yoksa onun sevgisini içimize çekerken mi daha çok gider açlığımız-susuzluğumuz pek belli değildir. Aşk sırasında insanı büyüten, daha da insanlaştıran bu sevgi alışveriştir. Sevgi vermenin ve almanın gücünü bir kez görünce her yere, her eylemimize yaymak isteriz onu.

Her şey iyi güzeldir, iki kişilik bir doku gibi olma hissi muhteşemdir ama nasıl anne dokuz ay karnında taşıdığı bebeğini dışarı çıkarmak, bırakmak zorundaysa, bizim de hayatı iki kişilik algılama hissiyatımız bir gün fasılalar vermeye başlar. Bir düşünür, “İnsan sevişirken bile yalnızdır” der, en sınıksız, en iki kişilik dünya kurmuş aşklarda bile, gün gelir aslında yalnız olduğumuzu görürüz. “Yalnızlık” aşamasına geliştik, eninde sonunda kendimize döneceğiz, kendimizden başka gidecek yerimizin olmadığı gerçeğini görmeye başlamanızla kendisini hissettirir. Âşıklar için birisinin bu sürece girdiğinin anlaşılması çok zordur. Âşıkların birbirlerini en çok bencillikle, ilişkilerini hesaba katmamakla suçladıkları aşamadır bu. Birken iki, ikiyken yeniden bir olmak, her gün defalarca yaşanmaya başlar, bu döngü içinde tamamlarız günü. Dünya gibi biz de hem kendimizin hem güneşin etrafında dönmeye başlarız. Aşkı oltamıza takılan balık gibi yakalamayı çok isteriz, bunun için onun yollarına düşeriz. Âşık olduğumuzda oltadaki balığı görmüş gibi oluruz, aşkı avuçlarımızın içinde hissederiz. Ama “yalnızlık” aşamasına geldiğimizde aşkı balık gibi yakalayamayacağımızı, sürekli sevgi için elde olta nehirler boyunca koşmaktan başka çaremiz olmadığını, sevginin en az hayat kadar canlı bir akış içinde olduğunu anlarız. Sevgiyi raptetmek, zapt etmek imkânsızdır. Zorla gelmez, zorlanamaz, sevgide zorlama olmaz.

Eyvah, sevgili de bizim gibi yaşıyorsa, o da arada bir yalnızlık hissediyorsa, bizden kopmaya başlamışsa!" deriz, korkarız: bazen. Özgürlüğün sevgiyle çelişmediğini, aşk bizi terk etse bile karşımızdakini özgür bırakmayı öğrenirsek eğer, hevesten yapılı oltamızın sevgi balığını hep yakalayabileceğini, sürekli ve derin bir sevginin mümkün olduğunu öğrenene kadar surecektir bu korku. Biz sevdiğimizle kendimiz arasında, çift olmakla tek olmak arasında gıdip gelirken, aşk da yavaşça yaşantımızdan buharlaşmaya başlar. İki özgür varlık olarak hayatı sürdürmek zorunda oluşumuzun bilinci, iki yoldan birinde ilerler. Ya aşk yaşantısı sayesinde bilgeleşir, bu bilince ulaşır insanlıkta derinleşiriz ya da aşkın buharlaşmasına tahammül edemez, yok sayarız bu gerçeği. Aşkın yok olmak üzere olduğunu aklımıza bile getirmeden suçu karşımızdakine yıkarız. Aşkın gidişini görmemek için kendimizi uçurumdan aşağı bırakırız. Aşkın bitmesine yakın ortaya çıkan bu son aşamaya, sözünü ettiğimiz iki yol nedeniyle "derinleşme veya düşme" aşaması demek doğru olacaktır. Aşkı sağlıklı biçimde yaşamayanların son aşamada derinlere dalabilmesi çok zordur Oniar, "aşkımızı sen öldürdün" diye sürekli sevgiliye saldırmayı, kendilerine sunulmuş muhteşem bir iyilik vaadini kâbusa çevirmeyi yeğlerler. Terk edilme korkuları ve aşk hastalıkları, kendisini en çok bu son aşamada belli eder.

Aşk Bitince Ne Başlar?

Aşkın siz deyin iki, biz diyelim üç yıllık bir ömrü var, hatta bazıları bunu üç saate kadar indirebiliyor. Tıpkı bizler gibi aşklar da ömürlü. Bu böyle, bu konu üzerinde fazlaca durmamızın bir yararı yok. Asıl anlatmamız gereken, bu aşamalar geçince ve aşk bitince ne olacağı.

Süren bir ilişki içinde aşk aslında iki biçimde biter. Ya iki âşğın da aynı anda üzerlerinden ince bir örtü kalkmış gibi hissedecekleri biçimde olur, ama genellikle bunu ikisi de bilseler bile dile getirmezler, aşk hâlâ ordaymış gibi yaparlar ya da âşıklardan birisi aşk yaşantısının kendisi için sonlandığını hisseder, bazen açıkça bazen yavaşça belli etmeye başlar bunu. Aşk bittiğinde nasıl tepki verileceğı, bitişin nasıl olduğuylla ilgilidir elbette ama çok değıl. Aşkın bitiş süreci ve bittikten sonra ne olacağı daha ziyade âşıkların kişisel olgunluk düzeyi ve aşklarını sağlıklı yaşayıp yaşamadıklarıyla bağlantılıdır.

Kimileri, özellikle sevgi becerileri yüksek ve aşk yaşantıları sağlıklı olanlar, aşkı Yaratıcıdan gelmiş bir lütuf; ebedi olanla kaynaşmak, insanlıkta, kişisel olgunlukta kat edilen mesafeyi artırmak için bir fırsat olarak görüyorlar. Onlar, aşk yaşantısı sayesinde giderek bilgeleşiyor, kimseyi incitmiyorlar. Hem aşklarına içlerinde tuttukları çok değerli bir inci gibi özen gös-

teriyor, hem de toplumsal yaşamın gereklerini titizlikle yerine getiriyorlar. Onlar için aşk, öyle gürültülü patırtılı bitmiyor. Uçağın inişi gibi de değil. Uçmakla yere inmek arasındaki benzerlik çok iyi anlatmıyor onların aşkının bitişi. Belki kayakla uzun atlama yarışçısının, rampadan birdenbire inip çok hızlı, gösterişli ve heyecanlı bir atlayış yaptıktan sonra yine yavaş ve sakince karların üzerine inip kaymayı sürdürmesi anlatılabilir onların ruh halini. Aşk sayesinde bilgeleşmiş, aşkın baş dönmesi geçince de şimdi kendisini hayata, sorumluluklarına daha isteyerek, daha zevkle bırakabilir olmuştur. Zaten bu kişisel olgunluktaki insan, büyük ihtimalle aşkını çok sağlıklı bir sevgi ilişkisine dönüştürmüştür. Eğer yaşantı birlikte bir ilişkiye çevirebilirse, sayesinde aşka kavuşulan insana gökten gelmiş muhteşem bir armağan gibi davranılır.

Yok, birlikte bir ilişkileri olmamış, kavuşamamışlarsa, o zaman da kişi, gökten gelen bu inciye iç-dünyasının en nadide köşesinde yer ayırır. Zaman zaman gülümseyerek, şükran duyarak hatırlar onu. Onun için iyi dileklerde bulunur.

Sağlıklı bir aşk yaşamış insanlar, bitişten sonra ortaya çıkan hayal kırıklığının etkisiyle, sayesinde aşkı deneyimledikleri kişiye ıstırap çektirmeyi zül sayarlar. Aşkın ilk kimde bittiği çok önemli değildir bu noktada. Aşk, onlara karşıdaki insanın kıymetini öğretmiştir. Onlar, kendileri için bir şey istemenin değil, karşıdaki için bir şey yapmanın, onu anlamaya çalışmanın tecrübesini yaşamışlardır aşk sayesinde. Atlayış tamamlanmıştır, hâlâ kaymaktadırlar ama yavaş ve zemindeki karı, karın altındaki toprağı hissederek. Ne yapılması gerektiğini birlikte arayıp bulurlar. Çoğu zaman da aramalarına gerek bile olmadan bulmuşlardır.

Aşkın sevgiye dönüşümünü küçümsememek, hâlâ âşık kalınmayacaksa ilişkinin bir anlamı yok dememek, hatta sağlıklı bir bitişin ardından ortaya çıkacak sevgiyi hedeflemek gerekir.

Uzun zamanlarını birlikte geçirdikleri için, hayatın derdini, mihnetini birlikte tanımaktan, can yoldaşlığı etmekten, birbirlerinin iç denizlerinde yelken açıp anlamaya çalışmaktan, anlaşılabilmekten dolayı öyle iyi sevebilen insanlar vardır ki, onların yaşadıkları sevgi aşktan da üstündür. Sevgi emek ürünüdür; sevdiğimizi anlamak, ilişkimizi canlı tutmak, romantizmi sürdürmek bilinçli bir çaba gerektirir.

Bundan sonraki bölümde ayrıntılı biçimde ele alacağımız gibi, aşkın sağlıklı yaşanması da var hastalıklı olanı da. Sağlıklı bir aşk yaşayan insanların aşkın bitişinde neler hissedeceklerini anlatmaya çalıştık. Ama aşk güvercini çok adil; yalnızca onların başına konmuyor (keşke öyle olsaydı), asgari sevme becerisi olan herkese uğrayabiliyor. Sevgi becerileri düşük, aşk yaşantıları boyunca zaten hastalıklı tutumlar almış olanların hemen tamamı içinse aşkın bitişi, yeni bir felaketin başlangıcıdır. Hele de henüz onlar aşk yaşantısı içindeyken karşı taraftan bitiş sinyalleri gelmeye başlamışsa... Aşkın aşamalarını anlatırken ele aldığımız “reddedilme” sırasında yaşananlar, burada ondan çok daha beter bir biçimde “terk edilme” adı altında yaşanır. Reddedilen kişi hiç değilse, “Denedim olmadı, kismet değilmiş” diyebilir. Terk edilmede ise bir süre bir aşk yaşanmış ama karşı tarafın aşkı veya ilişkiyi sürdürme arzusu nasılsa daha önce bitmiştir.

Sevgi becerisi düşük insan, kendisiyle derdi olan insandır. Kendisini çok değersiz ya da çok değerli hissedebilir, orta yolu bilmez. Artık eskisi gibi istenmediğini, terk edileceğini hissettiğinde, bunun kokusunu aldığı anda huzursuzlanmaya başlar. Kendisi için çok ağır bir felaket, büyük bir yenilgi olacak bu durumu engellemek için elinden geleni yapar. Bir gün tehdit eder, diğer gün acılarını anlatır, sonraki gün yalvarır. Başka bir işle uğraşmaz, tüm enerjisini karşısındaki insanı ikna etmeye

harcar, bunun için akla hayale gelmedik şeyler yapabilir. Annesinden ayrılmış bir bebeğin feryatlarına benzer, hıçkırıkları ve yalvarış nidaları. Ayrılık endişesi o kadar artar ki, o anı düşündüğünde nefes alamaz, boğulacak gibi olur, acillere koşar, panikler, “panik atak” tanısı alır. Amaç, karşısındaki kişide suçluluk duygusu uyandırabilmek, bu sayede onun gitmesini engellemektir.

Ne yapılırsa yapılsın, bazen terk edilmek kaçınılmazdır. Sevilen, bir gün terk edip gidebilir. Sevgi becerisi düşük, hastalıklı aşk yaşantısı olan kişi terk eden konumundaysa fazla sorun yoktur. Karşısındakinin ısrarlarına yeterli bir süre dayanma gücü gösterirse derdi bitecektir. Sevgi becerisi düşük olanlar, kendilerini başka insanların yerini koyma konusunda da zafiyet içinde olduklarından genellikle kolay başarırlar bunu. Ama terk edilen onlarsa ve geri dönme ihtimali yoksa, sevgili-nin kaybı kesinse, işte o zaman kıyamettir. Dünya yıkılmış da onlar altında kalmış ya da tüm dünya düşman olup karşısına geçmiş gibi hissederler. Aşkın boşalttığı iç-dünyalarında çok güçlü bir vakum etkisi başlar ve bu derin boşluğa öfke ve nefret hücum eder. Bu öfke ve nefret zehrinin hangi kılığa bürüneceği, kime zarar vereceği belli değildir. Bazen sınır tanımaz bir kıskançlık, bazen durdurulamayan takip ve tacizler, bazen de basbayağı cinayet veya intihar...

Irmaklar bile bir gün yorulabilir; öfke ve nefret bir gün tükenir, âşık özleminden yorgun düşer ve pes eder. Umutsuzluktan çöker, olduğu yerde yığılıp kalır. Bütün çabaların anlamsız olduğu, kafasına nihayet dank eder. Şimdi matem zamanıdır. Öyle bir matem gelir ki bunu depresyon hastalığından ayırt etmek imkânsızdır. Bu ölümcül umutsuzluk daha çok erkek âşığı vurmak eğilimindedir. Çünkü sevme becerisi düşük olan erkeğin genellikle güçlü bir sosyal ilişki ağı da yoktur. Yapayal-

nız hisseder kendini. Hırsını sigaradan, alkolden, hatta uyuşturucudan almayı dener. İşi gücü bırakabilir, hayata kahreder, her şey onun için kahır haline gelir. Lakin serde erkeklik vardır, ölür de belli etmez. Terk edilen kadın âşık da, depresyona benzeyen matem tepkileri verir. Zaten bünyesel olarak kadınlar erkeklerden iki kat daha sık depresyona yakalanırlar. Ama kadının acı çekmesi daha farklıdır. Hıçkırır, dostlarına anlatır, anlattıkça tekrar hıçkırmaya başlar. Durmaksızın konuşur, saatlerce ağlar, yemeden içmeden kesilir.

Kadın veya erkek terk edilmenin acısını, şöyle veya böyle, bizim anlattığımız gibi ya da kendine özgü bir biçimde ama mutlaka yaşar ve gün gelir acı da sona erer. O artık yoktur, kabul edilir. Aşk gider, kapıyı çalan hayattır. Aşk sel gibi geçip gitmiştir, hayat gelmiştir gelmesine ama içinde giden selden çok kum vardır. Selden geriye kalan kumlar, büyük ihtimalle insanı bir dahaki sefer aşk yaşantısında daha sağlıklı davranmak için uyarmak içindir. Hayat en büyük öğretmen, acı en güçlü hatırlatıcıdır.

İster aşk talebi reddedilsin, ister süren bir ilişkide terk edilsin, isterse de görünüşte her şey yolunda, normal olduğu halde iç-dünyasında yeterince sevilmediğini düşünsün hastalıklı bir aşk yaşantısının içinde veya sınırında olan kişinin hissiyatının temelinde “karşılıksızlık” bulunur. Çok insan muzdariptir aşkının, sevgisinin karşılıksız kaldığından. Bu aşk çilekeşlerinin önemli bir kısmı gerçekten zor durumdadır, başkalarına ve kendilerine zarar vermemeleri için mutlaka profesyonel yardım ihtiyaçları vardır. Biz de bu nedenle, hem yaşanan sorunların hafife alınıp geçirtilmemesi, hem de daha iyi tanınıp yardım istenmesi için şimdi aşkın sağlıklı ve hastalıklı hallerini anlatacak, sonra da “karşılıksız aşk sendromu” başlığı altında aşk hastalıklarını daha ayrıntılı biçimde ele alacağız.

Her Kişiliğin Aşkı Yaşamayı Farklıdır, Bazısı Hastalıktır

Aşk, sevginin türlerinden birisidir ve görüldüğü gibi çok zor, değişik bir yaşantıdır. Öylesine zor ve değişiktir ki, aşk diye bir yaşantı olduğunu bilmeseydik, bu ruh haline pekâlâ “ruhsal rahatsızlık” diyebilirdik. Aşkın bu hastalığa yakın hali, aşk üzerine yazılmış sanat eserlerinde, şarkı sözlerinde, hikâye ve romanlarda o kadar çok görülür ki! Âşık da kendi ruh halini anlatabilmek için en çok deliye benzediğini, aşkından deli divane olduğunu söyleyip durur. Onların bu sızlanışları ve delilik benzetmeleri, bazen insanlarda aşkın sağlıklı insan işi olmayacağına dair bir etki bile bırakabilir. Aşkın sadece, deliliğe yaklaşmış insanların kapısını çalacağı düşünülebilir. Oysa asla böyle değildir. Bu kitap boyunca vurgulayıp durduğumuz gibi aşk, hepimizin sağlıklı sağlıksız, yaşlı genç herkesin kapısını çalabilir, insan olan herkes, bu insanlık halinden payına düşeni alabilir. Elbette herkesin âşık olması gerekmiyor, birçok insan aşk durağında bir an bile durmaksızın tamamlayıp gidebilir dünya hayatındaki yolculuğunu. Ama sevme becerisi hemen hemen yok diyebileceğimiz ağır içe kapanmayla seyreden “şizoid”, kendisini asla başkasının yerine koyamayan, kendinden başka kimseyi düşünmeyecek kadar vicdansız olan “narsis-

tik” ve anti-sosyal kişilik bozukluğu olanlar dışında herkes aşkla müşerref olabilir. Aşk, karşılaştığı insanın ya da kapısını çaldığı (aslında aşk bize gelmez biz aşka gideriz) kişinin hangi kişilik özellikleri taşıdığına bakmaz. Onu içeri buyur eder, nasıl bir yaşantı vaat ediyorsa ayrım yapmaksızın onu her gelen konuğa yaşatır. Ama herkes bu yaşantıyı aynı ölçüde kaldıracak donanımında değildir. Karşılaştığımız sıkıntılar, yaşadığımız olaylar, hatta seyrettiğimiz bir film bile hepimizde benzer etkiyi göstermez. Kimilerimiz bazı yaşam olaylarını yüklenemeyiz. Olayların ağırlığı altında ezilir, dağılıp gideriz. Aşk, başımıza gelebilecek, katlanması en zor yaşantılardan biri. Onun için bırakın ruhsal yönden güçlükler yaşayan, kişiliğinde zafiyetler olanları, en güçlü olanlarımızı bile sersemletip yere yıkabilir. Bu yüzden aşktan söz ederken onun bu zorluk ve değişiklik özelliklerini hep aklımızda tutmalı, böyle bir yaşantının en sağlıklı insanları bile sarsacağını unutmamalıyız.

Aşık olabilmek için sevme becerisini asgari düzeyde de olsa edinmiş olmak gerekir, ki çok ağır kişilik bozukluklarını ve insani özelliklerde yıkım getiren ruhsal ve fiziksel hastalıkları ayrı tutarsak insanların kahir ekseriyetinde bu becerinin olduğunu söyleyebiliriz. Sevme becerisi, bebeklik ve çocukluk döneminde aile ilişkileri sırasında edinilir, daha sonraki yıllarda pekişir, olgunlaşır ya da tersine olumsuz bir gelişmeyle körelebilir. Sevme becerisinin olgunluk düzeyi, diğer birçok başka şeyin yanı sıra aşk yaşantısının sağlıklı olup olmayacağını belirler. “Diğer birçok şey” dediğimizde, aşk yaşantısının güçlük düzeyini ve uyum durumunu etkileyen faktörleri, örneğin kendimizin ve âşık olduğumuz kimsenin o sıradaki ekonomik, sosyal, medeni, biyolojik-tıbbi durumunu, hayat tecrübemizi, yaşadığımız sıkıntıları, baş etmek zorunda olduğumuz dertleri anlatmak istiyoruz. Tüm bu faktörler, kimi zaman öylesine olumsuz bir biçimde bir araya gelir ki, olgun bir sevme beceri-

miz ve sağlıklı bir kişilik yapımız olmasına rağmen aşk yaşantımızda hastalıklı, tuhaf görünümler sergileyebiliriz. Önce şu “sağlıklı” diye nitelediğimiz aşk yaşantısında olması gereken özellikler üzerinde duralım:

Sağlıklı aşk yaşantısı, aşkın, hayatı olduğu gibi karşılayan, kaderiyle boğuşmayan, olgun bir kişilikteki icrasıdır. Olgun kişilik, olgun savunma düzenekleri içinde yaşar aşkı. En çok oyuna benzeyen dünya hayatında, hayat mücadelesinde aşkı ve sevgiliyi kendisine sunulan varolma, bilgeleşme fırsatı olarak görür. Aşkı ve sevgiliyi yüceltmeyi, kendisini yeterince onlara adamayı bilir. Aşkı ve sevgiliyi üstün tutar ama mutlaklaştırmaz. Elbette aşk yaşantısının kaotik ortamında birçok gelgitler yaşayabilir ama son tahlilde iyi bir sevgili olmak, sevgilisinin gönlünü hoş tutmak için çalışır.

Aşkını sağlıklı bir biçimde yaşayan âşık, sağlıklı her insanın yaptığı gibi kendi sınırlarının farkındadır. Neyi arzu ettiğini, bu arzuya ulaşmak için sevdiğini nereye kadar zorlayacağını bilir. Haddi aşmaz. Belki zaman zaman aşktan başı döner, akli karışır, hiçbir şeyi tam manasıyla bilemeyecek duruma gelir ama haddini bilir. Durulacak yerde durur, diretmez, kimseyi rahatsız etmez, özellikle sevdiği insana zarar gelecek diye ödü patlar, arzusunu baskılayabilir. Bir ayağı hep gerçekliktedir, hep gerçeğe uygun davranmaya, iletişimi sağlıklı biçimde sürdürmeye gayret eder. Zaman zaman işlerin yolunda gitmeyebileceğinin, karşısındakinin de bir insan olduğunun, frekansların arada bir tutmayabileceğinin farkındadır. Aşkta esas olanın karşılık beklemeden vermek ve adanmak olduğunun bilincindedir, hayal kırıklıklarında, yaşadıklarını içine gömebilir. Kendi onuru da, sevdiğinin onuru da onun için çok önemlidir, gerekirse kavuşamamayı göze alır ama onurları ayaklar altında çiğnetmez. Zorla güzellik olmayacağını;

insanın birisini sevip sevmeyeceğinin, duygularının tamamen iradi bir denetim altında tutulamayacağını çoktan anlamıştır. Sevgi dilenmez ama karşılık alması halinde dünyaların kendisinin olacağını da bildirmekten geri kalmaz. Ortılığı velveleye vermez, tehditten rüşvet, üçüncü kişilerden medet ummaz. Aşkın kendisini için bir bağış olduğunu bilir, aşkı âşık olmasa bile ona yeter.

Kavuşma gerçekleşmişse, bunun kendisi için paha biçilmez değerinin farkındadır. Sevgilisi ne kadar mutlu olursa, aşkın sağlıklı bir sevgiye dönüşme ihtimalinin o kadar güçlü olacağını sezinler. Davranışlarını bu bilinçle ayarlar. Karşılıklı güveni zedeleyecek davranışlardan da, aşkını gerekçe gösterip sevgilisini sıkboğaz etmekten de kaçınır. Taleplerinde hiçbir zaman arsızlık düzeyinde ısrarcı olmaz, mahcubiyetini hep muhafaza eder. Bu mahcubiyet gerçekten de sağlıklılık ölçütü olarak çok önemlidir. Sağlıklı âşık mahcuptur, mahzundur, hüznölüdür. Onun hüznü kederden farklıdır, içinde hep umudu barındırır. Bu yüzden, gerçek aşklar aslında başkalarınca hiç bilinmeden kalır. Ortalık ayağa kalkıyorsa, dedikodudan göz gözü görmüyorsa, gürültü patırtıdan geçilmiyorsa, her yer kan revan içindeyse emin olun orada aşk olsa bile kaliteli ve sağlıklı bir sevgi değildir bu.

Sağlıklı aşk yaşantısı için saydığımız bu ölçütleri iyi anlayabilirsek, hastalıklı aşkları daha iyi tanıyabileceğimiz gibi, aşka düştüğümüzde hele hele imkânsız bir aşka düştüğümüzde ne yapacağımızın da yol haritasını edinmiş oluruz. Her aşk yaşantısı evlilikle, beraberlikle nihayetlenecek diye bir kural yoktur. Hatta hepimiz içten içe biliriz, aşk yaşantılarının çoğunun evlilikle, beraberlikle bitmediğini. Olgun âşık, yalnızca âşık olduğu kimseye değil, hiç kimseye, özellikle çevresindekilere zarar vermeyen, sevdiklerini sakınan birisidir. Hem aşkını,

hem hayat mücadelesini bir arada sürdürür, zorluğu, cefayı bile bile. Olgun âşığın içinde yaşadığı, yaşattığı büyük gerilimler, türküler, şiirler, büyük sanat eserleri olarak dışa vurulur. Kavuşmak muhteşemdir ama insan olmak, kimseye zarar vermemek ondan da yüce. Bazen beklemek, korkaklık aşka ihanet, bize bahşedilene sırtını dönmektir ama bazen sabır, en yüce erdem, en insani eylemdir.

Bu özellikleri gösteremeyen, insani bir ahlaki gerilimden nasipsiz aşk yaşantıları hastalıklıdır, patolojiktir. Ancak bu özelliklerin oldukça sübjektif (öznel) olduğunu söylemeliyiz. Sübjektiflik hem bizim tarafımızdan belirlendiği, bizim ifadelerimizle dile getirildiği içindir, hem de pekâlâ herkesin “Benim aşkım tam da burada söylendiği gibi ve sağlıklı” deme hakkı olduğu için. O halde sağlıklı ve hastalıklı aşk ayrımı yapabilmek için daha objektif (nesnel) ölçütlere ihtiyacımız var.

Aşk yaşantısının sağlıklı olup olmadığının şimdilik bulabildiğimiz en iyi ölçütü, âşığın aşka yatırdığı beklentinin düzeyi ve bu beklentinin karşılanıp karşılanmadığı konusundaki hissi sağlayabilmektedir. Doğayı, bir çiçeği, bir hayvanı, bir manzarayı sevdiğinizde, daha doğrusu doğadaki bir şeyi sevebilme becerisi gösterdiğinizde hissettiğiniz mutluluk ve coşkuyla belli edersiniz sevginizi. Onlardan ayrıca bir karşılık beklemezsiniz. Ancak insan ilişkilerine gelindiğinde sevgi, doğaya karşı hissettiğimizden çok farklılaşır, karşılık bekler, özgürce bir akışa bırakamaz kendisini. Sevgimize karşılık beklemek, onu istediğimiz gibi dışa vurmaya çalışmamız, kendimizi karşıımızdakinin tepkilerine göre ayarlayacağımız anlamına gelir. Birçok insanda sevmeye becerisi olmasına rağmen, sevmeye becerisini olgunluk düzeyinde geliştirmiş insanlarda bile aşkın sağlıklı bir biçimde yaşanamamasının nedeni bu “karşılıklık beklentisi”dir. Tam bir fasit daire oluşturur karşılıklık

beklentisi, aşk için uğraştıkça batarsınız, battıkça uğraşırsınız. Beklenti, beklenen şeyin gerçekleşmeyebileceği korkusunu doğurur, korku da hayal kırıklıkları ve bozgunlara yataklık eder.

Bazıları bu kadar olumsuzluklara yol açıyorsa karşılık beklemeden sevmeyi, sevgiyi özgür bırakmayı önerebilir. Ama bu tür öneriler, naif ve çocukça olmaları bir yana, insan varoluşuna, tabiatımıza da aykırıdır. İnsan arzusunun ayırt edici niteliği, başkasının arzusunu arzulamaktır. İnsani arzu mutlaka karşılık bekler. Bir bakıma aşkı aşk yapan da, bu beklentinin yüksekliği, içimizden gelen okyanusvari buluşma dalgası, cennet vaadinin gerçekleşmesi hissidir. İnsan ilişkileri sırasında beklentilerimiz farklı farklıdır. Karşılaştığımız birinden sadece selamımıza karşılık vermesini, bir başkasından bizi sevimli bulmasını ve kabul etmesini bekleyebiliriz. Gündelik yaşantımız sırasında insanlardan beklentilerimiz genellikle bununla sınırlıdır. Ama bazı insanlar beklentilerimizi de yükseltir. Örneğin ailemizden, akrabalarımızdan daha yüksek bir beklenti içindeyizdir. Beklentimizin yüksek olması için genetik yakınlık şart değildir. Karşılaştığımız bazı insanlar, bizim için öylesine önem kazanır, öylesine içimize işlerler ki, onların da bizi çok sevmesini, ayrı bir değer vermesini, hayran olmasını ve bizden etkilenmesini isteriz. Bir insandan bu tür beklentilerimiz yükseldikçe, onun sosyal hiyerarşimizdeki yeri de güçlenir, zaten genellikle bu tür kimselerle yakın, arkadaş, dost oluruz.

Aşk ilişkisinde ise beklentiler dorukta, o kadar doruktur ki, yükseklikten başımız döner, saçmalamaya başlarız. Sınır tanımayan beklentilerimiz, hastalığa çok yakındır, hatta hastalık işaretidir. Karşımızdaki insanın bize tapmasını, ayaklarımızı kapamasını, tamamen teslim olup bağımlı hale gelmesini, düşüncelerinin başka hiçbir şeye yer bırakamayacak kadar felç olmasını, hiçbir eleştiri getirmeden bizi yüceltmesini, eli-

mizde bir oyuncak olmasını istemek... Bu ifadelerin geçtiği şarkı sözleri geliyor gözümüzün önüne. Bu tür temaları olan şarkıları dinleyip zevk aldığımıza göre demek ki bu şarkılarda geçen sözlerle bir ünsiyetimiz, bir gönül bağımız var; demek ki sevdiğimizden biz de bunları bekliyoruz. Ama eğri oturup doğru konuşalım, bu sözlerde sağlıklı bir ilişkinin esamesi bile okunmaz. Demek ki aşk sırasında hissiyatımız hastalığın sınırlarında dolanmaktadır.

Herkesin aşktan beklentisi, kendisine, kendi kişiliğine, o sıradaki ihtiyaçlarına göre değişir ama her halükarda yüksektir. Beklentimizin ne kadar yüksek olduğu, karşılanmaması halinde yaşayacağımız hayal kırıklığı ve bozgunun da şiddetini gösterir. Beklentimizin neden yüksek olduğu hakkında birçok laf edebiliriz. Hayatımızın şansını yakalamışsızdır, kader bu kez yüzümüze gülmüştür, ruh ikizimizle karşılaşmışsızdır vs. Böyle birçok neden sayarız âşıkken kendi kendimize. Bunlar âşıkken uydurduğumuz sözler, hayal dünyamızın mahsulleridir, ne kadar doğru olduklarının bizden başka bir ölçüsü, ölçücüsü de yoktur. Ama beklentimizi yükselten psikolojik nedenler arasında yer alabilecek bir özellik mutlaka bilinmelidir. Bu da, özellikle çocukluğumuz boyunca yaşadığımız örselenme ve reddedilmelerdir. İnsanın başına gelebilecek en acı şeylerden biri, bizi sevmesini istediğimiz birisi tarafından sevilmemektir. Reddedilmek insanı çok incitir, derinden yaralar. Çocuklukta yaşadığımız reddedilmeler, o sırada bunlarla baş edecek mekanizmalara sahip olmadığımızdan çok daha can acıtıcıdır, belleğimize kazınır. Aşktan beklentilerimizin yüksek olmasında, geçmişin reddedilme anıları, yeniden reddedilme korkusu rol oynayabilir. Onarılmamış acılarımızla işimizi bitirmeden, geçmişin yaralarını sarmadan aşk yaşantısındaki dengeleri gözetebilmemiz çok ama çok zordur.

Her neyse, demek ki reddedilmiş olmak, aşkımıza yeterince karşılık alamadığımızı hissetmek, bazen gerçekten başımıza gelse de, çoğu zaman kendi beklenti düzeyimizle yakından ilgilidir. Çok rahatlıkla söyleyebiliriz ki, aşkına hiç karşılık alamamış, bırakın karşılık almayı hor görülmüş bir âşığın yaşayacağı acı, insanın başına gelebilecek en şiddetli psikolojik acılardandır. Yaşadığımız acıların ve yıkımların; ileride hissedeceğimiz nefretin, göstereceğimiz şiddetin, algı ve düşüncelerimizdeki bozulmanın ana rahmi olduğunu binlerce psikolojik araştırmadan dolayı artık ezbere biliyoruz.

Hastalıklı, patolojik aşk yaşantılarının en temel özelliği, karşılıksızlık duygusudur. İster gerçek ister hayali bir ilişki içinde yaşansın, patolojik âşık, sevgisine asla istediği gibi bir karşılık alamadığı inancındadır. O en çok sevendir, en çok acı çekendir; sevgiliye acımasız bir zalim. Hastalıklı, patolojik aşk yaşantılarında özgecilik ve yüceltme inanılmaz boyutlardadır; adeta âşığın kendiliği silinmiştir ama dikkatli bakıldığında bu mazokistik kıvrınmanın altında ciddi bir manipülasyon çabası görülür. Sevgili, ne yapıp edip ona istediğini vermelidir. Karşılıksızlık duygusu yaşayan hastalıklı âşık, dilediğini alabilmek için, isteğini küçültür, kendisine acındırır. “Birazcık sevgi”, “sadece bir merhaba”, “tatlı bir gülümseyiş”e kadar indirir sevdiğinden beklentisini. Sevdiği, bunlardan birisini verse, dünyalar onun olacak, daha başka hiçbir şey istemeyecektir. Âşık-sevgili ilişkisi, dilenci-sadaka sahibi ilişkisi gibi bir hal alır. Bu sevimsiz, insanda hoş izlenimler bırakmayan tutum, tam bir kandırmacadır, hem kendisini hem karşısındaki insanı kandırmaca. Dolayısıyla ortada, işleyen bir özgecilik ve yüceltme değil, karşısındakini hiçe sayan, ona kendi dilediği biçimi vermeye çalışan bir düzenek vardır. Hastalıklı aşk yaşantısında, esas olan yaşantı değil gösteridir; hayat mücadelesi olduğu gibi kabullenilemediğinden hep başkasından yardım

dilenir. Sevgiliye yönelik manipölasyon düzeneği kitlelere yönelik olarak da sürdürölür; kitleler de arkaya alınmaya çalıılır. Kendisini yerden yere atarak, göröllebilecek en yüksek yere çıkarak “ne çok seven ve acı çeken bir insan” olduğunu anlatmaya, kendisine acındırmaya çalııacak kadar ileri gidebilir hastalıklı âşığın tutumları. İnsanı yaralayan, bir insan kardeşinin geldiği durumdan dolayı utanç, suçluluk karışımı duygular yaşıatan bu tür tutumlardan fayda elde edildiği şimdiye kadar görölmemiştir. Bazen geçici başarılar sağlansa bile, böyle çürük bir temele dayalı bir ilişkinin yürümeyeceğini, eninde sonunda hayatın gerçekliği karşısında tuz buz olup gideceğini herkes bilir.

Aşk acısını hastalık düzeyinde yaşıayan kişilerin, içlerinden böyle güçlü hisler, acındırma duyguları gelse bile ne yapıp edip bunları davranışa dönüştürmemeleri gerekir. Zira bu tutumlarla insanlık onuru ayaklar altına alınmakta, sadece kendisinin ve sevdiği insanın değil tüm insanlığın onuru çiğnenmektedir. Âşık, içinden hastalıklı hisler gelse bile, bunların aşkla değil kendi hastalığıyla ilgili olduğunu bilmeli; aşkı, sevdiğini yere düşürmemelidir. İnsan umutla olduğu kadar korkuyla ve acıyla da dolu bir varlıktır, hepsinden çok çok vardır ömrün değir-meninde. Bazen acılara, ıstıraba katlanmaktan başka yolumuz kalmaz. Bu cesareti göstermek, ıstıraba katlanacak cesaretle davranmak, önce insanlığı ve aşkı ve belki de karşılıksızlığından bizar olunan aşkı kurtaracaktır.

Hastalıklı aşk yaşıantıları böylesine sıkıntılıdır ama ne var ki zaman hastalıklı aşkların zamanıdır. Kimse artık yukarıdaki öğüt ve önerilerimiz türünden şeyler söylemiyor hastalıklı âşığa. Modernliğin bireycilik ve eşitlik idealleri birçok olumlu sonucun yanı sıra, özellikle medya ve iletişim teknolojileri nedeniyle bazı zaafılara da yol açıyor. Modernliğin bu zaafının

neticesinde, kişilerarası alana sağlıklı olan değil de, psikopatolojik olan insani yaşam materyali daha kolay sızıyor; ne sızması, psikopatolojik olan, tüm kamusal yaşantıyı istila ediyor. Hastalıklı ruh hallerinin istilası, aşk gibi diyaloga dayalı ikili alanlarda daha belirgin hale geliyor. Şu sokaklara, medyaya, revaçtaki şarkı sözlerine, ödüllü filmlere bir bakın, ne demek istediğimizi hemen anlayacaksınız. Sürekli manipülasyona ve karşısındakini etkilemeye yönelik tüm bu eserlerin içerikleri. Hem âşıkları manipüle ediyorlar, hem de başka insanları. Sağlıklı aşk yaşantıları "sıradan"lıkla damgalanarak buralardan kovuluyor, zira öne çıkmak için gösteriye uygunluk ve eksantrik olmak gerekiyor.

Elbette bugün de milyonlarca insan, sessiz sedasız sağlıklı aşklar yaşıyor. İşin kötü yanı, çoğunluktaki sağlıklı insanlar değil de hep diğerleri kendilerini ortaya attıklarından, onların yaşantıları aşk sanılıp alkışlanıyor.

“Karşılıksız Aşk Sendromu”

Kitabımızın yazarlarından Dr. Erol Göka, kendisine başvuran insanlardan ve tıbbi literatürden yola çıkarak, hastalıklı aşk yaşantılarını “karşılıksız aşk sendromu” adıyla bir spektrumu içinde göstermeyi denedi, çalışmalarını akademik platformlarda sundu, bilimsel dergilerde, son olarak “Hayata ve Aşka”da olmak üzere kitaplarında yayınladı. Ona göre, biraz önce bizim “aşkı hastalıklı biçimde yaşayanlar” dediğimiz kimseler, “karşılıksız aşk sendromu” adını verdiği bir hastalık içinde ele alınabilirdi. Dr. Göka’nın tanımlamaya çalıştığı “karşılıksız aşk sendromu’nda, hastalıklı aşk yaşantılarındaki belirtiler, kullanılan savunma mekanizmalarına ve kişiliğin gelişim düzeyine göre hafiften şiddetliye doğru bir hiyerarşi gösteriyordu. Yalnızca psikiyatri uzmanlarına değil, kendisinin ya da karşısındaki insanın aşk hastası olup olmadığını anlayabilmek açısından herkese yardımcı olabileceğini düşündüğümüz için şimdi size “karşılıksız aşk sendromu”nu yeni vaka örnekleriyle ve yeni bir anlatım diliyle burada bir kez daha sunmak istiyoruz. Yeni vaka örnekleri sunarken bir değişiklik yaptığımızı belirtmeliyiz. “Karşılıksız aşk sendromu” spektrumundaki tanıların gerçek hayatta ne kadar bulunup bulunmadığını sınamak için bir hekim arkadaşımızdan Dr. Murat Beyazyüz’den bura-

da tanımlanan tabloya uygun düşen hastalarının hikâyelerini (elbette tüm etik kuralları yerine getirerek, bu kişilerin kim olduklarının bilinmesine asla imkân tanımayacak biyografik bilgi tahrifatları yaparak) bizimle paylaşmasını istedik. Bir çırpıda yazıp verdi, çok teşekkür ederiz kendisine. Böylece her ruh sağlığı profesyonelinin bu tür durumlarla karşılaştığını da biraz olsun göstermiş olduk.

“Karşılıksız aşk sendromu” tek bir rahatsızlık değil, bir spektrum hastalığı. Spektrumun en başında hastalığın en hafif, normale yakın olan şekli, diğer ucunda ise en şiddetli, ağır bir ruhsal rahatsızlık olan şekli var. Elbette diğer psikiyatrik hastalıkların seyri sırasında da aşkla ilgili olduğu düşünülecek ifadeler, yakınma ve belirtiler ortaya çıkıyor ama “karşılıksız aşk sendromu” tanısı bunları kapsamıyor. Kişide zaten başka bir ruhsal rahatsızlık varsa, ona ayrıca “aşk hastası” demek doğru değil. Öncelikle bunu belirtmeli; yani “karşılıksız aşk sendromu” içinde değerlendirdiğimiz kişinin başkaca bir ruhsal rahatsızlığının olmaması gerektiğini söylemeliyiz.

Aşk hastalıklarının kişilik bozukluklarıyla ilişkisi hakkında başka bir hususu daha vurgulamamız lazım. Daha önce hastalıklı aşk yaşantılarının en genel işaretlerinin neler olabileceğinden bahsettik. Şimdi de “karşılıksız aşk sendromu” başlığı altında teker teker bu aşk hastalıklarını ele alacağız. Bu belirtileri gösteren insanlarda ille de bir kişilik bozukluğu olması gerekmiyor. Kişilik özellikleri, bugün çağdaş psikiyatrik sınıflamalarda tanımlanmış olan kişilik bozukluklarının hiçbirisine tamamen uymayabilir, insanın herhangi bir kişilik bozukluğu olmayabilir ama pekâlâ “karşılıksız aşk sendromu” içinde tanımlanacak bir aşk hastalığına yakalanabilir. Önceki bölümlerde ifade ettiğimiz “bazı kişilikler aşk gibi zor bir yaşantıyı kaldırarak güçte olmayabilir” yargısı, sözlerimiz yan-

lış anlaşılabilir, aşk hastalığına yakalananlar kişilik bozukluğu olanlardır şeklinde yorumlanmamalıdır.

“Karşılıksız aşk sendromu” spektrumunun en hafif hastalığı “mazokistik, normal sınırlara yakın aşk hastalığı”dır. Spektrumun en başında yer alan ve çok sık görülen bu hastalığı, normal aşk görünümüne çok yakın olduğu için, teşhis etmek çok zordur. Çünkü birçok kimse ve ruh sağlığı profesyoneli tarafından normal aşk tablosu sanılarak atlanabilir. Dolayısıyla da aslında profesyonel yardıma ve danışma hizmeti almaya ihtiyacı olan bu insanlara destek verilemez.

Hastalığın tanımlayıcı özelliği, tüm âşıklarda görülen normal bir durum olan aşk acısının “mazokistik” boyutlara varması, kişinin adeta kendisini acıtacak, yarasını kanatacak tutumlar içine girmesidir. Çünkü âşığın aşk ilişkisine bakışında sağlıklı özellikler vardır. Bu hastalığa yakalanmış âşığın en göze çarpan, diğer davranışlarını da belirleyen düşüncesi, “Onun ihtiyaçlarını yalnızca ben karşılayabilirim. Benim ihtiyaçlarımın da yalnızca onun tarafından karşılanmasını istiyorum” şeklindedir.

“Mazokistik aşk hastalığı”nın herhangi bir kişilik bozukluğuyla doğrudan bir ilişkisi olduğunu söyleyemeyiz ama âşığın kendisine ve sevgilisine yüklediği özelliklerden, kolayca annesi için her şey olmak isteyen ve aynı zamanda ondan her şeyi talep eden bir çocuk profilini görebiliriz. Nasıl böyle bir çocuk, annesiyle aralarında tam bir karşılıklılık ve frekans tutması bekliyorsa, öyle bir beklenti içindedir mazokistik âşık. Sevdği insan ne bir eksik ne bir fazla, tamı tamına onun gibi olmalıdır. Aralarında birazcık uygunsuzluk belirdiğinde, başına bir felaket gelmişçesine kendini yerlere atacak, ağlayıp sızlanmaya başlayacaktır. Mazokistik âşık, sevdiğine devamlı surette “Ne düşünüyorsun?”. “Bir yanlışlık mı var?”. “Kızgın mısın?” diye

sorar durur. Görünüşte sevdiğiyle çok ilgili gibidir ama bu ilginin altı biraz deşilse, onu kendisine uydurma çabası göze çarpar. Bu yapış yapış, tutkal gibi yoğun ilgi kimsenin hoşuna girmez. Hayatta en çok istediği şeyin çocuğunu kucağına almak olduğunu söyleyen anne bile, bir süre sonra onu kucağından bırakma gereğini hisseder, anne bırakmasa da çocuk kucaktan sıkılır, inmek ister. Mazokistik aşk hastası, ya yapış yapış ilgisiyle sevdiği insanın canına tak ettirir, onu kaçıtır ya da sevdiğinin kişilik özellikleri de böyle bir ilişkiye uygunsa onu da aşk oyununa katar.

Mazokistik âşık için hayatta olabilecek en büyük felaket, kendisiyle sevdiği arasında bir farklılık, bir arzu çatlağı belirmesidir. Böyle olduğu zamanlarda zaten oldukça yoğun olan ilgisini doruğa çıkarır. Eee tabii, karşılığında da aynı şekilde yoğun ilgi ister. Böyle zamanlarda, hele bir de o sıralarda etrafta dolaşan üçüncü bir kişi varsa, kıskançlık ve ilişki krizleri aşkı cehenneme çevirir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi mazokistik aşk hastası, bir insanın arzusunun ve ihtiyaçlarının bütünüyle doyurulabileceğine dair çocuksu bir inanca sahiptir. Gerçek hayatta yerine getirilmesi imkânsız olan bu talep yüzünden çıkar tüm sorunlar. Mazokistik âşık, kimi zaman sevdiğinin tamamen sahibi olduğunu hisseder, kimi zaman onu bir başkasına kaptırdığının acıklı şüphesini yaşar. İki his de, sağlıklı bir aşk yaşantısında olmaması gereken hastalıklı ruh halinin göstergesidir. Sevdiğine, bir türlü uzun süreli olarak güven duyamaz. Hep “Doğru mu yapıyorum?” endişesini taşır. Bazen, sevdiğine tamamen sahip olduğunu hissettiği anlarda şişindikçe şişinir ama en küçük bir endişede “Ben hiçbir işe yaramayan, beş para etmeyen değersiz biriyim” diye sızlanmaya başlar.

Mazokistik aşk hastalığındaki psikolojik özelliklere dikkatlice bakacak olursak, sürekli skor peşinde koşan iflah olmaz

çapkınların, kendilerini aşk yaşantısında sevdiğinin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak kadar güzel ve mükemmel buldukları halde kadın-erkek ilişkilerinden kaçınanların da benzer ruh hallerini taşıdığını görürüz. Onlar da yüzde yüz tatmin, tam bir karşılıklılık peşinde koşarlar aslında. Oradan oraya zıplamalarının ya da kasım kasım kasılmalarının nedeni budur. Şimdi “mazokistik aşk hastalığı”nı bir vaka örneğinde görelim:

[Bir dostumun vasıtasıyla bana ulaşmıştı. “Merhaba”dan sonraki ilk cümlesinde ciddi bir desteğe ihtiyacı olduğunu belirtiyordu. Tanışmamız bile bu cümleden sonra oldu. Kemal 30 yaşında, özel bir şirkette oldukça iyi bir maaşla çalışan bir bilgisayar mühendisiydi. Yoksul bir ailenin çocuğuydu, ama Türkiye’nin en iyi üniversitelerinden birine girmeyi ve oradan dereceyle mezun olmayı, hatta burslu olarak yurt dışında bir sene eğitim almayı başarmıştı. Görüşme bir süre, Kemal’in kendi meziyetlerini ve benzersizliğini ortaya dökmesiyle devam etti. Duruma müdahale etmek zorunda kaldım ve sorunun ne olduğunu anlamaya çalıştım. Sekiz ay öncesine kadar Kemal’in hayatı gayet iyi gidiyordu, fakat sekiz ay önce “kapıldığı bir aşk” yüzünden bütün yaşamı allak bullak olmuştu. Bu aşkın, ilahi bir elle içine sokulduğunu düşünüyordu. Âşık olduğu kişi uzun zamandır görmediği bir üniversite arkadaşıydı ve aşk macerası bu arkadaşıyla bir alışveriş merkezinde karşılaşmasıyla başlamıştı. Bir saat kadar bir kafede oturup sohbet etmişler, ayrılırken de birbirlerinin telefon numaralarını almışlardı. Kemal, eve döndüğünde âşık olduğunu fark etmişti. İçine düştüğü aşk yüzünden kendisini zayıf hissediyordu. Acaba Aslı’da da buna benzer duygular oluşmuş mudur diye merak ediyordu.

Üç beş gün kadar ne yapacağını düşündükten sonra onunla konuşmaya karar vermişti. Eline telefonu alıp aramaya niyetlendiyse de buna cesaret edememiş, mesaj

yazmanın daha iyi olacağını düşünmüştü. Önce hal hatır sormuş, mesajının samimi bir şekilde cevaplandığını görünce bir adım daha atmaya yeltenmişti. Kendisini iyi hissetmediğini, çok farklı bir ruh hali içinde olduğunu, hiçbir şeyle ilgilenmediğini yazmıştı. Aldığı cevap aynı samimiye-ti taşıyordu: “Senin için bir şey yapabilir miyim?” Bunun üzerine Kemal biraz daha cesaretlenmiş ve “Benim için çok şey yapabilirsin ve hatta yalnızca sen bir şeyler yapabilirsin” diyen bir mesaj daha göndermişti. Aslı ne yapabileceğini sorduğunda ise daha fazlasını söyleyememiş, küçük manevralarla sohbeti kapatma yolunu seçmişti.

Ertesi gün saatlerce ondan bir ses çıkmasını beklemişti. Sonunda beklediği olmuş, gecenin geç bir saatinde telefonuna bir mesaj gelmişti. Aslı Kemal’e nasıl olduğunu soruyordu. Kemal yine kötü olduğunu, kendisini çok çaresiz hissettiğini ve onu görmek istediğini söylemişti. Birkaç gün sonra görüşmüşler ve Kemal aşkını açıklamıştı. Bu ilan-ı aşk karşısında Aslı’nın suratı birdenbire asılmış, kaşları çatılmıştı. Genç kadın, sağ elindeki yüzüğü göstererek sözlü olduğunu söylemişti. Kemal daha önce yüzüğü hiç fark etmemiş ve onun hayatında biri olup olmadığını öğrenmeyi aklına bile getirmemişti. Çaresizce özür dilemiş ve oradan ayrılmıştı. Günlerce mesajlar yazarak af dilemiş, fakat her mesajında da duygularının derinliğini ve büyüklüğünü anlatmayı ihmal etmemiş, yaptığı hatanın(!) bu duygulardan kaynaklandığını söylemişti. Sonra mesajlaşmalar devam etmiş ve Kemal, bulunduğu yere nasıl geldiğinden, ne çilelere göğüs gerdiğinden bahsetmeye, ne kadar büyük işler başardığını anlatmaya başlamıştı. Bu sohbetlerle aşk konusu kapanmıştı, fakat Kemal hâlâ acı çekiyordu.

Bunları dinledikten sonra, Kemal’in benden, bu aşktan kurtulmak veya çektiği acıyla baş edebilmek için tavsiyeler isteyeceğini düşündüm. Ama o beni şaşırtan bir istekte bulundu: “Hiç kimse onu benim sevdiğim kadar sevemez,

benim kadar mutlu edemez, fakat o bunun farkında değil. Bunu doğrudan söylemek hoş olmaz. Sizden bunu anlaması için neler yapabileceğim konusunda bana yardımcı olmanızı istiyorum.” Kemal’e kendisine yardımcı olmak istediğini, fakat öncelikle hangi konuda yardıma ihtiyacı olduğunu birlikte tekrar gözden geçirmemiz gerektiğini söyledim.

Kemal bir sonraki randevusuna gelmedi. Yaklaşık bir ay sonra beni aradı ve randevu istedi. Geldiğinde son derece bitkin görünüyordu, fark edilecek kadar kilo vermişti, kılığı kıyafeti özensizdi. Görüşmediğimiz bir ay içinde Aslıyla diyalogunu daha da geliştirmiş, genç kadının sözlüsüyle tanışmış, hatta üçü birlikte birkaç kez dışarı çıkmışlardı. Aslı, Kemal gibi bilgisayar mühendisiydi, devlete bağlı bir kurumda çalışıyordu; sözlüsü ise avukattı. Sohbetleri sırasında Kemal birkaç kez avukatlığın ahlaki bir meslek olmadığını, avukatların bazen haksız olduğunu bildikleri insanları bile savundüğünü söyleyerek tartışma başlatmış ve kendince bu tartışmalardan hep galip çıkmayı başarmıştı. Üçü birlikte oldukları zaman bütün masrafları hep Kemal karşılamış, Aslı’nın sözlüsü elini cebine her attığında, esprili bir şekilde “O parayla sözlüne bir hediye al” diyerek onu hafife almaya çalışmıştı.

Yaptıkları hiçbir netice vermeyip Aslı yavaş yavaş kendisinden uzaklaşmaya başlayınca tekrar benden yardım istemeye gelmişti. Kemal’e yanlış gidenin ne olduğu konusunda birkaç alternatif düşünmesini önerdiysem de, tavsiyelerim hiçbir işe yaramadı. Ona göre bütün mesele, o avukatın çenesiyle Aslı’yı elinde tutmayı başarmasıydı. Avukat sözlüsü asla onu mutlu edemeyecekti, hatta Kemal avukatın Aslı’yı ne kadar az sevdiğini gösteren birçok kanıt da ulaşılmıştı. Mesela avukat, dışarı çıktıklarında Aslı’yı evine kadar bırakmak yerine dolmuşa bindirip gönderiyordu. Kemal bunu asla yapmazdı. Hatta birkaç kez avukatın,

yoğun işleri yüzünden Aslı'yı dolmuşa götüremeyişini fırsat bilmiş, genç kadını dolmuş durağına kadar götürmüş, sonra da "Seni yalnız gönderemem, hele dolmuşla hiç gönderemem" diyerek taksi tutup evine bırakmıştı. Fakat Aslı bu mesajı bile almamış, Kemal'den uzaklaşmaya, görüşme isteklerini geri çevirmeye başlamıştı.

Kemal, ne yapmayı düşündüğünü sorduğumda, artık Aslı'nın bazı şeyleri görmesi için zamanın geçmesini beklemeye karar verdiğini söyledi: "Galiba en iyisi o avukatla evlenmesi. O zaman neler kaybettiğini anlayacak. İşte o günü bekliyorum."

Bu cümleler kendimi çaresiz hissetmeme sebep olmuştu. Hastamın üzerinde bir etkim olmadığını fark ettiğimde, en azından onun huzurunu düşünerek, bu sonucu Aslı'dan uzak durarak beklemesinin daha iyi olabileceğini söyledim.

Kemal'i yaklaşık üç ay hiç görmedim. Bir gün onun başka bir meslektaşına başvurduğunu öğrendim. Meslektaşım benden Kemal hakkında bilgi almak istemişti. Kemal'le yaptığım görüşmeleri kısaca anlattım. Meslektaşımдан öğrendiğime göre, Kemal hâlâ aynı düşüncelerle yaşıyordu. Bu arada Aslı, avukatla evlenmiş, Kemal onların yaşadığı apartmana taşınmıştı. Geceleri yüksek sesle müzik dinliyor, avukatla sık sık tartışıyor ancak Aslı'ya karşı nezaketini hep koruyordu. Doğum gününde ona isimsiz bir paketle pırlanta bir kolye göndermişti. Üstelik her gün alkol almaya başlamıştı. Kemal bana ilk geldiğinde ne alkolün tadını biliyor, ne de ciğerleri tütün dumanını tanıyordu.]

"Karşılıksız aşk sendromu" adı verilen aşk hastalıkları spektrumunun normale yakın ucunun ikinci hastalığı "fanatik aşk, karasevda; obsesif aşk"tır (infatuation). Bazıları bizzat aşk ile fanatizm ve obsesyonun (saplantılı düşünce) psikolojileri

arasındaki benzerliğe işaret etse de bizce bu doğru değil. Bu kitap boyunca vurguladığımız gibi, aşk yaşantısının kendisini hastalıklı bir ruh haliyle özdeşleştirmek mümkün olmaz. Ancak aşk yaşantısı, uygun kişilik zeminleri bulunduğu hastalıklı biçimler alabiliyor ve “karşılıksız aşk sendromu” dediğimiz spektrum içinde değerlendirilen hastalık tablolarından birini gösteriyor. İşte bu hastalık tablolarından birisi, fanatizmin ve obsesyonun psikolojik özelliklerine inanılmaz ölçüde benzerlik gösteriyor, bunlar arasında bir ilişki olduğu çok açık.

Psikolojik bir bakışla fanatizm, bir düşünceye, bir kitaba, bir lidere, bir gruba katı bir şekilde bağlı olma; sağlıklı bir aidiyet biçimi olarak tanımlanabilir. Bilim çevrelerinde, fanatizmin psikolojisi üzerine çok şey yazılmış. Örneğin fanatikçe bağlanma ihtiyacının, benliğin (ego) bir bölümünü atmak pahasına, kendi benliğini çok katı kuralları olan bir gruba, kişiyle, ideolojiyle özdeşleştirmenin altındaki ruh halinin, kendini hayattaki belirsizliğe karşı savunmak olabileceği söylenmiş. Fanatik zihniyetin mutlakıyetçi niteliği; fanatik kimsenin varlığını dayandığı birtakım ilkeleri, kuralları ve normları mutlak kabul ettiği ve bunların yorumlanmasını, eleştirilmesini, değiştirilmesini kendisine ve başkalarına yasakladığı, inandıklarına körü körüne boyun eğebildiği vurgulanmış. Fanatiklerin ya hep ya hiç tarzı “siyah-beyaz” düşünce yapısıyla, kendilerini de dünyayı da böldüklerinin altı çizilmiş. Bu tür özellikler gösteren fanatizmin nedenleri arasında, daha çok psikolojik gelişim sürecinde bireyin kendiliğini “öteki”den ayıramaması ve bireysel sınırını kuramamış olması üzerinde durulmuş.

Fanatizm psikolojisi konusunda söylenenlerin, bazı âşıkların ruh haline birebir uyduğu kesindir. Ancak fanatizm hakkındaki bilgilerimiz hangi insanların fanatizme daha yatkın olacağını kesin olarak söyleyebileceğimiz bir düzeyde

değildir. “Fanatik aşk hastalığı”na yakalananlar üzerinde de henüz bilimsel çalışmalar yapılmamıştır. Ama fanatizme yakın bireylerin âşık olduklarında “fanatik aşk hastalığı”na yakalanma ihtimallerinin daha yüksek olacağını sezgisel olarak söyleyebiliriz.

“Fanatik aşk”, “karasevda”, “obsesif aşk” gibi adlarla anılan hastalığa yakalanmış kimseler, daha önce anlattığımız “mazo-kistik aşk” hastalarına göre daha şiddetli belirtiler gösterirler. Kişinin kendini engelleyememekte daha çok zorlanır; hüznü ve melankolisi artmıştır. Bıkıp usanmak bilmeden âşık olduğu kişiyle ilgilenmesi, toplumsal ve mesleki sorumluluklarından neredeyse tamamen vazgeçmesi iç-dünyasında onulmaz yaralar açar. Akli fikri hep sevdiği kimsenin, aşkına tam istediği gibi karşılık vermediğindedir. Karşılıksızlık algısı ne kadar şiddetliyse belirtiler de ona göre şiddetlenir; âşık reddedilmişse ya da reddedildiğini düşünüyorsa sıkıntı dayanılmaz hale gelir. Uğradığını düşündüğü haksızlığa ses çıkarmaz ama yaptığı, onur kırıcı şeyleri kendisine yakıştıramaz. Çok küçük düştüğünü, gururunu beş paralık ettiğini düşünür. Goethe’nin ünlü romanı “Genç Werther’in Acıları”nda umutsuz bir aşka gark olmuş ve nihayet hayatına son vermiş olan Werther, muhtemelen “karasevda’dan muzdaripti. Bu tür aşk hastalıkları, neredeyse tıpkı “depresyon” gibi görünüm verir ve sık sık da birbirine karıştırılır. Kişinin, aşkına istediği gibi bir cevap alsa dakikalar içinde düzeleceğini söylemesi, karasevda ile depresyonun ayırt edilmesini sağlar. Ciddi bir depresif ruh hali sergileseler, mutlaka profesyonel yardıma ihtiyaç gösterebilirler bile, bu kişilerin yaşadığına depresyon hastalığı denemez. “Fanatik aşk hastalığı”nı bir de vaka örneğinde görelim:

[Dahiliye kliniği tarafından bir hasta için konsültasyona çağırılmıştım. Çok miktarda ilaç alarak intihara teşebbüs eden Sedar’ın psikiyatrik muayenesini yapmam isteniyor-

du. Sedar 36 yaşında, evli, iki çocuk babası, yüksekokul mezunu bir cep telefonu tamircisiydi. Kredi kartlarının borçlarını ödeyemediği için bunalıma girdiğini ve çaresizlikten ölmek istediğini söylüyordu. İlaçları aldıktan birkaç saat sonra, çocuklarını düşünüp hastaneye başvurmuştu. Bu intihar girişimini profesyonel yardım ihtiyacının ifşası olarak yorumladım ve görüşme şartlarının uygunsuzluğu sebebiyle Sedar'a taburcu olduğu gün psikiyatri kliniğine gelmesini söyledim.

Bir gün sonra Sedar geldi. Görüşmenin başında onu da sıradan bir kredi kartı mağduru olarak görmüştüm, fakat durum çok farklıydı. Sedar bir yıl önce cep telefonunu tamir için kendisine getiren Ayla isimli bir kıza âşık olmuştu. Sedar'ın çocukluk aşkının adı da Ayla'ydı ve bu Ayla, o Ayla'ya çok benziyordu. Ayla büyük bir porselen firmasının satış mağazasında kasiyer olarak çalışıyordu. Sedar tamir ettiği telefonu Ayla'ya kendisi götürmüştü ve kızın çok sevdiğini görünce heyecanlanmıştı. Ne olduysa ondan sonra olmuştu zaten. Sedar önce haftada bir o mağazaya gidip alışveriş yapmaya, bu arada Ayla'yla sohbet etmeye başlamış, daha sonra mağazaya gidişlerinin sayısı artmış ve haftada üç-dörde kadar çıkmıştı. İşin kötüsü, Sedar mağazaya gittiğinde bir şey satın almadan çıkamıyordu. Mağazadan aldığı kaliteli ve pahalı porselenler, karısını fazlasıyla mutlu ediyordu, onun için evde işler yolundaydı. Ama bir süre sonra Sedar'ın işleri kötüye gitmeye başlamıştı. Artık cep telefonu satan bir dükkânda tezgâhtar olarak çalışıyordu. Fakat hâlâ kendisini porselen mağazasına gitmekten alıkoymıyordu. Birkaç kez gitmemeyi denemiş, ama o gece çok gerilmiş, sabaha kadar uyuyamamış ve etrafındakilere karşı son derece tahammülsüz olmuştu.

Karısını, çocuklarını ve maddi durumunu düşündüğü için duygularını Ayla'ya aktaramıyordu. Sık sık mağazaya gitmesi artık iyice çalışanların dikkatini çeker olmuştu.

Göze batmaya başladığını anlayan Sedat hemen bir bahane uydurmuştu. Aldıklarını güya köyünde satıyordu.

Ayla'yı gördüğü günler çok daha huzurlu ve mutlu oluyordu, eve geldiğinde çocuklarıyla neşe içinde oynayabiliyor, eşine de daha nazik davranabiliyordu. Bu kısır döngü, kredi kartlarının limitleri doluncaya kadar devam etti. Artık çaresiz kaldığını söyleyen Sedat'a sadece bir soru sordum, aldığım cevap, ilaç tedavisine başlamam için yeterliydi: "Doktor Bey, artık Ayla'yı görmeye gidemiyorum, hiçbir banka bana kredi kartı vermiyor."]

Şimdiye kadar anlattığımız aşk hastalıklarında acıyı, ısırtıyı çeken, dünyayı kendisine zindan eden daha ziyade aşk kırgınlarının kendileridir. Bu insanlar çoğu zaman yakınları tarafından ruhsal yardım aramak için bize getirilirler. Dertleri kendilerinedir, genellikle kimseye zarar vermezler, şu sıralar internet forumlarında görünmeye başladılar ama medyada da pek sık yer almazlar.

Şimdiyse, sanat dünyasının ve medyanın gündeminden eksik olmayan, sayıları az olsa da, çıkardıkları gürültü ve yaptıkları sansasyon pek çok olduğu için tüm kameraların üzerlerine çevrildiği aşk hastalarına geldi sıra. Bunlardan psikiyatri literatüründe "borderline erotomani", "sanırsal olmayan erotomani", "çılgınca bağlanma bozukluğu" (violent attachment disorder) gibi adlarla anılanıyla başlayalım. Birazdan "erotomani"nin tam kelime anlamı üzerinde duracağız. Ama kavramın son zamanlarda daha çok hastalıkla, çılgınca davranışlarla giden ve bunları âşık oldukları için yaptıklarını söyleyen insanlar için de kullanılmaya başladığını belirtelim. Aşkı adına bu çılgınlıkları yapan, son zamanlarda hemen her gün medyada benzerlerini görüp duymaya başladığımız bu herke-

si bezdirecek, aşktan nefret ettirecek kadar yorucu tabloların sahiplerinde, bir kişilik bozukluğu olduğu sanılıyor. Bu kişilik bozukluğuna “sınırdan” (borderline) adı veriliyor. Kimliklerinde, duygu, düşünce ve davranışlarında bir türlü kalıcı bir organizasyon sağlayamayan, tipik örneği yönetmen Jean Jacques Beineix’nin “Betty Blue” filminde Dominique Pinon’un canlandığı tipte görülen “borderline kişilik bozukluğu”yla bu aşk hastalığı arasında bir ilişki olduğu daha henüz bilimsel düzeyde kanıtlanmamış olsa da böyle olduğuna dair emareler var. O yüzden hastalığa “borderline erotomani” dendiği oluyor. Bazı araştırmacılar da, biraz sonra anlatacağımız “birincil erotomani” ile karışmasın diye “sanrısız olmayan erotomani” diyorlar. Henüz hastanın aşk yaşantısıyla ilgili iddiaları sevdiği kimsenin de aslında kendisine delice âşık olduğu düzeyine varmadığı, yani hezeyan, sanrı haline dönüşmediği için bu kavramı tercih ediyorlar. “Çılgınca bağlanma bozukluğu” adı ise hastaların gösterdikleri davranışlardan yola çıkarak konuluyor, biz de bu adın söz konusu hastalara çok uygun geldiğini düşünüyoruz.

Âşık olduğunu söylediği kimsenin hayatına ona dünyayı zehir edecek kadar girmek için her şeyi yapıyor “borderline erotomani” hastası. Bu kimselerin, ilişki güçlüğü çeken, yalnız, bekâr, çoğu zaman tacizlerine başlamadan önce önemli bir yakınına ölüm veya ayrılık nedeniyle kaybetmiş kimseler olduğu düşünülüyor. Mesleki yaşamında sorunları olan ve işyerinde kendisine hak ettiği değerin verilmediğini düşünenler arasından daha çok çıkıyorlar. Ciddi hayal kırıklığına uğramış, kendilerini daha iyi şeylere layık gören, otuzlu yaşlarda, hırslı, iyi eğitilmiş, kariyer sahibi insanlar genellikle. Ama söylediğimiz gibi, bu bilgiler henüz bilimsel kesinliğe kavuşturulmuş değil.

Gerçekten de ortada muzdarip insan sayısı ve şiddeti giderek artan ağır bir ruhsal rahatsızlık var. Sanat dünyası da bu hastalardan ilgisini esirgemiyor. Yönetmen Adrian Lyne'in ülkemizde "Öldüren Cazibe" adıyla gösterilen filminde Glenn Close'un canlandığı tip, bu hastalığın en ileri biçimlerinden birisine sahip. Ama çağdaş psikiyatri henüz bu rahatsızlığa bir isim bile bulamadığından ve birçok ülkede bu tür kişiler için hukuksal yaptırımların ne olacağına henüz karar verilemediğinden hastalar, hasta yakınları, ruh sağlığı profesyonelleri, güvenlik güçleri ve hukukçular ne yapacaklarını bilemiyorlar. Aşağıda son zamanlarda oldukça artmaya başlayan bir "borderline erotomani" vakası örneği bulacaksınız:

[Semih ile Suna birlikte başvurmışlardı. Semih bir erkek kuaförüydü, Suna ise Semih'in çalıştığı dükkânın yanındaki mobilya mağazasında çalışıyordu. Birbirlerini çok sevmelerine rağmen bir türlü anlaşılmadıklarını ve yardıma ihtiyaç duyduklarını ifade ettiler. Onları önce teker teker dinlemeyi uygun gördüm. Semih, kendisiyle yalnız görüştüğümde aslında çok büyük sorunları olmadığını, Suna'nın her şeyi çok büyüttüğünü söyledi. Suna'nın kendi isteklerini anlamadığından, uyarılarını da dikkate almayıp sürekli tartışma çıkardığından, artık kendisini korumayı beceremediğinden şikâyet etti. Suna ise, yine kendisiyle yaptığım yalnız görüşmede korkarak ve benden söz alarak Semih'i artık sevmediğini ve ondan ayrılmak istediğini, fakat korktuğu için buna cesaret edemediğini söyledi. Çalıştıkları yerler yan yana olduğu için, Semih Suna'nın dükkânına gelen her müşteriden sonra bir kıskançlık kavgası çıkarıyor, sürekli bağırıyor, hakaret içeren cümleler kuruyor ve Suna'yı hiç dinlemiyordu. Suna bu kavgalardan sıkılmıştı, Semih'in yüzünden akrabalarıyla bile görüşemiyordu. Onun izni olmadan aynı sokaktaki amcasına dahi gidemiyordu. Bir keresinde, dayısının hastaneye kaldırıldığını öğrenmiş ve

Semih'e haber vermeden hastaneye koşmuştu. Semih olanları öğrendiğinde, hastanın durumunu sormak yerine, kendisine haber vermeden gittiği için Suna'ya çıkmıştı. Bu, Suna için bardağı taşıran son damlaydı; kavganın sonunda artık ayrılmak istediğini söylemişti. Semih önce özürler dilemiş, bir daha aynı şeylerin olmayacağına dair sözler vermiş, ikna edemeyince de başka biriyle ilişkisi olduğunu iddia ederek Suna'ya ağza alınmayacak hakaretler etmişti. Artık Suna'yı ailesine zarar vermekle tehdit ediyordu. Suna tehditlere de kulak asmamıştı. Ancak o gecenin sabahında Semih'in bileklerini keştiği için hastaneye kaldırıldığını öğrenmişti. Dahası bu, Semih'in bileklerini ilk keşişi değildi.

Suna çevredekilerin baskısına dayanamayıp Semih'le ilişkisine devam etmeye karar vermişti, ama erkek arkadaşında değişen hiçbir şey yoktu. Suna'nın hayatı tam bir kâbusa dönmüştü, çaresizdi ve depresyon belirtileri baş göstermeye başlamıştı.

Sonra ikisini birlikte görüşme odasına aldım. Sorunları birlikte konuşmayı önerdim. Suna'dan sorunlarından bahsetmesini istedim. Semih başlangıçta çok nazik bir biçimde araya girip kendisini savunuyordu. Ondan araya girmemesini istesem de kendisini tutamıyor, sürekli Suna'ya müdahale ediyordu. Ben uyardıkça da özür diliyordu. Sonunda beklediğim oldu, Semih patladı ve benim yanımda Suna'ya hakaret etmeye başladı. Artık Semih'e öfkesini kontrol etmesi için ödev verme zamanı gelmişti.

Bir hafta sonra Semih gelmedi. Suna yalnızdı, Semih'ten gizli geldiğini söylemişti. Çünkü Semih Suna'yı benden de kıskanmaya başlamış ve eğer bir daha benimle görüşürse beni de Suna'yı da öldüreceğini söylemişti. Suna'ya bu tehditlerin hukukta suç sayıldığını ve yarıdım alabileceğini söyledim. Suna buna inanamadı; çok sevindi. Zaten bence de asıl ihtiyacı olan bir psikiyatr değil avukattı.]

Ele alacağımız son hastalık, “karşılıksız aşk sendromu” spektrumun en ucunda yer alan, en ağır ruhsal rahatsızlık olan “birincil erotomani; De Clerambault sendromu”. “Erotomani”, kişinin kendisiyle hemen hiç ilgisi olmayan, çoğu zaman tanınmış birinin kendisine âşık olduğunu iddia ederek, sanki kendisinin âşık olduğu bu kişiyle aralarında gerçek bir ilişki varmış gibi davranmasıdır. Kişi gerçeklikten kopmuş, gerçeği değerlendirme yetisini kaybetmiştir, hezeyan (sanrı; delusion) içindedir. Mantıklı bir tartışmayla onu bu fikirden vazgeçirmek mümkün değildir. Hasta, sevdiğinin de kendisine âşık olduğundan emindir. Asla bunu tartışmaya bile yanaşmaz. O kişinin tüm hareketlerini olanca ayrıntısıyla inceler. En küçük bir tavrından bile anlamlar çıkarır. Bu uğurda aldığı riskleri aklına bile getirmez. Rahatsızlığın başına “birincil” (primer) ifadesinin konma nedeni, şizofreni, mani gibi diğer ağır ruhsal rahatsızlıklarda da asıl rahatsızlığa bağlı yani “ikincil” (sekonder) olarak benzeri durumlar görülebileceği için birincil erotomaniyi onlardan ayırt etmektir. Kişinin birinin kendisine âşık olduğunu sanması, o kişinin tüm tutum ve davranışlarından bu duruma ilişkin sonuçlar çıkarması ve kendi davranışlarını ona göre yönlendirmesi dışında, başkaca bir önemli ruhsal rahatsızlık belirtisi yoktur. Hastalığı ilk tanımlayan hekimin adına binaen “De Clerambault sendromu” da denilen bu ağır aşk hastalığı çok ender görülür. Vakalar genellikle kadın, mağdur ise genellikle ünlü ve tanınmış bir adamdır. Çok ender görülmesine rağmen, bu enteresan ilişki şekli nedeniyle hastalık, Dr. De Clerambault tarafından tanımlandığı günden bu yana araştırmacıların çok ilgisini çekmekte, nedenlerine yönelik fikirler ileri sürülmektedir. Bu kitapta insan arzusunun niteliği hakkındaki görüşlerinden yararlandığımız ünlü Fransız Psikanalist Jacques Lacan’ın, Dr. De Clerambault’nun öğrencisi olduğunu da bu arada not edelim. Araştırmacılar, hastaların kimlikleriyle dikkat çeken

adamların peşine düşen kadınlar olması nedeniyle, bu kişilerin kimlik kazanmak için duydukları psikolojik ihtiyaç üzerinde durmuşlardır. Bu yüzden, kadınlar ve erkeklerle ilgili bir kitapta toplumsal kimlik ihtiyacının insanı nasıl hezeyana sürüklediğini görebilmek için de okuyucumuzu “birincil erotomani”den haberdar etmemiz gerekiyordu.

Yönetmen Laetitia Colombani’nin ülkemizde “Seviyor... Sevmiyor” adıyla gösterilen filminde, Audrey Tautou’nun canlandığı Angelique’nin sergilediği davranışlar tümüyle “birincil erotomani”ye uymaktadır. Ancak artık “birincil erotomani” vakalarını sadece filmlerde görmüyoruz, üstelik kitapların yazdığı gibi pek nadir de yaşanmıyor. İşte bir örnek vaka:

[Selma, Düzce depremi mağdurlarındandı. Bana başvurduğunda 32 yaşındaydı, yaklaşık 5 sene önce Düzce depreminde eşini, 2 yaşındaki çocuğunu ve evini kaybetmişti. 3 ay kadar, komşularından geride kalanlarla birlikte bir çadırda yaşamıştı. Ailesi Yalova’daydı ve bir süre onlardan da haber alamamıştı. Sonunda büyük bir dernek, yardımına yetişmişti. Derneğin başkanı ve kurucusu aynı zamanda televizyonda yardım programı yapıyordu. Selma’yı Düzce’deki çadırında bulmuşlardı. Sonra Yalova’daki anne ve babasına da ulaşmışlardı. Onlar sayesinde anne ve babasının da evsiz kaldığını öğrenmişti Selma. Bu dernek, Selma’ya ve anne babasına bir prefabrik konut hediye etmişti. Derneğin başkanı ve televizyon programcısı olan kişi, bir gün boyunca Selma ile konuşmuş, ona her zaman yardım edeceklerini söylemiş, onunla birkaç kez de röportaj yapmıştı. Bu dernek sayesinde Selma bir eve ve ailesine kavuşmuştu. Acıları biraz olsun hafıflemişti.

Selma bana geldiğinde şikâyetleri iştahsızlık, uykusuzluk, hiçbir şeyden zevk alamama ve sürekli ağlama idi.

Bana gelmeyi o istememiş, arkadaşım olan bir kuzeni bu görüşmeye aracılık etmişti. Selma'nın öyküsünü dinlerken, bütün bu şikâyetleri bağladığı bir sebep olup olmadığını sorduğumda aldığım cevap beni heyecanlandırdı. Çünkü psikiyatride nadir görülen vakalardan biriyle ilk kez karşılaşıyordum. Yaklaşık bir saat boyunca sabırla Selma'yı dinledim. Bütün acılarının sebebi oydu, yani o yardım derneğinin başkanı olan televizyon programcısı. Düzce'ye geldiğinde Selma'ya âşık olmuştu, Selma da ona gönlünü kap-tırmıştı, ama o çok çekingen olduğundan aşkını Selma'ya ifade edememişti. Selma'nın adım atmasını bekliyordu. Hatta Selma'ya olan aşkı yüzünden onun da hayatı alt üst olmuştu. Mesela yardım derneğinin başkanlığını bırakıp bir şiir kaseti çıkarmıştı. Bu şiir kaseti Selma'ya gönderilmiş bir mesajdı. Selma bir imza gününde onun yanına gitmişti, o da Selma'yı hemen hatırlamıştı. Kasetini imzalayıp hediye etmişti. Herkes kaseti para verip alırken, o Selma'ya hediye etmişti. Hatta Selma'nın geleceğini bildiği için o imza gününe katılmıştı. Selma'yı görebilmek için bir düzenekti bu imza günü.

Ancak imza gününden sonra bir daha görememişti onu; sürekli derneğin telefonlarına mesajlar bırakmış, derneğe ve onun çalıştığı televizyonlara mektuplar yazmış, ama bir cevap alamamıştı. Selma'ya göre o, etraftan çekindiği için kendisiyle ilişkiye başlayamıyordu. Öyle ya, Selma yalnızca bir ev hanımıydı, o ise meşhur biriydi. Gizli gizli görüşmeler bile, bu duyulduğu zaman itibarı çok sarsılabilirdi. Bu sebeple Selma da, meşhur olmanın kendisi için tek çare olduğunu düşünmeye başlamıştı. Hatta ondan bu mesajı alıyordu. O bir televizyon programında şöyle demişti: "Şöhrete kavuştuğunuz zaman isterseniz de bazı şeyleri tekrar elde edemiyorsunuz. En başta özgürlüğünüzü kaybediyorsunuz." Bu cümleler Selma'ya göre şu anlama geliyordu: "Ben senin gibi olamam. Bu nedenle, aşkımızın evliliğe dönüşebilmesi için senin benim gibi olman lazım." Mesajı

alan Selma, meşhur olabilmek için o dönemde çok popüler olan ve kameralarla dolu evlerde yapılan birçok yarışma programına başvurmuştu. Hiçbir başvurusu kabul edilme-yince çaresizliğe düşmüştü. Bütün depresif yakınmalarının sebebi meşhur olmak için bir yol bulamamasıydı.]

“Karşılıksız aşk sendromu” spektrumu içindeki hastalıklar bunlar. Bu hastalıklardan yalnızca sonuncusu yani “birincil erotomani” çağdaş psikiyatrik sınıflandırmalarda yer alıyor. Diğerlerini ise ruh sağlığı profesyonelleri “ilişki sorunları” içinde değerlendirmek zorundalar. Aşk hastalıklarının diğer ilişki sorunlarından farkını herkes biliyor ama gerek yoğun yöntem sorunları, gerek diğer güçlükler ve heveslilik nedeniyle bu durumların değerlendirilmesi için yeterli adımlar atılamıyor. Ama artık yolun sonuna geldiğini de görüyoruz. Çünkü sanatçıların, sinemacıların, medyanın ve hukukçuların bu kadar çok ilgilendiği konulara bilim ve tıp dünyası ilelebet kayıtsız kalamaz. Yolun sonuna gelindi çünkü ortada o kadar çok ilişki ve davranış sorunları var ki... “Ya onunla birlikte cennette yaşarsınız ya da ben onun hayatını cehenneme çeviririm” diye düşünen, “Ya benimsin ya toprağın” diye haykıran, kendilerine “âşık” adını veren çılgınlar, cinsel ve duygusal taciz olayları, birtakım insanların duygusal nedenleri gerekçe göstererek ünlü ya da ünsüz birilerinin peşine düşüp onları takip etmeleri (stalking) gibi hadiseler öylesine arttı ki! Bilim ve tıp dünyası bunlarla ilgilenmek, yaşanan sorunları tanımlamak ve çareler üretmek zorunda.

“Karşılıksız aşk sendromu” başlığı altında söylediklerimizi okudunuz. Bu arada şu soruyu sorduğunuzu da görüyoruz. “Zaten bir ruhsal hastalığı çok andıran özellikler taşıyan aşkın bazı zamanlarda, bazı insanlarda hastalıklı biçimler alabilece-

ğini, aşk hastalıklarının kişinin verdiği belirtiyeye göre bir spektrum altında toplanabileceğini anladık. Ama açıklanması gereken bir şey daha var. Siz burada aşk hastalığına yakalanan tek bir insandan bahsediyor gibisiniz. Oysa aşk iki kişilik bir olgu değil midir? Aşk iki kişilik ise, aşk hastalıklarının iki kişiyi de tutmuş olması gerekmez mi?” Gerçekten de bu çok önemli ve haklı bir sorudur; kim ki bu soruyu soruyorsa, aşkı da hastalıklarını da oldukça iyi anlamıştır.

Tüm insan ilişkilerinde olduğu gibi, aşk yaşantıları ve hastalıklı aşklar hakkında bir değerlendirme yaparken yalnızca tek bir kişinin değil, ilişkinin karşı-kişisinin tutum ve davranışlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Yukarıda anlattığımız hastalık tablolarında, aşk hastasının sevgi nesnesi olarak seçtiği kişilerin özelliklerinden, bu özelliklerin nasıl olup da aşk hastasının kendisine yönelmesine çanak tuttuğundan bahsedemedik. Oysa aşk hastalıklarında mutlaka bilinmesi gereken bir husus, nasıl “aşk” iki kişilikse, “aşk hastalığı”nın da iki kişilik olduğudur. Sevgi nesnesinin kişilik özellikleri ve davranışları, büyük ihtimalle hastalığa davetiye çıkaracak özellikler arz etmektedir. Elbette bu durum, aşk hastasının hastalığından, sevgi nesnesini sorumlu görmemizi, onu suçlamamızı gerektirmez ama hastayı ve hastalığı anlamamız için mutlaka ilişki kişinin özelliklerini de bilmemiz lazım geldiğine vurgu yapar. “Tencere yuvarlanır, kapağını bulur” sözü, insan ilişkilerindeki tüm yakınlaşmalar için geçerli, insanlık tarihi boyunca kanıtlanmış, dolayısıyla tarihsel bilinç haline gelmiş bir fark edişin ifadesidir. “Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim” sözü de böyledir. Âşık olduğumuz kişiye baktığımızda gördüklerimiz kendi ihtiyaçlarımızın yansımasından başka bir şey değildir.

Aşk Hakkında Bitmeyen Sorular

Aslında bizim söyleyeceklerimiz sona erdi. Ama aşka ilişkin hangi kitabı açsak gördüğümüz ve bir de bu kitaplarda yer almasalar bile meslek yaşantımız sırasında karşılaştığımız bazı sorular var. Hem bu sorulardan önemli gördüklerimize cevap vermek, hem şimdiye kadar söylediklerimizi netleştirmek amacıyla onları ele alacağız şimdi.

Aşkın eskisi mi iyi yenisi mi?

Aşk evrensel, yani her zaman ve her yerde ortaya çıkabilecek bir insani haldir; kabul. Ancak hepimiz kendi zamanımızın ve kendi kültürümüzün çocuklarıyız, ruhlarımız zamanın ruhu içinde deviniyor. Bu nedenle, aşkın zaman içindeki ve zamane biçimlerine de bakmalıyız. Modern zamanlarda tüm dünyadaki insan ilişkileri birbirine benzer bir görünüm almaya başladı ama geleneksel dünyada kültürler arasındaki farklılıklar çok daha belirgindi. Bugün Batıdan bize doğru gelen düşünce ve sanat ürünlerinde şövalyelerin aşkı olarak gösterilen, aşk uğruna göze alınanları, balkondaki sevgiliye yapılan serenatları anlatan aşk türü Batı literatüründe “romantik aşk” adıyla anılır. Batıda romantik aşkın ortaya çıkışı, romanın bir edebi tür olarak doğuşuyla aynı zamanlara rastlar. Ki o zamanlarda,

feodal düzenler, geniş aileler çökmeye; çekirdek aile, çocukluk ve annelik toplumsal birer kategori olarak ortaya çıkmaya da başlamıştır. Bu arada evin merkezi de, babanın otoritesinden kendisini evine ve çocuklarına adanmış annenin sevgisine kaymaktadır. Tarihsel sosyologlar, romantik aşkı bu koşullarla açıklıyorlar. Bu koşulların, kapitalizmin ortaya çıkışı ve kadının çalışma yaşamında, kamusal alanda yer almasıyla birlikte değişmeye başladığını, mahremiyet dönüşümünün günümüze kadar uzanan bir süreçle aşkın doğasını değiştirdiğini söylüyorlar. Sevgilinin yüceltilmesi, âşğın karşılık beklemeden ve birçok tehlikeyi göze alarak kendini sevdiğine adanması bu dönem aşklarının temel karakteristiği olarak görülüyor. Bu özellikler aynı dönemde Doğu kültürlerinde ve bizdeki aşk ilişkilerinde de görülüyor ancak bazı temel farklılıkları beraberinde taşıyarak. Farklılıkların en önemlisi, Doğu’da, özellikle İslam coğrafyasında ilahi ve beşeri aşkın birbirinin içine geçmesi. Birisinin nerede başlayıp diğerinin nerede bittiğini kesin olarak saptamanın çok güç olması.

Tasavvufi yaşantı ve bilgideki “mertebeler” anlayışı, beşeri aşkıta donup kalmayı nefsin henüz ham aşamalarda olmasına mal ediyor. İmam Rabbani’nin “Aşkına düştükleri kadardır insanların yolları” sözü bu anlayışı çok güzel özetliyor. Ancak tasavvufun hiç bitmeyen köken tartışmalarına uzandığımızda belli yollardan yine Batı’ya dönüp geliyoruz. Eski Yunan’da felsefi aşkın da bazı benzerlikler taşıdığını görüyoruz.

Geleneksel dünyada Batıda ve Doğuda yaşanan aşklar ve aşk anlayışları konusunda ciltler dolusu kitap yazılabilir. Ancak şu var ki mahremiyet dönüşümünün, duyguların ve tutumların da bir tarihi olduğu Batılı yazarlar tarafından iyi anlaşılmıştır. Onlar şimdiki yaşantılarının temelini kendi tarihlerinin içinde aramaya çoktan başladılar. Bizdeyse tarih bilinci henüz

İstanbul'un fethinden duyulan heyecanla sınırlı. Henüz bugünle geçmişin bağlantılarını sorgulamak, deşelemek akıllara pek gelmiyor. Bu yüzden, mahremiyet dönüşümünün bizim kültürümüzde nasıl bir seyir izlediği konusunda sağlam araştırmalara dayalı bilgiler sunamıyoruz. Eskiler hakkındaki bilgilerimiz ancak efsane, masal düzeyinde. Bir de bizim modernleşme sürecimiz büyük ölçüde "Batılılaşma" süreci de olduğu için, mahremiyet dönüşümünün burada çok daha karmaşık ve sancılı olduğunu, sezgi düzeyinde de olsa, biliyoruz. Belki de yaraları kanatmaktan korktukları için el atmıyor bilenlerimiz bu konulara.

Batılılar kendi tarihlerinde romantik aşk sürecinden bugünlere nasıl gelindiğini neredeyse tüm gerçekliğiyle bildikleri için, "Aşkların eskisi mi yoksa yenisi mi iyiydi?" tartışmasını çok daha sağlıklı zeminlerde yapabiliyorlar. Bazı Batılı düşünürler, romantik aşkın bitmesinin bugünkü ilişki felaketlerinin ve ruhsal sorunların kökenini oluşturduğunu söylerken, bazıları da şimdiki ilişki ve aşk anlayışlarını çok daha sağlıklı ve gerçekçi buluyor. Durmaksızın tartışıyorlar. Bizse durmaksızın onları izliyoruz, arada bir "Bizde böyle değil!" demekten başka elimizden bir şey gelmiyor. Her neyse...

Nostalji için müthiş bir gerekçe üretme yeteneğine sahip iç-dünyalarımız. Ne zaman yaşadıklarımızdan hoşnutsuz olsak, hemen "eski zamanlar" a övgüler yağdırmaya başlıyoruz. Şimdilerde en çok aşktan dilimiz yandığından olsa gerek, eski zamanlara övgüyü en çok aşkla ilgili konular için yapıyoruz. "Eski zamanlarda aşk gerçek aşktı!" gibi sözlerle geçmişe övgüler yağdırıyoruz. Eski zaman aşklarının en çok sadakatini ve inanılması güç adanmışlık ruhunu özlüyoruz. Üstelik modernleşmeye geç başladığımızdan ötürü geçmiş bizim için henüz çok yakın; ve mahremiyet dönüşümünü çok sancılı ya-

şadığımızdan bizdeki nostalji Batıdakinden çok daha güçlü. Eskinin aşkları bize bir şarkı, bir türkü mesafesinde. Ferhat ile Şirin'i, Kerem ile Aslı'yı ve onlarınkine benzer aşk hikâyelerini hepimiz yakından biliyoruz.

Kitabın başında belirttiğimiz gibi, bugün yaşadığımız dünya insanlık tarihinin diğer zamanlarından, hatta daha dün sayılabilecek kırk-elli yıl öncesinden çok önemli farklılıklar gösteriyor. Şüphesiz, değişen alanların en önemlilerinden birini de aile yaşamı ve kadın-erkek ilişkileri oluşturuyor. Sözü eğiþ bükmeden, doğrudan doğruya ailenin ölümünden bile bahsediliyor. Bunun tam tersini söyleyenler, insanlığın şimdilerde geçmişin prangalarından kurtulmak için çok büyük hamleler yaptığını ileri sürenler de var. "Eskiden mi iyiydi hayat, yoksa şimdi mi?" sorusu, bilim ve düşünce dünyasını da ortadan ikiye bölmüş durumda. Kimisi öyle diyor, kimisi böyle. Ama şunu kesin olarak belirtmeliyiz ki, bugünün dünyası ikili ilişkiler açısından tam bir kargaşa içerisinde. Yaşam stratejileri bile keskin değişimler geçiriyor.

Modernlikle birlikte, toplumsal yaşamın yalnızca kendisi değil, eskiden "doğa" adı verilen şey de toplumsal olarak düzenlenmiş sistemlerin hükmü altına girdi. Üreme, bir zamanlar doğanın bir parçası ve heteroseksüel etkinlik kaçınılmaz olarak onun odak noktasıyken, cinsellik toplumsal ilişkilerin kopmaz bir bileşeni haline geldiği için heteroseksüellik her şeyin değerlendirildiği bir standart olmaktan çıktı, bu arada mahremiyette dönüşümler oldu, aşk da değişti, değişiyor. Örneğin son yüzyılın ortalarından itibaren "cinsel özgürlük" temaları ön-plandayken, özellikle cinsel yoldan bulaşan ölümcül hastalıkların ve en az onun kadar tehlikeli kişilik bozukluklarının gündeme gelmesiyle "güvenlik" teması öne çıktı. Artık "ikili ilişkilerde terörizm"den bahsediliyor. Tüm bunlar

yaşanırken, çoklarının sandığı gibi romantizme bir şey olduğu yok aslında. En insani ruh hallerinden olan aşk yaşantıları yine gündeme geliyor ama bu kadar hızlı ve güvensiz bir dünyada, yüksek sadakat ve adanma duygularıyla yaşanan eski aşkların özlemle anılması da anlaşılabilir bir durum.

Aşkın yaşı var mıdır? Gençlik aşkı, hayatın sonraki dönemlerdeki aşklardan farklı mıdır?

Asgari sevme becerisi gösteren herkes, aşka adaydır ve aşkın yaşı da yoktur. Ama elbette aşktan bahsederken akıl baliğ olduktan, bulûğdan sonrasını kastediyoruz. Tabii ki gençlik ve erişkinlik dönemleri, aşk yaşantılarının en çok görüldüğü zamanlar. 65 yaş sonrası yaşlılık döneminde aşk yaşantılarının görülme sıklığı azalıyor. Bu nedenle asıl olarak gençlik ve erişkinlik döneminde yaşanan aşklar arasındaki farkları konuşmamız gerekiyor.

Öncelikle ve tekrar tekrar vurgulamalıyız ki, “gençlik” denilen olgu, biyolojik yaş olarak değil ama toplumsal bir kategori ve dönem olarak modern zamanlarda ortaya çıktı. Modern zamanların kendi içinde bile, “gençlik” dönemi giderek uzuyor. Bunun ekonomik bağımsızlığa ulaşamama, eğitim yaşının uzaması, o yaş grubuna özgü alt-kültürün oluşması, insan ömrünün geçmiş dönemlere göre artması gibi birçok nedeni var. Yirmi yıl önce, gençlik döneminin 15-20 yaş arası olduğunu söyledik, son zamanlardaysa bu dönemin 30 yaşa kadar uzatılması gerektiği söylenmeye başladı. Biz de bu değerlendirmeye katılıyoruz. Geleneksel toplumlarda gençlik dönemi diye bir olgu yoktu. İnsanlar akıl baliğ olduklarında toplumun da bir üyesi oluyor, ekonomik hayatta yer almaya başlıyor ve evleniyorlardı. Zaten modernlik öncesi toplumlarda insanların ortalama ömrü de 35 yaş civarıydı. Hepimiz değişen toplum

gerçekliklerini bilmek zorundayız. Bunları bilmeden, eskiden toplumsal bir kategori olarak “gençlik” diye bir olgu olmadığını anlamadan, “eskiden gençler böyle değildi” diye sızlanır dururuz. Ama bu sızlanmaların da gençlere düşman olmak ve toplumsal gerilimi artırmak dışında kimseye bir faydası olmaz.

238

Evet, ilk yapmamız gereken; yöneticilerin, eğitimcilerin, ebeveynin ilk yapması gereken, gençlik döneminin çok yeni bir durum olduğunu bilmek, ondan sonra da bu dönemin özelliklerini öğrenmektir. Gençlik dönemi, kimlik arayışı ve biyolojik enerji çokluğuyla hayatın diğer dönemlerinden, çocukluk, erişkinlik ve yaşlılıktan ayrılır. Kimlik arayışının içinde, cinsel kimlik ve toplumsal cinsiyet rollerinin genç tarafından gözden geçirilmesi de vardır. Genç insan, nasıl bir erkek ya da kadın olduğunu, olması gerektiğini anlamak zorundadır. Gençlik aşkları, tam da bu görevi üstlenir. Üstelik genç, güçlü bir enerji yüküyle doludur, aşkı ilk kez buyur ettiğinde çok heyecanlıdır, heveslidir. Ruhu hâlâ çocukluğun hesapsızlığı içindedir; algıları körelmemiş, günlük maişet derdi tarafından kuşatılmamıştır; bu nedenle duygular tüm enginliğiyle yaşanır. Kendi kimliğimizin, kişiliğimizin oluşumundaki rolü ve yoğun duygularla yaşanması nedeniyle gençlik aşklarını hayatımızda çok önemli ve unutulmaz bir yere koyarız. İnsana çok emeği geçer gençlik aşklarının, ömür boyu etkileri üzerimizde kalır. Ama gençlik aşkı adı üstünde gençlik aşkıdır. Gence kimlik oluşumunda ayna tutma işlevi bitince gençlik aşkı da bitiverir. Birbiri için canını verecek düzeydeki genç âşıklar, arayışları neticelenip bir kimlik edindiklerinde bir de bakarlar ki aşklarından eser kalmamış. Bununla yetinseler iyi, bazen nasıl olup da hiç kendi kişiliklerine uygun olmayan birisini böyle sevdikleri konusunda şaşkınlığa düşerler, yaşadıklarına inanamazlar. Zaten birçok araştırma, gençlik döneminde baş-

layan aşkların ömrünün kısa sürdüğüne dikkat çekmektedir. Araştırmacılar, gençlik döneminde aşkın kısa ömürlü oluşunu, deneyimsizlikle ve kişilik gelişiminde eğilimlerin farklılaşması sonucu birbirinden doğal uzaklaşmayla açıklamaktadırlar.

Biz modernleşmekte olan, birçok bakımdan geleneksel özelliklerini sürdüren bir toplum yapısına sahibiz. Hem eski alışkanlıklarımızın sonucu olarak, hem de gençlik sorunlarından kurtulmak amacıyla gençleri erken yaşta evlendirme yoluna gidiyoruz. Toplum, şimdilik bu yolla çözmeye çalışıyor derdini ama bu çözüm şekli, bazen çok olumsuz sonuçlar doğurabiliyor, ciddi çözümsüzlükler ortaya çıkarabiliyor.

Toplumumuzda gençlik aşklarının, aileler tarafından fazlaca düşünüp taşınmadan, bir an önce evlilikle sonuçlandırılması birçok soruna yol açıyor. Ruh sağlığı profesyonelleri, çok trajik olaylarla karşılaşılıyorlar. Bilinmelidir ki, gençlik aşkını, gencin psikolojisinden kaynaklanan bir ihtiyaç doğurur. Gün gelip bu ihtiyaç karşılandığında aşk da biter. Bu aşk yaşantısı sırasında gencin yaşadığı ulvi duygular, ileride o insanla iyi bir ilişki kurabileceğine, hele hele mutlu olabileceğine işaret etmez.

Aşkın büyüğü küçüğü olur mu?

Hayır, olmaz. Aşk ya vardır ya yoktur, ya âşığızdır ya değildir. Çocukluğumuzdan beri, bir gün karşımıza kaderimizin insanının çıkacağı, onun bizim gerçek ve ebedi büyük aşkımız olacağı öğretilir. Aileler, romanlar, filmler besler hep bu beklentiyi. Ama bu tam bir safsatadır. Aşk, çok özel işaretlerle kendisini belli eden, çok özel bir sevgi türüdür. İnsanın çok istisnai olarak tecrübe ettiği bir ruh halidir. Herkes aşkı kendisine göre yaşar. Bazılarının aşk yaşantısından beklentisi çok yüksektir. Böyle olanların aşklarına daha çok büyüklük atfede-

cekleri, en küçük bir olumsuz algılamada ise kendilerini reddedilmiş sanarak acıdan kıvrınacakları açıktır. Aşkın büyüğü küçüğü olmaz. Aşkın çok büyük olduğunu öne sürenler olur yalnızca. Bu iddiada bulunmak, âşık için ve aşk yaşantısı için olsa olsa bir şanssızlıktır, çünkü bu iddianın sahiplerini aşk yaşantısı sırasında genellikle büyük zorluklar bekler. Çünkü bu insanlar, hem kendilerine hem aşk ilişkilerine gereksiz bir yüküklük atfederek hayatlarını ve ilişkilerini şişirirler ama şişkin benlikler ve beklentiler, ancak patlayınca çok ses verir.

Aşkın ömrü ne kadardır, bir gönle ve bir ömre kaç aşk sığar?

Modern zamanlarda aşk hakkında konuşurken mutlaka ele alınan, ele alınması gerektiğine inanılan temalardan biri de budur. Hatta “Aşkın ömrü üç yıldır” ifadesi bir kitaba ad bile olmuştur. Biz bu kitapta aşkla ilgili bilimsel çalışmaların durumunu, yöntem sorunlarını belirttik. Aşkın ömrünü konu edinen çalışmaların önemli bir kısmı, hayvanların cinsel arayış sırasında gözlemlenmesine dayalıdır ve bu sonuçların insanlara aktarılması mümkün değildir. Ama gerek aşk yaşantısının niteliklerini gerekse yapılan çalışmaların sonuçlarını göz önünde bulundurduğumuzda, aşkın ömrünün insanlarda da sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Evet, günü gelir aşk biter ama bazılarının söylediği gibi beynimizde aşk yaşantısını oluşturan kimyasalların artık üretilmemesi nedeniyle değil. Aşk nasıl tamamen kimyasal bir olay değilse, aşkın bitişi de kimyasal nedenlerle açıklanamaz.

Aşk yaşantısının nitelikleri ve aşk sürecinin izlediği aşamalar, insanın olağan hayatını bu kadar yoğun bir yaşantıyla sürdürmesinin güç olduğunu, bir süre sonra hayatın gerçeklerinin, ideallerin, plan ve projelerin devreye gireceğini ortaya

koymaktadır. Hayatın gerçekleri, insanın iç-dünyasında yer almaya başladıkça, aşk yaşantısını önce sağdan soldan ittirecek, sonra da bir köşeye sıkıştıracaktır. İnsan ruhunun bir köşesine sıkışmış eski aşk yaşantıları da bir süre sonra eskisinden çok farklı olacak, artık “aşk” adını hak etmeyecektir.

Hayatın gerçekleri içimize yerleştikçe ayaklarımız yere basacak, âşık olduğumuz insanı da kendi hayalimizde kurguladığımız gibi değil, gerçekte olduğu gibi görmeye başlayacağız. Bir süre sonra, özellikle belli idealleri olan bir ilişkiyi, hele hele bir evi paylaşmaya başlamanın ardından, âşık olduğumuz kişinin de diğer insanlarla aynı olduğu, aynı mayadan yapıldığı, olumlu ve olumsuz nitelikleri bulunduğu gerçeği gözümüze sokulacaktır. Onun da birçok yanını beğenmeyebileceğimizi, ağzının kokabildiğini, dişlerinin fırçalanmaya ihtiyaç duyduğunu gördüğümüzde; anılarımız, sabrının sınırlarını ölçebilececek, baş etme becerilerini tartabilecek kadar biriktiğinde, içimizdeki bir güç bizi rüyamızdan uyandıracaktır. Bir süre sonra karşımızdaki insanın gerçeği, hayalimizdeki imgeyle çatışmaya başlayacaktır.

Ve bir gün birdenbire anlarız, kaynaşıp bir olmak için dünyaları verdiğimiz, dünyanın en muhteşem yarattığı sandığımız kişi, meğer sadece bir insanmış. Aşkın yöneldiği kaynaşma idealleri yalnızca bizim kafamızda yaşıyormuş ve ihtiyaçlarımızın doğurduğu bir dürtünün neticesiymiş. Aşk yaşantımız boyunca bize bir türlü mutluluğu doyasıya yaşatmayan, “mutlu aşk yoktur” dedirten hayalimizdeki imgeyle gerçekten kaynaşmanın aslında hiçbir zaman gerçekleşmeyecek hoş ve boş bir kuruntu olduğunu görürüz. Bu kaçınılmaz son, her aşkın kaderidir.

Bir gönle, aşk yaşantısının doğası gereği bir aşk sığar. Gerçek aşk yaşantısı bir insanın tüm gönlünü baştanbaşa doldu-

rabilir. Ancak gerek sevmeye becerisi yüksek insanlar, gerek aşk yaşantısının doğası gereği âşık- lar coşku içindedirler. Gönülleri dünyaya açıktır, içlerinden sürekli, her şeye karşı bir sevgi yükselir. Tüm dünyayı gönüllerine sığdırabilirler. Gönülleri dünyayı alacak kadar geniş- tir ama sadece tek bir kişinin aşkına yer verecek kadar dar. Birçok kişiye aynı anda âşık olunacağı iddiası veya sanısı, aşkı bilmemekten, onu hoşlanma ve cinsel arzusuyla karıştırmaktan kaynaklanır.

Bir ömre kaç aşk sığar? Bu sorunun cevabını kimse bilemez. Sevmeye becerimizin düzeyi, kişilik yapımız, varoluşsal olarak aşka duyduğumuz ihtiyaç, önceki aşkımızı sağlıklı, doyurucu bir sevgi ilişkisine dönüştürüp dönüştüremediğimiz ve hayatın getirdiği birçok şey bu cevabı etkiler.

Aşk nefrete döner mi, nefretten aşk doğar mı?

Aşk bir duygu değil bir insanlık hali, bir ruh durumudur. Ancak aşk yaşantısının içinde çok yoğun duygular varlık gösterir; yüksek bir yakınlık hissi, şiddetli bir arzu, büyülenmişlik düzeyinde hayranlık vs... Nerede yoğun duygular varsa, insan oraya yoğun duygusal yatırım yapmış, iç-dünyasında o kişiye çok özel bir yer ayırmış demektir. Dostun bir tek fiske- sinin bizi yaralaması bundandır. Sevdiklerimize daha kolay kızar, öfkeleniriz. Ama elbette bunlar nefret boyutuna varmış hisler değildir. Aşkın nefrete dönmesi, aşk yaşantısı sırasında yaşanan kırgınlıklarla, kızgınlıklarla ilgili değildir, bambaşka bir şeydir. Nefret hissi, aşkın karşılık bulmaması durumunda ortaya çıkar. Karşılıksızlık hissinin hemen ardında hayal kırıklığı, peşinden de öfke ve nefret gelir. Daha önce aşkın aşamalarını anlatırken ele aldığımız gibi, aşkın nefrete dönüşmesi, daha çok âşık olduğumuz kişiye ilk açıldığımızda reddedilmenin peşi sıra ortaya çıkabilir veya ilişki başladıktan sonra terk edil-

göre yaşar. Matem doğru düzgün yaşanırsa büyütür, olgunlaştırır insanı. Ama bazı matemlerde süreç bitmez bir türlü. “Niye bu benim başıma geldi?”, “Allah’ım, neydi günahım?” soruları cevabını bulamaz, kader kabullenilemez. Hayata başlanamaz. Ölen insana bile “Bırakıp gittin beni” diyerek öfke duyulur. Bitmeyen ve karmaşıklaşan matemler, tedavi gerektirir; bitirilemeyen, nefrete dönüşen aşklar da.

Kimi zaman nefret hisleri, aşk henüz bitmemişken gelir. İnsan, aynı gün içinde bile gelgitler yaşar, sevgiyle nefret arasında savrulur. Ortada onu açıklayacak bir durum yokken çıkıp gelen ve sürekli tekrar etmeye başlayan nefreti, aşkın bitmek üzere olduğunun sinyali olarak değerlendirmek gerekir. İçimiz bize tehlikeyi haber veriyor, “Dikkatli ol!” diyordur. İçinin sesini dinleyebilen, duygularına kulak vermeyi bilen, duygu dilinden anlayan insanlar, içlerinde durduk yerde uyanan bu nefreti de doğru tercüme edeceklerdir. Bu durumda ya aşklarını sevgiye dönüştürmek için ilişkilerine özen gösterecek, ya da bitişi görerek sağlıklı mateme hazırlanacaklardır.

Gelelim aşkın nefretten doğup doğmayacağına, önceleri nefret ettiğimiz birisine sonradan âşık olup olmayacağına. Nedense insanlarımızda böyle bir anlayış, dilimizde “Büyük aşklar, büyük nefretlerden doğar” gibi sözler var. Aşklarına büyüklük atfedenleri nasıl değerlendirdiğimizi gördünüz. Nefretten aşkın doğması konusunda da benzer düşüncelere sahibiz. Yeterince sevme becerisine sahip, kendisinden, iç-dünyasında olup bitenlerden haberdar, sağlıklı birisi için nefretten aşkın doğması söz konusu olamaz. Aşk, varoluşumuzun bize bir armağanıdır, bir sevme türüdür. Sağlıklı bir insan, belki başlangıçta, sonradan âşık olacağı birisine karşı bir süre aşkı hissedemez ama tümüyle duyarsız da değildir. Beğendiği birçok özellik sayabilir onda. Ama aşk öncesi hissettikleri arasında nefretten eser yoktur.

Peki, hiç olmaz mı böyle durumlar, önce nefret edilen kişiye duyulan aşklar? Çok ender olarak olabilir, o da ancak iç-dünyasının söylediklerini anlayamayan, kalbinin sesini dinlemeyi bilmeyen insanlarda. Böyle kimseler, büyük duygusal yaşantıları kaldıramazlar. Psikolojileri aşka doğru sürüklediklerini fark eder etmez, daha aşk hissiyatı bilince çıkmadan, kişiyi korumak için harekete geçer ve karşıt-tepkiler oluşturur. Aşkın geldiğini bilince göstermemek için olumlu duyguların yerine tam terslerini koyar. Öyle ki insan nasıl bir gün, birisine elinde olamadan aşk hissetmeye başlamışsa, aynen öyle nefret duymaya başlar. Nedeni belirsiz, açıklanamayan bir nefrettir bu. Amacı ondan uzak tutmaktır söz konusu kişiyi. Böyle bir insanın iç-dünyasının kurduğu tuzak bazen başarılı olur ama bazen de ne yaparsa yapsın engel olamaz, kapıyı çalan aşkın içeri dolmasına. Muhtemelen “Önce nefret ediyordum, sonra âşık oldum” diyenler bu kişilerdir. Burada sorun, aşk-nefret ilişkisi değil, böyle yaşantılara sahip kişilerin kendi psikolojilerinden bu denli habersiz, kendilerine bu kadar kör-sağır olmalarıdır.

Evlilik için aşk şart mıdır, evlilik aşkı öldürür mü?

Bu çok önemli bir sorudur, çünkü içtenlikle soruluyorsa soran kişinin kafasının aşk ve ilişkiler konusunda karışık olduğunu ve gerçekten ciddi bir sıkıntı yaşadığını gösterir.

Kadın-erkek ilişkilerinin hangi biçimlerde yürütüleceği kültüre ve zamana göre değişiyor. Aşk, tarih boyunca hep eş seçiminde önemli olmuş, daha doğrusu âşıkların hayallerini hep sevdiklerine kavuşabilmek, onunla evlenerek dünya hayatını aynı çatı altında sürdürmek süslemiş. Ama modern-öncesi geleneksel toplumlarda âşıkların bu hayalleri çok az gerçekleşmiş. Bunu hem tarihsel incelemelerden hem o günlerden bize

gelen muhteşem aşk hikâyelerinden biliyoruz. Şimdiki aşklarla eski aşklarla kıyaslayıp durmamıza, bugün aşk diye yaşananlara burun kıvırmamıza neden olan da aslında bu çoğunlukla sonu hüsrarla biten aşk hikâyeleri.

Modern zamanlarda, kadının kamusal alana girmesi, erkeklerle eşit haklara kavuşmasıyla birlikte mahremiyet de biçim değiştirdi. Kadın-erkek ilişkileri, insanlık tarihi boyunca hiç bilmediğimiz yeni biçimlere büründü. Toplumsal cinsiyetler masaya yatırıldı ve sorgulanmaya başladı. Geçmiş eleştirildikçe, birçok yeni deneme yapılmaya kalkıldı. Ruh sağlığı profesyonelleri ilişkiler, evlilikler üzerine uzmanlaştı, eş ve aile tedavileri ortaya çıktı. Velhasıl, köprünün altından çok sular aktı ama yine de insanlar evlenmekten, âşıklar sevdiklerine kavuşma arzusundan bir türlü vazgeçemediler. Bugün insanların çoğu, evlenecekleri kişiyi önceden tanıyıp sevmek, mümkünse bir süre onunla vakit geçirmek gerektiğine inanıyor. Geleneksel tutumlar sarsıntı geçiriyor, yeniliğe bir şekilde ayak uydurmaya çalışılıyor. Cevaplamaya çalıştığımız soru da, insanlık tarihinde ilk kez bu denli yoğun olarak soruluyor.

İnsanların büyük çoğunluğu aşk yaşantısına gerek duymadan evleniyorlar. Arada sevgi olmadan, asgari sevme becerisi bulunmayan insanların evlenmelerini onaylamamız mümkün değildir. Âşık olmayan ama birbirlerine asgari düzeyde sevgi hisseden insanların evlilikleri ise bu kategoride değildir. Âşık olmayan insanların evlilikleri kimilerince duygusuzlukla itham edilip eleştirilse de, biz bunu haksız buluyor, insanların kendilerine uygun gördükleri evliliklere bir sözümüz olamayacağını düşünüyoruz. Neyse, zaten konumuz da “iyi evlilikler” değil, evlenmek için aşkın şart olup olmadığı idi.

Kitap boyunca anlatmaya çalıştığımız gibi aşk, bir sevgi türüdür ama kesinlikle sevgiyle aynı şey değildir. Çok özel ve

geçici olduğu bilinen bir yaşantıdır. Aşk yaşantısı sırasında insan çok zor bir halet-i ruhiye içindedir. Dünyaya, geleceğe, kendisine ve insanlara bakışı olağan zamanlarda olduğundan çok farklıdır. Gerçeği değerlendirme yeteneği bir ruh hastasınıninki gibi bozulmamış olsa bile, âşkın ayağı tam olarak yerde değildir. “Aşkın gözü kördür.”

Bu gözlem ve bilgilerin ışığında diyebiliriz ki, insan âşıkken hayati önemde kararlar vermemeli, sular duruluncaya, hayat normal akışına kavuşuncaya kadar beklemelidir. Evlilik kararı da hayati önemdedir. O yüzden mümkünse aşkı olanca şiddetiyle yaşarken, doruklarda dolanırken evlilik kararı verilmemeli, gerçekçi değerlendirme yapabildiğimizden emin olana kadar beklenmelidir. Elbette âşık, gerçekçi olduğunu, kararını enine boyuna düşündükten sonra verdiğini söyleyecektir. Burada gerçekçiliğin ölçüsü, aşkın saydığımız özelliklerinin, işaretlerinin geri çekilmesidir. Aşk, büyük bir lütuftur ama bittiğinde onu gerçek ve kalıcı bir sevgi ilişkisine çevirebilirsek. Aşk, çok zorlu bir sınava benzer, gerçek sevgi ise sınav bitip sonucu açıklandıktan sonra başlar.

Evlilikle aşkı birlikte barındıran, sıkça duyduğumuz cümlelerden birisi de, “evlilik aşkı öldürür”dür. Bu kitap boyunca aşkın ne olduğu ve hangi aşamalardan ilerleyerek yol aldığı ve bittiği konusunda söylediklerimiz, bu konudaki sorulara cevap niteliğindedir. Ama bir kez daha tekrar edelim: Aşk, eninde sonunda nihayet bulacak, onunla birlikte hayatı olağan biçimiyle sürdürmenin çok zor olduğu bir insanlık halidir. Bu ruh hali içindeyken insanın sonradan pişman olacağı kararlar verme ihtimali çok yüksektir. Buna rağmen bazı insanlar âşıkken, muhtemelen “biz aynı evi paylaşmadığımız halde birbirimizi bu kadar şiddetle arzuluyoruz, aynı evde yaşasak mutluluğumuz kat be kat artacak” gibi hiç de gerçekçi olmayan

bir düşünceyle evlenmeyi tercih ederler. Evlilik, yalnızca aşkla yürütülebilecek bir ilişki biçimi değildir; ailevi, toplumsal, hukuki birçok yeni sorumluluklar getirir insanın yaşamına. Hem kendimizin hem de sevdiğimiz insanın ebeveynliğe, ekonomik sorunlara, eşin ailesine, yaşanabilecek ciddi hastalıklara, aynı evde yaşamaya, taşınmaya, hayatın bir parçası olan önemli olaylara nasıl tepkiler verebileceğini bilmeyiz. Eşlerden her birinin önceden bilinmeyen tepkileri ortaya çıktıkça, önceden bir elmanın yarısı kadar birbirine benzediklerini sanan âşıklar aslında hiç de öyle olmadıklarını anlarlar. Aşktan başı dönmüş vaziyetteki kişiye çok ağır gelecek türdendir evliliğin sorumlulukları. Çok yüksek beklentiyle girilen evlilik ilişkisi, âşıklar için çok kısa zamanda hayal kırıklıkları yaratmaya ve zaten kaçınılmaz olan aşkın bitiş sürecini hızlandırmaya neden olabilir. Birçok aşkın evlilik ilişkisi içindeyken bittiği doğrudur ama suçlu evlilik değildir. Asıl doğru olan, henüz ayaklar yere basmıyorken apar topar verilen evlilik kararının ve evlilikten çok şey beklemenin hem aşkın hem evliliğin sonunu getirdiğidir. Belki de bu tür evliliklerin kararı, ayaklar yere bastığında, aşk sağlıklı bir sevgiye dönüştüğünde verilmiş olsaydı ilişki kurtulabilirdi.

Evliliğin aşkı öldürüp öldürmediğini konuştuk. Adil olup tersini de sormamız, aşkla başlamayan sıradan bir evlikten aşkın doğup doğamayacağı üzerinde de durmamız lazım. Ülkemizdeki durumu gözler önüne seren şu alıntı, bu konunun önemini göstermektedir: “*Evliğin hâlâ ailelerin ittifakı olarak tanımlandığı toplumlarda ‘eşini seçmek’ kadına düşmez; 1968 senesine ait ulusal istatistikler, Türkiye’deki evliklerin %67’e varan yüksek bir oranla her iki eşin tam rızasına dayalı olarak ailelerince düzenlendiğini göstermektedir; evliliklerin %11’inde kadınların rızasının alınmadığı görülmekte, kentsel alanlarda %9, kırsal alanlarda %3 oranında ise genç çiftin birlikte kaçarak*

aile denetiminden kurtulduğu anlaşılmaktadır. Örneklerin hiçbirinde, eş seçimi hiçbir biçimde kişisel bir mesele değildir. Her ne kadar bir kadının kişisel nitelikleri onun evlenecek durumda olup olmadığı konusunda rol oynasa da, kız için uygun bir eşin bulunması temelde ailesinin sorumluluğundadır. Geçmişte kadınları cinsellik ve evlilik için serbest pazarda birbirleriyle yarışmaktan koruyan bu uygulama, günümüzde toplumun daha muhafazakâr katmanlarında sürmektedir. Bu koşullarda, evliliğin aşkla ilişkilendirilmesi, romantik aşk sanısı ve kadınların tam doyumunu evlilikte bulduklarına ilişkin imgeler geliştirmek için pek uygun bir ortam bulamaz: Duygusal bağın genellikle evlilik sonrasında gelişmesi beklenir.”

Hepimiz en az birkaç tane, geleneksel usullerle evlendikleri halde, bir süre sonra birbirlerine âşık olup aşklarını sağlıklı bir karşılıklı sevgiye dönüştürerek mutlu bir evlilik sürdüren çift tanırız. Evlilikten aşk ortaya çıkması mümkündür. Bilimsel araştırmalar da bunun olabileceğini, aşkın teşvik edici yaşıntılardan sonra ortaya çıkabileceğini gösteriyor. Aşk, öncelikle yakınlığı gerektirir. Bir insanın yakınında olmak, bizi aşk adayları arasına sokar. Cinsel yaşantıların bazen aşkı tetiklediği de bilinen bir husustur. Evlilik, hem aşk için gerekli olan yakınlığı, hem de cinsel yaşantıyı sağlar. Geriye zaten bize eş olmayı kabul etmiş kişinin gönlüne giden yolları bulmak için araştırma yapmak ve çabalamak kalıyor.

Âşığın âşık olduğu kişinin önceki yaşantısını kıskanması sağlıklı mıdır?

Tek kelimeyle “hayır”. “Sen benden önce...” diye başlayan sözler ve buradan hareketle üretilen fikirler, suçlamalar, hakaretler, oldukça hastalıklı, bırakın aşk yaşantısını, hiçbir insan ilişkisine yakışmayan şeylerdir. Ama maalesef ailede ve okulda

duygusal eğitimin verilmediği toplumlarda insanlar, en küçük bir olumsuzluğa tepki olarak öfkelerini böyle saçma yollarla ifade ediyor, “şimdi”den kopup geçmişin dehlizlerine giriveriyorlar. Oysa ilişkiler, insanın geçmişinin hesabını vereceği, hayatına yönelik savunmalar hazırlayacağı yerler değildir. Şimdiki zamanda yaşanan ilişki, kimseye geçmişi yargılama hakkını vermez. Geçmişin hesabı, tüm hayatımızın hesabı gibi kapanmış ya da hesap gününe kalmıştır.

Kaldı ki geçmiş yargılamaları, bitip tükenmek bilmeyen “keşke”ler hayatımıza da, aşk ilişkisine de hiçbir katkı sağlamaz. Kişileri hırpalayan bu sorgulamalardan, dürüstlük adına yap(tır)ılan sözüm ona itiraflardan dolayı tükenen onca ilişkiye rağmen, bu şekilde olgunlaşan tek bir ilişki bile yoktur.

Geçmişle uğraşıp durmak, bir bakıma çocukluğa dönmektir, çocukça bir şeydir. Âşık insanın, âşık olduğu kimsenin geçmişini yargılamaktan ziyade kendisiyle bir iç hesaplaşma yapması gerekir. Kimse kimseyi birine âşık olmaya zorlamaz. Biz âşık olduğumuz kişiyi kendimiz bulur, başımıza ne geldiyse onu kendi varoluşsal ihtiyacımız yüzünden yaşarız. Bu yüzden sevdiğini söylediği kimseye böyle eza cefa edenler öncelikle kendi iç-dünyalarındaki kargaşaya bakmalı, gerekirse bir binden yardım almalıdırlar.

SONSÖZ

Yıllardır sorunları için bizden yardım isteyen kadınları ve erkekleri dinliyoruz. Dinlediğimiz sorunların önemli bir kısmı, birbirleriyle ilişkileri ve duygusal alanla ilgili. Onlara elimizden geldiğince yardım etmeye çalışıyoruz. Yaşadığımız hayatta neler olup bittiğini anlamadan, yalnızca mesleki bilgiyle insanlara yardım etmenin imkânsız olmasa bile çok güç olduğunu bilerek, düşünce dünyasıyla da ilgileniyoruz. Kadınların, erkeklerin, âşıkların halleri hep konuşulup duruyordu; şimdi bir de bizden dinlediniz. Dilimizin döndüğü kadarıyla anlatmaya çalıştık. Sis perdelerini aralayıp gerçeklerin görünmesini amaçladık. En apaçık haliyle çıksın gerçekler diye uğraştık, “Evet, işte bu!” dediğimiz zaman deklanşöre bastık. Bilimden, toplumdan, insan hayatlarından bakarak kadınlar ve erkekler hakkında gördüğümüz manzarayı ifade edebilmek için uğraştık.

İnsanlık tarihinin önceki devirlerinden neredeyse tamamen farklı zamanları yaşıyoruz. Önceki zamanların olduğu gibi bizim zamanımızın da insanlara sunduğu umutlar ve kaygılar, imkânlar ve riskler var. Bilimsel keşifler ve teknolojik imkânlar, hayatlarımızı daha dün hayal bile edemeyeceğimiz şekilde değiştiriyor, kolaylaştırıyor ama bir yandan toplumu-

muza ve psikolojimizi de etkiliyor. Bize göre, yaşadığımız zamanın riskini, toplumda ve psikolojilerimizde henüz gideceği yeri tam olarak kestiremediğimiz değişiklikler oluşturuyor. Modern zamanlarda aldığımız riskler o kadar fazla ki, bazı düşünürler, yaşadığımız topluma “risk toplumu” diyorlar. Göz gözü görmüyor, herkes bir şeyler söylüyor. Tüm eski yapılar sökülüyor, ideolojiler, büyük anlatılar yıkılıyor. İnsanlığın büyük bir ahlak ve maneviyat krizi yaşadığından bahsediliyor. Hakkat bir tane değil artık, herkesin kendisine göre bir doğrusu var. “Katı olan her şey buharlaşıyor.” Dünya elimizin altından kayıp gidiyor.

Kadın-erkek ilişkileri, her devirde insan ilişkilerinin en sorunlu alanıydı ama toplumsal yapıların ve psikolojilerimizin alt-üst olduğu günümüzde kadın-erkek ilişkileri bizzat insanlığın sorunu haline geldi. Toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlik konularının meydan okumasına topyekûn insanlık olarak ilk kez maruz kaldık. İnsanlığı bugüne kadar getiren gemi, en çok aile ve mahremiyet ilişkileri alanında yaralandı, gemi o yaralardan su aldı. Aile ve mahremiyet ilişkileri alanında yepyeni şeyler yaşıyoruz. Her yeni yaşantı, yeni sorunlarla birlikte geliyor. Bir yandan tartışıyor ve toplumsal cinsiyetler, kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargıları yıkmaya çalışıyoruz. Öte yandan bir de bakıyoruz ki bilimsel araştırma sonuçları bile yeni önyargılar üretmiş. Bir yandan sorunlara çözümler bulmaya çalışıyoruz ama bir yandan da irili ufaklı binlerce yeni sorun ortaya çıkıyor. “İnsan hakları” adı altında yeni girişimler başlatıyoruz. Çok hızlı çalışıyoruz, tıpkı ürettiğimiz teknolojik aygıtlar gibi hızlıyız. Eski Türklerin çocuklarına ad koydukları, sakinliği ve metaneti temsil eden “Yavaş” kelimesini şimdi hakaret olarak kullanıyoruz. Hukukta bile çok hızlıyız. Toplumda var olan, “*de facto*” olan durumlar, hızla hukuki plana da yansıyor, “*de juri*” haline geliyor. Ama hukuki çözüm

diye önümüze konulanlar, bir süre sonra yeni birer sorun olarak karşımıza çıkıyor.

Çok konuştuğumuz, çok söz söylediğimiz, çok çözüm ürettiğimiz alanlardan birisi de kadın-erkek ilişkileri. Bu konuda o kadar çok yayın var ki meslekten insanlar olarak bizim bile izlememize imkân yok. Bazen çözüm buluyoruz derken öyle çok konuşuyoruz ki, dinleyen var mı diye dönüp bakmak aklımıza bile gelmiyor. Çok fazla yayın var ama içlerinden iler tutar, derde derman nitelikte olanları arayıp bulmak bile artık uzmanlık gerektiriyor. Hele aşk alanındaki bazı yayınlar, gerçekten insanları onlardan korumamızı gerektirecek kadar kötü. İşe yaramaz olanları bir kenara bırakınca, geriye kalanlar temelde ikiye ayrılıyor.

Bazıları, kadın-erkek ilişkilerinde yaşanan değişiklikleri, mahremiyet dönüşümlerini çok olumlu buluyor, hiç kaygılanmadan süreci akışına bırakmamız gerektiğini söylüyorlar. Bize ailenin yıkılmasını umursamamamızı, "gay ilişkileri"ni model almamızı ciddi ciddi öneriyor büyük sosyologlar; çocukları ne yapacağımızı ve birtakım etik sorunları çözersek her şeyin hallolacağı konusunda umutlular. Ama nedense insanlığın geleceğinden umutlu insan çok az. Ruh sağlığı profesyonellerinin çoğunluğu ve düşünürler, modernliğin bilim ve teknoloji alanında müthiş ilerlemeler getirmesine rağmen kadın-erkek ilişkilerinde aynı başarıyı sağlayamadığını, hatta insanlığın yönünü tarih-öncesi barbarlık devirlerine döndürdüğünü söylüyorlar. Birçok sağduyulu insan, nasıl olup da coşkulu bir aşkla başlayan evliliklerinin % 60'ının hunhar davranışlarla ve boşanmayla bittiğini, oysa geçmişte "görücü usulü"yle yapılan evliliklerde, aynı çatı altında yaşamaya itilmiş çiftlerin nasıl olup da birbirlerini sevmeyi öğrenebildiklerini anlamayı kendilerine dert ediniyor. Bazı düşünürlere göre, kadın-erkek ilişkile-

rinde yaşanan kaosun sorumlusu, yakınlıkları değil cinsiyetler savaşını destekleyen, “post-modern kültür” (ki biz, yaşadıklarımızı modern zamanların bir devamı olarak gördüğümüz için “post-modern” kelimesini kullanmıyoruz). Post-modern kültür, biyolojik ve liberal rekabet ilkelerini kışkırtıyor, bu yüzden duygusal ortamda kıtlık baş gösterirken, çiftler arasındaki iktidar mücadelesi hızlanıyor. Üstelik bu iktidar mücadelesi, sevgi maskesi altında gizleniyor; iktidar, demokrasi-dışı görül-
düğünden varlığı yadsınıyor. Demokrasiyi tüm yaşama ve aile içine yaymak amaç edinildiği halde, tıpkı toplumda olduğu gibi ailede, eşler ve kardeşler arasında da liberal rekabet, birbirini alt etme hırısı yayılıyor. İnsanlar yüze gülüyor ama alttan alta birbirlerinin gözünü oyuyorlar.

Şimdi başımızı ellerimizin arasına alıp düşünmenin zamanıdır. Artık kadınların ve erkeklerin toplumsal kimliklerinin nasıl oluştuğu konusunda geçmiş zamanlara göre daha çok fikrimiz, sözümüz var. Kadınlar ve erkekler olarak neyi hedefleyeceğiz, hangi amaçlara yönelteceğiz çabamızı, nasıl bir dünya için emek vereceğiz? Eşit ve özgür bireyler olarak, tarihsel ve toplumsal gerçekleri sorgulamaya, aydınlatmaya devam mı edeceğiz yoksa kendimizi nispeten daha emin görünen ve doğruları bizim için araştırıp bulduklarını söyleyen makamların kucağına mı bırakacağız? Biz kadınlar ve erkekler, insan türünün biyolojik ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin farklı üyeleri, modern zamanların başında olduğu gibi özgürlüğü, kardeşliği ve eşitliği mi vurgulayacağız, yoksa şimdilerde olduğu gibi sürekli olarak farkın altını çizip ayrışmayı mı körükleyeceğiz?

Kuzeyli Güneyli, zengin fakir, okumuş cahil, Müslüman Hıristiyan, hepimiz, tüm kadınlar ve erkekler bu sorulara cevap vermek zorundayız. Bizim net, berrak bir cevabımız yok

ama cevabın nereden çıkması, susuzluğumuzu hangi kaynaktan gidermemiz gerektiği konusunda bazı ipuçlarına sahibiz. Dünyanın sorunlarını, kadın-erkek ilişkilerindeki sorunları bizi en insan yapan özelliğimizle, sevgimizle çözelim diye bu kitapta “aşk”a önemli bir yer açtık. Kadın-erkek ilişkilerinde sevgiye dayalı bir çözüm olabilmesi için, hem kadınların hem erkeklerin bugün de en vazgeçilmez yaşantıları olan “aşk”ı konuşalım istedik. Zira geçmişle bağımızın koptuğu, geçmişin ve geleneğin horlandığı şu günlerde, “aşk” aynı zamanda bizim geçmişle, insanlık tarihiyle bağımızı kuruyor. Bugünün kadın-erkek ilişkileri ve mahremiyet yaşantıları öylesine köklü değişimler geçirdi ki adeta insanlığın önceki zamanlarıyla hiçbir ilişkimiz kalmadı. Cinselliğin bile modernlik öncesi zamanlarda yaşananlarla benzerliği yok. Bunun tek istisnasını “aşk” oluşturuyor. Aşk, insanlık tarihi boyunca bu dünyadan gelip geçmiş insan kardeşlerimizle yegâne ortak noktamız, insanlığın, insan olmanın en aşına izlerini taşıyan yaşantı. O yüzden aşka gittik.

Ancak bugünün dünyası aşk konusunda da çok şaşırtıcıydı. Yine çoğu güzel bir sürü söz, eskiden olmadık biçimde artmış sorunlu yaşantılar ve aşk hastalıkları vardı. Onları ayıklamaya, bugünün dünyasına ışık tutanları, kadın-erkek ilişkilerinde yaşanan sorunları aydınlayabilecek olanları seçmeye çalıştık ve kendi düşüncelerimizi de ilave ederek sizlere sunduk.

Aşk, istisnai, çok özel bir insanlık haliydi. Birçoğu yanlış olsa da, kelimeler duygulardan arındırılarak pörsütülse de, çok ama çok şekerli bir çay gibi abartılmış bir romantizm içimizi kaldırsa da insanlar hâlâ aşktan çokça söz ediyordu. Demek ki insanlık hâlâ sevgi becerisi üretebiliyordu. Demek ki umutlanabilirdik. Aşk bir sevgi türüdür, bir yerde aşk varsa, umutlanmamız için sebep de vardır.

Aşk var, insanın âşık olma, sevmeye yeteneğinde hiçbir kökleme, azalma yok; onun için umutlanalım. Ama kabul edelim ki ortalık toz duman. İnsan ilişkilerindeki rahatsızlıklar aşk alanında da ortaya çıkmış durumda, hastalıklı aşk yaşantıları gün geçtikçe artıyor. Hepimizi tedirgin eden, aşk adıyla anılan olumsuz yaşantılar, giderek çirkinleşen bir istismar kültürü de var. Kadın-erkek ilişkilerindeki sorunların çözümünde, sevginin gücünden yararlanalım yararlanmasına ama önce aşk adıyla sükun eden şu istismar kültürünü aşalım, hastalık hallerini gerçek aşktan ayırt edelim.

Bu istismar kültürünü aşabilmek için, aşkın pek güzel sevgiye coşkusuna epey bir dozda alçakgönüllülük ve saygı katmanız gerek. Bunun için belki eski zamanlardan bazı kavramları düşünmeliyiz, karşılıksız, özveriyle sevgi (*agape*) ve mahcubiyet (*idos*) üzerine çok ama çok düşünmeliyiz. Hem egemenlik rayışını hem sevdiğini kollama, kendini ona adanma var aşk ilişkisinde. Belki de egemenlik ve sevgi tellerinin, yaşamın trajik ve komik yanlarının birbirine dolanmasının kaçınılmazlığını kabul eden ironik bir tutum almamız, aşkı ve kendimizi bu kadar yüceltmememiz gerekiyor. Henüz çok acemisi olduğumuz ve nereye gideceğini bilmediğimiz bu istismar kültürü, bir bama bir ergenlik kültürü. Zafer düşkünlüğümüz, kendimizi seğmememiz ama aynı zamanda sıkıntılı ve endişeli oluşumuz biraz da bundan. Bir ergen, yetişkin bir bireye dönüşürken ne yapıyorsa biz de onu yapmalıyız o zaman. İnsanın hatalarından ders almasını, ustalaşp bilgeleşmesini destekleyen, aşkı ki insanın bir fırsattan yaratabilecekleri şeyler toplamı olarak gören bir kültüre sahip olmak için çalışmalıyız.

Yapacak çok iş var. Hepimiz yeni ve güzel bir dünya için bize düşen görevin bir ucundan tutmalı, bir yerinden çaba göstermeye başlamalıyız. Umarız bu kitap bizim için iyi bir başlangıç olur.

Kadınlar, Erkekler, Âşıklar

Ne Marslı ne Venüslü, hepimiz Dünyalıyız!

Dünyanın en eski ama en çok merak edilen hikâyelerinden biri; kadınlar, erkekler ve bu iki cinsi birbirine bağlayan kuvvetli duygu aşk...

Erol Göka ve Sema Göka kadınları, erkekleri ve âşıkları anlattılar. Kadınlar ve erkekler arasında var olduğuna inanılan 'fark'a dayalı 'çağdaş önyargıları', başta 'kadınlar Venüs'ten, erkekler Mars'tan' olmak üzere, bilimsel olduğu izlenimi verilen yanlış inanışları esprili bir dille ortaya seren yazarlar, aşka yeniden ve 'insanca' bakmayı denediler. İndirgemeciliğin, kültürcü ve cinsiyetçi fanatizmin tuzaklarına düşmeden özgün bir bakış geliştirdiler. Belki de, ilişkilerde yaşanan sorunların çözümü bu bakışta gizlidir.

Kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargılarımız neler?

Toplumsal cinsiyet nasıl oluşur?

Kadın ve erkek beyinleri arasında ne fark var?

Kadınların ve erkeklerin duygu ve davranışları birbirinden ne kadar farklı?

Farklı cinsler aşkı farklı biçimlerde mi yaşar?

Aşkın aşamaları nelerdir?

Aşk bitince ne başlar?

Bir ömre kaç aşk sığar?

Nefretten aşk doğar mı?

Aşkın büyüğü küçüğü olur mu?

ISBN 978-975-263-809-9

9 789752 638099